

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 01156

ERTSEHLUNGEN

Sholem Asch

*Permanent preservation of this book was made possible
by Mildred Forrell
in honor of
grandchildren, Edward, Anna, Micah, Talia, Benjamin*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ערצעה־לונגען

פון

שלום אש

דרימעם בוך

ארויסגעגעבען פון „פאָרווערטס“
175—173 איסט בראַדוויי, ניו יאָרק.

1911

אינהאלט פערצייכנים :

	פיודושעס :		
6 — 3		פריהלינג (אָנשטאַט אָן הקדמה)	.1
16 — 7		אַלטע לייט	.2
25 — 17		מענשען און געמער	.3
37 — 26		א היים	.4
41 — 38		דער זעלנער	.5
55 — 42		אויף א מאמע	.6
66 — 56		מאָטעלע	.7
72 — 67		א דאָרף צדיק	.8
83 — 73		דער זינדיגער	.9
92 — 84		א מעשה מיט א ספר	.10
98 — 93		שבת אין וועג	.11
106 — 99		אויף דעם וועג קיין שעמענעץ	.12
112 — 107		מהלכות אין קאַרטשעוו	.13
119 — 113		צו וואָס?	.14
128 — 120		איבער דער גרענעץ	.15
134 — 129		א הלל	.16
140 — 135		אין שלעכטע צייטען	.17
144 — 141		א צואה	.18
152 — 145		אין דער פּרעמד	.19
164 — 153		א שבת אין א שטעדטעל	.20
166 — 165		קאָנסטיטוציע	.21
171 — 167		קיין אמעריקא	.22
175 — 172		בריעה פון הער רייזע	.23
179 — 176		ער לעבט	.24
185 — 180		קינדער	.25
191 — 186		א צופריעדענע הויז	.26
197 — 192		די אלמנה	.27
203 — 198		א גט	.28
207 — 204		א שאָ פּיגור	.29
213 — 208		די געבורט פון שטן	.30
252 — 214		די פאלעסטינא רייזע	.31

אַנשטאַט אַ הקדמה.

פּ ר י ה ל י נ ג

פון מיין היים געיאָגט, בלוט האָט מיין וועג גערייטעלט און דער יאָוש פון פאַרענט און די קלאַג נאָך מיר — האָבען מיך אין מיין וועג בעגלייט און קראַנק און ערמיעדעט האָב איך מיך אָבגעשטעלט. אין אַ פרעמדע מדינה, צווישען פרעמדע מענשען, אונטער אַ פרעמדען הימעל, ביי אַ פרעמדען טייך, האָב איך מיין געצעלט אויפגעשטעלט. ניט ערקענט האָט מיך די ערד אויף וועלכע איך האָב מיין פוס געשטעלט. דורכגעהענדיג האָט זיך דער הימעל איבער מיין קאָפּ געצויגען, און פרעמדקייט און גלייכגילטיגקייט האָט מיך אַרומד גערינגעלט.

מיין לשון האָבען די מענשען ניט פערשטאַנען, מיין טראַכט האָט ביי זיי ווילד אויסגעזעהן, מיין קינד'ס געוויין האָט ביי זיי געלעכטער ערוועקט, און מיין גאָט איז ווייט געווען פון דעם לאַנד און מיין תפילה האָט ער ניט געהערט.

אין די פאלדען פון מיין קלייד האָט זיך נאָך געהאַט אויפגעהאַל-טען דער געשמאַק פון טויט, וואָס איך האָב פון מיין היים מיטגע-בראַכט. אימא און נאָכט האָבען נאָך פאַר מינע אויגען געשוועבט, און אין חלום האָב איך נאָך איבער מיין קאָפּ דעם תליון'ס שווערד געזעהן הענגען. און אַ קבריים-געוויין האָט אין מיין האַרץ געוויינט : אַ קדיש-זאָגען פון טאַטע-מאַמע אויף קינדער-קברים... שוואַרץ האָט נאָך געקלאַפט דער ווינד אין די לייווענד פון מיין שיפעל...

זיי געגריסט זונג !

ווי א געזאנג ביזטו אין מיין שטיבעל געדרונגען. קינדיש לאכענדיג האָסטו דיך מיט די שאַטען איבער מיין קאָפּ געשפּיעלט. און שטראַהלען־ליכט האָסטו אַרום מיך געוועבט. . . דו האָסט מיין מיעדען קאָפּ געקוישט, אין מיינע אָדערען האָסטו דאָס בלוט ערפּרישט, די גליעדער מיר געהיילט, מיט ליכט און האָפּנונג האָסטו מיין האַרץ ערפּילט.

פרייע לופט האָסטו מיר צום עטהעמען געגעבען. מיין קראַנקען קאָפּ האָסטו דו אין דיין שוים געהאלטען. יאָ, איך האָב דערפּיהלט דיין פּיילכען־לופט.

און אַ היימיש קול האָט אין מיין האַרץ היימאַטס־ליעדער געזונגען, און אַ מאַמע'ס האַנד האָט מיינע האַרץ געגלעט.

עם האָט מיר אין גאָס געצויגען.

נאָך האַלב איז די וועלט אין טונקעלען געהילט. דער שאַטען, ווי אַ לייכטער דורכזעהענדיגער שליער, האָט די וועלט פּערהילט און הויך אין הימעל וואַשט זיך די זונן. זי הילט זיך און שליערט זיך אין לייכטע שוועבענדע וואַלקען, וואַלקען־איינן, וואַלקען־אויס. טיילמאָל שוועבט אַרויס פון אַ וואַלקען־שפּאַלט דער שטראַהל פון איהר יונג ווייבליך־לויכטענדען קערפּער און בעלייכט די וועלט מיט אַ ליכט־רעגען איבער פּעלדער, וועלדער, שטעדט און ימים. — באַלד אָבער הילט זי זיך ווייטער אין טונקעלען איין. אָבער ניט אויף לאַנג: פון שליער געהילט לאַכט זי צו די וועלט אַנקעגען, און די וועלט ענטפּערט איהר אָב מיט פּענסטער־גלאַז און וואַסער־שפּיעגעל. די בליהעכטס־וואַרצלען אין ערד געהילט שפּאַלטען זייער זאָמען אויף, און דער ריח פון זייער זאָמען בעהויכט דעם שטח פון די וועלט מיט יונג געשמאַק און שעפּפונגס־קראַפט.

און עם וועקען זיך אין דיין האַרץ אויף דייע דעגראַבענע חלומות. פון די אַלטע פּערגליווערטע וואונדען הויבט אָן דאָס בלוט אויפ'ס נוי צו רינען. יאָ! עם ווילט זיך דיר אַ העלד זיין, אויף די טיבעט־בערג שטייגען, ימים אין דייע הענד צו האַלטען און הויך צו שרייען — הויך צו שרייען, אז פון דער קראַפט פון דיין געוואַלד זאָלען זיך די וועלען פון אַקעאַנען דערהויבען און אין די הימלען

אָנקלאַפּען, אז פון דער קראפט פון דיין געוואָלד זאָלען ימים איבער
די הימלען דעם קארק אויף מיליאָנען טייכען צוברעכען. — — —

איך בין אַ קינד פון הערבסט.

אין אַ הערבסט - נאכט ביי פּעדער־פליקען איז מיין מאמע
איבער מיין וויעגל געזעסען און מיר אַ ווינטער־מעשה פּערצעהלט.
דער זיידע ביים קיהן־פלאַקערעל אויף דעם אויווען האָט די ביבעל
געלייענט. שוואַרץ האָט די נאכט אין אונזער פּענסטער'ל געקוקט.
אין דרויסען האָט דער ווינד געוויינט, און אין די צווייגען פון די
בוימער זיך אָנגעטשעפעט: דאָס האָבען מהנות פּערוואָגעלטע נשמות
פאַר אונזער פּענסטער דורכשפּאַצירט. פון גיהנום געטריבען אין כּף
הקלע — געוואַנדעלט האָבען זיי איבער'ן וועג, די צעפּ האָאר פון
די קעפּ געריסען, איבער זייערע עברות וועגען...

איך בין אַ קינד פון הערבסט. אין די הימלען פון מיין לאַנד
טאָפּיעט דער אייביגער שנעע, — ווייסע קינדער־לייכען אין גרויען
פּערנעפּעלט... דעם זונס־שטראַהל וואַרפט צוריק דער מאַטער שאַטען פון
דעם גרויען וואַסערדיגען האַריוואַנט, וואָס רינגעלט מיין לאַנד אַרום.
די פּעלדער פון מיין לאַנד לאַכען ניט אַנקעגען די זון־שפּיעגעל אין פנים
אַרײַן. גרינע אָנקעס, דאָ און דאָרט מיט ברייטע סטאווען אַרומגע־
פּאַסט, אין וויינענדע ווערבען פּערשאַטענט, מיט סטאדעם שעפּסען
פּערגרויט, און פון הינטער'ן בערגעל געהט אויף דעם פּאַסטוּד'ס פּייפען
מאַט און וויינענדיג, ווי דאָס לאַנדשאַפט פאַר איהם.

איך בין אַ קינד פון הערבסט. אין מיין האַרץ זינגט ניט דער
טריאַומף־מאַרש פון בעשטראַהלטע זומער־פּעלדער. די זונן פּערבלענד
דעם מיינע אויגען. אין מיין האַרץ קלינגט אָב דער הערבסט־נגון פון
פּעלד געצויגען, פון וואַלד געזשימט, פון מיין היימאַט'ה'ס לאַנד. און
פּער'יתום'ט בין איך אין דער וועלט, אַ יתום פון דור־דורות. פון אדם
הראשון ביז צו דעם לעצטען דאָ זיין. אין מיר וויינט אַ יתום אַ וועלט,
אַ יתום אַ גאָט!

פּרעמד ביזטו מיר פּריהלינג. ניט זינג אין מיין נשמה. ניט
וואַרעמט, איהר שטראַהלען, מיינע גליעדער. ניט בעניסט מיך מיט
ליכט זונן. מיין לאַנד איז מיט קברים פּול, די זאָמען־וואַרצלען אין

מיין היימאטה - ערד האָבען זיך נאָך ניט געשפּאַלטען. נאָך דופּטעט
 ניט מיט פּיילכען־נערוך און טיבעראָזען־געשמאַק מיין היימאטה־לופּט.
 ווּינדען קומען צו יאָגען פון טויט־פּליגעל. איך בין אַ קינד פון הערבסם.
 די שטראַהלען וועלען אויף מיין הערבס־האַרפע פּאַלען, און איך וועל
 אייך זינגען דאָס ליעד פון רעגען און ווינד....

יעדען טאָג געה איך צום וואַסער אַראָב און שטעל זיך ביים

ברעג :

פּאַליע וואַסער פון מיין היימאטה־ס־לאַנד געצויגען — גיב מיר
 אַ גרום אָב. צו ציערען דאָרט ביי אונז שוין פעלד־בלימלעך די פּרישע
 קברים געל? צו פּלאַצט שוין דאָס בוימען־בליהעכטס אויף די בית־
 הקברים־ער? צו זאָגט שוין דער פּויגעל אַ יתום־קדיש דאָרט אויף אַ
 מת־מצוה קבר? ...

אלמע לייט

בלומעלע איז היינט געשטאנען ביי די „פישלעך“.
 נו, איז אין פיש-מארק געווען א לעבען, ווער מיר גוטס גינג
 מתתיהו חרון, איהר אלטער, האָט זיך אוועקגעלאָזט מיט'ן שותף און
 מחותן צום „ליטוואַק“ מאַכען די כוסה — פיהרט דאָ בלומעלע דאָס
 רעדעל. גאַנצע קופּקעלעך פּישלעך אויף צו האַקען גיט זי אוועק צו
 צוועלף גראָשען און לענט נאָך צו אַ קליין העכטעל. זי וויל דאָך דאָ
 ווייזען, די פּריצ'טע, וואָס פאַר אַ ברייטע האַנד זי האָט, אַז זי טראָגט
 דעם שירץ מיט די קעשענעם.

ביים צווייטען טישעל שטעהט די שותפ'טע און די מחותנת'טע
 שרה פייגעלע — פלאַצט איהר דאָס אַ ביסעל די גאַלבעלע: — ס'אַראַ
 בלומעלע! פאַר איהר רייכען האַלז, בדיל און דל וועט מען דאָ ווערען.
 זי האָט שוין געוואָלט עטליכע מאָל צוגעהן צו בלומעלע'ן ניט
 לאָזען פּערקויפּען, — וועט דאָך ווייטער אַרויסקומען אַ תּוּנֵה. נור
 אָט קומען שוין אָן די אַלטע שכורים מיט די פּיפּקעלעך אין מויל.
 — קופּיעז (סוחר) מיינער, וואו האָסטו דיך אוועקגעלעגט? —
 טענה'ט יענע.

מתתיהו חרון געהט צו זיינער צו, אַביסעל שכור'ערהייד קלאַפּט
 ער בלומעלע'ן אין רוקען: „הע, רודערסט היינט אין די כלים אַרום?“
 בלומעלע ענטפּערט ניט.

— ווייבער, צו צוועלף גראָשען אַ קופּקעלע, ווייבער, פּיש אויף
 שבת! — קלימפּערט בלומעלע מיט די ברייטע קעשענעם פון שירץ.
 שרה פייגעלע האַלט עס שוין ניט אויס; קלאַפּט זי מיט די
 פּויסטען אין טיש: געוואַלד, בדיל הדל וועט מען דאָך ווערען!...

יעדער פון די שותפים האָבען אין געשעפּט אַריינגעלעגט צו
 זעכצעהן גילדען, שוין מיט אַ יאָהר 38 צוריק, און פון די זעכצעהן

גילדען האלט זיך נאך דאָס געשעפט בין היינטיגען טאָג. נאָר ניט שטענדיג לעבט מען גוט. אז עס קומט אמאָל אַ שבת־צורנאָכט און מען מאַכט דעם חשבון, קומט טיילמאָל אַרויס אַ מחלוקת, — נור מעסערס צו נעהמען, אָבער דאָס שותפות האַקט מען ניט אָב. ווי אזוי? אז מען האָט שעפער בשותפות'דיגע, קאַמערס בשותפות'דיגע, און היינט חזקות בשותפות'דיגע, בלייבט מחלוקת ביי מחלוקת און דאָס געשעפט געהט ווייטער.

נאָר די ווייבער, די ווייבער — זאָל נאָט דער איינציגער אָבהיטען. מען האָט איינע די צווייטע פיינד אויף טויט און לעבען און מען רעדט אויס איינע אויף די צווייטע, וואָס אין דער קאַרט שטעהט ניט, און קומט אַ שותף נאָך מיטאַג צו גאַסט צום צווייטען אַרין, איז איהם די שותפ'טע מכבד מיט אַ גלעזעל יום־טוב'דיגען ווישניק, און גיט אַ מאַך אזוי הינטען אַרום צו שטעכען די שותפ'טע:

— זאָל דער מחותן פערזוכען. אין דער היים האָט ער דאָס דאָך ניט. ווי האָט די מחותנת'טע צייט ווישניק צו מאַכען?

נאָר דאָך טרעפט זיך אמאָל, אז די מחותנת'טעס און די שותפ'טעס מאַכען צווישען זיך שלום. דאָס טרעפט זיך ביי צוויי סבות: ביי אַ שמחה, אָדער (אַלעס ניט געדאַכט!) ביי אַ צרה; קומט אַן אייניקעל צו, אָדער (זאָל נאָט אָבהיטען) קומט אַן אייניקעל אָב, בעטען זיך די מחותנת'טעס איבער. יא, נאָך איינמאָל אין יאָהר, דאָס איז ערב יום־כפור ביי ליכט בענשען, פון דער הויילער הויט פאַלט אַרין איין אידענע צו דער צווייטער און צוואויינט זיך און מען צוקושט זיך. אָבער עס קומט נור מוצאי יום־כפור, קלאַפט איין אידענע אָן דער צווייטער אין לאָדען:

— עס בלייבט ביים אלטען...

אין גאַמבינער'ס הויז וואוינט דאָס פּאַאַר־פּאַלק — מתתיהו חרון מיט דער אידענע.

באַלד נאָך דער חתונה האָט מען זיך אין דער שטוב אַריינגעצויגן גען און אזוי האַלט מען זיך אָן איהר ביו'ן היינטיגען טאָג. אָט אין דער שטוב האָבען זיך די קינדער ערצויגען, אויסגעהאָדעוועט און דער־נאָך אין דער וועלט גענאַנגען: קיין אמעריקא, קיין קאַנאַדא, קיין טראַנסוואַל, וואו איינעם האָט זיין מזל געטראָגען. דריי באַלקען האָט

די שטוב; דער מיטעלסטער, דער דיקסטער איז די „רבי'צין“, און די צוויי דינערע פון ביידע זייטען זיינען די „דין'טעם“. אויפ'ן נאָגעל, אין דעם מיטעלסטען באַלקען הענגט אַן אַלט הענגלייכטער'ל בעקליידעט מיט אַ פאַפירענעם קליידעל, וואָס מען טהוט עס אָן יעדען ערב פּסח. אַ גאַנץ יאָהר וואוינען אין די „בלומען“ פון קליידעל די פליעגען און מעהרען זיך דאָרט און פּרוכפּערען זיך, און נעהמען איין דאָס שטיי בעלע מיט זייער זשומען, און דאָס קליינע הענגלייכטער'ל קוקט זיך צו אַלץ צו, וואָס עס טהוט זיך אָב אין שטיבעל, און שווינגט, ווי אַ שטומע מוהמע. עס ווייסט פון אַלץ, הערט אַלץ און רופט זיך מיט קיין וואָרט ניט אָן... אין מיטען שטוב שטעהט אַ פיערקאַנטיגער טיש, אין דעם טיש זיינען אויסגעקריצט פּערשירענע „היינעלעך“, „ציעגען-וואָלף“, — אַ זכר פון די שפּיעלען אין הנוכה-נעכט. און אַ סוד וועל איך איך איינרויכען, אַז אַ שפּאַרינע איז דאָ אין טיש אין שופּלאָד אַרײַן, וואָס מענדעל לעבען (דער יונגער זוהן) האָט געמאַכט אין איהם, בעהאַלטער נעהייד, כדי פון שופּלאָד געלד אַרויסצו'גנב'ענען יעדען פּרייטאָג צו נאַכט, ווען טאַטע-מאַמע שלאָפּען... אין אַ ווינקעל שטעהט אַן אַלטער אויווען, וואָס פּערנעהמט אַ דריי-פּערטעל שטוב. דער אַלטער „פּעטער“ איז שוין לאַנג אויסגעקיהלט געוואָרען אויף דער עלטער, נאָר די בעלי-בתים געדענקען נאָך זיינע גוטע יאָהרען. ווען מען האָט איהם אין אַ פּרייטאָנ-צורנאַכט איינגעהייצט, האָט ער אזא וואַרעמקייט פון זיך אַרויסגעלאָזען, נור דערשטיקט צו ווערען. און ניט איינמאָל האָט זיך געטראָפּען, אַז מתתיהו הרוץ מיט בלומעלעך'ן האָבען גע'חלש'ט הינטער די דעקען פאַר הייסקייט. צווישען דעם אויווען און דעם אַלמער ליגען עפעס פּערשיעדענע חפּצים אָנגעלעגט: אַלטע זעלנערשע מונדירען, באַנדעס, פאַסקעס און נאָך אזעלכע „חפּצים“, וואָס מען קען קיינמאָל ניט דערגרונטעווען. צווישען די חפּצים שטייגט אַרויס אַן אַלטע נעה-מאַשין פון תּרח'ס צייטען מיט אַ „קאָליער“ נאָך. די מאַשין איז אַן איבערבלייבעניש נאָך פון מתתיהו הרוץ'ס שניידעריי, מיט וועלכער ער האָט גענעהט פּויערשע מאַנטלען אויף די מערק (דאָס איז נאָך געווען איידער די קינדער זיינען אוועק קיין אַמעריקא און האָבען פון דאָרטען צעהן דאָלאַר יעדען חודש געשיקט). נאָר די מאַשין האָט אין זיך אזא מאַשינעריי, אַז מען דאַרף אויף איהר אַרבייטען מיט די פּיס, און דרעהן מיט די הענד, און זי כאַרעלעט אזוי, ווי מען וואָלט אַן אַקס

געשאַכטען... ביי ביידע ווענד שטעהען צוויי בעטען, און די בעטען זיינען אויפגעבעט מיט פערינעם, — ניט מיט קיין פערינעם, נור מיט איין פערינע, וועלכע האָט נעגרייכט ביז צום באַלקען, און וועלכע האָט אין זיך געהאָט אלע פּעדערן פון די אלע גענוז און קאטשקעס, וואָס די אידענע האָט נור געשאַכטען פון צייט איהר חתונה אָן. דאָס איז געווען אַ פערינע, פון וועלכער מען האָט אַרויסגעפומפט אויף אויסשטייער בעט־געוואַנד פאַר קינדער און אייניקלעך — און די פערינע בלייבט אלץ פערינע. אָט אין די בעטען זיינען געבוירען געוואָרען די צוקינפֿ־טיגע בירגער פאַר אמעריקא, קאנאַדאַ, אַפריקאַ און וואו די וועלט האָט נור אַן עק...

ביי אַ פּוס פון איין בעט איז צוגעבונדען אַן אלטע קאַץ שוין זיעבצען יאהר. מען וואָלט שוין געמענט די קאַץ אויפבינדען, וואָלט זי אויך שוין ניט אַנטלאָפּען, נור אזוי קומט עס — אַ קאַץ דאַרף זיין צוגעבונדען ביי אַ פּוס פון בעט. איבער די בעטען הענגען צוויי בילדער, גענעראַלען, משונה'דיגע, „נאַפּאַלעאַנען“. אין דעם שפּיעגעלע ביי אַ וואַנד שטעהען אַריינגעשטעקט די פּאַטאַגראַפיעס: מתתיהו הרוץ זיצט אויף אַ שטוהל און קוקט אין אַ ספר אַריין, און בלומעלע שטעהט נעבען איהם (די קינדער אין אמעריקא האָבען פּערלאַנגט דורכאויס, אַז טאַטע־מאַמע זאָלען זיך אָבפּאַטאַגראַפירען), און אין דער צווייטער זייט שפּיעגעלע שטעהט אַריינגעשטעקט די אייניקלעכ'ס פּאַטאַגראַפיעס פון אמעריקאַ: דריי אינגעלעך שטעהען אָהן היטלען און האַלטען ביכער אין האַנד. ביי דער טהיר שטעהט דער שראַנק, אונטערגעשפּאַרט מיט צוויי ציעגעל, און די שויבען־אַלמערלעך האַלב אויסגעקלעפט מיט פּאַפּיער. עס זעהט זיך אַרויס פון שראַנק אַ זילבערנער בעכער מיט אַן אַלמער בשמים־פּושקע (די ירושה פון עלטערן...) און אויפ'ן אַלמעריל — אַ פּאַר נאַקעטע ספרים, און איינס אין מיטען מיט גרויסע אותיות אויפ'ן רוקען „מחזור“. אויפ'ן שראַנק צווישען די ספרים זעהט זיך אַ גרויסע פּלאַש, אַרומגעשטעלט מיט אַ גרויען בויגען פּאַפּיער, דאָרט שטעהט ווישניק. בלומעלע איז אַן אויסברענגערין און וויל זיך דורכ־אויס פּיהרען, ווי די נגידים, און שטעלט אויך אַן ווישניק. קומט אַ שבת נאַכ'ן שלאַף, ווען דער אַלמער טהוט זיך אָן די בריילען און נעהמט זיך פאַר'ן גרויסען ברכי נפשי און עס קומט אַריין דער מחותן, האָט זי אַ הנאה צו דערלאַנגען צום טיש אַ גלעזעל ווישניק. דורכ'ן נאַנצען

יאהר שטעהט דער ווישניק און מען פערגינט זיך ניט צוצוריהרען צו איהם. עס קומט פאר פסח, האָט מען מורא, אז ער זאָל ניט איבער-בלייבען אין יום טוב, נעהמט מען זיך איהם אויסטרינקען. די אַלטע קענען זיך דאָך ניט פערגינען אין אַ גלאַטען וואָכענטאָג ווישניק צו טרינקען, בלייבט איבער אַ רעכט ביסעל צום ביעור-חמץ. קומט ערב פסח און בלומעלע זעהט ווי אַנטעק דער סטרוזש האַלט די פלאַש מיט'ן ווישניק און זופט פון איהם מיט'ן גאַנצען מויל, פלאַצט איהר שיער ניט די גאַל פאר עגמת נפש: געה, אַרבייט פאַר עשיו'ן...

אין געסעל וואו די פענסטער געהען ארויס, שטעהט אַ פלומפ, צו דעם פלומפ קומען אָן די וואַסערטרעגער יערען פאַרנאכט מיט די קענדלעך נאָך וואַסער. אויף דער עלטער, אז די קינדער פון אַמעריקא שיקען די אַלטע אַ פאַר דאָלאַר וועכענטליך, האָט דער אַלטער די שניידעריי אַוועקגעוואָרפען, און זיצט אַ גאַנצען טאָג פאַר'ן פענסטער און קוקט אין גאַס אַריין צום פלומפעל. די אַלטע ביים אויווען שטרויקט אַ זאָק. איהר פערדריסט עס, וואָס דער מאַן געהט אַרום לעדיג, כאָטש זי ווייסט, ער האָט ניט וואָס צו טהון. נאָך די פישלעך פאַהרט מענדעל, נור זי האָט שוין אַ מנהג צו מורמלען, פּרעטענזיעס צו האָבען אַזוי גלאַט אַינדרער-וועלט-אַריין. דער אַלטער ווייסט פון דעם מנהג און מאַכט זיך גאָר ניט וויסענדיג.

— מאַנסבילען זיצען זיך ביים פענסטער מיט לעדיגע הענד. —
פאַלט זי אין מיטען העלען טאָג אָן אויפ'ן מאַן.

דער אַלטער ענטפערט ניט.

— מיישען זיך אין אַלץ אַריין, וואָס געהט עס דיך אָן? — קומט זי אַרויף אויף אַנאַנדער ענין.

דער אַלטער רופט זיך גאָר נישט אָן.

דאָס קען זי שוין ניט פערטראָגען.

— מאַמע, מאַמע, האָסט מיר אַ מאַן געגעבען? — וואָס האָט ער מיר דעם קאַפּ פערדרעהט, ליעבער וואָלט איך איבערגעבליעבען אַן אַלטע מויד אין טאַטענ'ס שטוב.

דעם אַלטען נעהמט אַ געלעכטער אָן: זי האָט זיך דערמאָהנט אַ מעשה פון 62 יאָהר צוריק — האָסט דו געהערט?

— ווילסט אפּשר אַהיים לויפען צו טאַטע-מאַמע קיין לענטשיץ?

קאָנסט עס, איך וועל דיר אסור חזיר נאָכלויפֿען. — וויצעלט זיך דער אלטער.

— אלטער גולן, רוצה, וואָס ביזט דו מיר געקומען מיין לעבען אוועקנעהמען ?

דער אלטער זעהט, אז עס געהט אין די גדולות אַרײַן, טהוט ער זיך אָן דעם אויסגעריבענעם פוטער און געהט אין בית־המדרש אַרײַן. אז ער קומט אַהײַם, געפֿינט ער שוין דעם טיש געדעקט מיט'ן אל־טען שניפטֿיכעל, און דאָס יאִיכעל קאָכט זיך אין קיך (ער האָט עס גע־וואוסט, זי זאָגט נור אזוי, אָבער אין אמת'ן איז זי נישט אזוי שלעכט ווי זי מאַכט זיך).

ווייסט, האָבען זיך הײַנט חצקל און בערעל אין בית־המדרש גע־קריגט! — הויבט ער אָן, דער אלטער, דערצעהלען אַ מעשה אין דער וועלט אַרײַן.

— אזוי, פֿאַר אַרענטליכע מענשען פֿאַסט עס, — שאַקעלט זי צו מיט'ן קאָפּ — וואָס דען האָבען זיי צו טהון ? און דאָס אלטע פֿאַר־פֿאַלק זיצען זיך ביים קלײַנעם אלטען טײַשעל, ביי דער קלײַנער אלטער לאַמפּ, און מען עסט זיך דאָס קלײַנע אלטע יאִיכעל — און מען פֿערגעסט פֿון אלע גליקען פֿון פֿריהער...

זיי האָבען געהאַט אַ זעהנ'עלע, האָט מען איהם גערופֿען מענדעל־לעבען — איז דאָס געווען אַ בחור'ל פֿון דער „סאַמאָראַדנער“ חברה. דער טאַטע האָט איהם אַרױסגעוואָרפֿען, די מאמע האָט איהם אָבער בשתיקה אַרײַנגעשטעקט אַ פֿאַאר גראַשען, אַ העמד און דערגלײַכען. די נאַנצע שטאַרט האָט איהם געהאַלטען שוין פֿאַר אַ פֿערפֿאַלענעם, האָט מען אָבער מענדלען פֿאַר אַ זעלנער גענומען. ער האָט אָנגעדײַענט פֿיער יאָהר, און וואָס זאָגט איהר דערצו ? מענדעל איז געוואָרען אַ לײַט ביי פֿאַניען, אוועקגעוואָרפֿען די ווייסע חברה און געהט יעדען שבת מיט'ן טאַטען אין דער חברה פֿישער דאוונען און קרײַענט טהײַל־מאָל אַן עליה אויך, און מען הײַבט שוין אָן מענדלען שרױכים צו רעדען. אַמאָל זײַנען די שותפֿים געפֿאַהרען צום טײַך נאָך פֿיש, די אלטע האָבען זיך געזעצט ביים ברעג, און אויפֿ'ן שיפֿעל איז געפֿאַהרען מענדעל מיט צוויי גוים די נעצען אַרײַנגעלאָזען אין וואַסער. געוועזען איז עס אין אַ זומער־טאָג, מנחה־צײַט. אַ לײַכט ווינטעל בלאָזט און דאווענט

איבער'ן וואסער. דאָס וואַסער, אַכיסעל צווישענעט אין זיין ראַם, יאָגט איין כוואַליע אין די צווייטע אַרײַן. מענדעל ציהט מיט די מענשען דאָס נעץ פון וואַסער און וואַרפט די פּישלעך אין טון אַרײַן, זיצען די אַלטע און רעדען צווישען זיך אזוי :

— ווייסט, דיין מענדעל איז געוואָרען אַ גאַנץ אָרענטליכער מענש, — רופט זיך אָן נאָטע וואָלף.

— ניט ווערט קיין דרייער, — מאַכט מיט די הענד דער פאַטער — דער אייגענער וואָס געווען.

— נו, אַ גוטער יונג, וויל אַ גראַשען פּערדיענען — וואַרפט נאָטע וואָלף אַ בליק צו מענדעלען, ווי ער ציהט דאָס נעץ פון וואַסער.

— ווייסט, דיין גיטעל איז אַן אָרענטליך קינד, אין דער מאַמען געראַטען. — רופט זיך אָן מתתיהו חרון.

— אַ, נישט ווערט קיין דרייער, אזוי ווי די מאַמע, אזוי די מאַכטער.

— נו, נו, אַ גוטע מויד, אַרבייט אַ גאַנצען טאָג, ווי אַן עזעל, און שבת — אַ פּערגניגען אויף איהר צו קוקען.

די אַלטע שווייגען אַ מינוט און קוקען אין וואַסער.

דאָס שיפעל שווימט צו צום ברעג מיט אַ פּולען נעץ פּיש לכבוד שבת. מען ציהט דאָס נעץ פון שיפעל און מען לעגט די פּיש אין די פּעסער אַרײַן.

דערווייל ווערט נאָכט. אַ נאָכט אויפ'ן דאָרף, נאָכט צווישען בוימער, פּעלדער און וואַסער... ביים עק דאָרף שטעהט אַ קרעטשמע ; געהען די אַלטע דאָס האַרץ זיך דערכאַפּען. מען דערלאַנגט בראַנפּען צום טיש מיט אַ צוויי זעמעל. מענדעל שטעהט אין אַ ווינקעל ביים אויווען, נאָטע וואָלף גיט אַ ווינק צו איהם :

— מאַך, מענדעל, די ברכה !

מענדעל נעהמט דאָס גלעזעל אין האַנד אַרײַן און קלערט אַ מינוט. ער וויל זאָגען „לחיים“, שעמט ער זיך, עפעס אַן אָרענטליכער מענש... נישט זאָגען — פּאַסט דאָך אויף ניט. די אַלטע פּערשטעהען.

— נו, לחיים, מענדעל, אַם ירצה השם חול המועד ! — קלאַפּט איהם נאָטע וואָלף איבער די פלייצעס.

דערנאָך, אַז מענדעל איז אַרויס צו די פּערד, מאַכט נאָטע וואָלף אזוי צו מתתיהו חרון :

— הער, גוטער ברודער!

— וואָס אזוינס?

— עך, שטעל אַ ניינציגער, מיר זיינען דאָך עפעס ניט פון היינט. וואָס געווען איז געווען. האָרף, גוטער ברודער, דיין בחור געפעלט מיר, געפעלט מיר, ווי איך בין אַ איר. אַ יונג וויל פערדיענען אַ גראַד-שען, אַ יונג מיט ביינער, ער געפעלט מיר. מען זאָגט מענדעל חויר, — כאַפט זיי די כאַלערע, ווער איז בעסער געווען אין זיינע יאָהרען? מיר אודאי נישט (מתתיהו חרון שמייכעלט). נישט אזוי? שבת אויפ'ן זשאַכלינער וועג... געדענקסט, ברודער? — קיצעלט נאָטע וואָלף מתתיהו חרון'ען.

— כ'געדענק, כ'געדענק. און וואָס ווילסטו?

— וואָס איך וויל? נאָר נישט וויל איך. דיין בחור וויל איך. אַ מויד האָב איך, ווי זי איז, איז זי, אבער מיין קינד איז זי, און ווער אַ יך בין — ווייסט דו אויך. נישט קיין רב, נישט קיין דין, נור — אַ פישער. און אַ פישער ביזט דו אויך, און ווי די פישערס פיהרען זיך, פיהרען זיי זיך, און אונזערע קינדער וועלען אויך פישערס זיין מיט נאָטס הילף, און ווער עס וויל נישט, זאָל זיך אויפהענגען. גיב אַהער די האַנד.

— האָסט דו די האַנד.

און צוויי גרויע בערר האָבען זיך צוקושט.

אויף מאָרגענס, אַז בלומעלע האָט זיך געטראָפּען מיט שרה פייגע'ן אויפ'ן פיש-מאַרק, זיינען זיי איינע אויף די צווייטע אַרויפגעפאלען, האָבען זיך צוקושט און האָבען אָנגעהויבען צו וויינען, און דערמאָהנט די אבות. נאָטע וואָלף און מתתיהו חרון זיינען געקומען צוגעהן פון גאָס, און האָבען גערעדט אַביסעל פון וועג...

און נאָך דעם שבת איז מענדעל מיט גימלען איבער'ן געסעל געגאנגען שפּאַצירען, און „די שונאים האָבען געזעהן און די גאל האָט זיי געפלאַצט פאַר עגמת-נפש“...

עס איז אוועקגעגאנגען אַ יאָהר, און אויפ'ן פיש-מאַרק איז צוגע-קומען נאָך אַ שטעל. מתתיהו חרון האָט אַביסעל אָבגעלאָזט פון זיינע קונים, נאָטע וואָלף פון זיינע קונים, און אַ טישעל איז געווען אַ טישעל.

אז מענדעל האָט חתונה געהאַט, איז ער געוואָרען באמת אַן אָרענטליכער מענש. קומט פריה דאוונען אין חברה, זאָגט „גוט מאָרגען“ אַלטע מענשען אין גאַס, און שעמט זיך שוין ניט זאָגען „לחיים“ ביי אַ גלעזעל בראַנפען.

און אַ סוד וועל איך אייך איינרוימען: ער כאַפט זיך טיילמאָל אין אַ וואַכען־טאָג אין די חברה צום „ברעטעל“ אויף צו...

ביים וואַרקער מלמד איז די חברה קצבים און פישערס. פרייטאָג־צורנאַכט צו דאוונען קומט מען נאָך אין די וואַכעדיגע קליידער — עס פאַסט ניט פאַר אַ קצב פרייטאָג־צורנאַכט אָנצוטהאַן זיך אין שבת־דיגען — און מען שמועסט פון דעם היינטיגען מאַרק. מענדעל אָבער זיצט שוין צווישען די עלטערע בעלי־בתים און מען שמועסט וועגען שטאָדטישע ענינים. קומט צו אַ יונג און רוימט מענדלען אין אויער אַרײַן: „פינף און צוואַנציג קאָפּיקעס אַ פונט פישלעך“... מענדעל מאַכט זיך ניט הערען. הויבט דער חזן אָן צו דאוונען, קוקט מענדעל אין סדור אַרײַן און זאָגט וואָרט ביי וואָרט. די יונגען, זיינע גוטע בריי־דער פון פריהער, מאַכען דאָס אַ געלעכטער פון איהם: „קוקט מיר אָן מיין אָרענטליכען מענש!“...

פאַר'ן עמוד שטעהט מרדכי קצב, אַן אַלטער גראַכער יונג, וואָס קומט תמיד פריהער פון אלע, און כאַפט זיך צו צום ברעטעל. מענדעל איז איהם שטאַרק מקנא, נאָר ער ווייסט, אַז מרדכי וועט איהם ניט לאַזען צו דער עברי, לאַזט ער זיך בענגונגען מיט דעם, וואָס שבת נאָכ'ן עסען ביי זיך אין דער היים געהמט ער דעם סדור אין האַנד אַרײַן און זאָגט גיטלען „שטיקעלעך“, ווי דער חזן זאָגט „הלל“ אָדער אַ „קדושה“ און מאַכט נאָך דעם חזן'ס טרעלען. הינטער'ן פענסטער גנב'ענען זיך אונטער חברה, און אַז מענדעל האַלט אין רעכמען מיטען, גיט מען אַ געה אין שטוב אַרײַן: „נו, נו, זאָג ווייטער“...

מענדעל פערשעמט זיך, שאַקעלט מיט'ן קאָפּ: גוט שבת.

מען ווייסט ניט, ווי אַרום דאָס איז געוואָרען, און מענדעל שטעהט שוין פאַר'ן עמוד פראַנק און פריי און איז מקבל שבת. קיינער לאַכט שוין ניט פון איהם, ביי קיינעם איז שוין קיין חידוש ניט; אַ איד איז אַ איד. נאָר, אַז דער אַלטער מתתיהו חרון האַרכלט זיך אײַן צו זײַן קריש זאָגען ביים דאוונען, פערטראַכט ער זיך אַ מינוט: ווער האָט

עס איהם אויסגעלערענט דאָס? — זיין מענדעל שטעהט פאר גאָט און רעדט עברי ווי אידיש־דייטש...

דער אַלטער דערמאָנט זיך אָן טויט, ווי זיין מענדעל שטעהט דערנאָך און זאָגט קדיש נאָכ'ן פּאָטער, און גאָט האָרט איהם אויס און פיהרט דעם אַלטען גלייך אין גן־עדן — זיין מענדעל!... און דער אַלטער איז געשטאַרבען.

וואָס איז דאָרט געוואָרען מיט איהם אויף יענער וועלט נאָך מענדעל'ס קדיש־זאָגען, ווייס איך ניט. איך ווייס נור, וואָס עס איז געוואָרען דאָ אויף דער וועלט מיט דער אלמנה, וואָס דער אַלטער מתתיהו חרון האָט נאָך זיך איבערגעלאָזט.

זי האָט זיך איבערגעצויגען צום זוהן, צו מענדל'ען — געוואָלט אויף דער עלטער די אייניקלעך האָדעווען, — איז זי דאָרט געווען אַ גאַנצען טאָג. עס איז געקומען נאַכט, האָט זי זיך פערביינקט אַהיים צו איהר אין שטוב, וואו זי האָט אָבגעוואוינט 62 יאָהר; נאָך דעם אויווען, וואָס זי האָט אין שטוב איבערגעלאָזט, נאָך דעם פלומפ, וואָס איז פאר'ן פענסטער, און די נאַרישע אידענע האָט אַ גאַנצע נאַכט ניט געקענט איינשלאָפען: די ווענד זיינען איהר פרעמד.

אויף מאָרגען אין דער פריה האָט מענדעל געמוזט געהמען דעם אַלטען שראַנק מיט'ן טיש און די אַלטע מאַשין מיט'ן קאַסטען און צוריק עס אַוועקטראָגען אין איהר שטוב אַריין, וואו זי איז אָבגעזעסען נאָך 18 יאָהר, און האָט געקוקט דורכ'ן פענסטער'ל צום פלומפ, וואו מען שעפט וואַסער. זי האָט זיך אַליין תכריכים אויפגענעהט און זיי פון צייט צו צייט זיך אָנגעמאַסטען און געקוקט אין שפיעגעל אַריין, ווי זי זעהט אויס אין זיי.

געלעבט האָט זי פון די 10 דאָלאַר, וואָס די קינדער האָבען איהר פון „הינטען“ אַהער געשיקט יעדען חודש, נאָר דאָך, אַ שותפ'טע צו די פישלעך איז זי נאָך ביז היינטיגען טאָג.

זי לעגט יעדע וואָך אין געשעפט אַריין 3—2 גילדען. אַמאָל פער־דיענט זי אַ צעהנער'ל, אַ מאָל לעגט זי צו אַ זעקסער'ל.

און אז מען פרעגט זי: „וואָס דאַרפט איהר נאָך מיט די פישלעך האַנדלען? אייערע קינדער שיקען דאָך אייך געלד פון אַמעריקא?...“ ענטפערט זי: „גיט'ס נור אַ סוק — אָבלאָזען דאָס געשעפט פרעמדע — עס איז אונזער פרנסה פון דור־דורות...“

מענשען און געמער

גאָלדע די פישערין האָט געוואוינט אין שכנות מיט אַנטאָניע יאַכטאַוונע אין דעם קלײן־חורבֿה־דיגען הייזעל, וואָס איז אויף יענער זייט טײכעל, וואו די ווייבער וואַשען די וועש. איינע ווי די אַנדערע זיינען זיי שוין לאַנג אַלמנות פון די מאַנען און פערלאָזטע פון די קינדער זייערע, וואָס זיינען זיך צופאַהרען אין דער וועלט.

גאָלדע'ס עלטערער זוהן, חיים קאַמאַשניק, איז אַמאָל אַהיים געקומען אויף חול־המועד פון לאָדז, וואו ער האָט דאָרט געאַרבייט איבער'ן זמן, און האָט זיך אין דער שטיל אָנגעהויבען צו סוד'ען מיט אַנטאָניע'ס זוהן, אַנטעק דעם סטאַליאַר. עס קומט נאָך יובֿ־טוב, און דער יונג מאַכט זיך נאָך אַלץ ניט אין וועג צום מייסטער. נור ער דרעהט זיך שטוב־אײן שטוב־אײס. די מוטער האָט שוין פערשלאָסען דאָס ברויט אין קאַסטען און קריעגט זיך מיט איהם. ערשט אין אַ שעהנער נאַכט זיינען די צוויי בחורים, חיים און אַנטעק, פערפאַלען געוואָרען. מען זוכט אַהין, מען זוכט אַהער — ניטאָ די בחורים. אין ים אַרײן. די אידענע קריעגט זיך מיט דער גו'ע, די גו'ע מיט דער אידענע. די זאָגט: דיין זוהן האָט מיינעם אָנגערעדט; די צווייטע טענה'ט פערקעהרט. אזוי איז עס געווען ביז אין אַ שעהנעם זומער־פריהמאָרגען. גאָלדע און אַנטאָניע שמעהען אזוי פאַר דער טהיר פון הייזעל, און שלאָגען אָן מיט אַ פערטעל מעהל דעם באַרשטש אויף אָנבײסען, און ריידען זיך איינע פאַר דער צווייטער דאָס האַרץ אויס:

- וואו קענען זיי איצט זיין?
- אין ים אודאי דערטרונקען געוואָרען.
- האָרעווע אויף קינדער פאַר די פיש'ס צייהן!
- און אפשר לעבען זיי? פרוואווט די אידענע מוטה צו האָבען.
- און אפשר לעבען זיי! — העלפט די גו'ע אונטער.
- און אפשר זיינען זיי בעגליקט געוואָרען?
- און אפשר האָבען זיי שוין זייערע אייגענע פעלדער און הייזער?

- און נאך דער אַרעמער מאמע'ן אויף דער עלטער העלפען ?
 מיט אמאָל קומט צו געהן חנה'לע, די בריעה-טרעגערין :
 — גאָלדעלע, גאָלדעלע, גוטע בשורות זאָלען אייך ווערען אָנגע-
 זאָגט, עס איז דאָ אַ בריעה פאַר אייך !
 — פון וואָנען אַ בריעה ?
 — אַ בריעה מיט אַ שיפעל, פון יענער זייט ים.
 און זי האָט איהר איבערגעגעבען אַ בריעה-פאַקעט. פאַר דער גוי'ע
 איז אויך געווען אַ בריעה.
 זיי האָבען אויפגעריסען די בריעה, ערשט זיי נעהמען אַרויס צוויי
 פאַטאָגראַפיעס. צוויי פריצים מיט קאָפּעלושען, האַלטען שטעקעלעך אין
 איין האַנד און גיבען זיך אָב שלום-עליכם מיט דער צווייטער האַנד.
 די ווייבער קוקען אָן די פאַטאָגראַפיעס. זיינען עס יא זיי, זיינען
 עס ניט זיי ? — דאָכט זיך, עפעס גאָר פערשטעלטע.
 — מיין חיים, — כלִיפּעט די אידענע אַרויס אַ געוויין.
 — מיין בלוט, מיין פלייש, — וויינט די גוי'ע.
 אז די ערשטע איבערראַשונג איז אַריבער, האָט מען גענומען
 בעטראַכטען די צוריק געפונענע קינדער.
 — מיין חיים האָט זיך גאָרנישט פערענדערט, — זאָגט די
 אידענע.
 מיין אַנטעק אויך נישט.
 — קוק נור אָן די קייט אויף דער וועסט, מיט די הענדשקעס. ווי
 ער וואָלט זיין זונדעל'ס אַ קינד.
 — און זעהסטו, ווי מיינער טראָגט אַ צילינדער, ווי דער גראַף
 פאַטאַצקי ?
 — הע, אידיש בלוט, צום שלעכטען האָט „דיינעם“ מיינער אָנגע-
 רעדט ?
 — אז נישט חיים, וואָס פאַר אַן עצה וואָלט ער זיך געגעבען, —
 זאָגט די אידענע צו דער גוי'ע.
 — איך ווייס נאָך ניט דאָס גליק, וואָס איז מיט איהם : ציערט
 זיך אין גאָלדענע קייטען, און אָן דער אלטער מאמע'ן פערגעסען.
 — מען דאַרף צו משה לעהרער געהן, ער זאָל די בריעה איבער-
 לייענען.
 ביידע ווייבער האָבען זיך אין די פאַטשיילעס איינגעוויקעלט

און צו משה לעהרער געגאנגען מיט די בריעה. משה לעהרער האָט זיי פאָרגעלייענט, ווי די קינדער לאָזען הערען „פון זייער לייעבען געזונד, און דאָס נעמליכע ווינשען זיי צו הערען פון זייערע לייעבען עלטערען.“ דערנאָך שרייבען זיי, אז זיי האָבען אָן די אלטע מוטערס ניט פערגעסען. זיי האָבען גרויסע צרות איבערגעליטען, ביז זיי זיינען געקומען אויף אַ שטיקעל מדרגה. און זיי ביידע אַרבייטען אין איין וואַרשטאַט, און פערדיענען 15 דאָלאַר אַ וואָך, נור ניט שטענדיג איז פאַרהאַן אַרבייט, און זיי שיקען די מוטערס צו אַ פונט, און וועלען ווייטער אויף אָן זיי ניט פערגעסען. זיי ענדיגען די בריעה, אז זיי זיצען אַ גאַנצע נאַכט און שרייבען די בריעה, נור אָט געהט שוין די לאַמפּ אויס, מוזען זיי די בריעה ענדיגען.

אין די בריעה זיינען געלעגען צוויי בלאַע שטיקלעך פאַפּיער, פאַר וועלכע לייבויש שפּילעטער האָט נאָך גרויס מיה אויסגעצאָהלט צו 7 רובעל מיט 50 גראַשען.

די ווייבער זיינען נאָך יענעם טאָג אויפ'ן בית-עולם געגאנגען אָנזאָגען זייערע מאַנען, אז די קינדער זייערע האָבען זיך צוריק געפונען, און האָבען אָן די אלטע מאַמעס ניט פערגעסען.

אַזוי האָבען געלעבט די צוויי ווייבער אין שכנות אַ צייט מיט יאָהרען נאָך די מאַנען'ס טויט און אַ צייט מיט יאָהרען פאַר די מאַנען'ס טויט אין דעם קליינעם חורבה'דיגען הייזעל, וואָס שטעהט אויף יענער זייט טייכעל, וואו די ווייבער וואַשען די וועש. דאָס קליינע הייזעל איז אַריינגעקומען אין שותפות צו דעם איד און צו דעם גוי, איין גאָט ווייס עס נור זוי אַזוי אַרום. געהערט, זאָגט מען, האָט עס צו אַ גלח, וועלכער האָט איבערגעלאָזט נאָך זיך זעקס „קעפּ“, און אַז די „קעפּ“ האָבען זיך צוטהיילט, איז עפעס דעם אידען ביי אַ גוי געלד געקומען, האָט ער עפעס אָנגענומען איין חלק פון אַ „קאָפּ“, — גענוג, עס איז אויסגעקומען, אַז אַ האַלב הייזעל געהערט צום אידען. דאָס הייזעל האָט געדאַרפט אַ פייער-וואַנד, וואָרום דער רעגען, וואָס האָט זיך אַראָב-געגאַסען פון פייערשטיין'ס שפּייכלער, האָט גלייך אַראָבגעגאַסען אויפ'ן הייזעל'ס דעכעל, און דער רעגען האָט געבויגען די דינע ווענדטלעך אונטער זיך. דער גוי האָט שטענדיג געטענה'ט מיט'ן אידען, אַז דער איד זאָל קויפּען מאַטעריאַל, וועט ער דערפאַר אַליין אונטערמויערען

דאָס ווענדטעל. האָט דער איד „פונקט“ קיין געלד נישט געהאַט. און אזוי האָט זיך עס אָבגעשלעפט פון יאָהר צו יאָהר. דעם אידענ'ס חלק הייזעל האָט שוין אויסגעצאָהלט נדן זיינע צוויי טעכטער, וואָס זיינען דערנאָך אוועק מיט זייערע מאַנען, איינע קיין אַפריקאַ, די צווייטע אויף קיין קאַנאַדאַ, — און דאָס הייזעל איז אַלץ געבליבען אָהן אַ פּייער-וואַנד.

דער גוי אָבער האָט זיך גענומען צייט און וואו ער האָט אין גאָס אַן איבעריגען ציגעל, אַן איבעריגען שטיין געפונען, האָט ער געבראַכט אַהיים צו שלעפען. אז עס האָט זיך געהאַט אָנגעזאַמעלט אַ רעכט ביסעל ציגעל, האָט ער זיך אַלירן גענומען פערמויערען זיין חלק פּייער-וואַנד און האָט אָבגענויגט די רינע פון פּייערשטיין'ס שפּייכלער אויף דעם אידענ'ס חלק דאָך, אזוי, אז עס איז געווען אַ רעגען, האָבען זיך די דינע ווענדטעלעך פון דעם אידענ'ס שטוב געשאַקעלט, און פון דאָך האָט אזוי גערונגען, אז מען האָט געמוזט אויף די בעטען, אויפ'ן טיש און שאַנק טעפּ, טעלער, בעקענס און שיסלען אונטערשטעלען, עס זאָל אין זיי דאָס וואַסער אַריינרינען.

נור אזוי בכלל האָבען דער איד און דער גוי צווישען זיך געלעבט אין שלום, געקריעגט זיך אין שלום. זיך געזידעלט און דערנאָך צוריק ווייטער חבר געוואָרען. אין שלום האָבען אויך געלעבט די גוי'ע מיט דער אידענע. פלעגט די גוי'ע געהן צו דער אַרבייט און האָט איבער-געלאָזט איהר קליינעם אַנטעק אין וויעג, און דער קליינער גוי האָט געד מאַכט געוואַלדען דעם הימעל נור צו שפאַלטען, איז אַריין צו איהם די אירישע שכנה, וועלכע האָט דענסטמאָל געוויגען איהר חיים'ען, און האָט איהם אויף די הענד גענומען און איהם געגעבען פון איהר ברוסט. דער קליינער חיים, וואָס זיצט אויף דער מוטער'ס צווייטער האַנד, ווערט אייפערזיכטיג, און דער קליינער איד מיט דעם קליינעם גוי הויבען אָן צו קוקען איינער אויפ'ן אַנדערען; אפשר האָבען זיי זיך שוין דענסטמאָל אָבגעשמעעסט צוזאַמען די ריזע נאָך אַמעריקאַ צו מאַכען... איז פאַר אַ יום-טוב געקומען, פאַר אַ פּסח, לַמשלָ, אז נאָלדע די פּישערין האָט זיך פון שטוב אין הויף אַריינגעצויגען, און די קינדער, ווי די אינדיקעס, האָבען זיך צווישען די באַליעס אַרומגעוואַלגערט מיט אַ געוויין, מיט אַ געוואַלד, — האָט די גוי'ע דער אידענע'ס אַ קינד צו זיך אין שטוב אַריינגעכאַפט און געגעבען עס צו עסען פון איהר מיטאַג.

די אידענע פלעגט דערנאָך דעם קינד'ס מויל שייערען, רייבען און כשר'ן מיט הייסע שטיינדלעך, און דער יונג פלעגט דערביי מאַכען געוואַלדען ביז צום הימעל... איז ביי איינער דאָס קינד קראַנק געוואָרען, האָט עס די צווייטע אָבגעהיט, געלאָפען צום פעלדשער, רפואות געבראַכט. אין נויט האָט איינע דער אַנדערער אַ גראַשען געלד, אַ לעבעל ברויט און אַ טראָפען מילך געבאַרגט.

נור די געטער פון די צוויי שכנים האָבען ניט געקענט לעבען צווישען זיך אין שלום און האָבען אָנגעמאַכט גרויסע מהלוקת'ן צווישען די שכנים.

איז געקומען אַ יום־טוב פון איין גאָט, האָט עס דער צווייטער גאָט ניט געקענט דערליידען. למשל, אזוי אַ גאַנץ יאָהר, גאַרנישט, לעבט מען זיך אין שלום; קומט אָבער ביי דער גויל'ע אַ יום־טוב, די קריסטוס־נאַכט, און פון דעם גויל'ס שטוב איז אויפגעגאַנגען דער ריח פון זייערע ניין געריכטען, האָט די אידענע גערעהט מיט דער נאָז... און אז דער גלח איז געקומען מיט'ן הייליגען וואַסער „בעשווענצען“ די „פלאַצקעס“, האָט די אידענע די קינדער פערשלאָסען צו זיך אין שטוב און זיי ניט אַרויסגעלאָזט. אז די אידענע האָט דערזעהן דאָס אָבגעפּרעגעלטע חזיר'ל, וואָס פון די אויגען־לעכער האָט גרינס אַרויס־געשטאַרט, האָט איהר אָנגעהויבען צו נודיען, און זי שפייט אַ גאַנצען טאָג.

— אַ, אַ יום־טוב ביי זיי! אזאַ שוואַרץ יאָהר זאָלען זיי מיר האָבען — פלעגט די אידענע זאָגען און אַ גאַנצען יום־טוב ניט ווייזען זיך דער גויל'ע פאַר די אויגען.

איז ווייטער געקומען אַ אידישער יום־טוב, אַ פּסח, און די אידענע האָט די פיש געקאָכט, האָט די גויל'ע די טהיר פּערהאַקט ביי זיך אין שטוב:

— זשידאָוסקי פאַרשוואַ סוויענטאַ, סעניאַ זאַסמאַהטשילי... און אז מען האָט געבראַכט די מצות, — האָט די גויל'ע איהרע קינדער אַריינגעכאַפט אין שטוב און די טהיר פּערשלאָסען.

אין שבת אויף דער נאַכט, אז די אידענע האָט די פיש אויפ'ן טיש אַרויפגעשטעלט און די שבת־ליכט האָבען זיך געברענט, און איהר ברוך האָט זמירות געוונגען, האָט די אידענע דורכ'ן פענסטער אַרויס־

געקוקט, און דערזעהענדיג, ווי דער „גוי“ שלעפט די טאטשקע מיט זאמד און אין זאק ארומגעוויקעלט, פלעגט זי זיך אָנרופען צום מאן :
 — עס איז עפעס טאָקע ביי זיי קיין שבת ניט. א אומה עפעס! ...
 עס איז אַוועק אַ לאַנגע צייט. די שכנות האָבען זיך פערעלטערט.
 די קינדער זייערע אין אַמעריקאַ, היים און אַנטעק, זיינען ווייטער
 ערנעציוואו פערפאלען געוואָרען און האָבען אויפגעהערט צו שרייבען
 בריער, צו שיקען פאָטאָגראַפיעס און שטיקלעך פאַפיר, פאַר וועלכע
 דער שפילעטער זאָל אויסצאַהלען זיעבען רובעל מיט פופציג גראַשען
 די גו'ע, אַזוי ווי די אידענע, האָבען ווייטער איינע דער צווייטער פאַר
 געוואָרפען. די זאָגט: „דיינער“ האָט מיינעם אָבגערעדט, און די
 צווייטע טענה'ט פערקעהרט.

נור דער אידענע'ס טייל הייזעל איז אינגאנצען איינגעלעגט געוואָר-
 רען אונטער דער רינע פון פייערשטיינ'ס שפייכלער. דאָס דעכעל איז
 געפאלען אויף די פייער ווענדטלעך, וועלכע האָבען זיך געטרייטעלט
 און געשאַקעלט זיך צום איינפאלען ביי דער לייכטעסטער בעוועגונג.
 דער קוימען פון אויווען איז אין גאַנצען צובראָכען געוואָרען, און דער
 רויך פון דעם אויווען פלעגט אָנפילען די גאַנצע שטוב. פון דעם האַלבען
 רובעל אַ וואָך, וואָס דער שותף און דער מתנתן, ר' מתתיהו חרון, צאָהלט
 איהר אויס איהר טהייל ריוה (אַזוי איז שוין ביי זיי, ביי די פישערס,
 אַ מנהג, אַז מען צאָהלט דער אלמנה אַ טייל ריוה, כאָטש זי האָט אין
 געשעפט קיין געלד ניט אַריינגעלעגט, נור פאַר חזקה), קען זי קוים
 אויסקומען מיט ברויט און מילך, מיט אַ שטיקעל פלייש אויף שבת, און
 דערפון צאָהלט זי נאָך צוואַנציג גראַשען אַ וואָך חנה'לען דער קרעמע-
 רין פאַר לייווענט אויף תכריכים, אויף נאָך הונדערט און צוואַנציג
 יאָהר... מילא, זומער האָט זי געלעבט אין איהר טייל שטוב, ווי ווייט
 זי האָט געקענט. עס איז אָבער געקומען ווינטער. דאָס פּרעסטעל געהמט.
 זאָל זי זיך אפּשר אַריינציהען צום שותף און מחותן ר' מתתיהו חרון,
 אַז בלומעלע די מחותנת'טע (אַ אידענע פון אַכציג יאָהר) זאָל פון איהר
 נקמה דערלעבען? — געמוזט אָנקומען צו מיין טיש! — איז איהר
 ניט געבליבען קיין אַנדער עצה נור איבערצואווינטערען ביי דער גו'ע
 אין אַ ווינקעל שטוב. כאָטש אַ גו'ע, „נור אַ גוטער שכן איז פיעל
 בעסער, ווי אַ ווייטער קרוב“.

די גו'ע האָט זי צוגענומען מיט'ן גרעסטען כבוד, און האָט איהר

אָבעגעבען דאָס ווינקעל ביים אויווען. קיין סך פון איהר שטיבעל האָט זי ניט געהאָט וואָס איבערצוטראַגן. די ווינטערדיגע קאָלדרע, די צוויי שבת־לייכטערלעך, דאָס עלמעריל, די טערקישע שאַל מיט דער שבת־דינגער הויב און דאָס „קעסטעלע“.

האָט די אידענע געוואוינט אין ווינקעל שטוב ביים אויווען. אין צווייטען ווינקעל ביים פענסטער, איבער דער גויל'עם בעט, איז געהאַנט גען אַ „הייליג בילד“, פאַר וועלכען עס האָט זיך אַ לעמפעל געברענט. די אידענע האָט מורא געהאַט אַהין צו קוקען אין דעם ווינקעל, וואו עס הענגט דאָס בילד. זי זינדגט מיט די אויגען... אָט ווערט זי שוין בלינד... און דער קריסטוס־קאָפּ, וועלכער איז געווען אַרומגענומען מיט אַ שטעכענדיגען צווייגען־קראַנץ, האָט זיך איהר געדאַכט, שטעכט פון דער־ווייטען... דאָס אַלטע יום־כפור'דיגע מחזור, א ירושה פון איהר מאַמען, וואָס זי האָט מיט זיך געהאַט, האָט זי אין טערקישען טוך איינגעוויקעלט, אַז די גויל'ע זאָל עס ניט זעהן, און אַז עס איז געקומען אויף דער נאַכט, צום קריאת־שמע לייזענען, האָט זי פאַר איהר ווינקעל דאָס קעסטעלע אַניעדערגעשטעלט — אַ מין מחיצה געמאַכט, אַז דאָס קריסטוס־בילד זאָל ניט הערען איהר תפילה...

מיט דער גויל'ע איז אויך דאָס זעלבע. עס איז געקומען אויף דער נאַכט און זי האָט געדאַרפט איהר געבעט מאַכען, האָט זי אָבעוואַרט ביז די אידענע וועט שוין איינשלאָפּען, און האָט פערשטעלט איהר טייל ווינקעל, אַז די אידענע מיט איהר גאָט, וואָס זי האָט דאָרט אין קעס־טעלע, (דאָס מחזור, וואָס איז אַרומגעוויקעלט אין טערקישען שאַל) זאָל חלילה ניט דערהערען אַ וואָרט.

עס איז געקומען דער ערשטער פרייטאָג־צורנאַכט. די אידענע האָט זיך גענומען אָנגרייטען צום ליכט־בענשען אין איהר ווינקעל. זי האָט אַ טישטוכעל אויסגעשפרייט איבער'ן קעסטעלע, — האָט אויס־געשטעלט איהרע צוויי לייכטערלעך, ליכט אַריינגעשטעלט, האָט זיך אָנגעטון אין די שבת־דיגע הויב, און האָט זיך גענומען זאָגען די תחינה. דער גויל'ע האָט עס אין האַרצען שוין פערדראָסען, — ביי איהר אין שטוב מאַכט מען אַ אידישען יום־טוב. דאָך אַרויסווייזען וועט זי דאָס ניט. נאָר זעהענדיג, אַז די אידענע דאווענט פאַר איהר גאָט האָט זי זיך פאַר'ן „הייליגען בילד“ אַניעדערגעקניעט און האָט אָנגעהויבען זיך צו „מאָדליען“ פאַר איהר גאָט און אין האַרצען זיך געשלאָגען... די

אידענע האָט עס ניט געקענט אַריבערטראָגען : פונקט ווען זי בענטש איבער די ליכט.

נאָכ'ן ליכט־בענטשען האָט די אידענע זיך אַ חלה אַוועקגעלעגט אויפ'ן טיש, מיט אַ טעלערעל פּישלעך, וואָס אַ שכנה שיקט איהר אַרײַן אויף יעדען שבת.

די גוי'ע האָט זיך שוין געהאַט אויפגעהויבען פון הייליגען בילד און איז צוגעגאַנגען צו דער אידענע'ס טישעל. די אידענע האָט זי מיט פּישלעך מכבד געווען, האָבען זיי ביידע געגעסען און געשמומעט פון פּערשיעדענע זאַכען.

אין שטוב איז גענוג וואַרעם געווען. די גוי'ע האָט שטאַרק דעם אַוויוען געהייצט אויף שבת פון דער אידענע'ס וועגען ; די ליכט האָבען געברענט אויפ'ן טישעל, און אין צווייטען ווינקעל איז דאָס לעמפעל פאַר'ן „הייליגען בילד“ פּערלאָרען געוואָרען אין האַלבען שאַטען. די וויבער זיינען געזעסען, האָבען פאַמעלעך די פּישלעך געגעסען, אַז זיי זאָלען קיין ביינדעל ניט אַראָבשלינגען, און האָבען פאַמעלעך געבאָלבעט וועגען פּערשיעדענע זאַכען, לשוֹן־הרע אויסגערעדט אויף שכנות, ביז עס איז צורייך געקומען וועגען זייערע קינדער דאָרט ווייט. האָבען געקלערט, וואו זיי זיינען אַהינגעקומען, וואָס עס טהוט זיך מיט זיי.

— וואו קענען זיי איצט זיין ? — פּרעגט די גוי'ע.
 — אין ים אורדאי דערטרונקען געוואָרען — ענטפּערט די אידענע.
 — האָדעווע אויף קינדער פאַר די פּיש'ס צייהן — וויינט די גוי'ע.
 — און אפשר לעבען זיי ? — פּערלירט די אידענע דעם מוטה ניט.
 — און אפשר לעבען זיי ? — העלפט די גוי'ע אונטער.
 — און אפשר זיינען זיי בעגליקט געוואָרען ? — וויל האַפּען די אידענע.

— און אפשר האָבען זיי שוין זייערע אייגענע פּעלדער און הייזער — געהט די גוי'ע ווייטער.

— גאָט וועט העלפּען — איז מכטיח די אידענע.

— גאָט וועט ניט פּערלאָזען — העלפט אונטער די גוי'ע.

און זיי פּערנעסען איין מינוט, וועלכער גאָט, צי דער דאָ ביי די שבת־ליכטלעך, צי יענער דאָרט אין פּערנעבעלעטען ווינקעל, און זיי זוּערען איינגעשלאָפּען מיט גאָט'ס נאָמען אויף די ליפּען און מיט

במחון אין הארצען אויף דעם קליינעם קעסטעלע, וואָס איז פּערשאַטען
 מיט ביינדלעך פון פיש און ברעקלעך פון דער חלה...
 אין דעם קליינעם שטיבעל האָבען צוויי געטער געצאָנקט — די
 קליינע שבת־ליכטלעך ביים טישעל און דאָס קליינע לעמפעל פאר דעם
 „הייליגען בילד“, און זיי זיינען אין דער־שטיב, אין דער־שטיב אויסגע־
 גאַנגען... אַלעס איז געגאַנגען זיך שלאָפּען לעגען, און איז איינגע־
 שלאָפּען אין דער טונקעלער וואַרעמער נאַכט פון פרייטאָג־צור־נאַכט....

א ה י י ם

1.

זבולון מאיר געדענקט נאָך פון דער היים דער באַבע'ס קאסטען, וואָס שטעהט צווישען דעם טאטענ'ס און דער מאמע'ס בעט. דאָרט פלעגט זיך זבולון מאיר בעהאלטען, ווען דער פאָטער האָט איהם געוואָלט שלאָגען. מיט שרעק פלעגט ער אַרויסקוקען פון דאָרט אויף דעם שפינבעוועבטען באַלקען און אויף דאָס קליינע פיערעקעדיג פענסטערל מיט די צובראָכענע שוויבען, וועלכע זיינען מיט אַן אלט טוך פערדעקט — ער געדענקט, ווי די טראַלטען פון דער טוך זיינען ווינטער פער-פרוירען אין דעם אייז, וואָס ליעגט אַרום די רעהמען. אויף דעם טוך ליעגט דאָס לאַקשען-ברעט, כדי דער ווינד זאָל דאָס טוך ניט אוועק-שאַרען.

די מאמע איז קיינמאָל אין דער היים ניט געווען — אַ וועשין איז זי, פלעגט זי תמיד פרייה אוועקגעהן צו דער אַרבייט, איידער זבולון מאיר האָט נאָך די אויגען געעפענט, און אויף דער נאכט קומט זי תמיד אַהיים זעהר מיעד, זיפצט אויפ'ן בעט און עטהעמט שווער. זבולון מאיר פלעגט זיך צו איהר צורוקען, גלעטען זי, ציהען ביי דער שירץ, און שטום קוקען אויף איהר. טיילמאָל ענטפערט איהם די מוטער מיט אַ ליבעליכען בליק אָב, זי גיט איהם צוריק אַ גלעט מיט דער האַנד אויף זיין באַק; טיילמאָל אָבער אז זי איז שלעכט אויפגעלעגט שמופט זי איהם פון זיך אוועק, און לעגט זיך שלאָפען.

געקאכט האָט די באַבע, און מיט איהר קריעגט ער זיך תמיד. זי פער'מסר'ט איהם פאַר דעם פאָטער, אז ער וויל איהר קיין וואַסער ניט ברענגען, אַ בינטעל האַלץ צוהאַקען אָדער אזוי אין אַ שליחות געהן.

ביז אכט יאָהר איז זבולון מאיר ביי'ס פאָטער געווען און האָט צוליב גענומען דעם פאָטער'ס קלעפ, די באַבע'ס שילמען פאַר דעם

ברויט מיט די קארטאָפּלעס, וואָס ער פּלעגט, אין דער שטיל, ווי אַ הונד, אוועק'גנב'ענע.

הויבט די זונן אָן צו שיקען דורך דאָס קליינע פענסטער'ל איהרע וואַרעמע שטראַהלען נאָך דעם לאַנגען, טרויעריגען און וויסטען ווינטער, ווייסט אויך זבולון מאיר, אז דער זומער איז געקומען, לאָזט ער זיך אין דער שטייל פון שטוב אַרויס און קומט אין גאָס אַריין. ער זעהט זיך מיט וועללעך באַק, לייביל פּשאַרעק, וועלכע פּלעגען נאָכ'לויפּען נאָך פּוהרען קויהלען און אַראָבכאַפּען שטיקער קויהל. לייביל פּשאַרעק האָט געהאַט אַן אונטערגעשלאָגען אויג פון אַ שטאַרקען שמוץ, וואָס אַ פּוהרמאַן האָט איהם געגעבען מיט דער בייטש.

זיי האָבען זיך מיט איהם שטאַרק געפּרעהט. זיי האָבען איהם געקענט נאָך פון דעם פּאַר-אַ-יָהריגען זומער, האָבען זיי איהם מיט גענומען און אַרומגעשליעפּט מיט זיך אַ האַלבען טאָג. עס האָט איהם זיך אויך איינגעגעבען אַראָבצוכאַפּען אַ שטיק קויהל, — ער האָט דאָס צוגעלעגט צו זייערע שטיקער קויהלען, וועלכע זיי האָבען בעהאַל'טען הינטער דער בריק, וואָס איז אויף דעם קראַשענוויצער וועג. זבולון מאיר'ן האָבען זיי איבערגעלאָזט, אז ער זאָל אַכטונג געבען אויף די קויהלען — דערפאַר האָבען זיי איהם צוגעזאָגט אַ חלק אין פּערקויה — און זיי האָבען זיך ווייטער נאָך די פּוהרען נאָכגעלאָזט.

דערנאָך זיינען זיי די קויהלען געגאַנגען פּערקויפּען, קריגען זיי דריי גילדען, זבולון מאיר בעקומט צעהן קאָפּיקעס פאַר זיין טייל און איז גליקליך.

קומט ער אַהיים. די באַכע פּאַלט אויף איהם אָן :

— שמד'ניק, אַ קרענק זאָל דייך כאַפּען, וואו ביזטו געווען אַ גאַנצען

טאָג ?

— עמען גיב מיר, — ענטפּערט ער איהר אָב.

— קרענק וועל איך דיר געבען, — בעקומט ער אַן ענטפּער.

און זבולון מאיר לאָזט זיך צום שענקעל און כאַפּט זיך צום ברויט, די אַלטע וויל עס איהם אַרויסרייסען, ער גיט איהר אַ שטופּ, זי פּאַלט אום, און הויבט אָן שרייען.

— אויף טויזענד שאַק כּפרות דאַרף איך אייך שוין — האָט זבולון מאיר אַ געשריי געטהאָן אַרויסלויפּענדיג פון שטוב.

אין גאס איז פרעהליך, די ליכטיגע זונן שיינט — צעהן קאָפּיקעס
האָט ער אין קעשענע און איהם איז גוט.

עס קומט אָבער פאַר-נאַכט, אַ קאַלטער ווינד בלאָזט.

— וואוהין געהט מען נעכטיגען? — טראכט ער זיך, — אהיים

בשום אופן ניט.

נאָר באלד טרעפט ער לייביל'ן מיט וועלוועל'ן, ער דערצעהלט זיי

זיין זאָרג.

— אַ געשעפט האָסטו, וועסט מיט מיר נעכטיגען אין בית-המדרש,

— זאָגט צו איהם וועלוועל. — דער גאַנצער קאַסטען „שמות“ אין מיין.

אין בית-המדרש האָט זיך זבולון מאיר'ן ניט געגלוסט צו נעכטיגען.

ער האָט מורא געהאַט, טאַמער וועט דער פּאָטער איהם דאָרט זוכען.

מיטגענומען האָט איהם מיט זיך לייביל אין ר' ישכר בער קצב'ס

שטאַל אַרײַן. ביי-נאַכט איז עס געווען. זיי האָבען זיך דורך דעם טרי-
קענעם רינשטאַק הינטער'ן פּלײט אַרונטערגעלאָזט, דערנאָך האָבען זיי

ביידע אַרויפגעקלעטערט אויף דעם קליינעם פּלײטעל, וואָס שטעהט

ביי'ם שטאַל; פון דאָרט האָבען זיי זיך אַרײַנגעכאַפט אין אַ בוידעם-

לאָך.

— האַלט דיך אָן אָן דראַנג און לאָז דיך אַראָב, — שרײט צו

איהם לייביל. זבולון מאיר איז אָבער ניט גוט געניט געווען, איז ער

אַראָבגעפאַלען און האָט זיך צוקלאַפט.

דאָך האָט ער גאָר ניט געשריען און איז געבליבען רוהיג ליגען.

— האָסט דיר אַ שטאַרקען קלאַפּ געגעבען, זבולון מאיר? —

פרעגט איהם לייביל.

— דאַכט זיך אַ בײל — ענטפערט אין דער שטיל זבולון מאיר.

— וואַרט, איך וועל דיר איהם איינקוועטשען, — זאָגט לייביל,

און שפאַרט אַרויף אויף איהם זיין האַנד און קוועטשט זבולון מאיר'ן

דעם שטערען.

— שוין גענוג, עס טהוט וועה — ענטפערט יענער.

— נאָ דיר אַ בינטעל הײ, לעג דיך אויף יענער זײט, קאַרטשע

איין רי פּיס, אַז דער אַקס זאָל דיר קיין דריק נישט געבען, — וואַרענט

איהם זיין חבר.

זבולון מאיר איז געלעגען אויפ'ן בינטעל הײ, וואַרעמער איז

איהם געווען אין שטאַל, ווי אין דער היים אין קעלער, און געקלערט

האָט ער ביי זיך, פאר וואָס ער איז שוין לאַנג אויף דעם פראַיעקט ניט געפאלען.

אויף מאָרגען פריה האָט איהם אויפגעוועקט אַן עמער קאלט וואַסער, וואָס ישכר קצב האָט אויף זבולון מאיר'ן אַרויפגעגאַסען, ווען ער האָט איהם געפונען אין זיין שטאַל.

זבולון מאיר כאַפט זיך אויף, קוקט זיך אום, ווייסט ניט וואו ער איז. נאָר באלד איז ער צו זיך געקומען, האָט זיך אויפגעהויבען און איז אַנטלאָפּען.

אזוי האָט זיך זבולון מאיר אַרויסגעכאַפט פון טאַטענ'ס רשות און איז געוואָרען אַ גאַסען-יונג.

ער האָט גאַנץ גוט געוואוסט, אַז עס וועט נאָך איהם קיינער ניט בענקען, און אַז איצט איז ער איינער אַליין. אַריינטרעטענדיג אין לעבען, האָט זבולון מאיר אָנגעהויבען טראַכטען וועגען אַ תכלית אויף שפעטער. נאָכלויפּענדיג נאָך די פוהרען קויהלען — קלערט ביי זיך זבולון מאיר, אַז דאָס איז קיין געשעפט ניט, אַז מען מוז וועגען עפעס אַנדערש קלערען.

און געפאלען איז ער אויף אַ געדאַנק: ער וועט אַראָב צו דער באַהן און ווערען אַ פעקעל-טרענער.

אויף די שמיץ פון די בעלי-עגלות בייטשען און די קלעפּ פון דעם זשאַנדאַר'ס שווערד האָט ער ניט געקוקט — צו קלעפּ איז ער געוועהנט געוואָרען פון זיין קינדהייט אָן.

און זבולון מאיר קומט אַראָב צום באַהנהויף. די בעלי-עגלות זיינען איהם מכבד מיט דער בייטש — זבולון מאיר שטעהט אָבער און וויל ניט אָבטרעטען, ער רייסט אויס דאָס פעקעל פון פאַסאַזשיר'ס האַנד און לויפט פאַראַויס אַהיים.

עס האָט ניט לאַנג געדויערט, די אַלטע פעקעל-טרענערס זיינען מיט איהם געוועהנט געוואָרען, מיין זבולון מאיר האָט שוין אָנגעהויבן בען אַליין אַוועקיאָגען פרישע, וואָס זיינען אַראָבגעקומען צום באַהנהויף. און זבולון מאיר האָט זיך געפיהלט גאַנץ צופריעדען — טאַקע דאָס פערדיענסט איז ניט זעהר גרויס — אַ גילדען אַ טאַג, נאָר אויף ברויט איז עס גענוג, און מען דאַרף פאַר קיינעם קיין מורא ניט האָבען. נאָר קוקענדיג אויף די חברה שמיסערס — מיט זייערע לאַנגע שטיוועל, ווי זיי זיצען פון פאַרענט, האַלטען די בייטשען און שמיסען

די פערד — האָט זיך זבולון מאיר'ן דורכאויס פּערגל'וסט צו ווערען אַ שמייסער.

„א שמייסער — טראַכט ער ביי זיך — איז עפעס גאָר אַן אַנדער זאך. איך פּאָהר מיר, מען כאַפט אַ פּאַרשוינדעל אונטערוועגס, מען פּערד דיענט אַ פּערציגער, אַ צוויי גילדענעם אָהן בעל־הבית וויסען — עס איז גאָר אַן אַנדער לעבען.“
ווי אזוי אָבער ?

און זבולון מאיר כאַפט זיך דערווייל צו צו נאָמע זשאַבלינער'ס וואָגען. גלייך ווי נאָמע קומט נור צופּאָהרען, זבולון מאיר איז שוין דאָ, העלפט די פּערד אויסשפּאַנען, לויפט נאָך אַן עמער וואַסער, נאָך אַ בינמעל היי, שיט אַן פּאַר די פּערד האַבער און ליענט אויפ'ן וואָגען ביז צו דעם צווייטען צוג.

די שמייסערס וויסען זיין מיין, פּראַווען זיי איהם פּעריאָגען מיט דער ביימטש. עס העלפט אָבער גאָר נישט, זבולון מאיר נעהמט אַלעס צוליבע.

נאָמע פּלעגט איהם דערפּאַר ערלויבען מיט די פּערד געהן צום וואַסער, באַדען זיי, אַמאָל איהם לאָזען אַליין צו דער באַהן אַראָב־פּאָהרען...

אָבער ניט דאָס מיינט זבולון מאיר.

דערווייל רוקט זיך אָבער צו דער ווינטער, דער הימעל איז פּער־כּמאַרעט, עס זיינען נאָכאַנאָנד קאַלמע ווינטער, און די קעלט בלאָזט איהם אַריין דורך די לייכטע צוריסענע מלבושים. די שטיינער זיינען געפּרוירען און די נאַקעטע פּיס קענען אויף זיי ניט שמעהן. אמת, די הויט פון די פּיס איז זעהר דורכ'ן זומער פּערגרעכט און פּערשטיינערט געוואָרען אזוי, אַז ניט אזוי גרינג וואָלט אפילו אַ טשוואַק פון דער וואַנד אָדער אַ שפיציגער שטיין פון דער ערד זי דורכגעלעכערט אָדער פּערוואַנדעט, אָבער דאָך איז עס מענשען־פּלייש און די שטיינער זיינען געפּרוירען.

שמעהט ער אויף דער גאַס, איין פּוס האַלמענדיג אויף דעם צוויי־טען, און ציטערט פון קעלט.

אהיים אָבער וויל ער בשום אופן ניט געהן.

גאָר אַז עס איז געקומען דער ערשטער שנעע, און ער האָט געזעהן, אַז עס איז קיין ברירה ניטאָ, איז ער אוועק אַהיים.

דער פאָטער זיינער איז אָבער שוין געוועהנט געווען אָהן איהם, זבולון מאיר קען זיך זיין ברויט שוין אַליין פּערדיענען, האָט ער איהם ווייטער אין גאָס געשיקט, נאָר אויף דער נאַכט, ווען די מוטער איז אַהיים געקומען און האָט איהם געפונען ליגען אין פּאַרהויז און וויינען — האָט זי איהם אין שטוב אַריינגענומען, אויסגעבעט איהם ביים אויווען, און געגעבען איהם עסען.

אַ גאַנצע נאַכט האָט זי זיך מיט דעם מאָן געקריענט איבער איהם. זבולון מאיר אָבער האָט שוין ניט געקענט אַריבערטראַגען דאָס אונטערטעהעניגקייט... מען דאַרף זיך איבער איהם קריגען... ניין, האָט ער ביי זיך בעשטימט.

אויף מאַרגען איז זבולון מאיר אַראָב אין שנעע צו דער באַהן. דערזעהענדיג נאָמען, איז ער צוגעגאַנגען צו איהם. — ר' נאָמע — האָט ער אָנגעהויבען — נעהמט מיך מיט איך אייער שטעהטעל בחינם, נור בלויז פאַר עסען און נאַכטלעגען. — איך ווייס ניט, אויב דו ביזט עס ווערטה, — האָט נאָמע איהם געענטפערט.

זבולון מאיר האָט אויף איהם געקוקט.

— נאָר איך ווייס — האָט אויסגעלאָזט נאָמע — קראַצענדיג זיך אין קאָפּ, — איך וועל פּרוּאווען, פּאָהר מיט. זבולון מאיר האָט איהם נאָר נישט געענטפערט, נאָר געקוקט אויף איהם. געקוקט אויף די פּערד און געשמייכעלט.

פאַר'ן אוועקפּאָהרען איז ער אַרײַן אין קעלער זיך געזעגענען.

קומט ער אַרײַן און געפינט קיינעם ניט און אויף אַ צוואַק, אויפ'ן וואַנד, הענגט אַ פּאַאר שטיוועל.

זבולון מאיר קלערט עפעס, און מיט האַרצקלאַפּונג כאַפּט ער די שטיוועל און לויפט אַרויס, מיטנעהמענדיג מיט זיך אויך דאָס אָנגע-הויבענע ברויט, וואָס איז געלעגען אויפ'ן טיש.

אין דער טהיר האָט ער געטראַפּען די באַבע'ן, יענע האָט עפעס פּערשטאַנען און אָנגעהויבען שרייען. נאָר זבולון מאיר איז שוין לאַנג ניט געווען.

אויפ'ן וועג איז ער אַרײַן אין זונדעל דעם גביר'ס קיך, וואו די מאַמע זיינע וואַשט דאָרט. נאָר דערזעהענדיג איהם, האָט די מוטער

איהם פון דארט מיט א שטיק האַלץ אַרויסגעיאָגט. — וועניג האָב איך
אייך, בענקערטעס, אין דער היים, דאַרף איך אייך דאָ נאָך ביי דער
אַרבייט, — האָט זי געשריען.

און ער, שטעהענדיג הינטער דער טהיר, האָט אַריינגעשריען אין
קיך אַרײַן :

— מאַמע, בלייב געזונד, איך פּאָהר אַוועק.

די מוטער האָט געמיינט, אז ער זאָגט דאָס זי צו רייצען, האָט זי
איהם געענטפערט:

— פּאָהר און צוברעך הענד און פיס.

שפעטער, אז די מוטער האָט אַרויסגעקוקט דורך דעם פענסטער
און געזעהען, ווי דער שניי דרעהט, האָט זי זיך עפּיס דערמאָהנט, און
געקערעכצט:

— האָטש איהם אַ טיכעל מיטגעגעבען, אַזעלכע וועטער'ן.

אַרויספּאָהרענדיג פון דער שטאָרט, וואַרפט זבולון מאיר אַ בליק
אויף דאָס לעצטע הייזעל, וואָס שטעהט הינטער דער שטאָט — און גע-
קוקט האָט ער, אזוי ווי געוואָלט זאָגען: בלייב געזונד.

ביי נאַכט איז ער אַריינגעקומען אין שטעדטל. נאָטע'ס ווייב האָט
איהם עסען געגעבען — און געזאָגען נעכטיגען איז ער אין שטאָל.

ליגענדיג אזוי אין שטאָל אויף דער היי — האָט זבולון מאיר נישט
געקענט איינשלאָפען — (אויף אַ ניי געלעגער גלוסט זיך נישט צו שלאָ-
פען). עפּיס האָט איהם דאָס האַרץ געקלעמט נישט וויסענדיג אַליין
פאַר וואָס.

פון אַ שפּאַלט שיינט אַרײַן אַ בלאַסער שײַן פון אַ נאַכט־לאַמ-
טערנע. פּלוצים הויבט ער זיך אויף, נעהט צו צו די פּערד, ער דערלאַנגט
אַ גלעט מיט דער האַנד אויפ'ן פּערד'ס האַלז. דאָס פּערד הויבט אויף
דעם קאָפּ, גיט זיך אַ שאַקעל און צוהירושעט זיך אויף אַ קול — ברדירר.
דערנאָך איז ער צוריק צו צום בינטעל היי — און מיט דעם
געדאַנק, אז גאַנץ לאַנג, גאַנץ לאַנג וועט איהם די שטאָל זיין פאַר אַ
היים, און די פּערד פאַר ברידער, האָט ער דאָס בינטעל היי צו זיין
האַרץ צוגעדריקט און איז איינגעשלאָפען.

2.

זבולון מאיר איז ביי נאָמע'ן שוין אַ גאַנצער פּריץ. ער קריגט צו עסען, צו טרינקען, אויף אַלע פּסח אַ זומערדיגען קאָסטיום מיט אַ פּאָאר קאַמאַשען, און אויף סכות אַ ווינטערדיגען קאָסטיום מיט אַ פּאָאר שטיוועל, מיט לאַנגע כאַליאוועס.

זבולון מאיר איז צופריעדען, דערהויפּט איז ער צופריעדען מיט זיין קניפעל, וואָס ער מאַכט פון די פּאַסאַזשירען, וועלכע ער נעהמט אויף אויפ'ן וואָגען הינטער דער שטאָרט אָהן דעם בעל-הבית וויסען.

אין דעם שטעדטעל איז ער געוואָרען אַ גאַנצער היימישער, אַ וואוינלער-יונג, אַלע שבת קומט ער זיך צוזאַמען מיט נאָך בחורים און דיענסטמיידלעך, און מען טאַנצט, און מען לעבט.

ווער ווייסט, צי זבולון מאיר וואָלט נאָך אַמאָל געדענקט עפעס פון דער היים, ווען עס מאַכט זיך ניט אַמאָל אזא מעשה:

אַמאָל, ווען זבולון מאיר איז געווען אין ק. אויפ'ן יאָרד, געהט ער אזוי אויפ'ן פּערד-מאַרק, בעקוקט זיך אַ שימעל פאַר זיין אַלמען, ניט ער אַ קוק, זעהט ער, עס שטעהט עפעס אַ איד און דינגט עפעס וואָס ביי אַ פּויער.

געהט ער צו נעהנטער, קוקט, — דאַכט זיך, זיין טאַטע.

יא, אזוי פּערעלטערט געוואָרען — די גאַנצע באַרד איז שוין ווייס.

— גוט מאַרגען, טאַטע, וואָס מאַכסטו עפעס?

דער פּאָטער קוקט זיך אום: זבולון מאיר!

— זבולון מאיר, וואו ביזטו? וואָס מאַכסטו? ווי קומסטו דאָ אַהער? שרייבסט גאָר קיין בריוועל ניט צום טאַטע'ן אַהיים? צו דער מאַמע'ן?

— וואָס מאַכט איהר? וואָס הערט מען? קום נאָר אין שענק

אַריין, דאָרט וועט מען זיך שוין וועגען אַלץ דורכשמועסען.

געהען זיי אין שענק אַריין און זעצען זיך אַנידער ביי אַ טישעל.

— ביער, — שרייט דער פּאָטער; — אָקעוויט, שפירט — שרייט

זבולון מאיר.

— וואָס הערט מען ביי דיר? וואָס מאַכסטו? וואָס מאַכט די

מאַמע? ביי מיר איז אַלץ גוט, געלויבט צו גאָט, זעהסט דאָך, איך בין

נאָך ביי נאָמע'ן, אַ פּאָאר גילדען אויך דאָ.

— נו, שרייבט מען אמאל א בריוועל אהיים, בעריש שרייבט פון אמעריקא, אז ער פערדיענט 20 דאלאר א חודש, שיקט ער עפעס אויך. ברוד איז אוועק צו מיליטער, — שרייבט ער מיר, — איז א חורבן נאך די יאהרען.

— און די מאמע, וואָס מאַכט עפעס ?

— אַך, די מאמע, זי וואַשט היינט שוין טאַקע ניט. אַ ביסעל האָט זי שוין קיין כח ניט צו דעם. אַ ביסעל לאָז איך ניט. און אַנשטאַט איהר פערדיענסט שיקט אַ ביסעל בעריש פון אמעריקא.

— ווייסטו וואָס, זבולון מאיר, — זאָגט צו איהם דער פאָטער, נאָך אַ לאַנגען זיפּץ — קום אַהיים אויף פּסח. איך ווייס, עס געהט אזא חול - המועד, זאָג איך דיר, איז דיר דבורה דעם פעטער'ס טאָכטער אויסגעוואַקסען, אַ רויז, זאָג איך דיר, פאַר וואָס נישט ? לאָז די מאמע אויך אַ שטיקעל נחת האָבען...

— ווייס איך, האָב איך אַ זאָרג פאַר אַ כלה, דאַרף איך זיי אויף טויענד כפרות. נאָר אויב דו ווילסט, קום איך — און ווייטער פטור.

דער טאטע מיט'ן זוהן האָבען זיך שטאַרק געפרעהט — און עס איז געקומען ביים בעצאָהלען, קריעגען זיי זיך.

— אוועק — שרייט דער פאָטער, — דו סמאַרק איינער, איך בין אַ טאטע, ווילסטו בעצאָהלען.

— ניין, טאטע, ניין — שרייט ער — אין לעבען זאָל עס מיר

געהן...

און זבולון מאיר האָט געקויפט אַ פאַטשיילעכיל פאַר די מוטער, אַ שירץ פאַר די באָבע'ן. ער האָט עס מיטגעגעבען מיט דעם פאָטער און זיי האָבען זיך ביידע היים געזעגענט.

זבולון מאיר האָט געוואָלט אויף יום־טוב אַהיים קומען ווי אַ לייט, זאָלען זיי זעהן אין דער היים, אז מען איז עפעס אַ שטיקעל מענש. און אַ גאַנצען ווינטער האָט ער וועגען דעם געקלערט, אין יעדען שטעטלעך, וואוהין ער איז געקומען, האָט ער עפעס זיך געקויפט אויף פּסח. דאָ אַ קראַוואַט, דאָ אַ פאַר קראַגענס. פלעגט ער וואָס קויפען, פלעגט ער דאָס ברענגען ביי זיך אַהיים, אין שטאַל. דאָרט אויפ'ן בעט האָט ער געהאַט ליגען זיין קעסטעל, און אין איהם פלעגט ער אַלץ אַריינלעגען איינגעוויקעלט נאָך מיט דעם שטיקעל פאַפיער — בעהאַל-

טען אויף יום-טוב. אזוי האָט ער צו ביסלעכווייז געקויפט א שירעם, א פּאָאר קאַלאָשען, א זיידען טיבעל, א פּאָאר אויערינגלעך: פּאַר א מתנה, — און וואָס ער קויפט לענט ער אלץ אַרײַן אין קעסטעל.

ער פּאָהרט אין וועג, ער פייפט זיך צו, קוקט זיך אַרום און קלערט: איך וועל אַהיים קומען אין נאַנצען פּאַראַד, א נייעם קאַסטיום, א פּאָאר נייע שטיוועל — אויסגעציערט, ווי זונדעל'ס קינדער — געה איך מיר, אזוי נאָכ'ן עסען אין גאַס. אלע קוקען — לאָזען זיי קוקען — און גאָר נישט.

באַלד דערמאָנט ער זיך אָן דבורה'ן, דעם פעטער זכריה'ס טאָכטער. א שעהן מיידעל, א בעל-בתיש קינד, פאַר איהר אויך עפעס א מתנה... א פּאָאר אויערינגלעך, א בראַנזעלעט, געה איך מיט איהר שפּאַציערען, קוקען אלע, קריגען די פּאַפּלעקציע — ווער איך מיר א חתן....

דאָ הערט ער אויף קלערען, ער האָט מורא, טאָמער וועט ער דער- מיט שאָדען — פייפט ער — גיט א שמיים די פּערדלעך: נאָ! נאָ!

ערב פּסח.

זבולון מאיר איז אַהיים געקומען. אויסגעקליידט איז ער געווען פון קאַפּ ביז די פיס. א נייער קאַסטיום, מיט א נייעם פּאַלמאָ — א נייע היטעל און א פּאָאר נייע קאַמאַשען. די קעשענעס פול מיט מתנות פאַר אלעמען. פאַר'ן קומען האָט ער נאָך א פּאָאר פונט פלייש און פיש געקויפט אויף יום-טוב.

אַנטקעגען איז איהם געגאַנגען דער פּאָטער צו דער באַהן, — גענומען איהם דאָס נייע קעסטעל פון דער האַנד, און דער פּאָטער איז מיט איהם געגאַנגען אַהיים איבער דעם גרויסען מאַרק.

עס איז געווען א שעהנער זומער-טאָג — דאָך איז זבולון מאיר געגאַנגען מיט א פּאָאר קאַלאָשען און מיט א שירעם אין דער האַנד. די נאַנצע גאַס האָט זיי נאָכגעקוקט.

— איי, זבולון מאיר, דער קויהלען-כאַפּער, איז גאָר א גאַנצער שררה געוואָרען, וואָס דאָס פּרעמד מאַכט אלץ! — זאָגען די ווייבער נאָכקוקענדיג זיי.

— וואָס דען? דאָ ביי אונז ווערען קינדער לייט! — ענטפּערט אַב א אידענע — גנבים ציהט מען אויף, און ווייטער גאָר נישט.

די מוטער איז איהם ארויס אנטקעגען אין הויף, מיט א גרויסע גדולה.
זבולון מאיר האָט ניט געוואוסט וואָס צו טהאָן : — קושען ? ע, עס איז
איהם עפעס ניט געווען צום האַרצען.

און די באַבע איז איהם אַנטקעגען געגאַנגען און זיך געווישט די
אויגען מיט דעם שירץ : — מיין קינד, מיין גאַלדען אייניקעל !
מען האָט דעם גאַסט אין שטוב אַרײַנגעבראַכט — דער קעלער
איז געווען אויסגעווייסט ריין, גאַר איהם ניט צו דערקענען, א ווייס
פאַרהענגעל איז געהאַנגען אויפ'ן פענסטער — און די פאַדלאַגע איז
געווען מיט זאַמד בעשיט, אין שטוב איז געווען א יום-טוב'דיגער ריח,
פון באַרשטש און מצות.

— לָאָז מען אויפשמעלען בראַנפען — האָט דער פּאָטער קאָר
מאַנדירט.

און זבולון מאיר האָט זיך דאָס היטעל אַרויפגעשאַרט, אַרויס-
גענומען פון קעשענע די מתנות און יעדען איינגעטהיילט.

די מוטער האַלט די אויערינגלעך און בעקוקט זיי, קוקט אויפ'ן זוהן,
די באַבע קומט צו, בעקוקט זיי אויך — „ריין זילבער“ — קרעכצט זי.
— וויפיעל האָסטו בעצאָהלט פאַר די שמאַכטעם ? — פרעגט
דער פּאָטער דעם זוהן, איינגיסענדיג בראַנפען.

— א געשעפט האָסטו, — ענטפערט זבולון מאיר מיט א טאָן פון
א נגיד — א דריי רובעל'דיגען.

דעם ערשטען טאָג יום-טוב נאָכ'ן עסען זיינען דער פּאָטער, די
מוטער און זבולון מאיר אַריבער צום פעטער זכריה.
געטראָפּען פונקט ביי דעם יום-טוב'דיגען קונגעל, די געסט האָבען
זיך אַנידערגעזעצט — און זבולון מאיר האָט געוואָרפען אויגען אויף
דבורה'ן.

דבורה איז געזעסען, — א רויט מיידעל, אַבגעוואַשען און אויפ-
געקעמט. פון די האָאר האָבען נאָך טראָפּען וואַסער גערונען, און אַנגע-
טהאָן איז זי געווען אין א ניי גרין קליידעל.

— דערצעהל אונז עפעס נייעס, זבולון מאיר — האָט זיך דער
פעטער אַנגערופען.

— וואָס פאַר א נייעס — האָט זבולון מאיר געענטפערט וואַזשנע.

— דבורה, וואו איז דיין פיין-קובען ? — רופט זיך אָן דער פּאָטער.

די מוהמע שרה האָט באלד אויפגעשטעלט אַ פיין־קוכען, דער עולם האָט געגעסען.

נאָכ'ן עסען האָט זיכאלן מאיר אַרויסגענומען אַ בראָנזעלעטעל און עס איבערגעגעבען דבורה'ן, ניט ריידענדיג אַ וואָרט.

— אַ שעהנעם דאַנק — האָט דבורה געענטפערט רויט ווערענדיג — וועלענדיג איהם ווייזען, אז כאָטש זי איז אַ קליין שטערמעלדיגע, דאָך ווייס זי ווי צווישען מענשען זיך אויפצופיהרען.

נאָכ'ן עסען איז זיכאלן מאיר מיט דבורה'ן אַרויס אויף'ן גאַס שפּאַצירען.

— דער פעטער זכריה און דער פּאָטער האָבען זיי נאָכגעקוקט.

— אַ יונג, אַ לייט! — זאָגט דער פעטער.

אַ גאַנצען וועג זיינען זיי געגאַנגען, ניט ריידענדיג אַ וואָרט איינער צום צווייטען.

די גאַנצע גאַס האָט אויף זיי געקוקט.

פלוצים איז זיכאלן מאיר אָבגעשטעלט געוואָרען.

— וואָס מאַכסטו, גוטער ברודער? — זאָגט צו איהם לייב פּשאָ-

דעק, אויסשטרעקענדיג אַ בעשמוצטע האַנד.

— איי, גאָר נישט, — האָט זיכאלן מאיר געענטפערט, רויט

זוערענדיג, און איז ווייטער געגאַנגען.

— אַ רוח אין דיין טאַטען אַרײַן, אַ גאַנצער שררה מיר געוואָרען,

ער שעמט זיך שוין אויך — האָט לייביל איהם נאָכגעשריען, קוקענדיג

ממז'רדיג מיט איין אויג.

דער זעלנער

(א בילד)

פרייטאג אין דער פריה, ווען שרה רחל די שניידערין איז ארויס מיט די חלות צו דער בעקערין, האָט זי דערזעהן, ווי דער מאַרק איז פול מיט זעלנער. ביינאָכט איז עפעס פון הימעל אַ חיל אַראָבגעפאלען, מיט אזוי פיעל פעקלעך, אין אזעלכע קרומע היטעלעך מיט ביקסען און שווערען — און דער געזונדטער, געשמאַקער ריח פון דזיעגאַכטס געהט אויף און פילט אָן די גאַס. זשענוע סטראַזשניק שטעהט און מענה'ט עפעס מיט זיי, — האָט זי באַלד פערשטאַנען, אז דאָס מיינט מען די זעלנער אויף די קוואַטירען איינצושטעלען — האָט זי זיך באַלד געגעבען אַ דרעה אויס מיט די חלות און צוריק אין שטוב אַריין. — מענדעל! אין בעט אַריין! — האָט די שניידערין געגעבען אַ געשריי.

— וואָס איז? — פרעגט דער ערשראַקענער מאַן.
— זעלנער זיינען געקומען, מען צושטעלט זיי אין די קוואַטירען.
דער שניידער האָט זיך אויסגעטהאָן, אַרונטערנגעקראַכען אונטער די שווערע דעק, וואָס האָט אין זיך געהאַט אלע פערדערען, פון די אלע גענו, וואָס די שניידערין פלעגט נור פון צייט נאָך איהר חתונה שעכטען. זי האָט דעם שניידער דעם קאַפּ מיט אַ טיכעל פערבונדען. און ער קרעכצט.
און זי אַליין האָט זיך ביים בעט אַניעדערגעשטעלט, און גענומען די הענד ברעכען:

— מיין מאַן, מיין ברויט־געבער!
עס האָט זיך אין דער טהיר געווינען זשענוע סטראַזשניק, הינטער איהם האָט זיך נאָכגעשלעפט אַ זעלנער מיט אַ קעסמעלע.
— גוט מאַרגען, פאַני קראַוועץ — גיט איהם אָב זשענוע דאָס זייניגע.

— גוט מאָרגען, גוט יאָהר, פּאָני זשענזע לעבען. זעה, אַ בראָך צו מיר, מײן מאַן, מײן ברויט־געבער, איז מיר ביינאכט אוועקגעפאלען, וואָס טהוט מען, וואָס טהוט מען? — ברעכט די אידענע די הענד.
— אוי, אוי, אוי! — קרעכצט דער שניידער אונטער דער שווערער דעק.

— זשאַלקאָ, זשאַלקאָ, — ברומט זשענזע, דרעהענדיג זיך איין וואַנצע — אָט האָט מײך דער פּאָני נאַטשאַלניק געשיקט צו דיר, זאָלסט איהם קומען אַ מאָס נעהמען אויף אַ פּראַק. ביזט קראַנק — מוז איך מיר געהן צו קאַבאַנסקען — זאָגט זשענזע, גרייטענדיג זיך אַרויסצוגעהן. — וואָס האָסטו מײך קראַנק געמאַכט! אַ בייזע נאַכט אויף מײנע שונאים'ס קעפּ — זאָגט דער שניידער. — פּאָני זשענזע, פּאָני זשענזע! — רופט דער שניידער פּון בעט אַרויסקריכענדיג.
— זשיד מאַשעניק! — רופט זשענזע לאַכענדיג — (צום זעלנער):
דאָ איז דיין קוואַרטיר — און זשענזע איז שוין ניטאָ.
דער זעלנער נעהמט זיך קאַלטבלוטיג זיין פּאַק, טראָגט עס זיך אין אַ ווינקעל אַרײן, מאַכט זיך היימיש אין שטיבעל.

און ביים טיש קריעגט מען זיך איבער איהם — דער שניידער מיט דער שניידערין. זי שילט איהם אָן, פאַר וואָס ער האָט זיך געלאָזט אָבנאַרען, ער ענטפערט איהר מיט טויטע קללות — און דער זעלנער אין ווינקעל, ווי עס וואָלט גאָר ניט איבער איהם געווען — פּאַקט זיך אויס זיינע „וועיעשעס“, נעהמט זיך אַרויס דאָס ראָזעוואַנע ברויט, צושניידט זיך צו שטיקלעך מיט דעם קליינעם, זעלנערישען מעסער'ל — און דער זעלנערישער דויענעכטס־געשמאַק טראָגט זיך איבער דער שטוב, און נעהמט דאָס גאַנצע שטיבעל אײן...

— ווי ער האָט זיך צולעגט, ווי ער האָט זיך צולעגט! — ברומט די אידענע ביי דער קיך.

דער זעלנער טהוט זיך דאָס זייניגע.

— געה זאָג איהם, — רופט די אידענע, נעהמענדיג זיך האַלץ צו

האַקען.

— געה זאָג דו איהם — רופט דער שניידער פּון טישעל אהער.
דער זעלנער, זעהענדיג ווי די אידענע אַרבייט ביים שטיקעל האַלץ צוהאַקען, האָט זיין זעלנערישע נאַטור עס ניט געקענט לײדען — און

פאר לאנגווייליגקייט הויבט ער זיך אויף, נעהמט פון דער שניידערין'ס האנד דאָס שטיק האַלץ, און צוהאַקט עס.

די שניידערין ניט איהם אוועק, מיט אַ צוגעוואָרפענעם געבייזער, עס הייסט: ווילסט עס דוקא, נאָ דיר!

דער זעלנער נעהמט די האַק און צוהאַקט, וואו נור אַ שטיקעל האַלץ, וואָס עס געפינט זיך אין שטוב צוהאַקט ער — און זוכט נאָך — און די האַק איז ביי איהם נאָך גרייט אין דער האַנד נאָך צו האַקען.

אז ער האָט דאָס האַלץ צוהאַקט, געהט די שניידערין און שניידט אָב אַ שטיק ברויט און דערלאַנגט איהם מיט דעם פאָריגען, צוגעוואָר-פענעם געבייזער. אז דער זעלנער האָט דאָס ברויט צוגענומען, נעהמט ער זיך דאָס קענדעל, און פרעגט ניט, אויב עס איז יאָ דאָ וואַסער, אויב ניט — געהט נאָך וואַסער, ברענגט און גיסט אָן אַלע כליים, אַלע טעפ, אַלע שאַפען, אזוי ווי ער וואָלט זיי געוואָלט בעזאָרגען מיט וואַסער אויפ'ן גאַנצען לעבען, און די האַנד האַלט נאָך דאָס קענדעל, און איז נאָך גרייט וואַסער צו ברענגען.

די שניידערין זאָגט צום שניידער פון הינטער'ן קוימען אַרויס, פון וואַנען זי איז בעשעפטיגט מיט'ן שבת מאַכען:
— ווייסט, גאָר ניט קיין שלעכטער זעלנער.

— איך האָב עס באַלד געוואוסט — ענטפערט איהר דער שניידער.

— ער האָט עס באַלד געוואוסט! — זאָגט די שניידערין מיט

איראָניע.

אין דער שטוב, אָהן ווערטער, בעט מען זיך איבער איינער מיט'ן צווייטען, ביז דער זעלנער ווערט אין שטיבעל אַ גאַנצער הימישער...

פרייטאג-צורנאַכטס. די אידענע האָט אין איהר שטיבעל שבת גע-מאַכט, צוגערוימט, די וואַכעדיגע מאַשין הינטער'ן אויווען אַרונטער גערוקט און זי מיט אַ חל־הצוועלעכיל (טישטוך) בעדעקט. איבער'ן ברייטען שניידערשען טיש אַ טיש-טוך פערשפרייט, חלות און מעשענע לייכטער אַרויפגעשטעלט.. דעם אויווען האָט די אידענע פרייטאג-צור-נאַכטס גוט אונטערגעהייצט, אז עס זאָל וואַרעם זיין אַ גאַנצען שבת. דער אויווען האָט געבריהט צוויי איילען פון דערווייטען, און הייס איז אין שטוב געווען, אז פון די שויבען האָט אָנגעהויבען טראַפענס צו קאַפען, אין די טראַפענס האָבען זיך אָבגעשפיענעלט די שבת-ליכט, וואָס האָבען געברענט אין אַ צווייטען פענסטער געגענאיבער. אין דער

ש טוב האָט אלעס מיט שבת געשמעקט. דער שניידער איז פון דער חברה אַהיים געקומען, צום טיש זיך געזעצט און געגאנגען קידוש מאַכען. אין אַ ווינקעל זיצט דער זעלנער, ביים זעלנערישען ראַנעץ, און פאַקט זיך איבער די זאַכען: אַ פּאַאַר שטיוועל, הויזען, העמדער... נאָדעל מיט פּאַדעם. דערנאָך נעהמט ער זיך אַרויס דאָס ראָזעוואַנע ברויט, נעהמט אַ טעפעל וואַסער און הויבט זיך אָן צו עסען.

די אַלמע זיצען ביים טיש און עסען די שבת'דיגע פיש מיט די שבת'דיגע חלה. אַליז איז אין דער שטוב שבת'דיג, נור דאָרט אין וויי-קעל זיצט עפעס דער וואָכעדיגער זעלנער, מיט דעם וואָכעדיגען זעלנער רישען ברויט. די אידענע אַרט דאָס זעלנערישע ברויט; עפעס אַ שטיק וואָכעדיגעס אין שבת'דיגען — שניידט זי אָב אַ „מוציא" חלה און איז איהם מכבד: לאַז דער זעלנער אויף טועם זיין פון דער שבת'דיגער חלה.

דער זעלנער נעהמט עס צו גלייכגילטיג, און עסט זיך די חלה מיט דער זעלבער גלייכגילטיגער מינע.

אַבגעגעסען, אָבגעבענשט, רוימט די אידענע פון טיש אַראָב. עס קומט אַריין אַ שכן מיט אַ שכן'טע, יואל שוסטער מיט'ן ווייב, נאָך עפעס אַ אידענע, מען זעצט זיך ביים טישעל. דאָס קליינע לעמפעל לייכט זיך שבת'דיג, די לייכט צאַנקען אין די לייכטער און דער חלב'דיג שמעקט און שטינקט אין דעם חדר. דער שוסטער הויבט אָן צו דערזעהלען אַ מעשה, מען האַרכט איהם אויס, שרה-רחל נעהמט אַרויס פון שירץ זוימען (סעמעטשקעס) און שיט עס אויס אויפ'ן טיש, די געסט מכבד צו זיין. באַלד ווערט די פּאַדלֶאָגע פערפלייצט אין שאַלעכז. דער זעלנער זיצט אין ווינקעל, זעהט סעמעטשקעס אויפ'ן טיש — שטעקט ער אויף די האַנד אַריין און נעהמט זיך גלייכגילטיג די סע-מעטשקעס, — ווי עפעס אַ שמעקט-אַבאַק, ווען די טאַבאַק-פּרושקעלע איז אָפּען, — הויבט אָן מיטצוקנאַקען מיט די געסט, און פערשפּרייט שאַלעכז מעהר פון זיי. דענסטמאַל איז דער שניידער מיט דעם זעלנער מעהר היימישער געוואָרען, געהט ער צו צום זעלנער און קלאַפט איהם אויפ'ן רוקען:

— נו, בודיעט וואָינאַ? — פּרעגט ער דעם זעלנער.

— בודיעט, בודיעט — מאַכט דער זעלנער מיט דער האַנד,

קנאַקענדיג די סעמעטשקעס מיט'ן מויל.

אויך א מאמע

(געווידמעט מאטילדען.)

פיער-עקעדיג איז דער מארק, ארומגערינגעלט פון אלע פיער זייטען מיט ניעדריגע, קליינע אָבגעווייסטע הייזלעך. פון דעם אייני-שטאָקען הויז, וואָס שטעהט קעגענאיבער דעם ברונעם, דאָרט וואו דער בעקע, וואוינט, געהט פון דעם קווימען א געדיכטער רויך ארויס און ער צולעגט זיך הארט איבער דעם מארק. אונטער דעם רויך פליהען ווייסע טויבען אהין און צוריק, און א הויכער יונג שטעהט ביי דעם אייני-שטאָקען הויז און פייפט אויף די טויבען.

קעגענאיבער דעם ברונעם שטעהען „שטעלען“, טהירען אויפגע-לעגט אויף צוויי שמוהלען, אויף די טהירען ליעגען פערשיעדענע פרוכ-טען און גרינס, און ווייבער מיט אָבגעברענטע מיעדע פנים'ער, אַרומ-געוויקעלט מיט טיכלעך אין די גרעסטע היצען, שטעהען פאר די „שטעלען“ און קריעגען זיך.

— אודאי, עם לוינט זיך מיר באַלד מיט אזא שנאָרערין צו קריעגען, פערמאָסט מיין מיסט? דו שלעפערקע.

יענטע, א אידענע פון א יאָהר עטליכע-און-פערציג, — וואָס פון איהר רע ליפען האָבען די ווערטער זיך געלאָזט הערען, — טראָגט א ברייטען שמוציגען פארטוך, און איהר דיק אָבגעברענט פנים, וואָס קוקט רוהיג ארויס פון אונטער דער טיכלע, האָט מסכים געווען אויף איהרע ווערטער.

— וואָס מיינסטו, האָסט שוין גאָט פאר'ן באָרד געכאַפט? ער געהערט מיר אזוי גוט ווי דיר אָן — האָט איהר טויבע אָנגעענטפערט, אראַברוקענדיג דאָס טיכלע איבער די האַלבע אויערען און מיט כעס זיך די האַר אַרונטערגעשארט.

א קונה'טע איז צוגעקומען צו יענטע'ס „שטעלע“. און טויבע, וואָס

איז ליידיג געשטאנען, האָט דערוויל זי אָנגעשאַלטען מיט טויטע קללות.

— וואָס טויג מיר דיין געלד, פּריצ'טע! וועסט שטאַרבן און אפילו אַ הונד וועט נאָך דיר קיין קדיש ניט זאָגען... — האָט די אידענע געשריען.

טויבע האָט דערמיט איהר שכן'טע געוואָלט געבען אָנצור הערען פון איהר זוהן יצחק'ס, נאָר זי האָט זיך דערמאָנט, אַז עס פאַסט ניט זיך אַליין צו ריהמען, איז זי אין מיטען ריידען שטיל געוואָר רען.

יענטע, אָבמעסטענדיג די קונה'טע אַ קוואַרט באַרען, האָט איהר אָבגעענטפערט:

— אודאי, ווען דו וואָלסט אַ שטיקעל לייט געווען, וואָלט דאָך דיין מאַן איבער דיר ניט געשטאַרבן, און דיין קינד וואָלט זיך דאָך מיט דיר ניט געשעמט. ער שעמט זיך דאָך מיט דיר.

טויבע איז געוואָרען אין כעס און אַרויס מיט אַ קול:

— הצופה! מיין קינד שעמט זיך מיט מיר! אַ כפרה מענסטו זיין פאַר זיין מינדסטען נאָגעל, ביזט אפילו ניט ווערטה מיין קינד'ס נאָמען צו דערמאָנען.

זי האָט געוואָלט אַרויס מיט אַ געוויין, וואָס מען זאָגט, אַז איבער איהר איז איהר מאַן געשטאַרבן, און איהר קינד, איהר יצחק'ס שעמט זיך מיט איהר, נאָר ניט צו דערפרעהען יענטע'ן מיט איהרע טרעהרען, האָט זי זיך מיט אַלע קרעפטען איינגעהאַלטען ניט צו וויינען.

די זונן האָט זיך וואָס אַמאָל מעהר אַרונטערגעלאָזט אונטער יענער זייט שטעדטעל. אידען האָבען זיך געאייילט איבער דעם מאַרק און אַלע זיינען אוועק אין דער בית־המדרש געסעל מנחה דאוונען. ביי דעם ברונעם, אין מיטען מאַרק, האָבען זיך אָנגעהויבען צוזאַמענקלייבען חדר־אינגלעך, וואָס זיינען ערשט פריי פון דעם חדר געגאַנגען.

טויבע האָט צוזאַמענגענומען איהרע פּאָאר קוישלעך אויף די הענד (די טהיר מיט די שטוהלען) האָט זי אין מאַרק געלאָזט: עס וועט קיינער ניט גנב'ענען, און איבערלאָזענדיג די גראַבע יענטע אַ פּאָאר קללות, איז זי שטיל פון דעם מאַרק אוועק.

ווען זי איז זיך מיט די קוישלעך אויף די הענד אַליין אַהיים גע־גאַנגען האָט זי וועגען איהר יצחק'ס געקלערט.

יענטע'ס שטעכעדיגע ווערטער קען איהר פון זינען ניט ארויס. מילא, דאָס וואָס זי זאָגט: איבער איהר איז דער מאַן געשטאַרבן, אַרט עס איהר ניט; אַלע ווייסען וואָס זי האָט אוועקגעאַרבייט ביי איהר מאַן'ס קרייניק, נאָר וואָס זי זאָגט, אז איהר יצחק'ל שעמט זיך מיט איהר, דאָס קרענקט איהר ביז אין ריפּ. טאקע, דאַכט זיך איהר, אז ער קומט אַהיים אויף דער נאַכט נעכטיגען, וויל ער ביי איהר קיין זאָך ניט פּערזוכען...

און קלערענדיג דאָס, האָט זי אָנגעהויבען שילטען יענטע'ן.
— ניט דערלעבען זאָל זי דאָס, רבונו של עולם! טאַטע איינער!
עפעס האָט זיך איהר געדאַכט, אז דאָס וואָס זי מיינט, אז יצחק'ל שעמט זיך מיט איהר, האָט זי קיינעם ניט צו פּערדאַנקען נאָר יענטע'ן, אַלץ האָט זי, די מכשפה'טע אָנגעמאַכט.

— מיין קינד, מיין יצחק'ל, וואָס פאַר אַ געשעפטען האָט איהר צו איהר? ! — און זי איז אַרויס מיט אַ קול:

— רבונו של עולם, דו זאָלסט זיך אָננעהמען מיין קריוודע, ביזט דאָך אַ טאַטע פאַר יתומים, דו זאָלסט עס איהר ניט שווייגען.

— וועמען איז דאָס? וועמען שילט איהר אזוי, טויבע? — האָט זיך צו איהר אָנגערופען נעהע די נגידית'טע, וואָס איז געשטאַנען אין טהיר פון איהר שניט־קראָם, און האָט געהערט ווי טויבע שילט אזוי צו זיך אַליין, אַהיים געהענדיג.

— וועמען דען, בעל־הבית'טע, אז ניט די הצופה, די ימדה שמה'ניצע? — האָט זי אויסגערופען ווייזענדיג מיט דעם פינגער אין מאַרק אַרײַן, און ניט אפילו דעם קאַפּ אויפהויבענדיג צו זעהן ווער עס רעדט צו איהר, איז זי זיך ווייטער געגאַנגען.

און טויבע, ווייטער געהענדיג, האָט זיך דערמאַנט, אז היינט איז דער פּריה, ווען זי איז צו נעהע'ן מיט אַ הוהן אין קיך אַרײַן, האָט זי פון דער צווייטער שטוב געהערט יצחק'ל'ס קול ווי ער שפּאַרט זיך מיט נעהע'ס בחורים'לעך אין לערנען, זי האָט געוואוסט, אז מיטוואָך עסט איהר יצחק'ל ביי נעהע'ן, און טאקע מיט אַ כיון אַהין צוגעגאַנגען מיט דער הוהן, כדי איהר יצחק'ל זאָל אַ גוטע יויך האָבען, ער איז דאָך, נעבעך, אזוי שוואַך.

און הערענדיג פון דער צווייטער שטוב איהר זוהנ'ס קול, האָט זי טאַקע די קיך געוואָלט פּערלאָזען, נאָר דאָך איז זי ניט אוועק, איהר

יצחק'ס שפארט זיך מיט נעחע'ס קינדער אין לערנען. זיי קענען עפעס דען? זיי קומען עפעס צו זיין פאדעשווע? „ער וועט זיך פערשעמען“, האָט זי זיך געשראָקען, „ווען ער וועט מיך דאָ טרעפען מיט דער הוהן אין דער האַנד“... „זיין מאַמע איז אַ מאַרק-אידענע, אַ שענהער יחוס“... און דאָך האָט זי די קיך ניט פערלאָזט. „אַ קינד ניט קיין גראָשען אָב-געקאָסט, און וויפיעל קאָסטען נעחע'ס קינדער אָב?“ וואָלט זי היינט געהאַט וואָס איהר יצחק'ס וואָלט געדאַרפט אָבקאָסטען, וואָלט זי דאָך אַ נגידה'סטע געווען... און איז געשטאַנען און האָט זיך צוגעהערט צו זיין קול.

„אוי! ער האָט בעדאַרפט לעבען, און זעהן יצחק'לען, ער וואָלט דאָך באַלד געזונד געוואָרען.“

באלד האָט זיך געעפּענט די טהיר, עס האָבען זיך בעוויזען נעחע'ס בחורים'לעך, אין דערמיט איהר יצחק'ס, די בעקלעך האָבען איהם געפלאַמט.

— גוט מאַרגען! — האָט ער שוואַך אַרויסגערעדט, און באַלד דורך די טהיר אַרויס. זי האָט געוואוסט, זי האָט איהם עגמת נפש אָנגעטאָן, ער איז פערשעמט געוואָרען פאַר זיי, פאַר נעחע'ס בחורים'לעך.

און זי פיהלט אין האַרץ: איהר קינד, איהר יצחק'ס, איהר מילך געזויגען, וואָס פאַר אַ געשעפטען האָט נעחע צו איהם; און אויסניסענדיג איהר ביטער האַרץ אויף יענטע'ס קאַפּ, אויך פאַר דאָס וואָס איהר זוהן האָט גאָר נישט אָבגעקאָסט און קען בעסער פאַר נעחע'ס בחורים'לעך, האָט זי הויך מיט אַ קול געשאַלטען:

— רבונו של עולם, דו זאָלסט זיך מיין קרוידע אָננעהמען, דו זאָלסט איהר דערפאַר בעצאָהלען, זי זאָל די היינטיגע נאַכט ניט איבער-לעבען!

די פערבייגעהער זעהענדיג ווי אַ אידענע געהט אַליין און שילט, האָבען געלאַמט.

די נאַכט האָט זיך אָנגערוקט, און פינסטער אין אין שטעדטעל געוואָרען.

טויבע איז מיט די קוישעלעך אַהיים געגאַנגען, האָט זיי אַרויפ-געשלאַפט אויף די טרעפּ פון איהר הויז און געעפּענט די טהיר.

— די מאַמע, די מאַמע! — זיינען איהר קולות אַנטקעגען געקומען. די שטוב איז געווען רויכניג, אין מיטען דער שטוב האָבען זיך די

קינדער ארומגעשטעלט נעבען טויבע'ן און ניט אויפגעהערט צו שרייען „מאמע“. איין קינד'ס קול איז געווען א וויינענדיגער: „וואו ביזט דו דאס געווען א גאנצען טאָג?“ א צווייטענס קול איז געווען א פרעה-ליכער: „ווי גוט איז מאמע, אז דו ביזט געקומען“. און די אלע קולות האָבען זיך אין איינעם אויסגעמישט.

— שוויגט! לאָזט מיך כאַטש דעם אַטהעם כאַפען, שרייט די אידענע אַנידערשטעלענדיג די קוישלעך.

זי איז צו צום קוימען, עפעס געזוכט, און באַלד איז דאָס קליינע שטיבעל פון א קליין פעררויכערט לעמפעל בעלויכטען געוואָרען.

דער שוואַכער שיין האָט נור בעלויכטען דאָס אַרט אַרום דער קיך וואו טויבע איז געשטאַנען און דאָרטען צוויי העלצלעך אונטערגעהייצט; בעלויכטען אַן אַלט-פערשטויבטע מאַשין וואָס איז געשטאַנען נעבען אַ בעט (א סימן פון אַ געוועזענעם שניידער), און אַ האַלב בעט וואָס איז קענענאיבער דעם לעמפעל געשטאַנען. אויף דעם בעט איז געווען אויסגעשפרייט שטרוי, אויף וועלכען עס זיינען געלעגען פערשיעדענע אויבס, און זייער ריח האָט זיך געטראָגען איבער דער שטוב, דאָס איבריגע טהייל שטיבעל מיט די בעטען זיינען פערלירען געוואָרען אין דעם שאַטען.

ערשט אַנדערטהאלבען יאהר ווי איהר מאַן, לייזער שניידער, איז געשטאַרבען. נאָך ביי זיין לעבען, צום סוף ווען דער הוסט האָט זיך איהם געשטאַרקט און ער האָט ניט געקענט זיין ווייב און קינדער מפרנס זיין, האָט זיך טויבע אַוועקגעלאָזט עפעס צו פערדיענען, און וואָס מעהר די קרענק האָט זיך געשטאַרקט, האָט זי געמוזט מעהר האָרעווען, און אזוי איז געוואָרען אַן אַלמנה, איז זי שוין געוועהנט געווען צו אַרבייטען פאַר'ן גאַנצען הויזגעזינד.

דאָס עלטסטע אינגעל, יצחק'ל, האָט געהאַט אַ גוט קעפעל, ער איז געווען דער איינציגער טרייסט אין לייזער שניידער'ס פינסטערען לעבען, און ליעגענדיג אויף דעם טויטען-בעט האָט ער זיך געטרייסט, ער לאָזט כאַטש איבער אַ גוטען קדיש נאָך זיך.

ווען לייזער איז געשטאַרבען, האָבען די בעלי-בתים רחמנות געהאַט אויף דער וויסטער אַלמנה, צוזאַמענגעמאַכט אַ פּאָאר רובעל, אז זי זאָל האָבען מיט וואָס צו האַנדלען. און זעהענדיג אז יצחק'ל האָט אַ

גומען קאָפּ האָבען זיי איהם אַרײַנגעגעבען אין בית־המדרש, געשאפט איהם טעג אין די רײכע הייזער, און איהם אַוועקגעגעבען לַעֲרַנֵּן.

טױבע זעהענדיג, אז יצחק'ס עסט ביי די נגידים, האָט עס איהר אין האַרצען הנאה געטהאָן: נעבעך אַ שוואַך קינד, וואָס קען זי איהם געבען עסען? דאָרט, ביי די נגידים האָט ער פון אַלעם בעסטען. דאָך אָבער אין דער שטיל האָט זי דערפון עגמת־נפש געהאַט, וואָס יצחק'ס עסט אין פרעמדע רײכע הייזער. זי האָט אַלײן ניט געוואוסט, אויב מען האָט איהר מיט דעם אַ טובה געטהאָן אָדער אַ רעה...

אײנמאָל אזוי זיצענדיג פאַר איהר „שמעל“, זעהט זי ווי איהר יצחק'ס געהט אַרויס פון דעם שול־געסעל מיט דעם תפילין־זעקעל אונטער דער אָרעם און געהט גלײַך אין זונדעל דעם גביר'ס הויז אַרײַן פרישטיק עסען, האָט עס איהר אין האַרצען געשטאַכען. זי איז דענסט מאָל נאָך גוט געווען מיט יענטע'ן, ווייל באַלד נאָך דעם מאַנ'ס טויט האָבען אַלע אויף איהר רחמנות געהאַט, האָט זי צו איהר געזאָגט:

— גלױבט מיר, יענטע, איך ווייס אַלײן נישט, זעהט, וואָס האָב איך דאַכט זיך פּרעטענזיעס צו די בעל־בתיים, זיי האָבען דאָך גוטס געטהאָן מיט מיר און מיט מיין קינד: געשאפט איהם עסען אין רײכע ערטער, בעהאַנדעלט איהם, זאָג איך איך, ניט ווי ער וואָלט זײַן אַ מאַרק־אידענעם אַ קינד, נור ווי אַ גביר'ס, דאָך יעדעס מאָל ווען איך גיב די קינדער מיטאָג, פּערגעס איך און שמעל אַנידער אַ טעלער פאַר מיין יצחק'ס אויף, און אז איך דערמאָן מיך אז ער עסט ניט ביי מיר, וויין איך פשוט ווי אַ קלײן קינד.

— געהט, איהר זײט אַ נאַרישע אידענע, — ענטפּערט איהר יענטע אָב — וואָס דען, ביי אייך וואָלט ער אַ לײט געוואָרען. וואָס קען נעבעך אַן אַרײַמאָן אַ קינד געבען צו עסען? מישטיינס געזאָגט! — איהר זײט גערעכט, יענטע, — זאָגט טױבע, — אָבער דאָך, ווען איך צוטשהײל דעם מיטאָג, שניידט מיר אין האַרץ.

און איצט זיצענדיג ביי דער קיך, אָבמאָכען עסען פאַר די קינדער, האָט די אידענע דאָס זעלבע געקלערט. עפּעס האָט זיך איהר געדאַכט, אז מען רױבט ביי איהר יצחק'לען אַוועק.

ווען די קינדער האָבען אָבגעגעסען און זיך שלאָפען געלעגט, האָט זי דאָס לעמפּעל אויף דעם טיש אַנידערגעשמעלט, און גענומען פּער־ריכטען אַ העמד פאַר יצחק'לען.

באלד האָט זיך די טהיר געעפענט, און יצחק'ל איז אַרײַנגעקומען.
יצחק'ל איז אַ אינגעל פון אַ יאָהר פּערצעהן, הויף און דאַר, זײַן
ווייס פנים שײַנט ברוגז'דיג אַרויס פון דער שוואַרצער קאַפּאַטקעלע
און פון דעם שוואַרצען היטעל.

— גוטען אָווענד, האָט ער שטיל געזאָגט.

די מוטער האָט איהם אָבגעטרעטען איהר אָרט. אין האַרץ האָט
זי געפיהלט, אַז זי דאַרף פאַר איהר קינד דרײַ-אַרץ האָבען, ניט וויסענדיג
דיג אַלײַן פאַרוואָס, און באלד האָט זיך איהר געדאַכט, אַז זי מיט איהר
אָרעמקײט זײַנען פאַר איהר יצחק'ל אַן אומגליק.

ער האָט זיך אַנידערגעזעצט און אַרויסגענומען פון דעם ספּריט-
שאַפּקעלע אַ ספּר און אַרײַנגעקוקט.

די מוטער האָט אַרויסגעדריעהט דאָס קנױטעל פון לעמפּעל, אויס-
געווישט מיט דעם פאַרטוף דאָס גלעזעל און דאָס לעמפּעל צו איהם
נעהענטער צוגערוקט.

— וועסט טרײַנקען אַ גלאָז טהעע, יצחק'ל? — פּרעגט איהם די
מוטער אין דער שטיל, וועלענדיג איהר קינד מיט עפּעס דיענען.

— נײַן, אײַך האָב ערשט געטרונקען.

— אפּשר אַן עפעלע?

ער האָט געשוויגען.

די מוטער האָט רײַן געמאַכט אַ טעלעריל, אַרויפגעלעגט אַ פּאַאַר
עפעלעך מיט אַ מעסער און אַנידערגעשטעלט אויף דעם טיש נעבען
איהם.

ער האָט זיך בנעימות'דיג, ווי אַ גרויסער, אָבגעשײלט אַן עפעלע,
הויף אַ ברכה געמאַכט און געגעסען.

ווען יצחק'ל האָט געגעסען דאָס עפעלע, האָט טױבע זיך צו איהם
מעהר מאַמע'דיגער געפיהלט און האָט זיך נעהנטער צוגערוקט צו איהם.
און אָבשײלענדיג בנעימות'דיג דאָס צווייטע עפעלע, האָט יצחק'ל
נאָך ליעבליכער גערעדט:

— אײַך האָב הײַנט מיט דעם דײַן געשמועסט וועגען דער נסיעה,
דאָ אין היגען ביתר-המדרש איז נישטאָ וואָס צו טהון, נישטאָ דאָ בײַ
וועמען צו לערנען, און וואו צו לערנען. ער האָט מיר אַן עצה געגעבען
נאָך מאַקעווע אין דער ישיבה צו פּאַהרען, ער וועט מיר מיטגעבען אַ
בריעף צו ר' חיים דעם ראש הישיבה, ער זאָל מײַך מקרב זײַן.

טויבע הערענדיג, אז איהר יצחק'ל וויל זי איבערלאָזען, איז זי שטארק דערשראָקען געוואָרען, נור די ווערטער „דין“, „ראש הישיבה“, „מקרב זיין“ — די הויכע לשון קודש ווערטער וואָס זי האָט ניט פֿערֿ שטאַנען, האָבען געוואָרפען אויף איהר עפעס אַן אימה און זי האָט געפיהלט, אז זי דארף דרף־ארץ האָבען.. באַלד האָבען זי די ווערטער בערוהיגט: יצחק'ל האַלט זיך מיט איהר אַן עצה, מיט איהר, זיין מאַמע...

— מילא, אז דער דין הייסט, האָט זי אָבגעענטפערט מיט אַ פרומע מינע.

— יא, — זאָגט ווייטער יצחק'ל, דאָרט לערנט מען „שעור“ מיט אַלע מפרשים. ר' חיים, דער מחבר פֿון „אור תורה“, איז אַ למדן מופלג, דאָרט קען מען אויסוואַקסען אַ לייט.

די ווערטער האָבען זי אין גאַנצען בערוהיגט, זי האָט זיך געפיהלט עפעס גליקליך, עפעס דערהויכט. דאָס איז איהר קינד — זי איז די מאַמע פֿון אזא קינד, און ווען ניט זי, וואָלט דאָך יצחק'ל ניט געוועזען... נאָך דאָס האַרץ האָט איהר געריסען און זי איז טרויעריג געוואָרען... דערנאָך האָט זי זיך דערמאָהנט אַן איהר מאַן און איז אַרויס מיט אַ געוויין:

— וואָלט ער כאָטש געלעבט, וואָלט ער כאָטש דעם נחת דער־לעבט. — האָט זי געזיפצט.

יצחק'ל האָט אין ספר אַרײַנגעקוקט.

דאָס וואָס יצחק'ל קלויבט זיך אוועקפֿאַהרען, האָט זי ביי נאַכט ניט געלאָזט שלאָפען, דאָס האַרץ האָט איהר געריסען.

און ביינאַכט ליעגענדיג אויף איהר געלעגער, האָט זיך איהר גע־חלום'ט, ווי עפעס גרויסע רבנים מיט טיעפע שטריימלעך און לאַנגע פאות קומען אָן, און נעהמען פֿון איהר איהר יצחק'ל אוועק. איהר יצחק'ל טראָגט אויף אַ שטריימעל מיט לאַנגע פאות און האַלט אַ גראָב ספר אין האַנד, און ער געהט ווייט אוועק מיט די רבנים. זי שטעהט און קוקט נאָך און זי ווייסט אַליין ניט, אויב זי זאָל זיך פרעהען, אָרער וויינען נאָר..

אין דער פֿריה האָט זי זיך שפעט אויפגעכאַפט, יצחק'ל איז שוין ניט געוועזען. זי האָט אויף גיך די קינדער אָבגעפערטיגט און געאַיילט זיך אין מאַרק אַרײַן, און זיצענדיג ביי איהר שטעל האָט זי זיך פֿערֿ־

קלערט, און עם האָט זיך איהר געדאַכט, אז זי זיצט ביי איהר זוהן; ער איז א רב אין א גרויסער שטאדט. אָט זיצט ער אָנגעטהאָן אין שיף און זאָקען, א גרויס שטריימעל אויף דעם קאָפּ און האַלט א גראָב ספר אין דער האַנד און קוקט אַרײַן. זי זיצט ביי זיין רעכט האַנד און שטריקט א זאָק. די טהיר עפענט זיך, עם קומט אַרײַן יענטע מיט א טעלעריל אין דער האַנד פּרענען איהר זוהן א שאלה.

א קונה האָט זי אויפגעוועקט פון איהרע זיסע געדאַנקען. גאַנצע נעכט איז טויבע געזעסען ביי דעם טישעל און ביי דער שיין פון דעם קליינעם פּעררויכערטען לעמפעל האָט זי צורעכט געמאַכט די העמדער פאַר יצחק'ל אין וועג אַרײַן; ביי יעדען שטאַף האָט זי געקלערט, אז זי נעהט עם פאַר יצחק'לען, ער וועט אַוועקפּאַהרען אין דער ישיבה אַרײַן, זיצען און לערנען און אַלע פּרײטאַג אָנטהון א העמד, וואָס די מאַמע האָט פאַר איהם צורעכט געמאַכט. יצחק'ל איז שטענדיג געזעסען אויף דער צווייטער זייט טיש און האָט אין א ספר'ל אַרײַנגעקוקט. די מוטער האָט איהם געוואָלט עפעס זאָגען, נאָר זי האָט ניט געוואוסט וואָס...

טויבע מיט יצחק'לען זיינען פאַרטאָג אויפגעשטאַנען. יצחק'ל האָט געקושט די ברידערלעך אין שלאָף. די פּערשלאָפּענע שוועסטערלעך האָט ער געזאָגט בלוז: „בלייבט געזונד.“ איין שוועס־טער'ל, גאָרע, האָט זיך אויפגעכאַפט און אָנגעהויבען צו וויינען, אז זי וויל אויך מיטנעהן בעגלייטען דעם ברודער. די מוטער האָט זי אין דער שטיל אַיינגענומען, און טראָגענדיג יצחק'לס קעסטעל זיינען זיי ביידע פון דער שטוב אַרויס.

די גאַס האָט נאָך געשלאָפּען, די לאָרען זיינען נאָך געוועזען פּער־מאַכט, פון אונטער דעם שפיץ פון דער קירכע האָט דער מאָרגענשטערען אפּירגעשיינט און קאַלט בעגילדעט די קאַלטע פּריהמאָרגענדיגע ראָסע וואָס איז געלעגען איבער די דעכער; און איבער דעם שטערטעל און גאַס האָט גערוהט א שטילקייט. — נאָר אין מיטען מאַרק איז אַ פּויערשע פּוהר געשטאַנען מיט אויבס, אַרום די פּוהר — ווייבער, און פון דערווייטען האָט זיך געהערט יענטע'ס קול:

— פינף גילדען מיט צעהן גראָשען, דאָס גאַנצע אויבס נעהט אײַך. און טויבע, נאָכטראָגענדיג יצחק'לען דאָס קעסטעל, איז דורכ־

געגאנגען דעם מאַרק און דערזעהענדיג יענטען, האָט זי אויף איהר געקוקט מיט שטאַלץ...

זיי זיינען אַרויס אונטער דעם שמערטעל, אויף דעם וועג, און אָבערוואַרט אַ געלעגנהייט נאָך לענטשיץ, אַז פון דאָרט זאָל יצחק'ס ווייטער פּאָהרען קיין קוטנא.

דער הימעל איז געווען גרוי און קאַלט. דאָרט ווייט האָט ער זיך אויסגעמישט מיט דעם רויכערדיגען טהוי-וואַלקען וואָס האָט פון די פעלדער אויפ'ן הימעל אויפגעשטייגט, אָדער פון הימעל אויף די פעלדער אַראָבענדיערט און האָבען זיך אינאיינעם צוזאַמען-געגאַסען... און דער וועג האָט שטילשווייגענד ווייט זיך אַוועקגעצויגען. זיי האָבען זיך ביידע ביים שלאָבען אַנידערגעשטעלט און געוואַרט אויף אַ געלעגנהייט.

און די מוטער האָט אַרויסגעקראַצט אַ פּאַאר פּערציגערס פון דער קעשענע און איהם איינגעבונדען אין העמד, אויפ'ן האַרץ.

באַלד איז אַ פוהר דורכגעפּאָהרען פּול מיט פּאַרשינען. זי האָט פאַר יצחק'לען אויסגעדרונגען אַן אָרט פאַר פּערציג גראַשען, און האָט דאָס קעסטעל אויף דעם וואָגען אַרויפגעלעגט.

— פּאָהר געזונדערהייט! פּערגעס ניט אָן דער מאַמען! — האָט זי וויינענדיג אויסגערעדט. יצחק'ס האָט געשוויגען.

זי האָט געוואַלט איהר קינד קושען, נור זי האָט געוואוסט אַז דאָס פּאַסט ניט פאַר אַ דערוואַקסען אינגעל, און האָט זיך איינגעהאַלטען.

יצחק'ס איז אַרויף אויף דער פוהר. די פּאַסאַזשירען האָבען פאַר איהם צווישען זיך אַן אָרט געמאַכט.

— בלייב געזונד, מאַמע. — האָט ער געזאָגט, ווען די פוהר האָט זיך פון אָרט געריהרט.

— פּאָהר געזונדערהייט, מיין קינד! זיין און לערען דאָרט און פּערגעס ניט אָן דער מאַמען — האָט טויבע דער פוהר נאָכגעשריען.

די פוהר האָט זיך וואָס אַמאָל דערווייטערט אַרויף אויף דעם באַרג, וואָס האָט זיך געזעהען פון דערווייטענס.

טויבע איז נאָך אַלץ געשטאַנען און נאָכגעקוקט דער פוהר. ווען די פוהר איז פון דערווייטען אין קאָרזש פּערלוירען געוואָדען, האָט זיך טויבע אומגעדרעהט און צוריק אין דער שטאָרט אַריין.

זי האָט אָנגעלעגט דעם וועג כדי עס זאָל איהר אויטקומען פאַרביי-
געהן דעם „בית עולם“.

ניט קיין הויכער פאַרקען פון ברעטער האָט דעם בית עולם אַרומ-
גערינגעלט און די מצבות האָבען זיך אַרויסגעוויזען און געקוקט אין
הימעל אַרײַן.

זי איז צוגעגאַנגען און אַרויפגעקלעמערט אַביסעל אויף דעם
פאַרקען און האָט אַרײַנגעשטעקט דעם קאָפּ אין „פעלד“ אַרײַן, און זי
האָט צווישען די מצבות עפעס מיט די אויגען געזוכט, און אז זי האָט
דערזעהן אַ בעקאַנטע קליינע מצבה, האָט זי מיט דעם קאָפּ אַהין
געשאַקעלט :

— ברוד, ברוד! דיין זוהן יצחק'ל איז אין דער ישיבה געפאַהרען
תורה לערנען.

באַרד אַבער האָט זי זיך דערמאָהנט אָן דעם מאַרק. יענטע האָט
אוראָי דאָס גאַנצע אויבס אָבגעקויפט! פאַר איהר וועט נאָר ניט
איבערבלייבען, און זי האָט זיך אין שטאַרט געאַיילט.

זי איז ניכער געגאַנגען, און זעהר צופריעדען מיט זיך געוועזען.
עפעס האָט זי געפיהלט, אז זי האָט אַ גרויסע זאָך געטהאָן, און טראַכט
טענדיג דאָס, האָט זי פערגעסען אָן דעם עגמת-נפש פון דעם, וואָס
יענטע האָט דאָס גאַנצע אויבס אָבגעקויפט.

אין צוויי וואָכען אַרום האָט זי פון יצחק'לען אַ בריוועלע ערהאַל-
טען. אַליין לעזען קען זי ניט, איז זי אַוועקגעגאַנגען מיט דעם בריוועל
צו ר' יוחנן מלמד, ער זאָל עס איהר איבערלייענען.

ר' יוחנן האָט די ברילען אָנגעהאָן, גוט אָבגעהוסט און האָט
אָנגעהויבען פון בריוועל אַרויסצולעזען :
„לאמי אהובתי הצנועה...“

— וואָס איז דער טייטש ? — האָט טויבע געפרעגט.
— אַ טיטעל איז דאָס צו דער מוטער, זאָגט ר' יוחנן און ליענט
ווייטער.

טויבע'ס געזיכט איז ליכטיגער געוואָרען. זי האָט גענומען איהר
פאַרטוך צו די אויגען און אָנגעהויבען וויינען.

ר' יוחנן האָט דאָס בעמערקט און געליענט ווייטער לשון-קודש
ווערטער.

— וואָס איז דער טייטש? דער טייטש? — פרעגט אלץ די אירענע.

— נאָר נישט, ניט פאר אייך, איהר וועט עס ניט פערשטעהען, עס איז א פשט'5.

זי האָט געשוויגען, די לשון־קודש'דיגע ווערטער האָבען אויף איהר א שרעק געוואָרפען, און זי האָט מיט דרך־ארץ אויסגעהערט.

„איך געריס אמי אהובתי, מיט אהותי, און שרה'ן און נאָרדע'ן און יעקב, לאָז ער זיך גוט לערנען, איך האָב אלע טעג... און שלאָף ביי ר' חיים'ען.“ האָט פלוצים ר' יוחנן געלייענט.

טויבע האָט זיך געלאָזט בענוגענען מיט די פאָאר ווערטער. זי האָט צוגענומען דעם בריעה, איהם געלעגט אין קעשענע אריין און געגאנגען מיט גרויס פרייד אין מארק אריין.

„אויף דער נאכט,“ — האָט זי זיך געטראכט — „וועל איך ארונטער צום דין, לאָז ער לעזען דאָס בריוועל.“

אויף דער נאכט, ווען זי איז אהיים געקומען, האָט זי אויף גיך מיטאָג אָבעקאָכט, געגעבען די קינדער עסען, און געלאָפען צום דין מיט'ן בריוועל.

זי איז אין שטוב אריין. לאַנגע פאָליצעס מיט ספרים בערעקען די ווענד, און א איד מיט א ווייסע באָרד זיצט אויבענאָן, און קוקט אין א ספר אריין.

— וואָס, א שאלה? — פרעגט דער דין פון דערווייטען.

— ניין.

— וואָס דען?

— א בריוועל פון מיין יצחק'לען.

דער דין האָט זיך אויפגעהויבען, צוגעגאנגען, זי אָנגעקוקט און האָט צוגענומען פון איהר דאָס בריוועל, און אָנגעהויבען לייענען, אין דער שטיל, פאר זיך.

— וואויל, אויסגעצייכענט, גוט... דער קליינער פערשטעהט... — רעדט דער דין צו זיך.

טויבע'ן ניסען זיך טרעהרען פון די אויגען...

— וואָלט ער כאָטש געלעבט! וואָלט ער כאָטש געלעבט!

— שחימת חיוץ... רמב"ם... תוספות איז גערעכט... — רעדט דער דין ווייטער צו זיך.

„איהר יצחק'ס, טויבע דער מארק-אידענע'ס א אינגעל.“ — טראכט זי מיט שטאָלץ.

— נאָט אייך דאָס בריוועל, — זאָגט דער דין צום סוף — איך האָב עם שוין דורכגעלעזען.

— נו, וואָס? — פרעגט די אידענע.

— וואָס ווילט איהר דען?

— וואָס שטעהט אין בריוועל? — פרעגט די אידענע אין דער שטיל.

— עם איז ניט פאר אייך, איהר וועט עם ניט פערשטעהן. — זאָגט דער דין מיט א שמיכעל.

יצחק'ס שרייבט אַהיים בריוולעך, וואָס אַמאָל ווערען די אידישע ווערטער ווינציגער, די לשון-קודש ווערטער מעהר, אַמאָל נור א גערום צו דער מאמען — און זי קומט צו ר' יוחנן; ר' יוחנן לייענט איהר דורך די אידישע ווערטער און זי קאָזט זיך דערמיט בענוגענען. „די לשון-קודש ווערטער זיינען פאר דעם דין,“ טראַכט זי זיך.

אַמאָל קריעגט זי א בריוועל פון יצחק'לען.

זי געהט אַריין צו ר' יוחנן, ער זאָל עם דורכלייענען.

ר' יוחנן לייענט עם דורך.

— גאָר נישטאָ צו אייך. — זאָגט ער.

— ווי הייסט?

— גאָרנישט. — ענטפערט ער אָב קורץ.

— לייענט-זשע מיר כאַטש דאָס, וואָס איז דאָ.

עם איז דאָך לשון קודש, תורה, איהר וועט דאָך ניט פערשטעהן. — וועל איך ניט פערשטעהן.

— געהט אייך געזונדערהייט און פערדרעהט מיר ניט דעם קאַפּ.

טויבע איז אַרויס מיט דעם געדאַנק, אויף דער נאַכט צו געהן צום דין.

— רבי, זייט מוחל, פערטייטשט מיר דעם בריעה אויף אידיש. — זאָגט זי צום דין, איהם דער בריעה איבערגעבענדיג.

דער דין נעהמט דעם בריעה און לייענט איהם איבער.

— גאָר נישטאָ פאר אייך! — זאָגט ער איהר.

— רבי, — זאָנט טויבע פּערשעמט — פּערטייטשט מיר, זייט מוחל, דאָס לשון־קודש'דיגע.
 — עס איז דאָך תורה, איהר וועט ניט פּערשטעהן.
 — נו, לייענט כאָטש דעם בריעה אויף לשון קודש, הויך, הויך, איך זאָל איהם הערען.
 — איהר וועט דאָך אָבער ניט פּערשטעהן, עס איז דאָך לשון־קודש.
 — שמייכלעט דער דין.
 — נו, וועל איך ניט פּערשטעהן, — זאָנט די אידענע — עס איז דאָך מיין קינד'ס תורה, מיין קינד'ס.
 דער דין האָט עפעס געקלערט, און אָנגעהויבען לייענען הויך.
 — שחיסת חוץ שנתערבה בקודש... רמב"ם בהלכות... מ"א...
 באַלד אָבער קוקט ער אויף די אידענע און דערמאָנט זיך אָן עפעס:
 ער זאָנט גאָר תורה פאַר אַ אידענע.
 — נאָט אייך דעם דעם בריעה, עס איז גאָר נישטאָ פאַר אייך. —
 האָט ער געזאָגט רחמנות'דיג און צוריק זיך געזעצט אויף זיין אָרט.
 — עס איז דאָך מיין קינד'ס תורה, מיין יצחק'לם בריעה, פאַר וואָס זאָל איך ניט הערען? לאָם איך ניט פּערשטעהן, עס איז דאָך מיין קינד.

דערנאָך ווען טויבע איז אַהיים געקומען, האָט זי זיך ביים מישעל אנידערגעזעצט, אַראָבגענומען דאָס לעמפעל פון צוואַק, און ביי דער שיין פון דעם פּעררויכערטען לעמפעל, האָט זי שטום אויף דעם בריוועל געקוקט.
 זי האָט דעם בריעה געקושט, נאָר באַלד האָט זיך איהר געדאכט, אַז זי איז מטמא דעם בריעה מיט איהרע ליפען, זי איז אַ זינדיגע אידענע...

זי האָט זיך אויפגעהויבען, אַרויסגענומען פון ספּריס־שאַפּקלע דעם מאַנ'ס סדור און צווישען די בלעטער אַריינגעלעגט דעם בריעה. מיט ציטערדיגע ליפען האָט זי געקושט די טאַולען פון דעם סדור, און עס צוריק אַריינגעשטעלט אין ספּריס־שאַפּקלע.

מ א ט ע ל ע

צוזאמען האָבען מיר מיט מאָטעלען געלערנט ביי ר' יוחנן דעם דרדק'ער.

פון קינדווייז אָן איז ער געווען אַ טרויעריגער, שמענדיג געווען פּער'הושכ'ט, פּערקלערט. ער פּלעגט זיך אָפּט אַבשטעלען און קוקען פּערטראַכט, ער קוקט און ווייס אַליין נישט וואָס. ער הערט מיט אָפּענע אויערען. און וואָס, ווען? ער אַליין ווייס נישט. געזעסען זיינען מיר קינדער ביים טיש, אין חדר, און מיר האָבען געלערנט.

דער רבי איז געשטאַנען פאַר אונז און אַכטונג געגעבען, אז מען זאָל פון דער גמרא ניט אַרויסקוקען.
— מאָטעלע, — פּרעגט דער רבי פּלוצלונג אין מיטען לערנען — מאָטעלע, וואו האַלטסט דו?

מאָטעלע, אזוי ווי ער וואָלט זיך פון שלאַף אויפגעכאַפּט, רופט אַוים מיט בליצענדיגע אויגען פאַר פּרייד, ווייזענדיג צום הימעל:
— פייגעלעך פליהען, אַ חתונה... די צוויי וואָס פליהען פאַראוים זיינען חתן כלה, די איבריגע אוראי בליזמרים...

הערענדיג דאָס, ווערט אַ נרוים געלעכטער צווישען אונז, מיר לערנען: צוויי קריגען זיך איבער אַ טלית, און ער דערצעהלט אַ מעשה פון פייגעלעך, וואָס מאַכען אַ חתונה.

מאָטעלע פּלעגט זיך אָפּטמאָל אַרויס'גנב'ענען פון חדר און פּער-קריכען אויפ'ן גאַנצען טאָג אין וועלדעל אַרײַן, וואָס שמעהט אונטער דעם שמעדטעל. ער געהט אַרום צווישען די בוימער און רעדט מיט זיך אַליין; ער זעצט זיך אויף אַ בערגעל, וואָס שמעהט נאָהענט ביים וואַסער און קוקט אין וואַסער אַרײַן; ער קוקט אויפ'ן הימעל און זעהט ווי די ווייסע וואָלקענס ציהען זיך — ער פּערלאַנגט עפעס, ער בעט עפעס פון די גרויע הימלען — און ער ווערט שטאַרק טרויעריג... און איהם דאַכט זיך, אז אַלץ איז טרויעריג. דעם גאַנצען אויבער-

שטענס בעשעפעניש איז ערנסט און טרויעריג. אלץ וויינט אין דער שטייל און קיינער הערט ניט. ווי טרויעריג עס קוקען די הימלען פון דער הויך, ווי טרויעריג עס קוקען די לעצטע שטראהלען פון דער זון אראָב פון די בויער, ווי טרויעריג עס שאַקלען זיך די בויער און צווייגען. אלץ איז איבערגעצויגען מיט אַ זיסער טרויעריגקייט. און ער, טראַכטענדיג דאָס, ווערט ערנסט, איהם פּערגלױסט זיך צו וויינען, און די טרערען רינען איהם אויף זיינע באַקען.

און ביינאַכט ווען ער פלעגט שטעהן, זעהענדיג די לבנה שיינען, האָט ער ביי זיך געהאַט אַן איינרעדעניש — אַז די לבנה שפּיעלט מיט איהם אין בעהעלטעניש. זי גנב'עט זיך אַרונטער אונטער אַ וואַלקען און בעהאַלט זיך פאַר איהם — זי פּערשטעלט זיך פאַר איהם, אַז ער זאָל זי ניט געפינען. אַט שפּאַלט זי דורך דעם וואַלקען און ווינקט צו איהם ממזרח'יש, אַט נעהמט זי אַ שטערן און וואַרפט איהם — און ער עפענט אויף די האַנד, ווי ער וואַלט איהם וועלען כאַפען.

שבת פאַרנאַכט. די שטערן האָבען זיך נאָך ניט בעוויזען און אין שטוב איז נאָך קיין ליכט ניט אָנגעצונדען. עס איז טונקעל, לאַנגע שרעקליכע שאַטענס בעוועגען זיך אַהין און אַהער אויף די ווענד, אויף דער פּאַרלאַנגע. מאַטעלע שטעהט ביים פענסטער און קוקט אויף די שפיץ בויער, וואָס ווייזען זיך שוואַך אַרויס פון דעם גרויען פלעק, וואָס האָט איינגעהילט דאָס וועלדי. די מוטער זיצט אין ווינקעל, און ברומט „נאָט פון אברהם“. פּלוצלונג פּערווילט זיך איהם עפעס. ער ווערט שטאַרק רויט, ער וויל פּרובען זיין ווילען צו פּעריאָגען, אָבער ער קען נישט, עס ציהט איהם שטאַרק פאַר דאָס האַרץ, ער קען זיך ניט איינהאַלטען, ער מוז זאָגען. ער געהט צו צו דער מוטער, דאָס האַרץ קלאַפט איהם, די אויגען פינקלען איהם, ער שעהמט זיך, די מוטער וועט איהם אויסלאַכען — טראַכט ער ביי זיך — אבער פּער-פּאַלען: „מאַמע, זאָגט ער מיט אַ שטילען שעמעדיגען טאָן, מאַמע, איך בעט דיך, בייזער דיך נישט... לאַך נישט...“ און איז שטייל געבליעבען.

— וואָס ווילסטו, מיין קינד? — פּרעגט איהם די מוטער מיט צערמליכקייט.

דאָס האָט נאָך מעהר זיין ווילען פּערגרעסערט.

— מאַמע, — זאָגט ער שטיל און וויל זיך צוריקכאַפּען — מאַמע,
איך וויל דיך קושען! ...

— פע, נאַרעלע! פע, עס פאַסט ניט פאַר אַ דערוואַקסען אינגעל.
— ניין, מאַמע, איך וועל שוין מעהר ניט, — האָט מאָטעלע אויס־
גערופען פערשעהמט, און טרערען האָבען זיך איהם בעוויווען אין די
אויגען — איך בעט דיך, דערצעהל ניט פאַר קיינעם. — און געטראַכט
האָט מאָטעלע ביי זיך: „וואָס בין איך שולדיג, אַז מײן יצר הרע איז
אזוי גרויס?“
— געה בעסער דאוונען, — האָט איהם די מוטער געזאָגט —
דאווען פרום.

און מאָטעלע איז געגאַנגען דאוונען. ער האָט פרום געדאווענט
און פון דעם אויבערשטען געבעטען, אז ער זאָל זיין יצר הרע אָב־
שוואַכען.

אַ יתום איז מאָטעלע געווען. דער פאטער זיינער איז איהם פאַר
אייניגע יאָהר געשטאָרבען. דאָס איז געווען זיין גליק, דאָס האָט אָבגע־
האַלטען דעם רבי'ן פון שלאָגען איהם, אונז פון חוזק מאַכען אויס
איהם — ער האָט אַ געשטאָרבענעם טאטען, ער וועט זיך פאַר איהם
אָננעהמען.

און אז עס איז געקומען „תשעה באב“, איז ער געווען אונזער
גאַנצער פיהרער אויפ'ן „גוטען אָרט“. ער האָט אונז אַרומגעפיהרט ווי
אַ פריז אין זיינע גיטער; ער איז דאָך דאָ אַ היימישער: ער האָט דאָך
דאָ ליגען אַ טאטען.

מאָטעלעס מוטער, הוה די שוואַרצע — אזוי האָט זי געהייסען —
איז געווען אַ הויכע אירענע, אַ דאַרע, דאָס פנים אויסגעצויגען, געל ווי
וואַקס, די באַקען איינגעשרומפען, צוזאַמענגעקנייטשט, די ליפּען אייני־
געטריקענט, געשפּאַלטען, אַ האַלז אַ שוואַרצער, מיט גראַבע, בלויע
אָדערען.

געהאַנדעלט האָט זי מיט היהנער, אייער, פוטער, געפראָרען איז
זי אַ גאַנצען טאָג פאַר קעלט, געגאַנגען אָבגעריסען, געגעסען טרוקען
ברויט און געהאַרעוועט ווי אַן עזעל.

איהר גאַנץ ביסעל גוטס אויף דער וועלט איז געווען מאָטעלע.
זי האָט געצאָהלט פאַר איהם שכר לימוד־געלד, געזעהן ער זאָל האָבען

א נאנץ קאפאטקעלע, מיט גאנצע שטיוועלעך, א ווארעם קאפטייל אויף ווינטער, ער זאל זיך חלילה ניט פערקיהלען.

שבת נאכ'ן שלאף פלעגט זי זיך אָנטהון די נייע יאקע מיט דער נייער הויב, נעהמען דאָס אינגעל פאר דער האַנד און פיהרען איהם צום דין פעהרערען.

אז זי האָט געהערט איהר מאַטעלע'ן זאָגענדיג דעם „שעור“, איז זי שטאלץ און גרויס געוואָרען ביי זיך. זי האָט געהאלטען די וועלט פאר קליין און נידעריג. איהר וואָכעדיג פינסטערעם לעבען איז ליכטיג און העל געוואָרען. זי האָט געוואָלט מאַטעלע'ן אויסקושען אלע ביינר דעלעך. אבער עס פאסט דאָך ניט פאר אַ מאמען צו קושען אַ דער-וואַקסענעם אינגעל.

און אז מאַטעלע איז אַלט געוואָרען אַ יאָהר צוועלף, איז ער ווייטער געוואָרען אַ יתום.

נאָך אַ קאַלטען ווינטער־טאָג, איז חוה די שוואַרצע אַהיים געקומען אַ דערפרוירענע, מאַט און קראַנק — אַ ציטערקייט האָט זי דורך און דורך גענומען, זי האָט געשיקט מאַטעלען נאָך דער מוהמען. די מוהמע איז געקומען, מען האָט געמאַכט אין דער האַלב־צעבראַכענער קיך פייער, די שטוב איז פול געוואָרען מיט רויך. אין אַ פּאָאר טעג אַרום, ווען דער רופא מיט'ן אַפטיקער האָבען צוגענומען די לעצטע פּאָאר גילדען, און לוי דער מלוה די גאָלדענע אויעררינגלעך — וואָס זי האָט געקריגען אַ מתנה כלה־ווייז פון איהר „טרויעריגען“ — און אַ קישעלע, איז די אידענע געשטאַרבען. און מאַטעלע איז געוואָרען אַ יתום.

די שטאדט האָט גענומען פאר איהם זאָרנען, נעשאפט איהם טעג ביי די רייכע, — אין „בית המדרש“ האָט ער געלערנט — דאָס ביסעל „בעל־בתישקייט“ האָט מען פערקויפט און דאָס געלד האָט מען געגעבען צו האַלטען אַ „בעל הבית“ אין שטאדט.

דאָס גאנצע שטערטעל איז געווען מיט איהם צופריעדען. אַ רוחיגער און שטילער, געהט זיך זיין אַקסען־שריט, נור שטענדיג פער־טראַכט. אַלע פארנאכט, ווען די זון געהט אונטער, פלעגט ער שמען און גלאַצען מיט די אויגען, וויזענדיג אַהין מיט'ן פינגער צו מערב־זייט: „ווי שעהן איז דאָרט! ווי שעהן איז דאָרט!“ פלעגט ער אויסרופען צו די פאַרבייגעהענדע.

מען פלעגט איהם דערפאר שנעלען אין נאָז, אָדער וואַרפען קנוילען שנעע אין קאָפּ אַרײַן אין אַ ווינטער-נאַכט.
 די שטאדט האָט געזאָגט, אז ער איז קראַנק, ער איז אַ פּער-
 חוש'טער. נור טהייל האָבען געזאָגט, אז דאָס האָט ער נור אין זומער
 טעג, ווען גרויסע היצען זיינען; טהייל האָבען געזאָגט, אז ער האָט עס
 אַ גאַנץ יאהר.
 ער וואָלט שוין געוויס אַ חתן געוואָרען. — די מוהמע האָט שוין
 פאַר איהם געזאַמעלט פּעדערן אויף בעטגעוואַנד—, ווען ניט די
 טרויעריגע מעשה, וואָס ס'האָט זיך געטראָפּען מיט איהם ביי ר' משה
 חיים'ן.

* * *

ר' משה חיים אַ איד אַ חסיד, אַ חלוש, ליגעט שטענדיג אין בעט,
 און איז זיך מפרנס פון ווייב'ס קרעמיל, און אַ מיידעלע האָט ער געהאַט.
 רייזעלע האָט זי געהייסען, מיט בלויע אויגען און בלאַנדע לאַנגע האָאר,
 מאָמעלע פלעגט אָפט אַריינקומען צו ר' משה חיים'ן. דאָס
 אַריינקומען האָט געהייסען גלאַט אַזוי, אָדער משמש צו זיין ר' משה
 חיים'ן. אין אמת'ן מיינט ער טאַקע גאַרנישט, נור משמש צו זיין
 ר' משה חיים'ן. זי, רייזעלע, איז איהם בקעקע חורא, ווי אַ ווייסע
 גאַנז, ווי גאָר נישט.

ער וויל נור האָבען, אז ער זאָל זי טרעפען זיצען ביים ווינקעל
 פון קיד'ס, וואָס איז פּערהאַנגען מיט'ן רויטען פּאַרהענגעל, דאָרטען,
 וואוהין ער פלעגט אָפט וואַרפען פּערשעהמענדיג זיין בליק, דאָרטען,
 פון וואַנען איהרע בליקען ננב'נען זיך אַהין צו איהם.
 און איהרע בליקען זיינען עפעס אַזוי דייטענדיג: זיי רעדען, דאַכט
 זיך, פריינדליך, ליבעליך, מיט טהיילנעהמונג. די אויגען קוקען
 שעהמעדיג...

שטענדיג, ווען ער זעהט זיי, ווערט ער ערנסט, גוט און רחמנות'דיג;
 זיין האַרץ צווייט זיך איהם ווי וואַסער. עס גלוסט איהם צו וויינען.
 דאַכט זיך, איהר בליק איז איהם ניט פּרעמד. ער האָט אַמאָל
 געזעהען אַזעלכע גוטע אויגען. יא, ער האָט אַמאָל אַזעלכע אויגען
 געזעהען. און שוין לאַנג, לאַנג זעהט ער זיי ניט...

זיי זיינען פּערשוואַונדען געוואָרען... דאַכט זיך, צייט דער מאַמע'ס
 טוידט...

יא... נור די מאמע אליין האָט אזוי געקוקט. און זי קוקט אויך אזוי. איהר בליק זאָגט די ווערטער: „מאָטעלע, וואָס ביזט דו אזוי טרויעריג?“ „וואָס מאַכסטו מאָטעלע? ביזט דו געזונד? פרעגען איהרע אויגען מיט אַ וואַרימקייט און ליבע.“

און ער וויל עפעס, און ער ווערט שטארק רויט, ער האָט מורא מען זאָל פון זיין פנים ניט אַראָבלייענען, וואָס ער האָט אין זינען.

ער וויל איהר זאָגען נור איין וואָרט: „רייזעלע“ — נור בלאַס דאָס, און ניט קוקען. דענסטמאָל ווען ער וואָלט זי געזעהען, וואָלט ער ניט געקענט זיינע אויגען דערהויבען אין דער הויך.

און ווען ער זיצט ביי ר' משה חיים'ס בעט, און גנב'עט אַהין אַ בליק צו איהר, שפירט ער, ווי אַ זיס ציטערקייט נעהמט איהם אָן, אַ מתיקה'דיגע אימה.

און ער פיהלט, ווען זי קוקט אויף איהם; דענסטמאָל שפירט ער, ווי אַ וואַרעמקייט נעהמט איהם אַרום, ער שפירט דענסטמאָל אזאַ זיסקייט, וואָס ער קען ניט אַרויסזאָגען...

און דעמאָלט האָט ער מורא די אויגען אויפצוהויבען אין דער הויך, טאָמער וועלען זיך די בליקען בעגענגען.

און גאַנצע נעכט פלעגט ער לייענען אויף זיין געלענגער און קלערען. און איהם דאַכט זיך, אַז ער זיצט אויבענאָן ביי אַ געדעקטען טיש, פון אויבענאָן זיצט דער רב, אויף דער צווייטער זייט ר' משה חיים, אַ גרויסער עולם זיצט אַרום, מען צוברעכט טעלער, מען זאָגט „מוזל טוב“. ער ווערט שטארק רויט... ער שעהמט זיך...

און די קאָלדרע פאַלט איהם אַראָב פון זיין געלענגער. דאָס ווינטעל, וואָס בלאָזט אַריין פון פענסטער, בלאָזט אויף איהם, און ער שפירט ניט, און פיהלט ניט...

און איהם דאַכט זיך:

נאָך דער חתונה... רייזעלע געהט אָנגעטהאָן אַ הייבעל... זי קוקט פערשעהמט, זיי האָבען ניט גערעדט נאָך צווישען זיך איין וואָרט... ער ווייס גאָר נישט, ווי מען קען רעדען... ווי קען מען קוקען איהר גלייך אין די אויגען אַריין...

אין דער פריה, ווען ער דערמאָהנט זיך, וואָס ער האָט ביינאַכט געטראַכט, ווערט ער רויט, ער שעהמט זיך פאַר זיך זעלבסט. ער האָט מורא מען זאָל איהם דאָס פון פנים ניט אַראָבלייענען... אַמאָל האָט

ער איהר א בריוועל געשריבען, אין בריוועל שרייבט ער איהר אזוי:
 „קום, רייזעלע, היינט פאר נאכט ביי דעם ברונען אונטער דעם שטער-
 טעל, איך דארף דיר א סוד זאָגען..“
 און זי איז געקומען...

אַבער ער האָט ניט גערעדט און ניט געקוקט אויף איהר... ער האָט
 ניט געקענט...
 און זי איז אוועקגעגאנגען פערשעהמט, אַראַבגעלאָזט דעם קאַפּ צו
 דער ערר...
 * * *

אין א שבת נאָכ'ן עסען איז דאָס געווען.
 מאָטעלע איז געווען ביי ר' משה חיים'ן אין שטוב.
 אין שטוב ביי ר' משה חיים'ן איז געווען אַ קליין „גן-עדן“. אויס-
 געקעהרט, אויפגעראַמט, אַלעס שיינט, אַלעס גלאַנצט, אַ ווייס טישטוך
 אויפ'ן טיש.

אין אויך אפילו שפירט מען די הייליגקייט פון שבת.
 ר' משה חיים ליענט אין שלאָף. די קאָלדערע, מיט וועלכער ער
 ליענט צוגעדעקט, בעוועגט זיך פון דעם אַטהעמען פון זיין האַרץ. די
 האָר פון באָרד בעוועגען זיך אויך.
 רייזעלע ליענט אָנגעשפּאַרט דעם קאַפּ אויפ'ן טיש און שלאָפט...
 און מאָטעלע זיצט און גלאַצט...
 די זונן גנב'עט זיך אַרײַן דורכ'ן פּאַרהענגעל און בעגאַלדעט איהרע
 האָר.

און איהרע האאר, דאכט זיך מאָטעלען, האָבען אַ שייכות מיט
 זיין האַרץ — זיי שפּאַלטען עס דורך און קניפען זיך צוזאַמען און ציהען
 איהם...

איהרע אויגען זייגען פערמאכט און איהר פנים איז אזוי שעהן,
 און עס זאָגט אזוי: קום! קום! נעהנטער!... מאָטעלע שעהם דיך
 נישט. האָב ניט קיין מורא... איצט איז קיינער נישטאָ... קיינער
 זעהט ניט... קיינער ווייסט ניט...

אַבער די שטראַהלען פון דער זונן — ?
 פערשפּרייט האָט ער דאָס פּאַרהענגעל פאַר'ן פענסטער, טונקעלער
 איז געוואָרען אין חדר —
 און זיי בעמען דאָך — איהרע צוגעמאכטע אויגען זאָגען: קום

אהער, מאַטעלע! — געהנטער — געהנטער — און אלעס איז מסכים — דאָס אַרויף־ און אַראָבגעהן פון ר' משה חיים'ס האַרץ איז אויך מסכים — אלעס הייסט —

אַבער דער אויבערשטער ווייסט און זעהט אלעס, וואָס דער מענש דענקט צו טהון — אַבגערוקט האָט ער זיך —

אַבער די צוגעמאַכטע אויגען שלעפען איהם מיט געוואַלט. דאָס פנים ציהט — די האָאר — און גענעהנט האָט ער זיך — דאָס האַרץ קלאַפט — די אויגען שווינדלען —

איהרע האָאר — ניין — אויף איהר פנים, אויף איהרע האָאר ליגעט אַ הייליגקייט — און דאָס לאָזט ניט — דאָס הייסט ניט — קושען — ניין — ליפען טמא, מטמא מאַכען איהרע האָאר. אַוועקשעכטען די הייליגקייט פון פנים. ניין — ניין —

יא — יא — קום — קולות זאָגען, דאָס האַרץ ציהט — די האָאר נאָך שטאַרקער — דאָס פנים איהר'ס רעדט — די אויגען געהמען מיט געוואַלט — און קיינער איז נישטאָ — קיינער זעהט ניט — און אלעס הייסט — אלעס איז מסכים — און גענעהנט האָט ער זיך שוין וויעדער — שוין ריהרען אָן זיינע ליפען איהרע האָאר — און די טהיר האָט זיך פלוצים אויפגעעפענט און שפּרינצע ר' משה חיים'ס איז אַרײַנגעקומען — אַ, וועה איז מיר! — אַ בראַך איז מיר!

און ער איז געבליבען שטעהן ווי פריהער, גלאַצט מיט די אויגען. נאָר ניט גערעדט, נאָר זיך ניט פערענטפערט...

* * *

אין אַ צײַט אַרום —

מאָטעלע זיצט אין וואַלד אַליין —

עס איז אַ שטילע זומער־נאַכט.

אלעס שלאָפט אַרום, די בוימער שטעהען שטיל און שלאָפען. דער הימעל האָט זיך אָנגעטהאָן זיין בלוי שלאָפקלייד און שלאָפט, נור די איינציגע צנועה'דיגע לבנת גלאַצט אַראָב מיט איהרע אויגען. טהייל־ מאַך בעהאַלט זי זיך אונטער דעם הימעל'ס שלאָפֿדעק, כאַפט אויף אַ

וויילע אַ דרימעל און לאָזט דערווייל וואַכען איהר קאַמערדיענער, דעם שטערן, וואָס בעגלייט זי.

נאָר איך אליין בין אויף — טראַכט ער זיך — זייך דאָ אליין צווישען די בוימער פון וואַלד, איינזאַם, טרויעריג — און צו וואָס בין איך דען אהער געקומען? פּרעגט ער זיך אליין. ווער האָט מיך אהער געפיהרט? אסור אויב איך ווייס. איך געה און געה, ביז איך פּערקריך מיך, און קום דאָ אין וואַלד און זען מיך אַנידער אונטער דעם גרויסען בוים מיט די גרויסע צווייגען, וואָס איהם האָב איך אַלץ פּערטרויט — אַלץ געזאָגט, קיין זאָך ניט בעהאַלטען און איך האָב מיך נאָר ניט געשעהמט—

אליין זייך איך דאָ און שווייג.

טויזענדער שאַטענס, מיט טויזענדער בילדער און געשטאַלטען פאַר מיינע אויגען — און טויזענדער געדאַנקען און געפיהלען טאַנצען אין מייין קאָפּ און מייין האַרץ—

און פּלוצלונג האָט ער פון אלעם פּערגעסען—

איהם דאַכט זיך, ער זיצט אין וואַלד מיט איהר—

ער האָט דאָך איהר אַ בריוועל געשריבען, אז זי זאָל קומען, און אזוי קומט זי שוין שטענדיג אַלע נאַכט. זי קריכט אַלע נאַכט אַרויס פון איהר קבר, מאַכט זיך אָב דעם זאַמד פון די תּכּריכים, צולאָזט זיך די האָאר, קומט אין וואַלד אַריין און זעצט זיך אַנידער נעבען איהם— ער פּרעגט זי: „רויזעלע, דו ביזט דאָך שוין אַ ווייבעל, דו האָסט דאָך חתונה געהאַט פאַר ר' מרדכי דעם לַמדן, און ר' מרדכי לַמדן'ס ווייב געהט אין די אייגענע האָאר, פּע! רייזעלע, עס פאַסט ניט, טהו אָן דיין הייבעל!“

און איהם דאַכט זיך אז זי ענטפּערט איהם:

— ר' מרדכי לַמדן'ס ווייב איז געשטאַרבּען, און איך בין ר' משה

חיים'ס מאַכטער, נאָך אַ מיידעל—

און ער פּערגעסט, אז זי איז געשטאַרבּען. איהם דאַכט זיך אז זי לעבט, און זי איז וויעדער דיזעלביגע ווי זי איז געווען, איידער זי האָט נאָך חתונה געהאַט— דענסטמאָל נאָך ווען ער פּלעגט אַריינקומען צו ר' משה חיים'ען.

דענסטמאָל— דענסטמאָל—

ער געדענקט אַלץ—

און יעצט זיצט ער דאָך מיט איהר אין וואַלד אַליין —
און די בוימער בעהאַלטען זיי און זיינען איינגעשלאָפֿען — דאָס
גאַנצע לעבען שלאָפֿט —

די לבנה האָט זיך אַרונטערגעכאַפֿט אונטער דעם הימעל'ס דאָך
און שלאָפֿט ; אויך דאָס ליכטעל פֿון וועכטער'ס הייזעל איז אויס־
געגאַנגען, אַ סימן — ער שלאָפֿט אויך.
נאָך יענער שטערן, דער לבנה'ס וועכטער, איז נאָך אויף, און נור
די זשאַבע אין וואַסער קוואַטשעט — קוואַטשעט ביטערדיג.

נאָך אַ רגע, זי האָט אויפֿגעהערט קוואַטשען —
און דער שטערען קוקט מיט אַ ליעבליכען שמייכעל אויף די גאַנצע
וועלט — ער גריסט און קוישט —

און דער שטערען קוקט אויף זיי און לאַכט — ער הערט זייערע
סודות, וואָס זיי זאָגען זיך אין זייערע הערצער. נישט מיט ווערטער,
ער ווייסט אַלץ און לאַכט —

און מאַטעלע'ן דאַכט זיך אַזוי ווי דער שטערען וואָלט געזאָגט צו
זיי : — האָט ניט קיין מורא, ליעבע קינדערלעך, איך וועל פֿאַר קיינעם
די סודות ניט אויסזאָגען.

און ער קוישט זיי מיט אַ שטראַהל — און בעלייכט איהרע ווייסע
תכריכים.

און זיי ביידע — דאַכט זיך מאַטעלען — זיצען צוזאַמען האַרט
נעבען אַנאַנדער, איינער קוקט ניט אויפֿ'ן צווייטען. ער קוקט אַרויף
אין דער הויך צום הימעל, און זי טיעף אין וואַלד אַריין —
און פֿלוצלונג, דאַכט זיך איהם :

— מאַטעלע — !

— רייזעלע — !

ווייטער איז שטיל — אַראַבגעלאָזט די קעפֿ צו דער ערד און רויט
ווערען די פֿנים'ער.

אַ טרער, דאַכט זיך איהם, קייקעלט זיך אַראַב פֿון איהר אויג אויף
איהר באַק —

און שטיל איז אומעטום — אַלץ שלאָפֿט געשמאַק — קיינער געהט
ניט —

געקוקט, דאַכט זיך איהם, האָט זי אויף איהם מיט פיעל רחמנות,
מיט פיעל דערבאַרעמויגקייט.

און ווייטער שטיף —

אַראָבגעלאָזט פּערשעהמט האָבען זיי ביידע די קעפּ— און דער
שטערען, דאָכט זיך איהם, האָט געזעהן און געלאַכט.

— רייזעלע. — האָט ער קויב הערענדיג אויסגערופען.

— מאָמעלע — דאָכט זיך איהם האָט זי געענטפּערט, מיט אַזאַ
ווייכקייט, מיט אַזאַ ליעבליכקייט, אַז זיין האַרץ איז צוגאָסען געוואָרען.
— רייזעלע, זאָל איך דיך קושען? — האָט ער פלינק אַ פּרעג
געטהאָן. און עס האָט איהם שוין באַנג געטהאָן, און פלינק האָט ער
געוואָלט זיין וואָרט צוריקנעהמען—

און גאָר נישט, דאָכט זיך איהם, האָט זי איהם געענטפּערט, נור
בעהאַלטען האָט זי איהר פנים צווישען איהרע קליינע הענדלעך און
זי האָט געוויינט.

נור נאָכהער, דאָכט זיך איהם, האָט זי איהם איינגערוימט ווייזענ-
דיג אויף יענעם שטערן: „דער שטערן זעהט אַלץ— און פאַר איהם
שעהם איך מיך“.

און זיי האָבען זיך פּעררוקט אונטער די גראָבע בוימער און זיך
בעהאַלטען פון דעם שטערן—

— אָבער דער שטערן, דאָכט זיך איהם, האָט אַלץ געזעהען און
געלאַכט—

באַלד האָט זי, דאָכט זיך איהם, אַ פּאַאר פליעגעל פּערשפּרייט און
איז אַוועקגעפּלויגען. איהרע ווייסע תּכריכים האָבען זיך איהר נאָכ-
געשלאַפּט — — —

ער איז געבליעבען אַליין זיצען — — —

אין שטעדטעל האַלט מען איהם פאַר אַ מרה־שחורה'דיגען.

א דאָרף-צדיק

(פּאָלקס-לעגענדע)

אין אַ טהוי־בעדעקטען ים פון גרינעם גראָז ליענט ער בעהאַלטען, און פּאַשעט זיינע שעפעלעך, וואָס דער פּאַטער האָט זיי איהם איבער־געגעבן.

מען רופט איהם „יאַשעק“. ווי ער הייסט אין „אידישען“ ווייס ער אַליין אויף ניט. מען האָט איהם קיין מאָל נאָך צו קיין „עליה“ ניט אויפגערופען.

אַלע ווייסען, אז ער איז אַ פּויער, אַ גראָבער יונג. דער פּאַטער זיינער, יצחק מילכיגער, איז זיך אין גאַנצען פון איהם מיאש; ער וועט נאָך איהם אפילו קיין קדיש ניט קענען זאָגען. און נור יוצא צו זיין האָט ער איהם אַראָבגעבראַכט אַ מלמד פון שטאדט.

דער מלמד אַרבייט מיט איהם מיט אַלע כחות. הונדערט מאָל, הונדערט מאָל זאָגט ער איבער יעדעס וואָרט, און ער, אזוי ווי ניט איהם וואָלט מען געמיינט — קמץ אַלף זאָל דיר זיין „גוט וואָך“!

— געה האָב צו טהון מיט אַן עזעל־קאַפּ, זאָגט דער מלמד און שאַטעלט מיט'ן קאַפּ, און די מוטער קוקט אויף איהר זוהן, און קרעכצט.

מען הייסט איהם אפילו ניט קיין סידור נעהמען. דאוונען? ער, „יאַשעק“, וועט דאוונען? וואו קומט ער צו גאָט? אַ חרפה פאַר זיין ליעבען נאָמען, ער זאָל קריאת־שמע זאָגען!

און דאָך פּערשטעהט יאַשעק גאָט לויט זיין פּערשטאַנד און פיהלט איהם אין זיין האַרץ.

און ער זעהט גאָט אומעטום, אומעטום וואו ער טהוט אַ קוק מיט זיינע אויגען: ער זעהט איהם דאָרט, וואו דאָס וואַסערעל גיסט זיך אין דער שטיב און דערצעהלט סודי־סודות דעם שטיבלען רוהיגען בעגראַזטען ברעג; און פון דאָרט ווייט קומט דער וואָלקען, און ציהט

זיך איבער'ן הימעל מיט אַ טרויעריגע דונקעלהייט, דעמאָלט שפּירט ער עפעס, וויל ער עפעס, בענקט ער נאָך עפעס...
ווען עס געהט אַ גרויסער וואַלקען, עס שלאָגט אַ דונער, עס בליצט... צו אַ רעגען ניסט... אָדער אַ שווערער געפיהל הילט איין דאָס דאָרף, ווי אַמאָל, ווען מען האָט דעם אַלטען מאַטשעק אַפּירגענומען פון אונטער דער שנייד-מאַשין און פון אונטערנגעהאַקטען פּוס האָט בלוט גערונען... דאָס דאָרף טרויערט... דעמאָלט, דערשפּירט ער גאָט! און ניט אין הימעל וואוינט גאָט, און ניט אויפהייבען דעם קאָפּ צום הימעל דאָרף מען, זאָל איהם זעהען; ניין, איהם דאַכט זיך, אז גאָט וואוינט ערגעץ ווייט, ווייט, אין אַ גרויסער שטאדט, דאָרט, וואו דער גרויסער שררה פון דאָרף וואוינט, און וואו אַלע גרויסע שררות און גרויסע לייט וואוינען. און די אַלע גרויסע שררות, און גרויסע לייט זיינען ניט מעהר, ווי גאָט'ס „פאַראַבקעס“, אזוי ווי סטאַף און וואַיטעק זיינען פאַראַבקעס ביים „פּרייז“ פון דאָרף.

אַבער ער, ווי קומט ער צו גאָט? אפילו ניט צו זיין זיינס אַ פאַסטוד! אַ פאַסטוד ביי גאָט, טראַכט ער ביי זיך, מוז אויך זיין אַ גרויסער „פּאַז“, אַ פּרייז אַ גרויסער! און ווער ווייסט צו דער פּרייז פון זייער דאָרף איז כאַטש אַ קוטשער ביי גאָט'ס פּערד? וועט מען איהם, יאַשעק'ען, צולאָזען?

נור טהיילמאָל, ווען דער הימעל איז ריין און העל, און רוהט פּער-חלום'ט, אין אַ בלויען פליסענדיגען שליער, און די גרעזער וואַקסען זיך אונטער במנוחה, און אַריינגעוואַרצעלט איז דאָס גרעזעל אין דער ערד, און קוקט זיך שטיף אין הימעל אַריין, און דאָרט קעגענאיבער שטעהט דער אַלטער וואַל — דער גרינער זיידע פון דאָרף, און דאָרט ווייטער ציהט זיך צווישען די גראַזען דער וועג, אַ פּוהר פּאַהרט, און אַ איד געהט ערגעץ ווייט, ווייט... און פון אויבען דער הימעל ציהט זיך אויך ערגעץ ווייט אַוועק און געהט וואָס אַמאָל נייערדיגער, נייערדיגער, ביז ער לאָזט זיך אין גאַנצען אַראַב אויף דער ערד... און ער, יאַשעק, זיצט זיך אויף דער שוועל פון דער „סטאָדאַלע“ און קוקט... דענסט-מאָל דאַכט זיך איהם, האָט זיך גאָט אַביסעל אַרויסגעכאַפט פון די „שררות“, פון די פּרייזים, און איז זיך דאָ אַליין אהער געקומען אין פּעלד אַריין, אויסגעצויגען זיך און ליעגט זיך אזוי און וואַרט...

און יאשעק וויל א דאנק און א לויב אָבגעבען פאר דעם אַלעם,
 גאָט וואָס איז אַרום און אַרום.
 און טהיילמאָל ווילט זיך איהם געהען און געהען אזוי לאַנג, ביז
 ער וועט אָנקומען דאָרט צו דער גרויסער שטאדט, וואו גאָט וואוינט,
 וואו זיין פאלאץ שטעהט!
 — וועל איך צוגעהן און א קוש טהון גאָט אין האַנד אַרײַן! —
 טראַכט ער זיך.

נור באַלד זיפצט ער אָב:

— מען וועט מיך דען צולאָזען?

ער קען צוקומען, טראַכט ער, צו גאָט'ס פאלאץ, נור דאָרט שטעהען
 „שווייצער“, אזוינע הויכע מיט בלאַהע סטענגעס, געלע איבערגעלעגטע
 שטייוועל און רויטע פרעק, אזוינע ווי ער האָט געזעהען ביי די פריצים,
 וואָס זיינען געקומען צו זיין פרייז אויפ'ן דאָרף אויף אַ באַל — און
 זיי וועלען איהם אוועקיאָגען....
 און באַלד דאַכט זיך איהם, אז מען דאַרף ניט געהן, אז גאָט איז
 אויפ'ן פרייען פעלד, אז די שווייצער היטען אַ לערען פאלאץ, אָהן
 גאָט!

„אל מלך נאמן“ לערענט איהם דער רבי פון סדור... און דער
 אל-מלך-נאמן, דאַכט זיך איהם, איז עפעס אַ מין שפרוק, וואָס, אז
 מען זאָגט איהם, דארפען די שווייצער אַריינלאָזען אין גאָט'ס פאלאץ...
 אָבער צו גאָט האָט ער אַנאָנדער מין געבעט, אַ געבעט אָהן
 ווערטער, אַ געבעט וואָס וואַקסט ביי איהם אין האַרץ און דערפילט
 דאָס האַרץ און איבערפילט עס און רייסט זיך אַרויס מיט אַ פייה!
 ער וויל בעטען, לעגט ער צוויי פינגער אין מויל אַרײַן, שטעלט
 אויף די ליפען, גיט אַ בלאָז. און זיין תפלה היילט אין גאַנצען וואַלד!
 און גאָט פערשטעהט איהם, פערשטעהט זעהר גוט זיין געבעט!
 און ער פייפט נור דעמאָלט, ווען עס ווילט זיך פייפען צו גאָט,
 ווען ער פיהלט, אז מען ברויך פייפען...

און גאָט, דאַכט זיך איהם, לייענט ערנעץ ווייט, ווייט אויפ'ן
 פרייען שמעקענדיגען פעלד און הערט זיך איין, ווי ער פייפט, און האָט
 הנאה פון זיין פייפען, און פּרעהט זיך דערמיט.
 און ניט ער אַליין פייפט! אַלע, ווייסט ער, „פייפען“. אז

„נאָסיק“ דער דאָרפס־הונד הויבט אָן פֿלוצלונג צו בילען, וואָרפט מיט'ן וויידעל, קוקט אין הימעל אַרײַן און בילט — זאָגט ער: „נאָסיק“ דאווענט; אז די „ווייסע“ געהט אַהיים פֿאַרנאַכט פֿון פעלד, שטעקט די בעגיווערטע צונג אַרויס, און גיט אַ לאַנגען, טרויעריגען בעמט: מע־ע, טראַכט ער: די „ווייסע“ דאווענט. דער „באָלאַן“ דאווענט אויף אַן אַנדער אופן: ער צובריקעט זיך, שטעלט זיך אויף די הינטערשטע פיס, בייגט שטייף דעם קאָפּ אַויס: באָר—ר־ר! אַלע דאווענען, אפילו די פרעש אין וואַסער... איינער רוימט איין דעם צווייטען: קוואַ, קוואַ!

יאַשעק איז שוין אַלט געוואָרען דרייצעהן יאהר, קריאת־שמע קען ער נאָך ניט זאָגען, און עס איז פֿאַר ראש השנה. און דער רבי ארבייט מיט יאַשעק'ן כאָטש אויף היי־יעהריגען ראש השנה נור בלויז קריאת־שמע זאָגען — מען זאָל איהם קענען מיט נעהמען אין שטאדט אַרײַן. און לכבוד יום־טוב האָט מען יאַשעק'ן געקויפט אַ נייעם צייגענעם אַנצוג, אַ פֿאַר שטיוועל, און אַ ניי היטעל... זאָל ער כאָטש קריאת־שמע זאָגען.

פול אָנגעפֿראַפט אין די שוהל; קליין און גרויס, אַלע אָנגעטהאָן אין ווייסען, אַריבערגעצויגען מיט די טליתים, אַלע שטעהען און שאַקלען זיך, און שרייען, און רופען, אַלץ העכער און העכער. ביים עמוד, וואו עס ברענען זיך די זיעבען גרויסע וואַקסענע ליכט, שטעהט דער חזן מיט משוררים... לאַנגע וויינענדיגע טענער און בעגלייט מיט האַלבע אָבגעריסענע דערשטיקטע קולות לאָזען זיך הערען: — מי לחיים, ומי למוֹת...

און אַ פֿערשטיקט וויינען רייסט זיך אַרויס מיט אַמאָל פֿון דער ווייבערשוהל. און יאַשעק שטעהט אָנגעטהאָן אין צייגענעם אַנצוג, די העלע האָר לאָזען זיך אַרויס פֿון דעם אַרויפֿגערוקטען היטעל. ער שטעהט, פֿלוצים ריהרט ער זיך פֿון אָרט, שפֿאַרט זיך אַרויף אויבענאָן, שטעלט זיך אין דער זייט קעגענאיבער דעם חזן, דער סדור, וואָס דער פֿאַטער האָט איהם געגעבען, מען זאָל כאָטש מיינען, אז ער דאווענט,

גליטשט זיך איהם פון דער האַנד אַרויס, און ער שטעהט מיט ווייט־
געעפענטע אויגען, און קוקט.

א פּאָאר וואוילע יונגען בעמערקען יאָשעק'ן, איינער ווינקט צום
צווייטען, ווייזען אויף איהם, לאַכען אין דער שטיף, באַלד געהט איינער
צו און גיט איהם אַ שנעל אין נאָז.

ער הערט ניט, פיהלט ניט! ער שטעהט, גלאַצט מיט די אויגען,
אַמאָל אויף דעם חזן, אַמאָל אויף די וויינענדיגע אידען. אָט זעהט ער
דאָס ווייסע פרוכת וואָס הענגט ביים ארון, מיט די גרויסע גאַלדענע
אותיות: „קודש לה'“.

גאָט מוז אַצונד זיין — דאָרט, דאָרט אונטער'ן פרוכת, טראַכט ער
ביי זיך.

און פון דער ווייבער־שוהל קוקט אַראָב זיין מוטער, זי בעמערקט
איהר בן שטעהט און גלאַצט, דער סדור גליטשט זיך איהם פון האַנד
אַרויס — און די אידענע קרעכצט, טראַכט זיך אין האַרץ:
— פויער, אַ געבוירענער גוי.

און דער פּאָטער וואַרפט אויף איהם אַ בליק פון אונטער דעם
טלית, קרעכצט שווער אָב:

— רבנו של עולם, געדענק אָן איהם אויך!
און יאָשעק שטעהט, און גלאַצט. אלע וויינען, אלע דאוונען, אלע
רופען צו גאָט און איהם פּערווילט זיך אויך!

ער וויל אויך בעטען צו גאָט. ער וויל אויך, ניט וויינען, ניט
שרייען, נאָר דאַנקען און לויבען גאָט וויל ער! פאַר אַלעם, פאַר
אַלעם דאַנקען!

ער כאַפט צוריק אויף דעם סדור, נעהמט זיך צו דער פּערייכענ־
טער קריאת־שמע, הייבט אָן:

— אֵל, מִלִּיךְ נִאֲמִין...

עס האַרצט איהם אָבער ניט אזאַ תּפִּלה.

ער פּערשטעהט זי ניט. דאָס איז נור אַ שפּרוך, אַ טרוקענער
שפּרוך...

ער וויל דאַנקען און לויבען עהרליך, געטריי פון האַרץ —

און ער האָט מורא פאַר'ן עולם, פאַר'ן גרויסען עולם, וואָס דאווענט
נאָר אַנדערש, נור די תּאווה איז שטאַרקער פאַר איהם — און גאָט איז
העכער פאַר אַלעם! ער מוז!

און ער לעגט די פינגער צום מויל—
און א שאַרפער פּיף שניידט דורך די וויינענדיגע שוהל...
—

דער עולם דערשרעקט זיך.
ווער איז? וואָס איז? ווער פייפט אין מקום קדוש?
דער פאָטער וויל איהם אָנכאַפּען ביים אַקסעל און „דרויסען“—
דער עולם וויל איהם שלאָגען...
נור פּלוצים דרעהט זיך איבער דער הייליגער צדיק פון דער מזרח-
וואַנד און פרעגט:
— וואו איז ער דער צדיק, וואָס האָט דעם גורדין צוריסען?
וואָס האָט דעם הימעל געלעכערט און דורך די בלייערנע וואַלסען
אונזערע תּפילות אַרויפגעפיהרט?

נאָר דער צדיק איז שוין ניט געווען...
ער האָט זיך אַרויסגעכאַפּט פון שוהל, געוואָרפּען די שטיינען
איבער די אַקסעל און שפּרייזט שוין צוריק אין דאָרף אַרײַן.

דער זינדיגער

(א חסידישע מעשה)

כדי איהר זאָלט מיך ניט חושד זיין, אז איך האַלט זיין זייט, מוז איך אייך פריהער מקדים זיין אַ קליינע הקדמה.

עס שטעהט געשריעבען אזוי: „אין אדם נוקף אצבעו למטה אלא אם כן נגזר עליו ממעלה“ (א מענש גיט זיך ניט קיין ריהר אין פינגער אונטען, אויב מען האָט אויבען ניט אזוי גוזר געווען), און וואָס אַ מענש טהוט, איז ער דערמיש מקיים גאָט'ס א מצוה; און זעה: דאָס פויגעלע פליהט — גאָט'ס מצוה איז עס מקיים, וואָס ער האָט עס געהייסען פליהען. און אַן אַקס דעסגלייכען, וואָס ריטשעט און אפילו אַ הונד וואָס בילט, — אַלע לויבען גאָט מיט זייערע קולות און זאָגען שירה יעדער אויף זיין שטייגער.

און אפילו אַ רשע, וואָס טהוט עברות, דערפילט ער כביכול דער־מיט גאָט'ס רצון, ווייל וואָס דען? איהר מיינט אפשר, ער האָט באמת הנאה פון דער עברה? עס איז דאָך אַ פשיטא, אז ער וועט הרטה האָבען! אלא וואָס? — ער איז מקיים דעם הימעל'ס ווילען.

און דער יצר הרע אליין! יעדעס מאָל ווען ער ווערט געשיקט אָנצורעדען אַ אידען צו אַן עברה, וויינט ער און זיפצט: „וועה איז מיר, וואָס איך האָב אזא שליחות צו טהון!“ און געהט ניט פריהער אַרויס צו זיין עבודה, סיידען נור מלאכי חבלים שלאָגען איהם און נויטיגען איהם דערצו.

און יעדעס מאָל, ווען די עברות קומען פאר גאָט, פרעהט זיך גאָט און זאָגט: וואויל איז דעם קעניג, וואָס זיינע קנעכט דיענען איהם אזוי מיט געטריישאפט.

* * *

פריהער, איידער נאָך די מעשה איז געשעהען, האָט מען איהם גערופען ר' אברהם, נור דערנאָך האָט מען איהם אויפגעהערט צו רופען ציים נאָמען, נור מען האָט געזאָגט סתם — דער זינדיגער.

ר' אברהם איז געווען א חשוב און אן אָנגעזעהענער איד אין שטארט. א איד א ירא שמים, וואָס אַלע האָבען איהם ליעב געהאַט און אַלע האָבען כבוד צוגעטהיילט, און מאַמעס האָבען זיך געוואונשען צו האָבען אזוינע קינדער, ווי ר' אברהם.

געזעסען איז ער א גאַנצען טאָג אין בית־המדרש און געלערנט. ער איז אפילו קיין גרויסער למדן ניט געווען, נור אזוי א פרומער, כשר'ער איד; געגאַנגען זיך אין פּראָסטען וועג, — א איד אָהן פיעל גאווה: דאוונען פלעגט ער אין בית־המדרש צוזאַמען מיט די אורחים ביי דער טהיר, און שטיף, געלאָסען, אָהן געשרייען אַין אָהן גרויס התלהבות, קאן מען זאָגען. ער שטעהט זיך אויף איין אָרט, ריהרט זיך ניט, שאַקעלט זיך ניט. די אויגען אַראָבעלעָזט, און קוים־קוים וואָס די ליפען שעפּטשען, און זיין תפלה גיסט זיך, ציהט זיך, אזוי ווי דאָס וואַסער אין א רוהיגען טייך, זיס, פאַמעליך, מיט גרויס דבקות און ליעב־ליבקיט. א שטייגער ווי א טרער, וואָס קייקעלט זיך אויף א קינד'ס באַק און דערגרייכט דעם טרער, וואָס איז פריהער אַרויס פון אויג. פון זיין תפלה, וואָס איז אויפגעגאַנגען צום הימעל און וואָס פאַר איהר האָבען זיך אויפגעמאַכט אַלע פּערשלאַסענע טויערען ביז זי איז צוגעקומען און אוינגעפלאַכטען זיך אין כתר־הכבוד — פון זיין תפילה איז דאָרט ניט געוואָרען א טייערער דימאַנט, וואָס בלענדט די אויגען מיט זיין ליכטיגקייט, נור א קליינע פּערל, וואָס שיינט מיט חן, און פינקעלט ניט און בליצט ניט, נור לייכט זיך אזוי שטיף, מיט עניוות, מיט באַרמהערציגקייט און גנאָד...

און פאַר וואָס, פּרעגט איהר, האָט מען איהם גערופען דער „זינדיגער“? — איבער אזא מעשה:

וויסען מוזט איהר, אז דאָס האָבען אַלע מודה געווען, אפילו די וואָס האָבען איהם שטאַרק רודה געזען נאָך דער מעשה, אז ער איז געווען א גרויסער אוהב ישראל, און נאָך וועל איך אייך זאָגען, אז דאָס וואָס ער איז נכשל געוואָרען און האָט געהאַט, רחמנא לצלן, אזא מפלה — דאָס האָט אויך געשטאַמט דערפון, וואָס ער איז געווען אזא גרויסער אוהב־ישראל.

און ליעב האָט ער געהאַט דוקא דעם פּראָסטען אידען, דעם מגושם־דיגען אידען.

ער פלעגט זאָגען אזוי: א איד א בעל־עגלה, וואָס האָט א גאַנצע

וואָך נור צו טהון מיט זיין פערד און וואָגען און איז איינגעטונקט אלע זעקס טעג בלויז אין גשמיות, וואָס אבי נור ער כאַפט דורך דאָס דאוור נען... און אז ס'קומט שבת און ער זיצט ביים טיש, די בעטען זיינען אויפגעבעט, די ליכט ברענען, ווייב און קינדער זיצען ארום און מען זינגט צוזאמען זמירות — אזא בעל-עגלה, אז ער דרעמעלט אין איבער'ן סדור און פערנעסט אפילו צו בענשען, זאָג איך איך, אז די שכניה רוחט אין זיין הויז און פרעהט זיך און זאָגט: וואויל איז מיר, וואָס איך האָב מיר אויסדרוועהלט אזא פאָלק... אזא איד האַלט שבת, רוחט אויס, און זיין פערד רוחט מיט, האַלט אויך שבת, שמעהט אין שטאַל און פיהלט אויך, אז היינט איז שבת-קודש. אז ער שמעהט דער-נאָך אויף פון שלאָף, פיהרט ער אַרויס די בהמה צו דעם ברונעם, פאָיעט זי אָן, מען געהט זיך דערנאָך שפאצירען מיט איהר אויף דער לאַנקע.

און אזא שפאציר איז פאר גאָט ברוך הוא מעהר אָנגענומען ווי צו זאָגען „ברכי נפשי“. עס קען זיין, אז דאָס איז געווען דעריבער, וואָס ער אליין האָט געשטאמט פון א ניעדריגען שטאַם: ביז דרייצעהן יאָהר האָט ער געלעבט ביי זיין טאטע'ן, א פאכטער אין א קליין פערוואָרפען דערפעל, און האָט ניט געקענט קיין צורת אות. דער פאָטער האָט אפילו גענומען צו זיך אין דאָרף אַרײַן א בחור, ער זאָל מיט איהם לערנען, נאָר ר' אברהם איז אינגעלוייז געווען זעהר אן אויסגעלאַסענער, האָט ניט געוואָלט אַרײַנקוקען אין א ספר און איז א גאַנצען טאָג נאָר נאָכגעלאָ-פען די פערד און די אָקסען.

אויף דער לאַנקע פלעגט ער ליעגען, בעהאלטען צווישען די גרויסע גרעזער, דערביי — די פערד, מיט אַראָבגעלאָזטע קעפ און צופען גראָז, און ווייט ליעגט אויסגעשפרייט דער שטח... ווייט... ווייט... אָהן אן עק, און אַנטקעגען איהם ליעגט אויסגעשפרייט דער הימעל, ווייט... ברייט... און די וואָלקענדלעך באַדען זיך אין איהם, און עס האָט אַ פנים, ווי די זאָפטיגע ערד, וואָס איז בעדעקט מיט גרינס, קומט צום הימעל און ווי זי וואָלט וועלען שטאָלצירען און זאָגען: זעה, הימעל, איך בעמיה מיך מקיים צו זיין מיט שמחה וואָס גאָט געבאָטען, איך זאָל בעגרינען די וועלט מיט גראָז. און אַנטקעגען איהר בעריהמט זיך דער הימעל: זעה, ערד, איך בעמיה מיך מקיים צו זיין די מצוה פון גאָט אויסצושפרייטען זיך ווייט און ברייט. און די עטליכע בויםער, וואָס שמעהען צוואוואָרפען אין פעלד, זיינען אזוי ווי עדות, וואָס ווילען

מאכען א פשרה צווישען זיי... און דעמאלט ליעגט זיך דער קליינער אברהם/עלע, און האָט נחת פון גאָט'ס לויטערקייט... און זיין האַרץ איז פול מיט פרייד פון אלע גאָט'ס ווערק... און פלוצלונג, ווי אַ סוד וואָלט איהם ענטפלעקט געוואָרען פון הימעל, האָט ער זיך אויפגעהויבען און געגאנגען אהיים, און אַ פרעג געגעבען דעם בחור, דעם מלמד זיינעם: רבי, וואָס פאַר אַ ברכה מאַכט מען אויף דער הנאה, וואָס מען האָט פון דער וועלט? דער בחור האָט געלאַכט און געזאָגט: „גראַבער יונג! אַ ברכה מאַכט מען איבער ברויט, איבער וואַסער, אָבער איבער דער וועלט? האָסטו געהערט!“

האָט ער זיך געוואונדערט: די וועלט איז שעהן, די הימלען זיינען אזוי ליבעליך, און די ערד איז אזוי זיס און גוט, און אזא גנאָד און אזא לייטזעליגקייט ליעגט אויסגעגאָסען אויף אלעם — און קיין ברכה מאַכט מען איבער דעם ניט?!

און אז ער איז אלט געוואָרען דרייצעהן יאָהר, איז ער פלוצלונג אוועקגעקומען פון דאָרף, און איז אָנגעקומען אין שטאָדט, אַריין אין בית־המדרש און דערזעהן דער ראש־השיבה זיצט אויבענאָן, אַרום בוי'ם טיש — די תלמידים, און אלע לערנען מיט אזא האַרציגער שטימע, וואָס ציהט דאָס האַרץ.

האָט דאָס אינגעל אָנגעהויבען צו וויינען. דער ראש השיבה האָט זיך אומגעקוקט און דערזעהן אַ אינגעל וויינט, און ער געהט אין אַ צר ריסען הימעל, וואָס די האָאר זעהען זיך אַרויס דורך די לעכער, און די אויסגעטהאָנענע שטיוועל האַלט ער אויפ'ן אַקסעל, ווי אַ גוי וואָס איז ערשט אָנגעקומען פון וועג, און די בחורים לאַכען פון איהם, האָט דער ראש־השיבה איהם געפרעגט, וואָס ער וויל.

— איך וויל לערנען — האָט ער געענטפערט שטיל, מיט גרויס עניוּות און מיט אַ האַרציג געבעט.

האָט דער ראש־השיבה אויף איהם רחמנות געקראָגען און צוגע־מען צו לערנען. און ער האָט זיך טאַקע ערנסט גענומען צו דער תורה און האָט דעם גאַנצען קאַפּ צוגעלעגט; באַלד נאָך עטליכע טעג האָט ער שוין זיך אויסגעלערענט עברי און האָט אליין געקענט דאוונען. און געדאוונענט האָט ער, אז כ'איז אַ תענוג צו קוקען. מ'האָט איהם געדאַרפט זעהן דאוונען! ער שטעהט זיך און רעדט פשוט, ווי

איינער רעדט מיט'ן צווייטען, פאמעלעך, הארציג, אָהן חכמות, און אזוי רהיג.

איינמאָל האָט דער ראש־הישיבה איהם געזעהן אזוי דאוונען, האָט ער אזוי געזאָגט פאר אלע אין די אויגען: לערנען קען איך אודאי בעסער פאר איהם, נאָר אין דאוונען דערגרייך איך ניט אפילו צו זיינע קנעכעל, אזוי האָט דער ראש הישיבה געזאָגט.

און אזוי האָט ר' אברהם געלעבט דאָרט, ביז ער איז אויסגעוואקסן סען און האָט חתונה געהאט מיט א פראָסטען שניידער'ס א טאָכטער, און אַליין האָט ער זיך אויסגעלערענט שניידעריי און האָט געלעבט פון זיינע צעהן פינגער. ביי־טאָג איז ער געזעסען און געעהט, און געהענ־דיג האָט ער געהאט ליעגען פאר זיך א סדור אָפען, און געזאָגט זיך קאָפיטלעך תהלים; ביי־נאַכט איז ער שטילערהייד גענאָנגען אין בית־המדרש אַרײַן, קיינער זאָל איהם ניט זעהן און איז געזעסען און געלע־רענט א גאַנצע נאַכט.

איינמאָל זיינען אורחים געקומען אין שטאָדט אַרײַן און האָבען גענעכטיגט אין בית־המדרש אונטער'ן אויווען. פלוצלונג דערהערען זיי א דין זיס קול, אזוי ווי א שעהנער נגון, טראָגט זיך, האָבען זיי זיך אויפגעכאַפט און האָבען איהם דערזעהן לערנען. די קליינע לאַמפּ, וואָס איז געהאַנגען אויפ'ן שנירעל, בעגיסט איהם מיט א מאַטע ליכטיגקייט, און די ווענד אַרום זיינען איינגעהילט אין שאַטענס... און ער לערענט מיט א ברען, מיט התלהבות, נאָר דאָס התלהבות זיינס זעהט זיך ניט אַרויס פון אויבען, עס ברענט נאָר אין איהם אינעוועניג; ער שאַקעלט זיך פאמעלעך, און דער שאַטען שאַקעלט זיך מיט, און מיט א שטיל קול זינגט ער די גמרא... און וואָס אַמאָל ווערט זיין קול העכער און העכער, און דאָס פנים זיינס ווערט צופלאַמט, די אויגען ברענען. מען האָט געזעהן בחוש, אז די נשמה גיסט זיך אויס אין זיין לערנען, און די שכינה פלאַטערט אַרום איהם און ער איז זיך אין איהר מתדבק... און אין מיטען לערנען הויבט ער זיך אויף פון אָרט, געהט אַרויף און אַראָב, און שעפעט מיט א ציטעריג קול: רבונו של עולם! רבונו של עולם!

און זיין קול ווערט וויעדער רהיג... שטיל... און ער שטעלט זיך אָב פלוצלונג; עס האָט אויסגעזעהן, ווי ער וואַלט איינגעדערעמעלט

שטעהנדיגערהייט פאר גרויס מתיקות, און די לאַמפּ ווערט טונקעלער... און ער שטעהט, שטעהט און גיט זיך ניט קיין ריהר. איז אָנגעפאלען אַ גרויסע אימה אויף די אורחים, און זיי האָבען אָנגעהויבען צו שרייען; האָט ער זיך אויפגעכאַפט און האָט זיך דער-נעהנטערט צו זיי, און זיי האָבען די אויגען פערמאַכט פון דער ליכטיג-קייט, וואָס האָט אַראָבגעשיינט פון זיין פנים און פון דעם הייליגען גלאַנץ, וואָס האָט געבלישטשעט פון זיינע אויגען, און ער שטעהט זיך רוחני און פראַסט און פּרעגט אַזוי שטיל: „וואָס שרייט איהר דען? ס'איז אייך קאַלט?“

און ער האָט אויסגעטהון זיין קאַפּאַטע און האָט זיי צוגערעקט מיט איהר.

צו-מאַרגענס האָבען די אורחים דאָס דערצעהלט און האָבען גע-זאָגט, אַז ווי נאָר די קאַפּאַטע האָט אָנגעריהרט זיי, זיינען זיי כאַלד איינגעשלאָפּען, און האָבען מעהר נאָר ניט געהערט און מעהר נאָר ניט געזעהן.

אַט נאָך דער מעשה, אַז מען איז דאָס געוואָהר געוואָרען אין שטאָדט, האָט מען ערשט געוואוסט, ווער ער איז. בעלי בתים האָבען אָנגעהויבען צו געבען קוויטלעך, און אַז מ'ברענגט איהם אַ קוויטעל, שמייכלט ער און זאָגט אַזוי: „גלויבט מיר, אַ אינגעל, וואָס מאַכט המוציא איבער אַ שטיקעל ברויט, וואָס די מאַמע האָט איהם געגעבען, קאָן אייך העלפען מעהר ווי צוואַנציג אַזוינע ווי איך.“

פּערשטעהט זיך, אַז דאָס האָט ניט געהאָלפען און מען איז געלאָפּען נאָך מעהר מיט קוויטלעך; פלעגט ער אַזוי ענטפּערען:

— איהר ווילט, אַז אַ בשר-ודם ווי איך זאָל זיין אייער מליץ פאַר גאָט ברוד הוא. איך וועל אייך געבען אַ משל: צו וואָס איז די זאַך געגליכען? צו דער ליכטיגקייט פון דער זונן און די ליכטיגקייט פון אַ קליין לעמפּעל. פון דער ליכטיגקייט פון דער זונן קאָנסטו הנאה האָבען, וויפיעל דו ווילסט, און קיינער קען דיר ניט צונעהמען די הנאה: דער אַרעמסטער מענטש און דער סאַמע ניעדריגסטער קוויקט זיך מיט איהר, אויף וויפיעל זיינע אויגען זיינען מסוגל דערויף. אפילו נאָר אַ איר זיצט, חלילה, אין תפיסה און די פּענסטער זיינען פּערהאַקט, פון דעסטוועגען רייסט זיך אַריין אַן אַבגלאַנץ דורך די שפּאַלטען, און ער האָט הנאה פון דער ליכטיגקייט... אָבער ניט

אזוי איז די אַרעמע ליכטיגקייט פון אַ לאַמפּ. אַ רייכער מענש קויפט זיך אַ סך לאַמפּען און בעלייכט זיין שטוב מיט אַ העלער ליכטיגקייט, אַן אַרעמאָן וויעדער זיצט אין דער פינסטער. גאָט ברוך הוא איז די גרויסע ליכטיגקייט, וואָס שיינט פאַר דער גאַנצער וועלט און דער-קוויקט און דערפרישט אַלע ווינע ווערק. די גאַנצע וועלט איז פולמיט זיין גנאָד, און זיין באַרעמהערציגקייט איז פאַר אַלע זיינע בעשעפענישען... און גלויבט מיר, אַז איהר דאַרפט קיין מליץ ניט פאַר איהם; גאָט איז אייער פאָטער, און איהר — זיינע ליעבע קינדער, און צי דאַרף דען אַ קינד האָבען אַ מליץ צו אַ טאַמען?

די בעלי בתים האָבען געהערט און געשוויגען, נור אונזערע לייט, „אנשי שלומנו“, האָט עס פערדראָסען די זאָך... און דעם אמת וועל איך אייך זאָגען, אַז איך בין געווען דער ערשטער, וואָס האָט דאָס דערצעהלט פאַר „איהם זאָל לעבען“. און אזוי ווי עס איז ידוע, האָט „ער זאָל לעבען“ געהייסען איהם ברענגען אַהער.

האָבען מיר זיך גענומען איהם צורעדען און אזוי לאַנג, ביז ער האָט געמוזט מיט אונז מיטגעהן צום רבי'ן.

פיער טעג האָט געדויערט אונזער נסיעה.

און איך געדענק: ביי-נאַכט, די לבנה האָט געבלאָנדזשעט אין בלאַען ים, וואָס איז געלעגען אויסגעשפּרייט העמרווייט, און האָט זיך צום סוף אויסגעמישט מיט אַ וואַלקען, און מיט גרויס רחמנות און ליעבהארציגקייט האָט זי געקוקט אויף אונז, ווי זי וואַלט בעטען אונז, אפשר ווייסען מיר איהר וועג, ווי זי זאָל געהן, רעכטס אָדער לינקס, און באַלד האָט זיך אַ וואַלקען אָנגערוקט אויף איהר, און זי האָט אָנגע-הויבען צו שפּרינגען אַרויס פון איהם, און אין אַ מינוט אַרום איז זי זויעדער ענטפּלעקט געוואָרען אין גאַנצען און האָט געשמייכעלט צו אונז מיט צניעות און חן.

און אַ לינד ווינדטעל האָט געבלאָזען און גענלעט אונזערע אַלע-מענס פנים'ער. מיר האָבען זיך אַרומגעקוקט אין אַלע פיער זייטען וועלט, און עס האָט זיך געדאַכט, אַז די גאַנצע וועלט איז איינגעהילט אין אַ טלית פון לייטער רחמים, און מיר זיינען אַריינגעפאַלען אין אַ ביסעל עצבות, אין אַזא שטילער טרויעריגקייט, אַזא זיסע, ליעבליכע, ווי אַ שטייגער שבת פאַר נאַכט ביי שלוש-סעודות.

פּלוצלונג האָט זיך ר' אברהם אָנגערופען און האָט געזאָגט:

„אידען! איהר האָט שוין מקדש געווען די לבנה?“ האָבען מיר זיך באַלט געשמעלט, אַראַבגעלאָזען די פעקלעך פון די פלייצעס, געוואַשען די הענד אין אַ קליין וואַסערעל, וואָס האָט געפליסט ביי'ם ברעג און מיר האָבען מקדש געווען די לבנה.

ער איז געשטאַנען און געקוקט אויפ'ן הימעל, און זיינע ליפען קוים-קוים ריהרען זיך, אַזוי ווי זיין שטייגער איז געווען: „שלום עליכם!“ האָט ער זיך צו מיר געקעהרט און זיין קול האָט געציטערט אַזוי ווי די שטימע פון אַ פיעדעל, און זיינע אויגען האָבען גערופען צו מאַכען פריעדען און אהדות... צום ערשטען מאָל איז אויף מיר אָנגע-פאַלען אַן אימה פאַר ר' אברהם'ן. און אַז מיר האָבען געענדיגט מיט קדוש הלבנה, האָט אונזער טרויעריגקייט אָבגעטראַמען פון אונז, און מיר האָבען זיך געקליבען ווייטער אין וועג אַריין.

ער איז אָבער געשטאַנען און געקוקט אויפ'ן הימעל און געזיפצט: רבוננו של עולם! ווי שעהן איז דיין וועלט, וואָס דו האָסט בעשאַפען מיט דיין גוטסקייט און מיט דיין פיעל גנאָד. און דיין גוטסקייט און דיין גנאָד האָסטו משפיע געווען אויף אַלע דיינע בעשעפענישען, זיי אַלע האָבען זיך ליעב און זיינען זיך אין דיר מתדבק, און דו — אין זיי... און די גאַנצע וועלט איז פול מיט דיין לויטערקייט.

איך האָב געקוקט אויף דער לבנה און מיר האָט זיך נאָך אַלץ געדאַכט, אַז זי קוקט אויף מיר און פרעגט: איך בלאָנדרושע; וואו אהין זאָל איך מיך ווענדען?

* * *

פרייטאג נאָך מיטאָג זיינען מיר אָנגעקומען; און מיר האָבען נאָך געהאַט גענוג צייט צו געהן אין מקוה און „שלום“ צו געהמען. „ער זאָל לעבען“ איז געזעסען אין דער „שלום שטוב“ ביי'ם טישעל, און זיינע לאַנגע ברעמען זיינען געווען אַראַבגעלאָזט איבער זיינע אויגען. מיט דער לינקער האַנד איז ער געזעסען אָנגעשפאַרט, און מיט דער רעכטער האָט ער אָנגענומען שלום; מיר זיינען צוגעגאַנגען גען איינציגווייז, גענומען שלום, און „ער זאָל לעבען“ האָט גאָר נישט גערעדט מיט אונז. ר' אברהם איז אויך צוגעגאַנגען און האָט דערלאַנגט די האַנד.

דאָ האָט מען געזעהן אין רבי'ן אַ שנוי, ער האָט אויפגעהויבען

מיט די הענד זיינע ברעמען, און האָט געקוקט אויף ר' אברהם'ען אַ היבשע וויילע שטילשווייגענדיג.

און ער האָט אויף געקוקט אויפ'ן רבי'ן און האָט אויף געשוויגען. די חסידים האָט פערדראָסען אַזאָ עזות'קייט.

פאַר-נאַכט זיינען מיר גענאַנגען דאוונען אין רבי'נס בית המדרש. דער הימעל דאָרט איז צוריסען געוואָרען אויף צוויי שטיקער, און אין מיטען שטעהט די זונן און בעגילדט דעם הימעל און שיקט איהרע לעצטע שטראַהלען אויף די ניעדריגע הייזלעך און אויף די שויבען, וואָס פון זיי קוקען אַרויס שבת-ליכט; און די שטראַהלען מישען זיך צוזאַמען, און לעשען אויס, לעשען אויס, און דער הימעל טהוט זיך אָן אַ גראָען טלית, און אַ טרויערקייט און אַן עניוות ליענט אויף אַלעם, און דאָרט ווייט... ווייט... קוקט נאָך אַרויס די זונן מיט איין אויג אויף די קליינע שטאָרט, אויפ'ן בית-המדרש, וואָס פינקעלט און גלאַנצט מיט דער העלער ליכטיגקייט לכבוד שבת. און אַ פער-שעמטע רויטקייט איז אויסגעגאַסען אויף אַלעם, אזוי ווי די זונן וואָלט זיך שעמען דערמיט, וואָס גאָט האָט געמאַכט די הייליגקייט פון שבת אַבהענגיג אָן איהר אונטערגעהן.

און אידען האָבען זיך פערזאַמעלט אין רבינס בית-המדרש מקבל שבת צו זיין, און דאָס בית-המדרש איז פול אָנגעפאַקט מיט אידען, איינער שטופט דעם אַנדערען, דער כאַפט זיך אָן אָן יענעמ'ס גאַרטעל, נור נעבען אַרון-הקודש האָט מען איבערגעלאָזט אַ פריי אָרט, ווי אַ האַלב ראָד און אין מיטען דעם ראָד שטעהט דער רבי און דאווענט, און דער עולם רינגעלט איהם אַרום.

אברהם אָבער שטעהט ביי דער טהיר צווישען די אורחים און דאָ ווענט אויף אויף זיין שטייגער.

„צו קדוש!“ האָט דער שמש אויסגערופען.

און די רבי'צין מיט די טעכטער און די שנירען האָבען זיך בעווייע-זען, און געבליצט און געבלאַנקט האָט פון זיי דאָס ציערונג, די טהייערע שטיינער און די פּעריל.

און דער רבי שטעהט און מאַכט קדוש.

ער איז אַ ביסעל איינגעבויען, און די גראָע באָרד ליענט אויף זיין האַרץ, די ברעמען ליעגען אויף די אויגען, און ער מאַכט קדוש מיט

א הויף קול, זינגט אויס יעדעס וואָרט מיט אַ בעזונדערען נגון און יעדעס אות קומט אַרויס אין אַ בעזונדערער צורה....
 „צום טיש!“ האָט מען ווייטער אויסגערוּפּען...
 אויבענאָן איז געזעסען דער רבי, רעכטס — די זיהן און די איידימס, לינקס — די קרובים, דערנאָך אַלמע שעהנע אידען, דערנאָך גבירים.

און אַרום שטעהט דער עולם.

און דער רבי עסט און לאָזט איבער שירים, און נעהמט טיילען: צוערשט די זיהן און די איידימס, דערנאָך די איבעריגע טיש-זיצערס. און נאָך די שירים ווערט שטיל. דער רבי האָט אָנגעהויבען צו זאָגען תורה; גענאָנגען איז פרשה בהעלותך, און דער רבי האָט אָנגעהויבען:

„בהעלותך את הברית“, אז אַ מענש'ס נשמה איז אין אַ ניערדיגער מדרגה, רחמנא לְצַלָן, אין דער מומאה... און דער נצוץ פון דער נשמה וויל זיך דערהויבען, צו קומען צו אַ מדרגה און קען ניט אַליין, און מוז אָנקומען צו הילף... איז אַ מצוה איהר צו העלפען, זי „מעלה“ צו זיין... און די מצוה ליענט אויפ'ן כהן איהר בעהילפיג צו זיין, און דאָס איז דער פּשט „אל מול פני המנורה יאירו“, דאָס מיינט מען די תורה הקדושה. דער כהן דאַרף דעם איד'ס האַרץ מקרב זיין צו דער תורה, און אזוי אַרום קען ער זי „מעלה“ זיין... און ווער איז דאָס דער כהן? דאָס זייגען די צדיקיהדרו, וויל זינט דאָס בית-המקדש איז חרוב געוואָרען, מוז דער צדיק זיין אַ כהן, וויל אזוי איז מען גוזר פון הימעל, אז ער זאָל זיין דער כהן...
 — אברהם! — האָט דער רבי פּלוצלונג גערופּען — אברהם!

קום נאָר אהער, איך רוף דיך.

איז ער צוגעגאָנגען.

— האָסט פּערשטאַנען, אברהם? האָסט פּערשטאַנען דעם סוד פון די ווערטער?

— אז דו שווייגסט — האָט דער רבי ווייטער געזאָגט — הייסט דאָס, אז דו ביזט מודה, אז איך מוז דיך מעלה זיין; אפילו קענען מיין ווילען און קעגען דיין ווילען.

און דער עולם איז געוואָרען טויט שטיל און מ'האָט געוואָרט.

— דו שווייגסט? — האָט דער רבי געפרעגט אַ ביסעל שוין שטרענג.

— איהר דארפט „מעלה“ צו זיין? צי האָט איהר חסדישלוס אָבגעקויפט דעם רבונו של עולם פאַר אייך? איהר מיינט, אַז דורך אייך וועט זיך אַ איר קענען דערנעהנטערען צו גאָט ברוך הוא? אַז איהר זייט דאָס אויבערשטע פון שטויסעל, און אַלע אידען זיינען גאָר נישט? גאָט'ס גנאָד איז פול אומעטום, וואו מ'קעהרט זיך און וואו מ'ווענדט זיך, און וואו מ'ניט אַ ריהר מיט אַן אבר, פיהלט מען גאָט! אין האַרץ, יעדער ביי זיך, דאַרף מען זוכען גאָט, ווייל דאָרט האָט גאָט געמאַכט רוהען די שכינה הקדושה...

אויף יעדער אָרט, אין יעדער צייט און אין יעדער רגע קען אַ איד זיך דערנעהנטערען צו גאָט.... —

אַזוי האָט ער געענטפערט. נאָר אידער נאָך ער האָט געענדיגט, האָבען אונזערע לייט איהם שוין שטיל געמאַכט, און ווען ניט דער רבי זאָל דעם עולם צוריקהאַלטען, וואָלט מען איהם צוריסען אויפ'ן אָרט. — לאַזט איהם! — האָט ער בעפולען די חסידים.

און צו איהם אַליין האָט ער געזאָגט:

— אברהם, דו האָסט געזינדיגט!

און פון דעמאָלט אָן האָט מען איהם גערופען „דער זינדיגער“. און ער איז פערשטויסען געווען פון אומעטום; חסידים האָבען אויף איהם געהאַט אַן אויג און האָבען איהם גע'רודפ'ט, און אפילו אין בית המדרש האָט מען איהם ניט געלאָזט דאווענען.

און איך זאָג אייך דאָס מייניגע: אַ רשע, אפילו ער טהוט בייז, איז מקיים גאָט'ס געבאָט, און אפשר, ווער וויים? אפשר זייניען זיי ביידע גערעכט געווען?

א מעשה מיט א ספר

דאָס „ספר“, פון וועלכען איך וועל די מעשה דערצעהלען, איז א גמרא „ברכות“, אלט־אמסטערדאמער דרוק. אָבגעריבענע אותיות, פערפלעקטע בלעטער, אָבגעריסענע, אָבגעשליסענע טאָוולען. דאָך איז זי געגליכען צו אַן אלטע שטאַב־פּאַהן, וואָס די זעלנער האָבען איהר צוריקגעבראַכט א דורכגעשאַסענע פון דער מלחמה.

ר' יחיאל־מאיר האָט געקויפט א גאַנץ אמסטערדאמער ש"ס פאַר פינף און צוואַנציג רענדלעך. ר' יחיאל־מאיר, אַן אלטער בעל־הבית — א מתנגד, פיהרט זיך ווי די מתנגדים פון זיין דור: לערענט און ענדיגט ש"ס יעדע זיעבען יאָהר: א דף א טאָג, א דף א טאָג. האַלט ער ביי ברכות, לערענט ער אין דער גמרא. מסיים געווען ברכות — שטעלט ער זי צוריק אין שראַנק אַרײַן און וואַרט ווייטער זיעבען יאָהר, ביז עס וועט איהר צייט קומען.

די גמרא שיידעט זיך ניט אָב פון אַנדערע ספרים מיט גאַרנישט. און עס איז קיין פלא ניט. ר' יחיאל־מאיר האָט נאָך געלעבט אין דור פון פאַר מתן תורה... איך וויל דערמיט זאָגען: איידער זיין ליכט האָט נאָך אָנגעהויבען צו שיינען בק"ק קאַצק, איידער דער מאָרגענ־שטערען האָט נאָך אָנגעהויבען אַרויסשיקען זיינע גליהענדע שטראַה־לען צו דערוואַרעמען די הערצער און צוהיצען די נשמות... צו ברענגען דעם כלל אדם אין דער מדרגה, אונטער גאָט ברוך הוא'ס פליעגלען... די תורה איז נאָך דענסמאָלט געווען, ר"ל, אַן עופה'לע איינגעוויי־קעלט אין די ווינדלעך. דער בן־אדם האָט געלערענט לשון לימוד, דעם האַרטע לימוד, אָהן דער ווייבקיט, אָהן דעם לעבען, אָהן דעם בעהאָל־טענעם ליכט, וואָס ליעגט אין דער תורה. זיי האָבען געצעהלט די זוּערטער, ווי מען צעהלט פרוטות. פון יעדער אויסשפראַך איז אַ מלאַך געוואָרען בעשאַפּען, נאָך דער מלאַך איז געווען אַ טויטער....

זייער לערנען איז געווען, זאָל גאָט שומר ומציל זיין, נאָר איבער דעם מתן שכר, וואָס איז אין דער זייט. גאָט האָט געהייסען לערנען — לערענט מען, ווייל מ'טוילט דעם חלק שור-הבר מיט לויטן אויף יענער וועלט... זייער תורה איז ניט געווען געגליכען צו טראָפענס אייל, נאָר צו טראָפענס געפרוירען וואַסער...

איז די גמרא ברכות געווען דענסטמאָל נאָר אַ טפל צום גאַנצען ש"ס, אַ צוגעריכטס. צו וואָס איז די זאָך געגליכען? צו אַ צווייג פון אַ בוים. כל זמן דער צווייג איז בעהעפט אין בוים און נאָגט חיונה פון דער ערד — בליהט דער צווייג; נעהם רייס אָבער די צווייג פון בוים אָב, הויבען אָן וועלקען די בלעטער וואָס זיינען אויף דעם צווייג, דאָס בליהעכטס ווערט אויסגעטריקענט, און ער ווערט געגליכען צו אַ מת. אזוי איז דענסטמאָל געווען געגליכען די גמרא ברכות: אַן אָבגעריסענער אבר פון דער גאַנצער תורה...

דערנאָך איז די זאָך פערענדערט געוואָרען. די גמרא ברכות איז מיט אַמאָל עולה לגדולה געוואָרען, אויף דעם העכסטען שטאַפּעל.

צו וואָס איז די זאָך געגליכען? צו דעם צווייג וואָס מען רייסט איהם אָב פון בוים און מען פלאַנצט איהם אָבער צוריק איין אין אַ פעטער ערד, און ער בליהט און ציהט פון זיך פירות אַרויס פאַר זיך. און עס איז אויך קיין וואונדער ניט.

דאָס איז געשעהן, ווען זיינע קינדער זיינען אַרויס איבער דער גאַנצער וועלט. דאָס קינד אין חדר ווייס וואו דער כבוד זיינער רוהט, וואו דאָס בית-המקדש איז און וואו די שכינה שיינט... ר' יחיאל-מאיר האָט געשענקט דעם ש"ס גמרות זיין איידים, יודל'ען, דרשה-געשאַנק.

זיי, להבדיל, האַלטען זעהר פיעל פון די גרויסע, שטאַרקע פיש, וואָס ליגען זיך אויפ'ן גרונד וואַסער, נאָרען זיך איין אין זאַמד און קלערען טיעף אַריין אין גרונד... אונזער יודעל איז אָבער ניט אזוי געווען. אַ פיש אַ לעבעדיגע איז ער געווען אין לעבעדיגעס וואַסער. געשוואומען אין די טיעפקייט, מתאחד צו זיין זיך מיט אַלע פיש, לעבען אין אַחדות און שלום. נאָכ'ן אַחדות, נאָכ'ן שלום האָט ר' יודעל נאָכ-געיאָגט זיך זיין גאַנצען לעבען. דענסטמאָל ווען אַלע מענשען זיינען

צוזאמען, איינער בעהעפט זיך אין צווייטען, אלע נשמות נאָגען פון איין קוואַל די חיונה, איין גארטעל פון חסד בינדט ארום אלע הערצער — רוהט אויף זיי איין ש כ י נ ה. דאוונען זיי אין איין בית-המקדש, האָפען זיי צו איין גאָט. דער הימעל וואָס איז איבער זיי — די ערד וואָס איז אונטער זיי — געהערט צו אלע: דענסטמאָל ווערט די נשמה ערפילט. די נשמה איז פרעהליך און דער גוף איז אויך פרעהליך, און ביידע זיינען זיך מתאחד, און האָבען אַ הנאה פון די שכינה. און דענסטמאָל ווערט דעם מענשענ'ס ווילען, אַז דער קלענסטער און דער גרעסטער זאָלען זיין גלייך, פון קלענסטען ביז צום גרעסטען.

דענסטמאָל פערשטעהט ער די הייליגע גרויסקייט וואָס איז אין דוד המלך'ס ווערטער: „ברב עם הדרת מלך“ — איך און דו, ראובן און שמעון, אלע קומט לאָמיר געהן אין גאָט'ס הויז, לאָמיר דאוונען, לאָמיר זיך פרעהען צוזאמען — צו איין גאָט, וואָס זיין כבוד האָט ערפילט די ערד און דעם הימעל, וואָס ער האָט ניט פערמינדערט זיין חסד פון קיין שום בריה: „ברב עם הדרת מלך“.

אלע טייכען פליסען אין איין ים און אלע פישען שווימען צוזאמען אין דעם גרויסען ים.

דער יונגער מאן, יודעל, איז געווען אזוי ווי די וויסקייט און ליכט — געליעבט גאָט, ווייל ער האָט געפיהלט, אַז ער איז אַ חלק פון גאָט; געליעבט זיך, געליעבט איהם, ווייל יעדער פון אונז איז אַ חלק פון גאָט.

ער קען ניט פערשטעהן, ווי דער מענש קען דיענען גאָט, דעם גאָט, דעם בורא פון אלעם אויף דער וועלט, וואָס ווייסט און ליעבט יעדע בעשעפעניש, וואָס געפינט זיך פעהוילט פון מענשענ'ס אויג אין דעם טיעפען שמיין — צו ליעבען זיין גאָט, ווייל ער האָט מורא פאר „איהם“, ער, זיין יצור כפיו. אדרבה, צו פרעהען זיך דארפסטו אויף דעם שותפות, וואָס גאָט האָט אין דיר און דו האָסט אין איהם.

זיי צעהלען די מצוות און רעכענען זיך מיט גאָט: „איך האָב דיר געטהון דאָס דייניגע, יעצט מוזטו מיר טהון דאָס מייניגע“ — ניין, זיין ווילען דארף זיין צו בעהעפטען זיך אין גאָט, צו שאַפען מיט איהם בשותפות, „הצדיק גוזר והקב"ה מקיים“ — דער צדיק בעפעהלט און גאָט מוז מקיים זיין... טעג און יאָהרען זיצט ער אין קאָצע, ביי איהם, זאָל לעבען.“ ער לערנט ניט. די וואָס לערנען — זאָגט ער —

שמעהען אויסער די תורה. ער וויל זיין אין די תורה גופא, איהר תמצית, צו ווארעמען זיך אין איהר פייער, צו הייליגען זיך אין איהר הייליג קייט....

אמאָל אין אַ שמיטה קומט ער אַהיים צום ווייב און קינד. און עס איז דאָך ידוע, אז דאָס אָבשיידען זיך פון „איהם“ איז אזוי שווער, ווי דאָס אָבשיידען זיך פון די נשמה מיט'ן גוף. צוערשט, אז די בני בית האָבען געזעהן, אז ער געהט אוועק נאָך קאַצק, האָבען זיי געמיינט, אז דאָס איז בלויז אויף אַ קורצע צייט, אזוי ווי דער סדר עולם איז, — האָבען זיי שטיל געשוויגען און געלאָזט איהם טהאָן וואָס זיין האַרץ גלויבט: האָבען איהם געגעבען אויף הוצאות הדרך, כאָטש זיין שווער, וואָס איז געווען אַ פערברענטער מתנגד, האָט איהם אויס יורש געמאַכט, ווייל ער איז אַ „קאַצקער“. נאָך זיין ווייב איז געווען אויף זיין זייט, האָט זי גע'גנב'עט פון פאָר טער'ס הויז אָהן זיין וויסען, און האָט איהם אַריינגעשטעקט אין דער שטיל.

אז ער איז אָבער צוריק געקומען נאָך אַ פאָרד חרשים, האָבען זיי איהם שוין ניט געלאָזט צוריק אוועק: האָבען בעהאַלטען די מלבושים און פערשלאָסען אין קאסמען אַריין.

ווער קוקט אָבער אויף דעם, אז די נשמה ציהט, אז דאָס האַרץ ציהט דאָרט אַהין! וואָס טהוט ער? גנב'עט אַ גמרא פון ש"ס, וואָס ער האָט געקראָגען דרשה-געשאַנק, און האָט זי אוועקגעלעגט אויפ'ן וועג ביי אַ איד אַ קרעטשמער און איז געגאַנגען קיין קאַצק.

און דאָס איז טאַקע געווען די זעלבע גמרא ברכות, און זי איז באַלד עולה לַגדולה געוואָרען, אַ תכלית פאר זיך אַליין — זי האָט דאָך גורם געווען, אז איבער איהר זאָל דאָס שעפעלע צוריק אין סטאַדע קומען...!

איז די גמרא געלעגען ביי'ם איד דעם קרעטשמער אין אַלמער. עס איז ניט געווען ווער עס זאָל לערנען אין איהר. טיילמאָל, אז עס איז געקומען אַן עת צרה אויפ'ן קרעטשמער, פלעגט ער וויינען פאר דער גמרא און זי איז געוואָרען, ר"פ, אַ מין עבודה זרה.

ביו עס איז געקומען ר' גדליה, ר' יודעל'ס אַ זוהן, וואָס איז געווען מורה הוראה אין אַ קליין שטעדטעל און האָט זי אויסגעלייזט.

מען דערצעהלט אזוי : איינמאל, אז דער פאָטער זיינער, ר' יודעל ז"ל, איז אוועקגעלאָפֿען קיין קאָצק און דער שווער זיינער האָט זיך געביזערט אויף די טאָכטער, זיין מוטער, וואָס האָט איהם נאָך געגעבען אויף הוצאות הדרך — האָט איהם די מוטער גענומען אויפ'ן האַנד און אוועקגעלאָזט זיך קיין קאָצק זוכען דעם מאַן.

דער וועג וואָס געהט אָב פון זייער שטערטעל קיין קאָצק, טיילט זיך אין צווייען : איינער געהט אָב קיין קאָצק — וואָס איז דער וועג פון לעבען, דער צווייטער קיין איצביץ, וואָס איז דער וועג פון טויט. און גאָט'ס פעלדער שפרייטען זיך איבער גאָט'ס ערד, וואָס איז פון הינטען, אזוי ווי זיי וואָלטען געהאט ברעה צו זאָגען : זעה, מיר זיינען מקיים גאָט'ס מצוות, וואָס האָט אונז געהייסען אַרויסציהען פון זיך אַ גרעזעל. און די גרעזער זיינען זיך מתאחד און ווינקען צו דיר : קום לעג דיך אַנידער אויף אונז, און בייגען איין מיט אונטערטהעניגקייט די קעפּ אונטער די הימלען, וואָס ציהען זיך איבער זיי מיט גרויס רחמים. און אונטען און אויבען, ערד און הימעל זיינען זיך מתאחד און ווייסען גאַנץ גוט, אז איין גאָט האָט זיי בעשאַפען, און איין גאָט האָט השגחה איבער זיי.

די חסידים אָבער, וואָס זיינען עולה רגל צום רבי'ן אויף יום-טוב מיט די זעקלעך אויף פלעקלעך און מיט'ן שטעקען אין דער האַנד — וואַרפען זיך אַריבער שטיינער פון איין וועג איבער'ן צווייטען, און האַלטען מלחמה.

דאָרט וואו די וועגען צושיידען זיך שטעהט אַ בוים מיט לאַנגע, ברייטע צווייגען, הינטער דעם בוים ליגעט אַ שטיין. דאָרט אויף דעם שטיין, פלעגט דערצעהלען ר' גדליה, האָט זיך מיין מאַמע מיט מיר אַניעדערגעזעצט און געגעבען מיר די ברוסט צו זייגען.

און ווער ווייסט, צו אויב די אָבשיידענהייט, וואָס ליגעט צווישען די ביידע וועגען, האָט ר' גדליה ניט אָנגעזויגט אין זיך אין איינעם מיט דער מוטער'ס מילך.

אזוי ווי אַ ביתהמקדש אָהן אַ שכינה, אזוי איז ר' גדליה געווען אָהן אַ רבי'ן. אַ חסיד מיט דער גאַנצער נשמה, האָט ער געהאט דאָס הצטרכות צום חסידות, צו בעהעפטען זיך אין דער שכינה. אָבער עס איז קיין שכינה ניט געווען, אין וועלכע ר' גדליה זאָל זיך בעהעפטען,

וועלכע זאָל ערפילען זיין גאַנצע נשמה, אין וועלכע ער זאָל גלויבען מיט אמונה־שלמה, ניט ער זאָל זיך דארפֿען נויטען צו גלויבען. א פונק פון פאטער. דאָס הארץ בענקט, די נשמה בלאַנדזשעט ארום און זוכט א מקור, א קוואַל, און וויל זיין א טראַפֿען אייל, לויטער־דער אייל אַנצוצינדען די מנורת הכלל, מנורת התמיד, די מנורה פון דער וועלט.

דער פאטער איז אָבער קיינמאָל ניט אין דער היים געווען. אויפֿ־געצויגען האָט איהם דער זיידע, דער מתנגד, מיט דער גאַנצער קאלט־קייט פון מתנגדות. ער האָט איהם נאָר געגעבען צו פערשטעהן די תורה מיט איהרע ק"ן טעמים, אָבער ער האָט איהם ניט געגעבען די תורה גופא.. די נשמה פון דער תורה, דאָס לעבען פון דער תורה—צו וואָס איז עס געווען געגליכען? צו א רעצעפט פון א דאָקטאָר. דאָס שטיקעל פאפיער, אויף וועלכען עס איז אָנגעשרייעבען דער רעצעפט, איז נאָך ניט דער רעצעפט אליין...

וואָלט נאָך געלעבט דער „זקן“, דענסטמאָל...

עס איז שוין נישטאָ צו וועמען צו פאָהרען. דער „זקן“ איז נפטר געוואָרען. די מלוכה — צוטהיילט: א האלבע האָט גענומען זיין זוהן, א האלבע „ער“ פון „גער“.

כל זמן דאָס ליכט האָט געשיינט און האָט געשיקט זיינע שטראַה־לען, איז ער געווען דער מקור. אלעס האָט געציעלט זיין וועג צו איהם — אין דעם מקור פון ליכטיגקייט. דאָרטען האָבען זיך די בונדען שטראַהלען בעהעפט און עס איז געווען איין אחד. אז דאָס ליכט איז אויסגעלאָשען געוואָרען, זיינען די שטראַהלען צופאלען. טהייל ווערען פערלאָשען... טהייל ווערען פערבלאַנדזשעט אויף שלעכטע וועגען... טהייל פאלען נאָר אריין אין די הענד פון סמאל ר"ס. און די סטרא אהרא האָט פערשפרייט איהרע שוואַרצע פליגעל איבער'ן לאַנד...

דאָך האָט ר' גדליה ניט געקענט שטיל בלייבען, זיצען און נאָר נישט טהון.

איז ער געגאַנגען נאָך קאַצק, צום זוהן, וואָס האָט ממלא מקום געווען.

דער זוהן איז אבער ניט דער פאטער. איז איהם טאקע מקרב, ער זעצט איהם בימינו — „עס איז אָבער ניט דאָס“...

ער פיהלמט : ער שמעהט נאך פון דרויסען. דאָס האַרץ איז לעדיג.
ער האָט ניט געפונען וואָס ער זוכט.

לעגט ער זיך איבער אין דער דעה : טאָמער „גער“ ? און באַלד
איז ער מסכים ניט טאָמער, נור טאָמע „גער“ — ווייל דאָרט איז דער
אהל פון דער תורה.
געהט ער אַהין.

די וועלט איז א סטאַרע, די מענשען זיינען די שעפּסען, הינד
זיינען דאָ א סך, דער „פאַסטוד“ אָבער פעהלמט... עס איז נור איבער-
געבליעבען דאָס „פייפּעל“ פון אלטען פאַסטוד, קען אָבער קיינער דער-
מיט ניט פייפּען און ער איז שוין לאַנג נס תּלַס געוואָרען, און די
שעפּסען זיינען פּערשפּרייט איבער די לאַנקע, שעפּסען אָהן פאַסטוכער...
ר' גדליה'ס נשמה בענקט...

האָט זיך געטראָפּען א בעגעגעניש. ר' גדליה איז אַמאָל געגאַנגען
אויפ'ן וועג. האָט ער דערזעהן אַ הויז און איז דאָרט אַריינגעגאַנגען.
דאָרט האָט געוואוינט אַ איד אַ קרעטשמער : האָט ר' גדליה געוואָלט
אַריינקוקען אין אַ ספר אַריין — האָט ער נישט געהאַט ביי זיך נור
דאָס ספר תּהלים אַליין. האָט דער איד אַרויסגענומען די גמרא פון
שראַנק. ר' גדליה גיט אַ קוק אויפ'ן שער און דערקענט דעם פאַטערס
„למי שייך“, מיט'ן אייגען כתב יד, פרעגט ער איהם : „ווער האָט די
גמרא אַהער געבראַכט ?“ דערצעהלט מען איהם, אַז מיט יאָהרען לאַנג
איז אַ חסיד דורכגעגאַנגען און האָט די גמרא פּערלעגט אויף צוויי
זהובים.

ר' גדליה האָט זיך זעהר דערפּרעהט מיט די גמרא און געוויינט
אויס שמחה.

פאַהרט ער אַמאָל נאָך קאַצק איבער זכות אבות, אַמאָל נאָך גער —
ווייל עס איז דאָס אהל פון דער תורה, מעהרסטענס זיצט ער אָבער אין
דער היים און לערנט די גמרא.
און דענסטמאָל ווען די נשמה צובענקט זיך און הייליגט זיך אין
דעם געדאַנק פון די גמרא, פיהלמט ער אַ זעכציגסטעל פון די קדושה
פון קאַצק...

ר' גדליה האָט געשענקט די גמרא זיין זוהן דוד'ל צו דער חתונה
חתן-מתנות.

דוד' איז געווען א יונגער מאן — א פיינער קאפ, א עלוי, א נאון'ישען כאפ, אבער „אנגעזענקט“ ר"ל... און האָט נוטה געווען „לצדמ“...

קומען צוגעהן די קליינע ספרים/לעך און פערטרייבען די גרויסע... טרויערט די גמרא אין דער שראַנק.

מען דערצעהלט, אז טהיילמאָל האָט ער געכאַפט די גמרא און געוואָרפען אין דר'ערד ר"ל, האָט זי פשוט געטראַטען מיט די פיס, פערשעמט זי, און עס האָט זיך שוין געטראַפען ער האָט זי דן געווען אויף שרפה.

אָבער ער האָט דאָך געהאַט אַ אידיש האַרץ, פלעגט ער דערנאָך פאַלען אויפ'ן בעט און ליגען לאַנג, און קלערען טרויעריגע מחשבות. אודאי האָט ער חרטה געהאַט איבער זיינע מעשים, די נשמה זיינע איז דאָך געווען פון „מקור“... האָט ער אויפגעהויבען די גמרא פון דער ערד און אַנידערגעזעצט זיך לערנען. די אויגען האָבען איהם געברענט, דאָס פנים איז רויט געווען און די נשמה זיינע האָט קיין מקום מנוחה ניט געהאַט.

אמת, ער איז קאַליע געווען, אבער אַ גרויסער לַמְדָן; איז ער געוועסען שעה'ן לאַנג און זיין נגון איז געגאַנגען וואָס אַמאָל העכער און ער האָט ממלא געווען די גאַנצע שטוב. און טרויעריג איז געווען דער נגון. ער האָט פשוט געשנימען דאָס האַרץ.

מען זאָגט: אז זיין נשמה האָט געוויינט בשעת לימוד, און איהר געוויין האָט זיך געהערט אין לערנען. עס קען זיין, ער האָט אודאי חרטה געהאַט איבער זיינע מעשים.

נאָך זיין טויט איז די גמרא אַריינגעפאַלען אין די הענד פון זיינע קינדער.

גוים גמורים, אוכלי טרפה/ניקעס, מיט גענאַלטע בערד, דאָך האָבען זיי גענומען די גמרא און האָבען זי געלאָזט שעהן איינבינדען און האָבען זי אויסגעזיערט מיט בענדער, ווי מעשה גוים, און האָבען זי אוועקגעשטעלט אין שראַנק צווישען זייערע טרייפּסול'ס... און האָבען זי געוויזען, די גמרא, די שרים ושרות וואָס זיינען געקומען צו זיי: אָט איז די גמרא, וואָס מיר האָבען גע'ירשנ'ט פון אונזערע עלטערן.

אז די גמרא איז געלעגען אונטער די פיס פון דעם רשע — זייער פאָטער — וואָס האָט זי מבזה געווען — האָט זי ניט געקרעכצט. מיט גרויס סבלנות האָט זי איבערגעטראָגען די בזיונות, די חרפות, וואָס דער רשע האָט איהר אָנגעהאַן.

דאָרט אין די שעהנע שרענק, אין דעם שעהנעם איינבונד, וואו מען האָט זי אַריינגעשטעלט „צו ווייזען זי“ קרעכצט די גמרא. אין דער שטיף הערט איהרע קרעכצען יעדער איינער וואָס האָט נור אַ נשמה אין זיך.

אז עס וואָלט זיך געפונען אימיצער, וואָס וואָלט די גמרא אַרויס-גענומען פון שראַנק דאָרט און זי אוועקגעטראָגען אין בית המדרש אַרײַן, אין קאַסטען „שמורת“ אַרײַן, וואָס שטעהט אונטערן אויווען, אז מען זאָל זי בעגראָבען מיט שאר שמות הקדושות אויפ'ן הייליגען „מקום“ — וואָלט ער מקיים געווען די מצוה פון פדיון שבויים.

שבת אין וועג

דו זעהסט, אפילו א בלאז פון א ווינדטעל געהט דאָ ניט פערלאָרען. ניט אויף קיין שטיינערנע טראָטואַרען פאלען דאָ די זונען־שטראַהלען, ניט אויף שטיינערנע מויערען בלאָזט דאָ דער ווינד פון פרייהלינג. וואָרף נור דיין בליק אַרום; יעדער פון די פרייהלינג־ווינדטעלעך עפענט אַ נייע טהיר אין דער ערד, יעדער שטראַהל פון דער זון רופט אַרום צום לעבען נייע גראַז־קעפלעך פון דער ערד, און דער ווינד בענייט זיי, די טהויר־טראָפּען פּאַיען זיי אָן, און גאָט'ס וועלט שפּראַצט אַרום... די געשמאַקע ריחות טראָגען זיך אום אין דער לופטען און בעהויבען מיט זייער אַטהעם אַלץ, וואָס זיי בעגעגענען אויפ'ן וועג...

אינזאָם בין איך אין וועג, ווייט פון שטאָרט, פון אַ דאָרף, אַרום ציהען זיך גרינע זאַפטיגע בייטען. דער פּסח איז נאָך ניט לאַנג אַריבער, די געוויקסען האַלטען נאָך ביים פּערנאַנדער־שפּראַצען. דייענע אויגען ווערען נאָך ניט פּערבלענדעט פון קיין צייטיגער פּרוכט, — ניין, אַלץ האַלט נאָך דערווייל אין איין שפּראַצען...

די ערד איז נאָך שוואַרץ דאָ און דאָרט, קליינע גרינע קעפלעך עפענען זייערע קליינע מיילעכלעך, קליינע בלומלעך קוקען אַרום, ווי קינדערשע אויגלעך, מיט התפעלות, פּרעהען זיך און לאַכען....

און אַלץ וואַקסט אויף די אויגען, וואַקסט און בליהט פּאַנאַנדער... און אויבען איבער דעם אַלעם, שפּרייט זיך אַ כרייטער און אַ פּרעהליכער הימעל, און אַרום איז קיינער נישטאָ, אויסער דיר איינעם; אינזאָם ביזטו, דיין פּעקעל אויף די פלייצעס, דער שטאָק אין דער האַנד, און דו געהסט ווייט־ווייט, און עס דאַכט זיך דיר, אז קיין וועלט איז נאָר נישטאָ, נישטאָ קיין שטאָרט ניט פאַר דיר, ניט הינטער דיר, איינער ביזטו אויף דער וועלט און דו ביזט דער הערשער איבער אַלץ, וואָס אַרום דיר...

הינטער'ן וואַלד שטעהט אַ קליין הייזעל, די ווענד פון ברעטער,

איבער'ן צופוילטען שינדעל־דאך הויבט זיך א שווארצער, אן אויס־געקרימטער קוימען. דאָס קליין הייזעל שטעהט פאר זיך, איינס און אליין, אזוי ווי עס וואָלט קיין שייכות ניט געהאט צו דער גאנצער איבעריגער וועלט. עס שטעהט און עס זעהט, אלע טאָג קומען האָלץ־העקער מיט העק אין די הענד, האַקען בוימער, און דאָס קליין הייזעל האַלט אין זיך טיעף פערבאַרגען דעם טרויעריגען סוד... פון איין זייט ציהט זיך דער וואַלד, הויכע צווייגהאַפטיגע בוימער שטעהען, ווי אַ סך מנינים אידען; אין דער הויך און אין דער ווייט ציהען זיך צווייגען איינע נאָך די אנדערע, און פערשווינדען טיעף אינ'ם וואַלד אַרײַן... דאָרט אין טיעפען וואַלד, איז געוויס פאַרהאַן עפעס אזוינס... פון מיטען וואַלד קומט געשווינד צולויפען אַ קוועלכעל און לויפט ווייטער, און איילט זיך, אזוי ווי אימיצער אין טיעפען וואַלד האָט איהם שלעכטס געטהאָן, און ער לויפט צו קלאָגען זיך פאַר דער מוטער־טייך, אַרײַנצופאַלען אין איהרע מוטערליכע אָרעמס... ווייט לינסס, הינטער די פעלדער, זעהט זיך נאָך עפעס וואָס, אבער וואָס דאָס איז — ווייסט איין גאָט...

אויפ'ן בענקעל, וואָס פאַר'ן הייזעל, פונקט קעגען וואַלד, זיצט ר' בנימין. פון אונטער זיין זשילעט זעהען זיך אַרויס לאַנגע ציצית, ער רויכערט אַ לײלעקע און קוקט אין דער וועלט אַרײַן. ער דערזעהט מיך נאָך פון דערווייטען, און ווינקט צו מיר מיט'ן פינגער. „זייט מוחל, ר' פעטער“ — פערטייטש איך מיר זיין וואונק, אָבער הערען הער איך נאָך נישט — דער שטח איז נאָך צו ווייט.

בנימין דער וואַלד־וועכטער וואוינט שוין דאָ פון לאַנג. דאָס הייזעל האָט ער גע'ירשנ'ט נאָך פון זיין עלטער־עלטער זיידען. עפעס אַ מיז „הכנסת אורחים“ האָט גאָט בעשאַפען דאָס הייזעל אין מיטען וועג, אַ איד זאָל האָבען וואו אַרײַנצוגעהן. אַ פול שיסעל זויער־מילך, אַ שטיק שוואַרצע ברויט — דאָס בעקומט יעדער אומזיסט, קיין געלד וויל בנימין פאַר אַזעלכע זאכען ניט נעהמען. „אז איך פיהר עס אַרויס אין מאַרק, איז עס סחורה — זאָגט בנימין — אבער כל־זמן דאָס איז נאָך אין דער היים איז דאָס אַ „שטוב־זאָך“, און פאַר שטוב־זאכען נעהמט מען קיין געלד ניט“.

ער איז אויפגעשטאַנען און איז געגאַנגען מיר אַנטקענען. ער שאַקעלט מיר פון ווייטען מיט'ן קאַפּ — ער מיינט, איך זאָל אַבוואַרטען.

— פון וואנען געהט א איד ?
 — אודאי פון סמשעלעז קיין נאָסטינין, אַנצוציהען אויף שבת —
 פֿרובט ער טרעפען.
 — האָסטו שוין פֿערשפעטיגט — זאָגט ער און מאַכט מיט דער
 האַנד — די זון געהט שוין אונטער. — און ווייזט מיט דער האַנד אויפ'ן
 רויטען הימעל, וואָס הינטער'ן וואַלד.
 ניט קלערענדיג קיין סך, פֿערקירעווע איך זיך אויף דער סטעזשקע,
 וואָס פֿיהרט צו זיין הייזעל.
 — דער לוח שרייבט, — זאָגט ער מיר דערווייל — אז זיעבען
 א זייער בענטשט מען ליכט. עס איז שוין נאָך פינף.
 זיינע טאַטעס האָבען געצעהלט די טעג נאָך די שייטלעך האַלץ,
 וואָס זיי פֿלעגען אַלע טאָג צוגעבען הינטער'ן הרובע. און דאָס וועטער
 פֿלעגען זיי פֿאַרזאָגען נאָך דעם אויסזעהן פֿון הימעל. אבער בנימין
 ווייס דאָס אַלץ שוין פֿון לוח.
 מיר קומען אונטער צום הייזעל. אויפ'ן שוועל שמעהט אַ הויכע
 אידענע, אויפ'ן קאָפּ טראָגט זי אַ ווייסע פאַטשיילקע און קוקט אויף
 איהר מאַן, אזוי ווי זי וואָלט איהם עפעס וועלען פרעגען. הינטער איהר
 פֿאַרטוך בעהאַלטען זיך צוויי קליינע מיידעלעך, קוקען אַרויס מיט
 זייערע אָבגעברענטע פֿנימ'לעך, זייערע האָאר האַלב־רויטליך, האַלב
 געלבלויך זיינען צושויבערט. זיי קוקען אויף מיר מיט אַ קינדערשען
 שמייכעל.
 — טויבע, מיר האָבען אַן אורח אויף שבת. איך גיב אַ שאַקעל
 צו דער אידענע מיט'ן קאָפּ. מיין שאַקעל דאַרף בעדייטען: „גוט
 מאַרגען“, „גוטען אבענד“ — די אידענע שמעהט, ווייסט ניט וואָס צו
 טהון. אָבער פֿלוצלונג גיט זי זיך אַ קעהר און געהט אַריין אין הייזעל.
 — אַמאָל, אז מען האָט געהאַקט דעם אַלמען וואַלד, האָבען דאָ
 געוואוינט שאַפּאַרעס, און עס איז געווען אַ קאַנטאָר, איז דאָ געוועזען
 אַ מנין, און אַ ספר תורה איז געוועזען. — דערצעהלט מיר ר' בנימין.
 מען פֿיהרט מיך אַריין אין שטוב. דאָס ערשטע, וואָס מיין בליק
 קען אונטערשיידען איז — מילך־קריג, וואָס שמעהען אויסגעשמעלטע
 אויף צוויי מילכיגע בענק. אין שטיבעל איז קאַלטיף. אויף די
 פענסטער שמעהען פֿולע טעפּ מיט זויער־מילך, און אַ פעטער גערוך
 טראָגט זיך איבער'ן גאַנצען הייזעל.

באלד קומט אריין א הויך מיידעל מיט צוויי שווארצע צעפ אויפ'ן קאָפּ. פון אונטער דעם רויטען קליידעל זעהען זיך די באַרוויסע פיס. אויף דעם רויטגעוואָרענעם געזיכט איהרען שוועכט אַ שעמעדיגער שמיכעל. זי טראָגט אריין אַ פולען קאַרב אייער. ווי זי דערזעהט מיך, געהט זי שנעל אריין אין צווייטען קאמער.

דאָס מיידעל שעהמט זיך. יעדעס מאָל, ווען זי געהט נור דורך דאָס שטיבעל הויבען זיך אָן איהרע באַקען צו רויטלען און זי לאָזט אַראָב דעם קאָפּ. איך האָב איהר ניט געוואָלט שטערען, בין איך אוועק זיך אַרמוואַשען לכבוד שבת.

דאָס הויז איז אויפגעראַמט און ריין. עס ברענען צוויי ליכט אין צוויי בעגולטע, אויסגערייניגטע ליכטער. דער טיש איז צוגעדעקט מיט אַ ווייסען טישטוך. אַרום איז שטיף, די חלֹת זיינען צוגעדעקט מיט אַ קליין ווייס טישטוכעל, דער רויטער וויין בלישטשעט אין קלאָרען פלעשעל, און די כוסות שמעהען אַרום. אויף אַלץ רוהט דער גייסט פון שבת. דער טאַטע, אַן אויסגעוואַשענער און אַ ריינער, שמעהט ביים טיש אויבענאָן אין דער שבת'דיגער קאַפּאַטע און זאָגט אויפ'ן קול „לכו נרננה" פון אַ סידור. די מאַמע, אויף אַן אַרומגעוואַשענע, מיט אַ ווייסען שבת'דיגען שליער אויפ'ן קאָפּ, זיצט און קוקט אין אַ תחינה. די מיידעלעך אין בלויע קליידעלעך מיט ווייסע פארטוכלעך זיצען שטיל און הערען זיך אין אין טאַטענס דאוונען. און די עלטערע טאַכטער, פייגעלע, מיט די צוויי לאַנגע שוואַרצע צעפ, זיצט אויך ביים טיש. זי שעמט זיך שוין ניט. דאָס געזיכט רויטעלט זיך. זי איז פערטראַכט. די אויגען בלישטשען. און צוויי ברעמען ווי בויגענס וואַכען און הימען די אויגען, וואָס קוקען זיך צו אַלץ צו און שווייגען. די צוויי רויטע זאַפטיגע ליפען לייענען האַרט איינע נעבען די אַנדערע, און פייגעלע זיצט און טראַכט עפעס...

עס איז אזוי שטיף, שבת'דיג. דעם טאַטענס קול נור צושפרייט זיך איבער'ן גאַנצען הייזעל. אַלע זיצען און האַרען. איך שמעה נעבען פענסטער. דאָס פענסטער איז אָפּען, דער אַלמער וואַלד שלאַפּט שוין לאַנג, איינגעהילט אויף העלפט אין נעבעל. פון עק הימעל זעהט זיך נאָך אַ רויטער בליאַסק, די זון געהט אונטער, זי פערשווינדט דאָרט ערגעץ טיעף אין וואַלד, און דער אַלמער וואַלד

שמעוהט און הערט זיך איין אין ר' בנימין'ס קול, וואָס איז מקבל שבת, הערט, טראַכט עפעס און שווייגט...

און ר' בנימין דאווענט אַלץ העכער און העכער. ניט מיט לעבעדיגן דינער שמחה איז ר' בנימין מקבל שבת — עס איז ספירה-צייט, דער איד איז איצט פערטרויערט, דער „לכה דודי“ איז אויף אַ טרויעריגער. מיט אַ פערטרויערטער שטילער שמחה נעהמט ר' בנימין אויף דעם שבת...

אַלץ אַרום איז גרייט, און וואַרט נור אויפ'ן שבת, און אָט באַלד, באַלד וועט ער קומען פון טיעפען וואַלד, וועט קומען און וועט זיך אויף אַלץ צושפּרייטען...

אַלץ אַרום שמעוהט און וואַרט און האַרנט ר' בנימינ'ען. דער אַלמער וואַלד וויל אויך מקבל שבת זיין. ער בענקט נאָכ'ן שבת און וויל לויבען דעם אַלמעכטיגען, אבער די בוימער זיינען שטומע... און ר' בנימין איז דאָס זייער שליה צבור, ער זאָגט פאַר זיי, און זיי האַרן כען... און אָט קומט צו געהן דער שבת און צושפּרייט זיך איבער דער גאַנצער געגענד.

אַלץ שווייגט און איז פול רוהע. דורכ'ן פענסטער קומט אַריין דער שבת, די ליכט ברענען, די חלֹת זיינען צוגעדעקט. אַרום טיש מיט'ן ווייסען טישטוך זיצען אַלע. אין שבת'דיגע קליידער, און דער טאַטע געהט אַרויס אַנטקעגען און זינגט:

שלוֹם עליכם, עליכם שלום!

די נאַכט פון שבת. די ליכט געהט אויס, די לאַמפּ ברענט נאָך העל, די מיידלעך זיצען אַרום טיש, האַלב זיצענדיג און האַלב אָנגעלעהנטער-הייט, די קעפלעך אויף די הענדלעך, און זיי שלאָפען. די מאַמע זיצט ביי אַ ווינקעל פון טיש, קוקט אויף די גוסס'ענדע ליכט און האַרנט. דער טאַטע זיצט אויבענאָן, אָנגעלעהנט אויפ'ן שטוהל, מיט אַ יארמולקע אויפ'ן קאַפּ, ער קייט געקאַכטע באָב און האַרנט אויך. די עלטערע טאָכטער, פּוּיגעלע, לייענט עפעס אַ מעשה ביכעל פאַר'ן לאַמפּ.

שטיל און רוהיג לייענט דאָס מיידעל עפעס אַ מעשה, וואָס איז פערלאַפּען מיט אַ גרויסען צדיק, וואָס האָט זעהר אָבגעהיט דעם שבת, און אַלע פרייטאָג נאָך מיטאָג פלעגט ער שוין ניט אַרויסגעהן פון אַמאָב. און דער צדיק האָט אַמאָל פערבלאָנזשעט. עס איז געווען אַ

ווינטער-טאָג, דאָנערשטאָג. דער צדיק איז אוועק אין אַ דערבייאַגען דאָרף אויף אַ ברית, מל צו זיין אַ קינד. אז ער איז געגאנגען צוריק, איז אַרויסגעפאלען אַ גרויסער שנעע און האָט פערטראָגען דעם וועג. דער צדיק האָט פערבלאָנדזשעט און האָט געמוזט נעכטיגען אין וואַלד. אויף מאָרגען, פרייטאָג, איז דער צדיק אין גרויס צער און איז מתפלל צו גאָט, ער זאָל איהם ניט דערלאָזען מחלל שבת צו זיין. פלוצלונג הערט ער פון ערגעץ אַ זייגער שלאָגט צוועלף. דער צדיק שמעלט זיך אָב אונטער אַ בוים — ער וויל ווייטער ניט געהן — עס איז שוין שבת. ער גיט אַ קוק — ערשט ער שמעהט פאַר אַ גרויסען פּאַלאַץ. דער צדיק געהט אַריין אין פּאַלאַץ, זעהט ער אינעוועניג שמעהט אַ טיש צוגעדעקט מיט אַ ווייסען טישטוך, און ביים טיש זיצט אַ גרייז-גרויער מאַן מיט אַ לאַנגען ווייסען באָרד, אין האַנד האַלט ער אַ זילבערנע טאַבאַק-פּושקע און לערענט. ער געהט אונטער: „שלום עליכם“ — עליכם שלום! — אַ איד האָט פערבלאָנדזשעט, וועסטו ביי אונז האַלטען שבת....

איך שמעה ביים פענסטער. שטיל. דער וואַלד שלאָפט. די בויער שמעהען שטיל און האַרבען אויך די מעשה, וואָס פייגעלע ליענט, אָבער טיעף אין וואַלד רוישט עפעס... די שמערען ווינקען עפעס פון הימעל מיט אזוי פיעל חן. אלץ רוהט, אלץ איז שבת'דיג.

און עס דאכט זיך מיר, אז איך בין עס דער צדיק פון פייגעלע'ס מעשה, וואָס האָט אויף שבת פערבלאָנדזשעט אין גן-עדן התחתון...

אויף דעם וועג קיין שעמענעץ

און דער וועג ציהט זיך, און ערנעץ ווייט ווערט ער פערבלאָנדזשעט צווישען די פעלדער, אונטער אַ באַרג. און דער הימעל שמייכלט אַראָב צו די פעלדער, און די פעלדער — אַרויף און אַלץ איז אזוי רוהיג, אזוי זיכער ביי זיך, אזוי פעסט; אַלץ אַרום איז אזוי קלאָר, אַלץ איז איינגעוואַרצעלט זיכער מיט אַ פעסטען יסוד אין דער ערד, נאָר איך אַליין בלאָנדזשע אַרום, צווישען הימעל און ערד... און בלאָנדזשען, מין איך, צווישען הימעל און ערד וועל איך יאָהרען לאַנג, יאָהרען לאַנג... צווישען הימעל און ערד, צווישען אַלערליי גאָט'ס בעשעפעניש. און די שאַסע־שטיינער רעכטס און לינקס, די שטיינער מיט די נומערן זאָגען מיר, אז אוועק פון אַלעס, אויסרייסען זיך, אַנטלויפען פון דער חברה איז ניט אזוי לייכט... אומעטום מענשען, אומעטום זייער אַרבייט, זייערע הענד.

נאָך גוט, טראַכט איך, וואָס זייערע הענד קענען צום הימעל ניט דערגרייכען, זיי וואַלטען איהם אויך אַבמעסטען אויף וויאַרסטען און מילען... מיט דער צייט וואַלט זיך אַ גרויסע אַקציאָנס־געזעלשאַפט געמאַכט און וואַלט בעקומען אַ מאַנאַפּאָל צו עקספּלאַטירען די זון, די לבנה, די שטערען... און מיליאָנען „טשינאוויקעס“ וואַלטען געווען און מיליאָנען „שלאַבענס“... און עס שלעפּערט זיך, דער וועג ציהט זיך... און ווייט צווישען הימעל און ערד הייבט אָן צו טונקלען, און גאַנצע מחנות אַבגעריסענע שטיקער וואַלקען ציהען זיך אַרויס און פליסען און טוקען זיך, און גיסען זיך צוזאַמען, און רייסען זיך איבער... און אַנדערע שטיקער הימעל פּערשלייערען זיך, און לייכט און דורכ־זיכטיג זיינען די זיכערנע שלייער; און די שלייער ציהען זיך צונויף, בעהעפטען זיך, עס ווערט אזוי היימליך, אזוי פריינדליך, גלייך מען שפּיעלט אין בעהעלטעניש...

און קיין איינציגעס הייזעל זעהט מען ניט... אויס! גאָט'ס

וועלט, — ניט קיינעמס נאָר דעם רבנו של עולם'ס, און די טהווי בעדעקטע פעלדער הייבען זיך צו צו די טהווי-בעדעקטע הימלען, און די פייכטע הימלען לאָזען זיך אראָב צו דער ערד און עס ווערט איין וועלט, ווי איין גאָט'ס... און די איינגעוואַקסענע גרעזלעך אין דער ערד בעוועגען זיך שטיל, זיכער, ווי עפעס אַ קינד, וואָס וויעגט זיך אין דער מאַמעס שויס, שפיעלענדיג זיך פּערגניגענדיג. און ווען איך זעה דאָס אַלץ, פּערשעהם איך מיך פאַר זיך אַליין, פאַר וואָס איך אַליין בין העכער פון די אַלע גרעזער, וואָס וואַקסען אַרום. אַלץ איז איינגעוואַקסען, איינגעוואַרצעלט אין דער ערד, נאָר איך אַליין קריך אַרום, עפעס אזוי ווי איך וואַלט מיך פון דער ערד אָבגעריסען, אין דער וועלט זיך געלאָזט. איך האָב מיין מאַמען פּערלאָזט, מיין טאַטען אוועקגעוואַרפען און ווי אַ יתום דרעה איך מיך אַליין אַרום, זוכענדיג ערנעץ אַ מקום מנוחה... עפעס זעהט דאָס אויס חוצפה'דיג, פּערלאָזט איז עס... און ראָרט אין מיטען פעלד, הינטען אין אַ טהאַל שטייגט אַ בוימעל אַרויס און גלאַצט אויך אין דער וועלט אַריין. דאָכט זיך ער פיהלט אויך דאָס זעלבע: העכער געוואַקסען פון אַלע גרעזער... דער גרעסטער פון אַלע... אַ שעהן פנים האָט דאָס!...

און די שטיקלעך אָבגעריסענע וואַלקען האָבען זיך צוזאַמען בעהפּט איינס מיט דעם צווייטען, און עס שוועבט שוין אַ לייכטער פּאַנסער איבער דעם הימעל: טהייל ערטער איז דער פּאַנסער דורכ-געריסען און פון די אויפגעריסענע ערטער גלענצט עפעס, ווי בעשטויב-טע לייכט אזוי ווייך, און פּערהילט אזוי קושענדיג די לייכטע רייזענדיגע וואַלקען.

אַ רעגען וועט זיין!

דאָכט זיך עס פּרעהט מיך! אַליין בין איך אויפ'ן וועג, ווי דאָס גרעזעלע וועל איך זיין, ניט האָבענדיג פאַר דעם רעגען זיך וואו צו בעשיצען.

אַ שטיקלע ליעבע אימה הערשט איבער אַלעס. די גרעזער בייגען איין די קעפּ, רוימען אין דער שטיל איינס צום אַנדערען: „אַ רעגען וועט זיין!“ דער לאַנגער וועג וואָס ציהט זיך ראָרט, דאָכט זיך, גרייט זיך אָן צום רעגען: „וואָס קען איך טהון“ — וואַלט ער זאָגען. פון

ערגעץ ווייט קומט א פויגעל אָן צו פליהען און פליהט מיט רעש דורך,
אָנזאָגענדיג: א רעגען וועט זיין! און דאָרט אין פעלד שאַקעלט זיך
דער בוים, די צווייגען רוישען מיט אימה...

און די פעלדער ציהען זיך, גלאַצען אין הימעל אריין: הקדוש ברוך
הוא, מיר זיינען גרייט אָנצונעהמען דיין גוטס וואָס דו שיקסט אונז!
איך געה אויף דעם וועג.

דאָרט ווייט דערהויבט א ווינד דעם שטויב, א געדיכטער קארזש
ווערט. פון אונטער א טהאַל קומען צוויי פערד ארויף שלעפענדיג זיך.
מען זעהט ווי זיי שטרעקען די העלזער אויס ארויפשלעפענדיג זיך באַרג-
ארויף — דערנאָך ווייזט זיך א פויער מיט א בייטש אין האַנד.
אָט ווייזט זיך א דעכיל.

דאָרט אין טהאַל שמעהט א הייזל, און עפעס ווי פערשעמט
בעהאַלט עס זיך אין די געדיכטע צווייגען און די פיעלע בלעטער פון
די בויםער, וואָס שמעהען אַרום, און דאָס הייזעל ווי איינגעטונקט
צווישען די גרינע בלעטער זעהט אויס פון דערווייטענס ווי עס וואַלט
פון דער היולער ערד אַרויסגעוואַקסען.

א קליין שמאָל וועגעל פיהרט פון דעם וועג אַראָב און פערשלעכט-
געלט זיך אויף די פעלדער. עס פיהרט צום הייזעל צו.

עס הויבט אָן לייכט צו טריעפען... די ערד זאָפט אין די טראַפען.
עס טריעפט און די טראַפען בלייבען הענגען אויפ'ן גראַז ווי גוטע
טרערען... און פערוואַקענט אין דער הימעל גור פון אין זייט; אויף
דער צווייטער זייט שמייכעלט די זון מיט א גוט געלעכטערל... עס
הייסט: זעהט, וואָס זיין ליעבער נאָמען קען!

איך נעהם מיך אַראָב אין א זייט צום בעהאַלטען הייזעל צו, עס
לויפט א הונד און קומט מיר פריינדליך אַנטקעגען, לאַזט מיך דורך און
בעגלייט מיך נאָך צוריק צו דער טהיר.

א פויעריש הייזעל. ניעדריג, אַכער זיכער ליעגט דער באַלקען
אויף פיער אַכגעווייסטע ווענד... הייליגע בילדער אַרום. אונטער
איינעם א ווינקעלע, לייכט א לעמפעל א קליינס, דער שוואַכער שיינ
פון לעמפעל צופליעסט זיך אזוי ווייך אין דער טונקעלקייט פון שטוב,
מישט זיך אויס מיט די לייכטע בעוועגליכע שאַטענס. ביים קוימען
זיצט די פויערטע און צינדט אונטער צוויי העלצלעך... קליינע, קליינע
אינגלעך מיט אַכגעברענטע פנים'ער און פלאַכע העלע פלאַקסענע האָאר

רינגלען מיך ארום און בעקוקען מיך פערואונדערט; אין צווייטען עק ביי א וויעגעל שטעהט נאָך איינס מיט אַ גרויסען קאַפּ, וואָס וואַקעלט זיך אויף אַ דינעם האַלז און קוקט מיך אָן פון ווייטענס און שמייכלט. ביי די באַרוועסע פיס ליענט אַ שוואַרצער קודלאַטער הונד און קוקט איהם אין פנים אַרײַן, און וואַרט אויף אַ בעפעהל...

— קען איך מיך פּערהאַלטען דאָ, ביז דער רעגען וועט אַריבער? די פּויערטע ערלויבט עס מיר פּריינדליך און דערלאַנגט מיר אַ שטוהל צו זיצען.

פון דרויסען הערט זיך אַ ווייטער דונער... גלייך פּוהרען וואַלטען דורכגעריבען אויף אַ האַרטען וועג. און אין שטוב איז שטיל געוואָרען, און אין דער שטילקייט דערהער איך אַן אַלטע שוואַכע שטימע:

— ברוך אתה ה' אלהינו... א ברכה איבער'ן דונער.

איך קוק מיך אום, אין ווינקעלע ביים פענסטער זיצט איינגעהוי- קערט אַ איד איבער אַ שניידערשער אַרבייט.

עס ווערט מיר היימליכער, עס פּרעהט מיך צו טרעפען נאָך אַ איד אין אַ גו'שע שטוב, מען שפּירט זיך עפעס היימיש.

— שלום עליכם, פעטער!

— עליכם שלום אַ איד.

— אוראי געקומען גערשט קויפען! — טרעפט ער.

— ניין, איך געה נור פּאַרביי.

— וואוהין?

— קיין שעמענעץ.

— אזוי, נאָך שעמענעץ! איך בין טאַקע אַ שעמענעצער.

און דאָס האָב איך אַליין געוואוסט. מען דערקענט עס אין איהם. צווישען די קנייטשען אויף זיין אַלטען פנים ליענט שעמענעץ אויס- געגאַסען און שמייכלט!

יעדע קהילה האָט שוין איהר סטעמפעל, וואָס זי לענט אויף איהרע איינוואָהנער...

דאָס לאַנגאַויסגעצויגענע פנים, די מאַגערע באַקען, די קנייטשען ארום די אויגען, די קנייטשען ארום איינגעפאַלענעם מויל, זיינען עס פי נוסח שעמענעץ. עס פי נוסח שעמענעץ זיינען די שוואַרצע טאַבאַק- צייכען אונטער דער לאַנגער שפיציגער נאָז...

— וואָס טהוט איהר דאָ, ר' איד? — פרעג איך איהם אבי צו פרעגען.

— איהר זעהט דאָך!

— איז אין דער היים קיין ארבייט ניטאָ?

— נייע מאָדעס, — זיפצט ער — א יונג פון אל־די־שוואַרצע־יאָהר געקומען מיט אַן אכט־קאנטיג הימעל, א „וואַרשאַווער שניידער“ זאָגט ער... האָט ער שפע... און איך אויף דער עלטער מוז ארומגעהן אויף די דערפער... ער נעהט נייעס... איך נעה, אזוי ווי מיין טאטע האָט מיך געלערנט, און אזוי ווי מיין טאטענס טאטע האָט מיין טאטען געלערנט... קיין איבער־שפיצלעך קען איך ניט.

און גלייך ער וויל מיך טרױסטען, גיט ער צו:

— יעדען פרייטאָג קום איך צו מיין אלטער... אהיים! בא... אומעטום גאָט'ס וועלט און זיינע בעשעפענישען! און וויעדער אַרום, — זאָגט דער אלטער נאָך אַ לאַנגען איבערקלערען זיך — ווער דאָנקט און לויבט דאָ גאָט פאַר אלע זיינע תבואות, פאַר אלעס וואָס ער האָט אונז בעשאַפען, אַז ניט אַ איד וואָס פערבלאָנזשעט זיך אַמאָל אַהער?... דערווייל האָט זיך אויסגעלייטערט און די זון איז אין פענסטער אַריין.

— נאָך ווייט קיין שעמענעץ? — פרעג איך.

— אַ וויאָרסט דריי. דער וועג פיהרט גלייך צו.

איך דאַנק דער בעל־הבית'טע, געזענען מיך, דער אלטער האָט מיר לאַנג נאָכגעקוקט.

ערשט מאָנטאָג! — הער איך הינטער מיר זיין זיפץ.

צוריק אויפ'ן וועג! דער הימעל איז קלאָר, די וואַלקען ציהען זיך ערגעץ אוועק; די נאַסע פערלער שמיכלען צום הימעל און דאַנקען פאַר דער שפע...

און איבער דעם קלאָרען הימעל מיט בלויע פערטונקענע וואַלקען בייגט זיך אויס אַ גאַלדענער רעגען־בויגען מיט בלויע קאנטען. „גאָט איז באַרמהערציג, ער האָט זיך דערמאָנט“ — זאָגט דער הימעל און טריקענט די ערד מיט ליכטיגער ליעבשאַפט, ווי אַ מאַמע ווישט אָב די בעקלעך פון אַ פערוויינט קינד...

אויך ערבארמדיג זיינען די פעלדער ארום... זיי געדענקען פון
נאָר ניט און ווייסען פון נאָר ניט...

די זון טוקט זיך, א לייכטער וואַלקען שוועבט איבער'ן הימעל, אין
מערב גיסט זיך אויס א גאַלדענער ים מיט צואוואַרפענע בלויע
אינזלען. א רונדיגע לבנה שניידט זיך אויס פון די וואַלקען און קוקט
ארויס, ווי פון אונטער א פאָרהאנג, און דער וואַלקען בעוועגט זיך לייכט
ווי א פאָרהאנג, און שוועבט איבער דער לבנה...

און וואָס א מאָל מעהר, ווערט דער רויטער ים ווינציגער, די
טונקעל־בלויע אינזלען — גרעסער. דער הימעל אַרום, א ליכטיגער ים,
פערטונקעלט זיך, און דער וואַלקען איבער דער לבנה ווערט שיטערער
און לייכטער, און שוועבט אריבער און עס בעווייזט זיך שוין א זילבערנע
לבנה.

פון דערווייטען בעווייזען זיך עטליכע שיטערע בוימער... גלייך
זיי הייבען זיך פון ערגעץ ארויס, און זיי מעהרען זיך — עס ווערט פון
זיי א וואַלד... און דער וועג פערבלאָנקעט זיך צווישען די בוימער, און
עס שווימען ארום אין דער לופט פערבלאָנדזשעטע קולות... מענשליכע
שטימען צוזאמען מיט א געקוואַקעריי פון פרעש.

א פויעריש אינגעל קומט מיר אנטקעגען מיט א ליעדעל, מיט א ווייך
קלינגענדיג ליעדעל, און ער נעהמט זיך ערגעץ אַראָב אין עק זייט
און ווערט פערשוואונדען, און דאָס ליעדעל וויעגט זיך נאָך אין דער
לופט.

די בוימער ווערען שיטערער, דאָס שימערען פון די בלעטער הערט
א וויילע אויף, עפעס ווי האַרכענדיג שטעהט די געגענד... מען רוחט
זיך אָב... פון דער ווייטען הערט מען נור דאָס געקוואַקעריי פון פרעש.
און דאָרט ווייט שטאַרט עפעס אין דער לופט... עס קומט וואָס
א מאָל שאַרפער ארויס, נאָר וואָס — ווייס איך נאָך ניט. א הונד
בילט... דערנאָך געהט אן אויסגעצויגענער „מע“ בלשון רבים. קיה
געהען אַהיים זיך מעלקען... גרויסע געלע פלעקען בעוועגען זיך...
מעעע...

א פויערטע מיט א צווייגעל געהט נאָך.

צוויי אידען געהען אויפ'ן וועג, האַלטען זעקלעך אויף די פלייצעס,
שטעקלעך אין די הענד און געהען.

טונקעל ווערט. היימיש איז אלץ אזוי ווי ביי דער מאמען אין דער היים.

אָט שמעטה א פוהר פאר א הייזעל, א קעלבעל ליענט אויף די פוהר און שרייט, אינגלעך שמעהן פאר'ן הייזעל און פרעהען זיך מיט די פערד.

די צוויי אידען קומען אָן, שמעלען זיך אָב ביי דער פוהר און רעדען עפעס מיט דעם פויער. איינער טאפט דאָס קעלבעל וואָס איז אויף דער פוהר און דינגט עס. דער פויער האַלט א פּיסקע אין מויל און לאָזט געדיכטען רויך אַרויס, און לאַכט.

דער הימעל איז שוין טונקעל; קליינע שמערען זעהען אויס — ווי ליכטיגע פענסטערלעך אין די שטיבלעך פאר מלאכים, די לבנה — ווי א גרויס פענסטער אין זיין ליעבען נאָמענס פּאַלאַץ... און נאָר אין עק, ווייט, ווייט, פּערזינקט דאָס לעצטע ביסעל רויטקייט און ווערט פּערטרונקען אין אפשר גאַנצע מחנות פּערבלאָנדרושעטע טונקעל-בלויע וואַלקען... אָדער ווייס איך וואָס זיי זיינען? ...

עס בעווייזען זיך שעמענעצער הייזלעך... ניעדריגע הייזלעך, איינס אָבגערוקט פון צווייטען, פּלאַץ איז ביליג! וויבער זיצען אויף די שוועלען פאר די טהירען און שמועסען. קינדער לויפען אַרום איבער'ן שטיינערנעם בריקעל פון איבער'ן אויסגעטריקענטען טייכעל פאר די הייזער. אין מיטען מאַרק ליעגען גרויסע בינד שטרוי; אודאי נאָך אַ מאַרק-טאַג. אין אַ ברייטע „ליק“ צווישען צוויי הייזלעך שפיעלען זיך חרד-אינגלעך אין זעלנער.

אן איינפאַהר-הויז. אַ שילד מיט רויטע טראַנספּעראַנט-אותיות... אַ לעמפּעל רייכערט זיך פון הינטען, אויף אַ שוועל פון אַ געוועלכ שמעהט אַ מיידעל מיט אויפגעקעמטע האָאר אין אַ ווייס פּאַרטוכעל און קוקט אין גאַס אַרײַן, וואו אַנדערע מיידלעך שפּאַציערען. זי קוקט צו דעם פּעלדשערס שוועל געגענאיבער. דאָרט שמעהט אַ יונג, דער הוט אויף אַ שפיץ „גרויווע“, ער ווינקט צו איהר... קוק דערווייַל דרייצעהניגער מיידעלע; דיין זיווג לערנט זיך ערשט דאָס פּשט'ל צו „בר-מצוה“...

סאַמע ווייבער און קינדער — וואו זיינען די מענער? — יתגדל ויתקדש... רייסט זיך פון בית-המדרש אַרויס! דאָרט זיינען זיי.

„אמן יהא שמיה רבא...“ ענטפערט דער עולם מיט א רעש.
און טהייל ווייבער אויף די שוועלען ווישען זיך די הענד אָן די
ווענד און זאָנען : אמן, יהא שמיה רבא...
שעמענעץ דאווענט !

די נאכט איז צוגעפאלען. זיכער און שטיל שמעהען די קליינע
הייזלעך ארום מאַרק, זיי זעהען מיר אויס, ווי אַלטע ווייבער מיט
שטרייכ-נאָדלען אין די הענד וואָס האָבען זיך פּערזאָמעלט אין אַ גרויסע
שוהל און וואַרטען, די זאָגערין זאָל קומען, די זאָגערין מיט בריִלען אויף
דער נאָז, מיט'ן פּעקעל תּחנות אין דער האַנד...
אָבער אַ לבנה האָט שעמענעץ.

טונקעל איז דער הימעל, מיט די שטערען ווי מיט ליכטיגען מאָן
בעשט, אין מיטען שניידט זיך אויס אַ ריכטיגע לבנה, טאקע
יהושוע'ס פנים, אָהן אַן איינציגע פּנימה'לע, די שכינה שיינט אויפ'ן
הייליגען פנים... און זי קומט אַראָב, די לבנה, אויף איהר ליבע
„כנסת ישראל“ און שמייכעלט צו איהר, איהר כנסת ישראל דאווענט.

און הינטער מיר פרעגט אַ יונגע שטימע :

— מעג מען דען קוקען אין דער לבנה אַריין ? יא, מען מעג ?
איך קוק מיך אום. אַ פּאָאר גרויסע קינדישע אויגען אין אַ בלאַס
דאַר פנים'ל.

— יא, מען מעג קוקען, יא מען מעג ?

און איך טראַכט מיר : די שעמענעצער לבנה איז אפשר דעריבער
אַזוי קלאָר, אַזוי הייליג, אַזוי ריין, ווייל קיינער קוקט ניט אויף איהר...

מחלוקת אין קארטשעוו

דער וועג קיין קארטשעוו לאָזט זיך אין אַ טהאַל אַראָב. פון אַלע זייטען לאָזען זיך מיט אין דעם זעלבען טהאַל אַראָב לאַנגע בייטען ערד, טייל נאָך שוואַרצע, ערשט בעאקערטע; פון אַ טייל בייטען הויך בען שוין אָן גרינע קערענדלעך שמייכלענדיג די קעפּ אַרויסצושטעקען, און זיי שמייכלען און ווינקען אַזוי שעהן פון דערווייטענס; און טייל בייטען זיינען שוין אין גאַנצען מיט גראָז בעוואַקסען. פון דער אַנדערער זייט שטעדטעל זעהט זיך, ווי עס ציהט זיך פון טהאַל באַרג - אַרויף אַ זאַמדיגער וועג, פון ביידע זייטען מיט בעפלאַנצטע בויםער. צוואַמען מיט דעם וועג ציהען זיך מיט אין דער הויך די לאַנגע, טייל נאָך שוואַרצע, טייל שוין בעגראָזטע, און טייל שוין גאָר אין גאַנצען מיט הויכע גראָזען בעוואַקסענע בייטען און מישען זיך דאָרט אַלע צוואַמען, ביז זיי ווערען אין גאַנצען פון דער ווייטען פערשוואַונדען פון דער אויג. איבער דעם אַלעם שפּרייט זיך אויס פון אויבען אַ גאַנץ לאַנגער און אַ גאַנץ ברייטער ליכטיגער הימעל, אין וועלכען גרויע וואַלקענדלעך באַדען זיך און טוקען זיך.

אונטען אין דעם טהאַל אויף אַ קליינעם פלאַץ, האַרט ביי אַ וואַל סער'ל פון איין זייט, האַרט ביי אַ וועלד'ל פון אַ צווייטער זייט, זיינען צושאַמען איינצעלנע הייזלעך, די דעכער זיינען איינס צוגענייגט צום צווייטען, — דאָס איז דאָס שטעדטעל ק א ר ט ש ע ו ן, אַ עיר וואָס בישראל. קוקענדיג אויף דעם הימעל, וואָס פערשפּרייט זיך איבער דעם שטעדטעל, ווי אַ גאַנץ ברייטע און אונענדליכע חופּה איבער אַ קליינעם שוואַרצען פונקט, וואָס איז פערטרונקען אין אַ גרינעם גראָזע-דיגען ים, דאַכט זיך, אַז דער הימעל פערגעסט עפעס קארטשעוו. קאָר-טשעוו איז אַ פונקט, פערפלעקט אויף דעם אויבער-דעק פון זיין כלה — די ערד. נור קארטשעוו טראַכט ביי זיך ניט אַזוי, דער הימעל שיצט איבער איהר מיט אַ בעזונדער געטריישאַפט און ליבע. קארטשעוו איז

טאקע א קליין שווארץ פלעקעל, וואָס איז אויסגעמאַלט אויף דער ערד, און איבער דעם דאָזיגען פלעקעל שיצט דער הימעל מיט גרויס רחמים און לאָזט זיך איבער איהם אַראָב אזוי ווייך און גלעטענדיג, וואָס אַמאָל ניעדריגער און ניעדריגער.

דאָכט זיך דער הימעל שיצט אויך אזוי ווייך, אזוי געטריי איבער דעם נאָהענטען וועלדעל, ווי איבער קארטשעוו — ער בעשטעהט דאָך נור פון בויער, וואָס שטעהען ווארטענדיג, ביז מען וועט זיי אָבהאַל קען און פערברענען אין פייער אין קארטשעוו גופא... ?

און קארטשעוו אָבער — דער הימעל איז נור דירעקט צוליעב איהר: זי האָט אויף איהר גוט-אַרט דריי הייליגע צדיקים בעגראָבען, איהר שוהל, בית-המדרש, חוץ שטיבלעך און פריוואַט מנינים, וועלכע שפאַלטען דורך דעם הימעל דריי מאָל אַ טאָג.

נאָך מעהר איז די קארטשעווער קהלה בעריהמט מיט איהר נחל'ה-שאַפט, יעדער מענש אין קארטשעוו מוז זיין אייגענע נחלה האָבען — זיין שטוב, כאָטש זיין אייגען ווענדטעל.

עס זאָל דיר ניט וואונדערען, ווען דו געפינסט קארטשעווער הייזלעך פערשיעדען-פאַרביג אָבגעמאַלט: איין שטיקעל וואַנד רויט, דאָס צווייטע שטיקעל ווייס-אָבגעמאַלט, פון דעם דריטען שטיקעל וואַנד זעהט מען אַרויס די שטיקלעך האַלץ, וואָס זיינען אין דער לענג און אין דער ברייט צוזאַמענגעקלאַפט (אודאי אַ טייל פון אַן אַביון). דער דאָך איז אויך ניט אומעטום גלייך. איין שטיבעל-דאָך איז בעשל-אַ-גען מיט שינדלען, דאָס צווייטע איז גערעקט מיט שמרוי, דאָס דריטע מיט בלעך, אַ טייל איז גאָר אין גאַנצען אָפען. דאָס איז ניט פון שעהני קייט וועגען — געה, זיי מוחל, און ליען איבער די נעמען, וועלכע זיינען אָנגעשריבען אויף דעם בלעכעל, וואָס איז אָנגעקלאַפט פאַר דעם הויז, און וועסט געוואָהר ווערען, פאַר וואָס עס איז אזוי:

נומער 3.

צקעל מענדעלאָוויטש,

ישעיה וואַרשאַווסקי,

זרח פייגענשטאַק,

גדליה גוטמאַן,

און אזוי ווייטער...

ישעיה איז צו זעהן אין דער פריה, ווען די בעלי-ביתים פון די

שטיבלעך לאָזען זיך אַרויס, יעדער זיין שטיקעל גאָס פאַר זיין הויז
אַבצוקעהרען.

חצקעל קעהרט אַוועק זיין שטיקעל רינשטאַק, ישעיה זיין שטיקעל
און זרח זיינס, נאָר תמיד בלייבט איבער צווישען איין טייל רינשטאַק
און דעם צווייטען אַ שטיקעל ניט ריין געמאַכט. דער סטראַזשניק קומט
אַז, זרח שרייט: איך האָב דאָס מייניגע אַוועקגעקעהרט, גדליה: דאָס
שטיקעל געהערט צו דיר, חצקעל מאַכט זיך נאָר אין גאַנצען פון שטוב
אַרויס.

און דער סטראַזשניק נעהמט אַרויס דאָס ביכעל, האַלט דעם
בליישיפט אין דער האַנד און דריידעלט מיט דער האַנד אַרום און
אַרום, ציקעלט זיך עפעס אַן אות צו מאַכען און קוקט דערווייל מיט
איין אויג אויף די בעלי-בתים, וואָס האַלטען די בעזעמס אין דער
האַנד און קריעגען זיך.

— געה גיעב איהם אַ אידער (אַ צעהנער), לאָז איהם ניט כתב'ע-
נען (פערשרייבען) — שרייט זרח.

— איך זאָל געהען? — שרייט חצקעל — וואָס איז עס מיין
געשעפט? געה צוברעך הענד און פיס!

— ביים גרינעם טיש וועסטו שוין אַזאַ בריה ניט זיין — וואָרענט
איהם ישעיה.

— גרין און געל זאָל דיר דיין טרפה פרצוף ווערען, רבוננו של
עולם פון הימעל, — בעקומט ער אַן ענטפער פון חצקעל'ס ווייב, וואָס
שטעקט די שלאָפהויב אַרויס פון דורך אַ פענסטער אין דער הויך.

דער סוף איז: מען לעגט זיך צוזאַמען, יעדער גיט אַ פיערער
און מען טראָגט עס צו דעם סטראַזשניק.

דער לעצטער שפייט אויס, הייסט מיט אַ בייזערדיגער שטימע
אויסקעהרען, געבענדיג צו פערשטעהן, אַז מיט דעם איז מען נאָך ניט
יוצא, און אַריינלעגענדיג די פאָאר גראַשען אין קעשענע געהט ער
אַוועק ווייטער.

אַ בעשטענדיגע מחלוקה אין קאַרטשעוו איז צווישען ליבעל דעם
מלמד און בערעל דעם פוהרמאַן.

די מעשה איז אַזוי:

אַמאָל האָבען זיי ביידע געהאַט צוויי איינגעפאלענע שטיבלעך

אונטער איין דעכעל, א ירושה פון זייערע עלטערען. געוואוינט האָבען זיי ביידע ניט דאָרט, איינס, די פּאָליציע האָט ניט געלאָזט, ווייל זי האָט פּערלאַנגט, מען זאָל די חורבה צואוואַרפּען, נאָר ווען זי וואָלט אפילו יא מתיר געווען, וואָלטען זיי סיריוויסיי דאָרטען ניט געוואוינט: דער דאָך איז אַראָבגעריסען, די ווענדטלעך שאַקלען זיך, און אַריינציהענדיג זיך דאָרט, אויסער וואָס מען דאַרף אַריינלעגען געלד, צורעכט צו מאַכען די חורבה (וואָס ניט ביידע זיינען עס אימשטאַנד), וואָלטען זיי נאָך דערמיט איינגעשטעלט זייער לעבען און זייערע קינדער'ס לעבען, און אזוי האָט זיך לייבעל מלמד וואו ערנעץ אנדערש זיין חדר און בערעל וואו אנדערש זיין שטיבעל. און די בעלי-בתים לעבען צווישען זיך אין שלום. טרעפט מען זיך אמאָל צוזאַמען אין בית-המדרש אין א שבת פאַר-נאַכט, געהט בערעל דער פּוהרמאַן צו צו לייבעל'ן און לאָזט אַראָב זיין דיקע בעשמוצטע האַנד אויף לייבעל'ס אויסגעמאַגערטען רוקען, וואָס האַלט תמיד אין איין ציטערען.

— נו, לייבעל, וואָס הערט מען עפעס מכה אונזער נחלה?

לייבעל קעהרט זיך אום, ברומט אונטער די נאָז, פאַר זיך:

— גראַבער יונג.

וואָס טהוט דער יצר הרע, וואָס לאַקערט אויף די כנסת ישראל צו פּערשפּרייטען קריעג צווישען זיי? שיקט ער אָן אַ פייער אויף קאַר-טשעוו. דאָס פייער לעקט אָב די נחלה פון אונזערע ביידע העלדען, און לאָזט איבער אַ „כותל מערבי“, אַ געדעכעניש פון דעם חורבן.

ארום זעהט מען אַרויס שוואַרצע, האַלב-איינגעפּאַלענע קוימענס, וואָס שמעהען ווי אַבגעשאַפטע שמיים און צווישען די קוימענס שמעהט זיך איינגעקארטשעט אַ ניעדריג שוואַרץ ווענדטעל, צוזאַמענגעקלאַפט פון אַ פּאַאר פּערברענטע ברעטלעך. די קוימענס זיינען באַלד צוריק בעמויערט געוואָרען, קארטשעוו איז צוריק — קארטשעוו, און נור דאָס פּלוימעל שמעהט אַ געדעכעניש פון דער שרפה.

קריעגען זיך איבער דעם פּלוימעל די צוויי בעלי-בתים — לייבעל

מלמד און בערעל פּוהרמאַן.

לייבעל ווייזט אויף מיט ראיות און פּערשיעדענע פּשט'לעך, און דאָס פּלוימעל איז אַ ווענדטעל פון זיין שטוב. ער דערקענט נאָך אפילו די צוועקעס, וואָס ער האָט אַריינגעקלאַפט אין וואַנד אויפּצוהענגען דעם זייגער און די אַטלעסענע קאַפּאַטע; ער דערקענט דעם צוואַק, וואָס אויף

איהם האָט ער געהאָט הענגען דעם טלית און תפילין — ער איז נאָך אַביסעל איינגעבוויגען. בערעל טענה'ט אָבער: ער ווייסט, אז דאָס פֿלויטעל איז אַ ווענדטעל פֿון זיין שטוב; קיין ראיות וויל ער ניט ברענגען — לערנען קען ער ניט.

געהען זיי ביידע צום רב. דער רב מאַכט אַ פֿשרה: וואוינען דאָרט קען מען דאָך סיידווייסיי ניט, אלאַ מה, צו וואָס קען נוצען דאָס פֿלויטעל? נור אויף אַ וואַנד צו אַ סוכה, און אַ סוכה דארפֿען זיי דאָך ביידע — לאָז דאָס פֿלויטעל שטעהן אויף סכות, און לאָזען זיי זיך ביידע דאָרט אַ סוכה מאַכען.

טענה'ט אָבער בערעל: לא, ער דארף דאָס פֿלויטעל אויף אַ שטאַל פֿאַר זיין פֿערד. אַ גראָבער יונג איז ער און ווייס אפֿילו ניט צו זאָגען קיין להבדיל צווישען אַ סוכה און אַ שטאַל.

לייבעל מלמד ווערט אויפגעבראַכט: זיין נחלה, זיין פֿאַטער האָט דאָרט געוואוינט, זיין זיידע — זיין עלטער־זיידע, פֿון דעם פֿלויטעל מאַכען אַ שטאַל? ניין, אום לעבען זאָל עס איהם געהן.

בערעל פֿיהרט אוועק אַהין צום פֿלויטעל אַ גוי מיט אַ זעג און אַ האַק, נעהמט דער גוי אַרויס אַ שטריקעל און הויבט אָן דאָס פֿלויטעל צו מעסטען, ווערט דערפֿון געוואָהר לייבעל מלמד, קומט ער אָן צו לויפֿען. און ער פֿערשטעלט דאָס פֿלויטעל מיט ביידע פֿאַלעס און לאָזט ניט מעסטען.

— געהסט אוועק, איך צוהאַק דיר דאָ דעם קאַפֿ — שרייט בערעל.

— לאָזט מיך צו צו דעם עוכר, לאָזט מיך, איך וועל איהם קורע

כדג זיין — שרייט לייבעל.

יוסקע לאָבום, אַ באַרפּוסער און נאַקעמער יונג מיט אַ צוריסען

היטעל, שטעהט דערביי און קוקט.

— ווער האַלט איהם דען צו? לאָזט איהם, לאָזט איהם, —

און ווינקט מיט אַן אויג צו בערל'ען: — נעהם איהם.

עס ווערט אַ קריענעריי, אידען קומען זיך צונויף, מען מישט זיך

אַריין, מען רייסט אוועק בערל'ען פֿון איין זייט, לייבעל'ן פֿון דער צוויי-

טער זייט, און דער גוי געהט צוריק אַהיים מיט דער זעג.

דער מלמד הויבט אָבער אָן צו פֿערנאַכלעסיגען זיין מלמדות,

געהט אַ גאַנצען טאַג אַרום און קלערט וועגען דער נחלה, און וואו ער

זעהט אַ גוי פֿערבייגעהן מיט אַ האַק אויף דער פֿלייצע קלאַפט איהם

דאָס האַרץ און ער געהט איהם נאָך, קוקט אויב ער געהט ניט אַהין צו זיין פֿלויטעל.

טיילמאָל, ליעגענדיג ביינאָכט אין בעט, כאַפט זיך דער מלמד אויף. טהוט זיך אָן דעם שלאָפֿראַק און לויפט אַהין צום פֿלויטעל. עס דאַכט זיך איהם אַלץ, אַז בערעל שטעהט מיט אַ האַק פֿאַר דעם פֿלויטעל און צולעגט עס, און מאַכט זיך פֿון איהם אַ שטאַל.

זיין ווייב שרייט: גלֹן, קוילעסט דאָך מיך מיט די קינדער אוועק, לאָז געהן אַ כּפּרה בערעל מיט'ן פֿלויטעל אין איינעם. וואָס האַסטו דען דערפֿון?

— חצופה, מיין טאַטענ'ס! ...

און אַ גאַנצען טאָג דרעהט זיך לייבעל ארויף און אַראָב פֿאַר דעם פֿלויטעל, כאַפט אָן יעדען פֿערבייגעהער, נעהמט איהם אָן פֿאַר די לאַצען און גיט איהם צו פֿערשמעהן, מאַכענדיג מיט די פינגער:

— זעה, וואוּ ראייה, אַז דאָס פֿלויטעל איז מיינס — זעה, דאָ איז געווען אונזער שטיבעל, דאָס פֿלויטעל איז טאַקע געווען די מזרח־וואַנד, פֿלעג איך אַמאָל אין דער היים מנחה דאוונען, שטעל איך מיך אַניעדער ביי דעם ווענדטעל טאַקע ביי'ם פֿלויטעל, אָט דערקען איך נאָך די צוועקעס, וואָס איך האָב זיי אַליין אַריינגעשלאָגען.

און ווען דו געהסט אַזוי ביינאָכט איינער אַליין אין די גאַסען פֿון קאָרטשעוו, זעהסטו ווי אויבען אין דער הויך שפּיעגעלט זיך אָב די לבנה און קוקט טרויעריג און ערנסט אַראָב אויף די ניעדריגע הייזלעך, און אונטער אַ קליין ניעדריג שוואַרץ פֿלויטעל, וואָס זעהט אויס ווי אַ שוואַרצער פֿלעק, ליעגט עפעס ווער איינגעטוליעט דעם קאָפּ צוגעניגט צום פֿלויטעל און שלאָפט. די בלייבע לבנה קוקט אַראָב צו איהם, בעלויכטענדיג עטוואָס טרויעריג זיין קאַלמען קערפּער, וואָס איז אַרומ־געוויקעלט אין אַ לייכטען כאַלאַטעל. דאָס איז לייבעל דער מלמד, ער היט אָב זיין ירושה.

צ ו ו א ם ?

א פינה, זעקס יאָהר צוריק — האָט זיך בעוועזען אויף דער גאס א נייער סטראזשניק, וואָס איז נאָך ניט געוועהנט געווען מיט די מנהגים פון דער גאס. געהט ער זיך אמאָל אַרויס זונטאָג אין דער גאס אַריין שפּאַצירען, און דערזעהט פון דער ווייטענס, ווי היים נחום מאָג דריק רופט פריי און פראַנק אין זיין געוועלכ אַריין קונים גאַנצע 5 מינוט פאַר צוועלף אַזייגער! געהט ער, דער סטראזשניק, און פערשרייבט מאַנדריק'ן אין ביכעל אַריין. דערפון ווערט אַ פראַטאַקאָל, און דער פראַטאַקאָל געהט אין סאַנד (געריכט) אַריין. מאַנדריק איז דערווייל מיט'ן סטראזשניק חבר און „כל ולך“ געוואָרען. דער סטראזשניק איז דערווייל מעהר „תושב“ געוואָרען אין גאס, און האָט זיך אויסגעלערענט און געקענט אויסוועניג אַלע מנהגים פון גאס, — פראַטאַקאָל אָבער בלייבט פראַטאַקאָל און מאַנדריק כאַפט אַ פּסק: 25 רובעל קנס, אָדער 5 טעג קאָזע. לאַכט ער, מאַנדריק. 25 רובעל פאַר 5 טעג, ער וואָלט יעדע וואָך אַזאַ געשעפט געמאַכט! און פאַר וואָס זאָל עס מאַנדריק ניט וועלען פערדיענען 5 רובעל אַ טאָג? האָט ער גענומען אויף זיך די „קאָזע“. און דער וואָיט האָט שוין געשריעבען וואו מען דאַרף, אַז מאַנדריק קען ניט צאָהלען. אָבער ניט אַזוי געשווינד זעצט מען מאַג דריק'ן אַריין! עס געהט איבער אַ צייט, מאַנדריק האָט שוין אָן דער גאַנצער מעשה פערגעסען, בעווייזט זיך פּלוצלינג דער סטראזשניק. וואָס איז? מען רופט מאַנדריק'ן צום וואָיט. וואָס איז? וואָס וויל דער וואָיט? גאָר נישט. נור דער שרייבער לעזט איהם פאַר עפעס אַלעטע חטאים מיט פינה טעג זיצען.

מאַנדריק דערמאָנט זיך. פון דעסטוועגען — מאלע וואָס — איילט אייך ניט אַזוי, זאָגט ער, דערווייל האָב איך קיין צייט ניט.... אַנדערע געשעפטען, — איך מאַך אַ ברית די וואָך! — דער שרייבער איז דוקא ניט קיין שלעכטער, לעגט ער די פאַפירען אוועק, ווערען זיי

ערנעץ אין דער אלטער שאַפּע פּערפּאלען, ליעגען זיי אָב אַ יאָהר צוויי, דריי. — מאַנדריק האָט ווייטער פּערגעסען. ער האָט שוין לאַנג פּערגע-סען! און אז ער דערמאָנט זיך אַמאָל — האָבען דערווייל יענע פּערגעסען!

אז מען דערמאָנט איהם דערין אין בית־המדרש, לאַכט ער: — זיי האָבען פּערגעסען, ברידער, ווי אין פּאַר־אַיאָהריגען שנעע. מען מאַהנט מיך גאָר נישט!

וואָס געשריעבען און גע'חתם'עט איז אָבער געשריעבען און גע'חתם'עט... און פאַר זייערס אַ יום־טוב, אז מען איז געגאַנגען רוימען אין דער „גמינע“, געפינט מען מאַנדריק'ס עסק אונטער דער שאַפּע. און באַלד נאָך דער חג'ע, אין אַ שעהנעם פּריה־מאַרגען, ווען מאַנדריק דערהויבט זיך נאָכ'ן אָנבײַסען און וויל אַרויסגעהן, ווי געכטען און אייערנעכטען, עפענען דאָס געוועלכ, פאַלט אַרײַן זשענוזשע דער „שמש“ פון גמינע מיט נאָך עפעס אַ מין „לאַי־חַרץ'5“ אין אַ קאַפּעליוש מיט קאַנטען, — און מען בעט שעהן, מאַנדריק זאָל מוחל זיין אין קאָזע אַרײַן.

און עס העלפט ניט קיין „רביניו“ און קיין „בעביניו“; מאַנדריק האָט מאַרגען אַ וועקסעלע צו צאָהלען, איבערמאַרגען פאַלט דער גרוי-סער יאַרד, — שריי „חי וקיים“, אז מען איז אין גלות!
די מאַנדריקאָווע איז צוגעפאַלען צום וואָיט מיט'ן קליינעם קינד אויף דער האַנד: נוואַלד, פאַניע וואָיצע, זע'מיר דאָך עפעס היימישע מענשען... סטייטש?

— עס העלפט ניט! די „בומאַנעס“ זיינען צוגעשיקט געוואָרען פון „אויעזד“, דער וואָיט איז גאָר ניט שולדיג.

די שטאָדט'ס קאָזע איז הינטער דער קאַנצעלאַריע פון דער גמינע, אין „קאַלער'ס“ הויז, דאָס שעהנסטע און געזינדסטע הויז אין מאַרק. און די צוויי פענסטער, מיט די אייזערנע גראַטען קוקען זיך שעהן אין מאַרק אַרײַן, גלייך זיי וואָלטען גאָר קיין קאָזע־פענסטער ניט געווען.

און אויף יענער זייט מאַרק, פונקט קעגענאייבער דער קאָזע, איז טאַקע מאַנדריק'ס געוועלכ. שטעהט מאַנדריק אין קאָזע ביים פענסטער און קוקט אַריבער אין זיין געוועלכ אַרײַן, צעהלט ער די קונים אין זיין געוועלכ, און לויט דעם פעקעל, וואָס דער קונה טראָגט אַרויס, בערע-

כענט ער די קאסע אין שופלאָד. טיילמאָל קומט אַ קונה פון געוועלכ אַרויס מיט ליידיגע הענד; דער עלטערער זוהן מאַנדריק'ס לויפט איהם נאָך און רופט איהם צוריק אין געוועלכ אַרײַן, — העלפט איהם מאַנ-דריק דורכ'ן פענסטער צו. רופט ער: זײט מוחל, זײט מוחל, אַ נײער סאָרט פון וואַרשאַ!

איז אין געוועלכ קײן קונים נײטאָ. האָט ער נײט וואָס צו טהון, ווײל ער נײט „באַלעמוטשען“, כאַפט ער אַרויס דאָס תהלים'ל פון בוזעם, פונקט ווי אין געוועלכ צווישען אײן קונה און צווייטע, שלײנגט ער אײן אַ קאַפּיטעל תהלים, — אַ לײזונג אויף יענער וועלט אין דער מיט, דערזעהט ער דורכ'ן פענסטער יואל דוד'ן, טראַכט ער וו גען אַ גמילות חסד, אַ וועקסעלע צו צאָהלען, און רופט:

— יואל דוד! יואל דוד! — און אז דער וויסטער יואל דוד (א מעבעל הענדלער) דערהערט, אז מען רופט פון קאָזע, געהט ער צו. — הא! היים נחום, פאַר וואָס? — און דערלאַנגט איהם דעם גוט-מאַרגען דורך די גראַטען.

— גוט-יאָהר! — ענטפערט מאַנדריק. — טאַקע יענע מעשה... האָבען זיך הײנט דערמאַנט, אַ שוואַרץ יאָהר אויף זײ... זאָג נור, האָסט נײט אַ 25גער אויף אַ פּאַאר טעג? איך דאַרף דאָרט אַ וועקסעלע צו צאָהלען, עס זאָל זײ אזוי דער קאַפּ שטעהן צום טאַנצען, ווי מײנער צום זיצען....

— דאָרט אויך, אַ פנים, נײט פאַראַן קײן שכחה, האַ? — מאַכט יואל דוד, און געהט אוועק אָהן אַ קלאָרע תשובה וועגען גמילות חסד. דערזעהט דערווײל מאַנדריק, אז אַ פּויער פיהרט אַ וועגעלע תבואה אין מאַרק אַרײַן צו פּערקויפּען, שרײט ער אויס: — העי, העי!

— האַ? וואָס? — דערשרעקט זיך אַ ביסעל דער פּויער. און מאַנדריק שרײט איהם אַרויס:

— האָסט מײך נײט דערקענט, סטעפּאַן! דאָס בײן איך דאָך, ווײז מײר נור אַהער אַ פּראָבקע.

— אײ, דו איד, דו מאַשעניק, אזוי לאַנג געהט דער קרוג צום וואַסער, בײז דאָס אויער ברעכט זיך אָב — זאָגט דער פּויער, און דער-לאַנגט איהם דאָך די פּראָבקע דורך די גראַטעס.

— האָב נײט קײן מורא! דײך וועל איך שוין נײט נאַרען —

ענטפערט מאָנדריק, אַרויסשטעקענדיג די האַנד דורך דער גראַמע נאָך דער פּראָבע. — און וויפּיעל ווילסטו עס פאַר די „זשאַרנעס“ ?
— צו אַכט און צוואַנציג גילדען.

— טאַקע, אָ וואָ! דו מיינסט, אַז איך זיך אין קאָזע, מעג מען שוין לאַכען אויס מיר ? נאַ, זעה, וואָס איך גיב דיר!
און מאָנדריק נעהמט אַרויס געלד און הויבט אָן אויסצוצעהלען דעם פּויער אויפ'ן פענסטער.

— וואָס רעדסטו מיט איהם, ער זיצט דאָך אין קאָזע! — מאַכט צום פּויער בערעל פאַקטער, אָנקומענדיג צו דער פּוהר און אָננעהמענדיג די פּערד פאַר די לייצען.

— מיין תּבוּאה! — שרייט מאָנדריק — געקויפט!
— געה אַרויס און נעהם זי! — ענטפערט בערעל, אוועקפיהר רענדיג דעם וואָגען.

— וואַרט גנב! — שרייט אויס מאָנדריק — וועסט דיר אַ שוואַרץ יאָהר אויסריכטען. געה איך אַרויס צו דיר, ברעך איך דיר האַלז און נאַקען.

— אדרבא, נו, קום אַרויס, אדרבא, פּרוואו אַמאָל! — רייצט זיך מיט איהם בערעל שוין פון דער ווייטען.

— אויסגעריסען זאָלסטו ווערען, רבּונו של עולם! פאַר וואָס קומט דאָס מיר? — און מאָנדריק נעהמט זיך צוריק צום תּהלים'ס.

נאָכ'ן אָנבייסען לאָזען זיך די קעסטקינדער, וואָס האַנדלען שוין אַ ביסעל אין מאַרק, אויף דער גאַס אַרויס. געוועהנליך איז די „בערזע“ אין לאַנגע גאַס געוועלכ, קעגענאיבער דער פּוילישער צוקערניע. היינט, — מאָנדריק'ן צוליעב, — פּערזאַמעלט מען זיך פאַר די פענסטער פון קאָזע.

— גוט-מאָרגען, חיים נחום, וואָס איז עס די מעשה ?

— זיי זאָלען אזוי וויסען פון זייערע הענד און פיס. אַ מעשה פון פינף יאָהר צוריק.

די אידעלעך מיט די שטעקלעך אין די הענד קומען זיך צוזאַמען. מען הויבט אָן שמועסען פון געשעפט. מאָנדריק שיט דורך די גראַמען אַ פּאַאַר גלייכווערטלעך, ווי זיין שטייגער איז. עס ווערט היימלעך, מען פּערנעסט גאָר, אַז מען שטעהט פאַר אַ קאָזע.

—זונדעל האָט אין שעלעז געקויפט פאר 2.80—דערצעהלט איינער
א נייעם.
— פלאצען זאָל ער! די גאנצע וועלט איז איהם ווינציג! —
געהט א צווייטער צו.
קעגענאיבער קומט מאַנדריק'ס עלטסטער זוהן ארויס פון געוועלכ, שטעלט זיך אויף דער שוועל און שרייט אַריבער:
— טאטע, טאטע, מנשה גיט פאַר'ן ווייץ 3.20! זאָל איך?
— מנשה? ניין. איך קען נישט; אויף מיין עהרליך וואָרט, כ'קען נישט, — שווערט זיך מאַנדריק אַנטקעגען.
דער עולם שטעהט און שמועסט, מאַנדריק לעגט זיך אָן בעל-
בתיש אויפ'ן פענסטער. קויפט דורך די גראַטען ביי ר' יחיאל'ן פינף
זעקלעך ווייץ, צו דריי רובעל. עס מישט זיך אַרײַן אַ מעקלער, כאַפּט
אַ צווייער-גילדען, און לויפט אַהיים אַבטראַגען דעם ווייב.
אַ בעל-הבית זאָגט אַ גוטען טאָג און רוקט זיך אָב פון רעדעל.
— ווי ער איילט זיך צו דער אכילה... זאָגט מען איהם נאָך.
דער שטאַדט-זייגער קלינגט דריי. אין דער גאַס הויבען זיך אָן צו
בעווייזען חדר-אינגלעך, וואָס לאָזען זיך פאַרלעכווייז אַהיים.
— צייט צום וואַרימעס! — רופט זיך אָן אַ צווייטער יונגער-
מאַנטשיק, און געהט זיך אויך זיין וועג.
— מיינע וועט מיך באַלד מקבל-פנים זיין — רופט זיך אָן מאַנ-
דריק, פערגעסענדיג, וואו ער איז, און מאכט אַ בעוועגונג, וועלענדיג
מיטגעהן מיט דער חברה.
דער עולם לאַכט און צוגעהט זיך. מאַנדריק בלייבט אַליין. ער
דרעהט זיך אויס הינטער זיך. — דאָרט, ערנעז אין אַ שוואַרץ ווינקעלע,
ביי'ם אויווען, ליעגט אויף אַ בערגעל מיסט „פריץ“ דער שטאַדט-שכור
און שלאָפט.
מאַנדריק שאַקעלט זיך אָב און דרעהט זיך צוריק איבער צום
מאַרק.
ער דערזעהט זיין שלמה'ן געהן פון חדר.
— שלמה, שלמה! — שרייט ער אויפ'ן אינגעל, וואָס שטיפט מיט
חברה אויפ'ן וועג אַהיים.
— וואָס וויל דער טאטע? — פרעגט דער אינגעל, צולויפענדיג
צו דער „קאָזע“.

— געה אהיים, זאָג דער מאמע'ן, זי זאָל מיר שיקען ווארימעס.
 — גוט, טאטע; נור דער רבי האָט געבעטען מלמד-געלד.
 — געה, געה! איך וועל דיר שוין געבען.
 דער אינגעל יאָגט זיך אהיים.
 שלמה'לע לויפט אריין אין שטוב. אין אַ רגע אַרום בעווייזט זיך
 די מאָנדריקאָווע אויף דער שוועל און דופט אַריבער:
 — באַלד, באַלד, עס קאָכט זיך שוין!
 — מען האָט עפעס היינט געלייזט? — פרעגט מאָנדריק.
 — פאַר דריי זעקלעך! — שרייט דער עלטערער זוהן פון געוועלכ.
 — אז איך בין נאָר נישטאָ, אז איך בין נאָר נישטאָ!
 — האָסטו געדאַרפט זיין! — ענטפערט די מאָנדריקאָווע, וואָס
 גענעהנט שוין מיט'ן טעפעל אין דער האַנד צו דער „קאָזע“.
 שלמה'לע קומט אָן נאָך דער מוטער מיט אַ שעפּ וואַסער פון
 פּלומפּ אין מיטען מאַרק. מאָנדריק נעהמט אַריין דורך די גראַטען די
 שעפּ און וואַשט זיך פון פענסטער אַרויס. די מאָנדריקאָווע האָט דער-
 ווייל דורך די גראַטען אויפ'ן קאָזע-פענסטער צום טיש געגרייט.
 צווישען „שאַוירדיכס“ און „המוציא“ האָט מאָנדריק בעמערקט אין
 גאַס דעם וואָיט. ער גיט אַ ווינק צום ווייב, און ברומט: נו, נו... זי
 האָט פּערשטאַנען, איבערגעררעהט זיך אין גאַס אַריין, און פּריינדליך
 צוגערופען דעם וואָיט צום פענסטער.
 — אַ שעהן שטיקעל אָבגעטהון, האַ? — זאָגט מאָנדריק נאָך דער
 המוציא צום וואָיט. — מען נעהמט אַ טאטען פון קינדער און מען
 מאכט איהם צום נאַר, מען זעצט איהם אין „קאָזע“ אַריין... וואָס מיינט
 איהר, איך האָב שוין נאָר ניט מעהר וואָס צו טהאָן, נור ביי אַיך אין
 „קאָזע“ צו זיצען? וואָס? איך צאָהל אפּשר קיין פּאַטענט ניט פּאַר'ן
 געוועלכ? פיער רובעל אַ יאָהר צאָהל איך! און אז מען זעצט מיך אַיין,
 ווער וועט צאָהלען?
 — מיר זיינען דאָך עפעס היימישע מענשען! — חנפ'עט זיך
 אַריין די מאָנדריקאָווע.
 — וואָס זאָל איך טהאָן? ניט מיינע פּאַפירען, איינגעשיקט פון
 דאָרט — פאַר די „פּאַפירען“ מוז איך אויך „דרד-אַרץ“ האָבען —
 זאָגט דער וואָיט און וויל זיך געזעגענען...
 — פּאַניע וואָיצע, פּאַניע וואָיצע — כאַפט מאָנדריק אונטער

געשווינד — קען מען ניט בעקומען א פינף-און-צוואנציגער? ...
 — זאָל זי קומען, די מאָנדריקאָווע, וועלען מיר זעהן, — ענט-
 פערט דער וואָיט.

ביים דראָנג אין מיטען מאַרק שטעהט דער סטראַזשניק.
 זייט מען האָט מאָנדריק'ן אַריינגעזעצט, וויל ער זיך פאַר איהם
 ניט ווייזען; ער שעמט זיך איהם אין די אויגען אַריינצוקוקען —
 ער געהט ניט צו. מאָנדריק דערזעהט איהם אָבער פון ווייטען, און
 גראָד דעמאָלט, ווען דער סטראַזשניק האָט צו דער קאָזע געקוקט. זייערע
 אויגען בעגעגענען זיך, ניט ווילענדיג, און מאָנדריק שאַקעלט, אויסמאַ-
 כענדיג די צייהן, מיט'ן קאָפּ אַריבער צום סטראַזשניק: אַך, פּאַניע!
 אַך, פּאַניע!

פערפאלען! דער סטראַזשניק האָט שוין געמוזט צוגעהן. ער קומט
 צו מיט אַ פערשעמטע מינע. און מאָנדריק פרעגט:
 — אָבער צו וואָס האָט מען דאָס געדאַרפט? צו וואָס!

איבער דער גרענעץ

1.

דאָס שטערטעל ליענט אַ האַלבס אויפ'ן באַרג, און דער עק פון צווייטען האַלבען שטערטעל גרייכט שוין אין וואַסער אַרײַן. און שטע- הענדיג אויפ'ן באַרג, פאַר'ן שוהל-פלאַץ, קוקט מען גלייך אַריבער אויף יענער זייט וואַסער, וואו די פעלדער ציהען זיך ווייט אַוועק, און דאָרט אויף יענער זייט וואַסער ווערען זיי ערגעץ וואו פערבלאָנדזשעט, אַז גאָט איינער ווייסט וואו... און שטעהענדיג אויפ'ן באַרג, פאַר'ן שוהל-פלאַץ, און אַראַבסקענדיג אונטען אין וואַסער אַרײַן, דאָרט ווייט אין די פעלדער אַריבער, וואָס זיינען אויף יענער זייט וואַסער, ווילט זיך טיילמאָל אַ חדר-אינגעלע די הענד פערשפרייטען, די פיס דערהויבען, און היידא... אַ פליה אַריבער, ווייט אַוועק, איבער'ן וואַסער, ווייט אין די פעלדער אַריבער, פערבלאָנדזשעט מיט זיי אין איינעם צו ווערען, ווייט... אַז, גאָט איינער ווייסט וואו...

געוועזען איז אַ טאָג אַ שעהנער און אַ פּרעהליכער. די הימלען אויבען האָבען זיך געטהאָן דאָס זייעריגע, קיילעכדיג זיך פערשפרייט, און האָבען מיט פיעל לייטזעליגקייט בעשיצט גאָט'ס וועלטעל אַזוי, ווי זיי זיינען געבאָטען געוואָרען פון ששת ימי בראשית אָן. און דאָס וואַסער האָט זיך אויך געטהאָן דאָס זייניגע, ווייט האַט עס זיך אויס- געגאָסען, איין וואַל האָט נאָכגעיאָגט דאָס צווייטע, די צווייטע האָט געכאַפט די דריטע און האָט זיך אין איהר אַרײַנגעגאָסען. און אויס- געזעהן האָבען די וואַלען, ווי אַ שליח מיט אַ ראַפּאָרט קומט פון גאַנץ ווייט און געהט ערגעץ וואו, גאַנץ ווייט, און דערלעבט ניט זיין שליחות אויסצופיהרען, ער צוגיסט זיך און צוגעהט דערווײל אין וואַסער; יאָגט איהם נאָך אַ צווייטער, צוגעהט ער אויך אין וואַסער, און אַ דריטער... און אַ פיערטער... און דאָס וואַסער שווימט ווייט אין דער וועלט

אריזן... ביי דעם ברעג, אויפ'ן בארג, ווי א געטרייער בעל-הבית, שטעהט זיך דאָס שטעדטעל, די ניעדריגע הייזלעך דערהויבען זיך, און קייטלען זיך אויפ'ן בארג ארויף. איין הייזעל שטעהט אויפ'ן צווייטען הייזעל'ס דעכעל. און בכלל זעהט אויס גאָט'ס וועלמעל ווי אַ ליעבליך הויזגעזינד, וואָס לעבט אין שלום, יעדער טהוט זיך דאָס זייניגע. דער מאַן קלאַפט אויף דער מאַשין און זינגט זיך זיין ליעדעל, דאָס ווייב שטעהט ביי דער קיך, קאָכט אָב וויעטשערע און זינגט זיך איהר ליעדעל.

אַ דאָנערשטאג נאָך מיטאָג. די קינדער זיינען פריהער פון דעם חדר אַהיים געקומען, מען לאָזט זיך צום וואַסער אַראָב. אָט שטעהט אַ אידענע ביי'ם ברעג און וואַשט די קינדערלעך אויס לכבוד שבת. דאָס קינד, אַ מיידעלע פון אַ יאָהר זעקס, רייסט אַרויס איהר נאַסען, איינ-געזאַפטען קאָפּ פון אונטער די מוטער'ס הענד און וויינט הויך. די אינגלעך שטיפען אַרום אויף אַ לאָדקע וואָס שטעהט ביי'ם ברעג. איינער שטופט מיט דעם שיפלעך פון דעם ברעג אָב, און אָט לאָזט זיך די לאָדקע אין וואַסער. די קינדער שרייען און שאַלען מיט גדולה, און אָט קומט פון דער ווייטען אַ בערלינקע אָן צו שווימען, און שווימט זיך רוהיג, פאַמעלעך, ווי אַ שאַטען דורך דאָס שטעדטעל. פון דאָרט, פון דער ווייטען ווייזען זיך רויטע ספּאַרניצעס און נאַקעטע פיס שטעהען אין וואַסער, און נאַקעטע הענד קלאַפען אין ווייסע שטיקער וועש. אַ מיידעל שטעהט ביים ברעג און וואַשט דאָס געפעס אָב, עס שווימט איהר אַ טעלערעל אַוועק אין וואַסער, זי וויינט, קומט אָן אַ חדר-קונדס, ער לאָזט שוין זיין לאַנגע קאַפּאַטקעלע אין וואַסער נעצען און מיט'ן הוט שלעפט ער פון וואַסער דאָס אַוועקגעשוואַמענע טעלערעל אַרויס. און אָט קומט אויף דער לאָדקע ר' חיים דוד און ברוך פישער צו-שווימען, מיט אַ גרויסע פולע נעץ פיש לכבוד שבת; און נאַקעטע בני-יעקב'לעך אין די אַרבע כנפּות'לעך, אַזוי ווי זיי וואַלטען גאָר קיין גלות-קינדער געווען, באַדען זיך, און האַדעווען זיך אין וואַסער, ווי אמת'ע קינדער אויף דעם שוים פון אַן אמת'ע מאַמע. און דער ווינד בלאָזט, פערשפרייט די לייווונד אויף די לאָדקע, לופטערט בערד, מאַכט ציטערן פּאות, און פאַטשט מיט ציצית פון אַרבע כנפּות'לעך אין פנים אַריין. אַביסעל אונטער דער שטאַרט ציהען זיך אויס די הימלען זיכער, געסט זיך אויס דאָס וואַסער זיכער, אויף גאָט'ס חסד געשיצט, און ביים

ברעג ליעגען אנדערע מענשען פון אן אנדער וואסער, א פארטיע „לימי וואקעס“. יונג און אלט ליעגען זיי אויפ'ן פעלד. פון דערווייטען זעהען זיך נור די בלעכענע טשייניקעס אָנגעבונדען אויף די געפעק. עם ליעגט א אידענע אָנגעלעהנט דעם קאָפּ אויף א קעסטעלע און איבער געבענדיג א „כפרה“ די נאָקעטע ברוסט דעם נאָקעטען קינד, וואָס ליעגט ביי איהר, ציהט זי איהר קאָפּ צום הימעל ארויף. די פערמאכטע אויגען בעטען שוין ניט, עם הייסט ווי זיי וואָלטען צום בורא זאָגען: ווילסט אזוי, טאָ זאָל זיין אזוי...

עם זיצען די פאָטערס אויף די געפעק זאכען; טהייל די קעפּ אויף די הענד אָנגעלעהנט און קלערען, טהייל נאָר, — אזוי ווי עם וואָלט זייער עסק ניט זיין, זיצען און שווייגען, ווארטענדיג אויף עפעס. ביים טאטען אויף דער ערד זיצט די מאמע און צוטהיילט די קליינע קינדער לעך ברויט מיט אונגעקע, דער פאטער בייגט דעם קאָפּ פון די עסענדע קינדער אוועק און קוקט אין הימעל אריין. און דאָרט ביים ברעג וואסער שטעהט די עלטערע טאכטער און קוקט אויף די פליסענדע וועלען, און פון די אויגען רינען שטילע טרערען, און עם דאכט זיך, אז די ליפען שאַקלען זיך.

און שטיל איז אין דער פארטיע. עם פרובירט צו רעדען א יונגער מאן עפעס מיט אן אלטען — דער לעצטער שווייגט. דער יונגער מאן רעדט ווייטער, דער לעצטער שווייגט אלץ.

עם לאָזט זיך א אינגעלע, א ליטוואַקעל א קליינס, פון דער פארטיע ארויס און גנב'עט זיך צו צו די שטאדט-אינגלעך, וואָס באַרווען אין די לאַנגע קאפּאָטקעלעך, דאָרט אין דער גרויסער לאַדקע וואָס איז ביים ברעג וואסער. עם געהט דאָס ליטוואַק'ל, געהט און קוקט זיך אום. לאָזט זיך און כאַפט זיך צוריק, און אָט האָט ער שוין אויך א פוס אין די לאַדקע אריינגעשטעקט. נאָר דאָרט אין דער פארטיע שטעהט א הויכע אידענע און ווינקט מיט שרעק אויף דעם אינגעלע, מאכט מיט'ן פינגער: שלמה'קע! און דאָס ליטוואַק'ל געהט ברוגז'דיג צו דער פארטיע צוריק, זעצט זיך צווישען די אידען און קוקט מיט בענקשאַפט אויף די שפיעלענדע אינגעלעך, און שווייגט אויך.

פון אונטער דער ווינד-מיהל, וואָס פערשטעלט די פארטיע פון מענשענס אויגען לאָזט זיך עפעס א קליין מאַגער אידעל ארויס מיט א געשוירען בערדיל און טראַגט אָנגעהאַן עפעס א מין דייטשען רעגענ-ענע

מאנטעל, אונטען צוגעפאטיעט, און א פיער-קאנטיג היטעלע, ער האלט א ביכעל אין דער האנד און שרייבט דערין. נאך איהם לאזט זיך נאך פון אונטער דער ווינד-מיהל עפעס א הויכער סאָלדאט מיט א רינגעלע אין אויער. עס רוימט זיך דער סאָלדאט מיט דעם אידען אין דער שטיל. דער סאָלדאט קוקט אויף די זיצענדע אידען און דאָס אידעל שרייבט אין ביכעל, הינטער זיי געהט נאך א הויכער יונג. דאָס פנים זיינס איז פערבונדען מיט א טוך, און ער האלט א גראָבען שטעקען אין דער האנד, און דער יונג קלאַפט וואוילעריש מיט'ן שטעקען אן דער פייכטער ערד.

אין דער פארטיע ווערט שטיל. עס בלייבען זיצען די וואַנדערער אויף זייערע געפּעק און שווייגען. עס קעהרט צוריק דאָס מיידעל פון ברעג און זעצט זיך אין דער קאָמפּאניע. דאָס קליינע ליטוואַק'ל בעהאַלט זיך אונטער דער מאַמע'ס פארטוך און ציטערט. און די אימה'דיגע געזיכטער, און די אַראַבגעלאָזטע אויגען רעדען עפעס אין דער שטיל: מיר זיינען גאָר ניט שולדיג! גאָר ניט שולדיג!

פון אונטער דער ווינד-מיהל ווייזט זיך אַרויס א שטיק שוואַרצע קאַפּאַטע, א האַלב געזיכט, א האַלבע באַרד, א האַלבער הוט און איין אויג בעאַבאַכטעט פון דערווייטען דעם איד מיט דעם רעגענמאַנטעל. באַרד ווייזט זיך פון אונטער דער ווינד-מיהל א האַנד אַרויס און ווינקט צו דער „פארטיע“, מאַכענדיג אַרויף און אַראַב. די וואַנדערער זיצען, קוקען איינער דעם צווייטען אָן און שווייגען.

פאַרנאַכט. א ווינד בלאָזט, עס רודערט אויף די ליגענדע, שטיל פליסענדע וועלען, און פון דערווייטען דאַכט זיך, ווי אַן אונגעהויערע חיה שווימט אין וואַסער מיט לאַנגע גרויסע וואַסערדיגע קאַלטענעס. די לייזענד ווערען אויף די בערלינקעס אויפגעצויגען, ווי זיי גרייטען זיך עפעס אָן צו עפעס א מלחמה. פון ערגעץ ווייט קומט אַן אַטראַטווע צו שווימען און א פייערל ברענט זיך אויף דער טראַטווע. און דאָרט אַיילט א מענש אויף א לאַדקע צום ברעג, און ווייטער גיסט זיך דאָס וואַסער; עס גיסט זיך אויס געגענאייבער דעם טהווייבעדעקטען הימעל, דער העלד האָט זיך אָבגעמאַטערט און רוהט. און פון דעם באַרג גלענצט צען אַראַב די קליינע זעקס ליכטלעך, וואָס שמעהען אין קליינעם בית המדרש פאַר'ן „עמוז“. טונקעל ווערט אויפ'ן וואַסער, טונקעל ווערט

אויפ'ן הימעל און דאָס שטעדטעל הילט זיך אין טהוי-נעבעל איין און רוהט אויך. און פון דעם קליינעם בית-המדרש'ל לאָזט זיך אַ וויינענדיגער „והוא רחום“ הערען, און די תפלה שוועבט אין דער לופטען, איבער דעם וואַסער, ווייט איבער די פעלדער... אַ קריאת-שמע לייענען איז עס פאַר'ן שלאָפען לעגען זיך פון דער גאַנצער וועלט...

2.

נאַכט איז געוואָרען, און שטיל איי אַרום. דאָס וואַסער, ווי עס וואַלט זיך עפעס אַ ברוגז מיט די חדר-אינגלעך געמאַכט, וואָס שטיפען דערמיט אַ גאַנצען טאָג אַרום, האָט זיך אין אַ טהוי-נעבעל איינגעהילט, עס הייסט אויף מענשען לשון: אין שטוב זיך אַריינגעכאַפט, די לאָרען פערמאַכט און שלאָפט. אויף אַ טראַטווע ערגעץ ברענט זיך אַ פייער'ל, אַ בריליאַנט איז אין דער פינסטערער נאַכט איינגעפאַסט, און דאָס פינ-קעלט אזוי פון דערווייטען... די שטאַרט-בעלי-בתים האָבען זיך אין זייערע הייזלעך בעהאַלטען, און יעדער שיצט זיך אונטער זיין דעבעל, וואָס דער עלטער-זיידע האָט איהם איבערגעלאָזט. און דאָס גאַנצע שטעדטעל בעהאַלטענדיג זיך אין דעם נעבעל, וואָס שטייגט פון וואַסער אַרויס, דאַכט זיך, דאַנקט און לויבט השם-יתברך, זיך איינקאַרטשענדיג: אוי, וואָס פאַר אַ גוטען גאַט מיר האָבען! און דער נעבעל, שוועבענדיג דיג איבער דעם שטעדטעל איז עפעס ווי אַ מאַמע, וואָס פערשפרייט איהר פאַרטוך איבער איהרע קליינע קינדערלעך, בעטענדיג זיך: דאָ ניט... דאָ ניט...

נאָך די לבנה, איינע אַליין אויפ'ן הימעל, קוקט אַראָב איינע אַליין אויף דר'ערד, און בלאַנדזשעט ארום איינע אַליין אויף דער וועלט, זר בענדיג נאָך אַ לבנה... און אויף דעם שלאָפענדיגען וואַסער פאַלט אַ קאַלטער שטראַהל און בעלויכט עפעס, שוועבענדיג אויף די רוהיגע, שלאָפענדע הוואַליעס. אַלץ מוליעט זיך, הילט זיך אונטער די פליגלען פון דער שכינה איין, בעטענדיג אין דער שטיל מיט פאַרכט: גאַט, זיי ערבאַרימדיג איבער אונז!

אונטען אויפ'ן פעלד איז דאָס וואַסער פערגליווערט אין איין שטיק, אין דעם אויר פון דער נאַכט. פערגליווערט מיט אלעס: מיט דער וועלט, מיט דער ערד, הימעל און גאַט. ביים ברעג, אויף די פליענעל

פון א שווארצען ריהרעוודיגען אָדלער ליעגען ווער... צו זיינען עס מעגלעך
שען, אָדער טויטע שאָטען פון דער נאכט? ... פנימ'ער קוקען אין דער
לבנה אַרײַן, בעטענדיג עפעס.
און שטיל איז ארום.

פון דערווייטען הערט זיך, ווי עס רודערט זיך עפעס אין וואסער...
איין וואָל אויף דער צווייטער און דאָס גיעסט זיך צוזאמען, ווי עפעס
קושען זיך און פליסטערן אין דער שטיל... צו זיינען מתים דאָ די נשמות
זייערע טובל אין וואסער? ... באַלד בעוועגט זיך אַ שאָטען אין דער
לופט, שוועבענדיג איבער'ן וואסער. עס רודערט זיך און עס נעהנט
זיך, דער שאָטען. אָט הערט זיך, ווי עס שווימט... לָאָקד... לָאָקד...
דאָס וואסער קושט אין דער שטיל דעם ברעג... דאָס וואסער קלאַפט אויף
דעם ברעג... דאָס וואסער שלאָגט דעם ברעג... עס איז ווער צום ברעג
צוגעפאָהרען.

אַ שאָטען איז אויף דעם ברעג ארויף...

— שאַ—שאַ, ש—שטיל זייט!

עס רודערט זיך אויפ'ן פעלד. טריט קנייטשען און בויגען ווייך
דעם טהויבעדעקטען גראָז.

— יודען!

— וואו זיינט איהר? זיינט איהר אַלע צוזאמען? ...

— קומט!

— ש... שטיל.

עס רודערט זיך אויפ'ן פעלד, פייכטע גראָז קנייטשט זיך אונטער
די טריט.

— לײַזע, האַלט אברהמ'לען?

מען פליסטערט אין דער שטיל.

— ברוב'ל, וואו ביסט דו?

— ביים טאמען.

מען נעהט.

— יודען, האַלט אייך אָן ביי די הענר, קאָמאנדעוועט ווער אין
דער שטיל. מען נעהט.

— שששששששאַ.

— שטיל זייט נאָר.

— שווייגט, האַרכט! ...

- עם הערט זיך א רודערען צווישען צווייגען פון דערווייטען.
 — מען האַרַכט, דאַכט זיך.
 — יאָ.
 — האַרַכט נאָר —
 — מען געהט.
 — מען יאָגט נאָך...
 — שטייל זייט — שששש...
 — לעגט אייך פאַמעליך אויף דר'ערד אַניערער.
 — בעהאַלט דאָס פנים אין די גרעזער.
 — האַלט איין דעם אָטהעם.
 שטייל איז ארום.
 — די לבנה איז בעוואַלקענט, זיי וועלען אונז נישט זעהען.
 — גוט.
 — אָ, גאַנצע מחנות שוואַרצע וואַלקען ציהען זיך איבער איהר !
 — געלויבט צו גאָט.
 עם הערט זיך א פישצען פון א קינד.
 — האַלט דעם קינד דאָס מויל צו, זאָל עס ניט שרויען.
 — געדענקט אין גאָט, וואָס טהוט איהר ? !
 דאָס קינד הערט אויף צו פישצען.
 עם הערען זיך טריט פון פערד.
 — מיר זייגען פערלירען !
 — האָט קיין מורא.
 — ליעגט אויף דר'ערד, רודערט אייך גאָר ניט.
 — בעט גאָט אין האַרץ.
 — רבו—נו—ש—עולם !
 ש—ש—טייל.
 — מאַמע, וואו ביסט דו ?
 — דאָ, דאָ !...
 — שווייגט !
 — מאַמע, איך האָב מורא.
 — זיי שטייל, איך בעט דיך.
 — מאַמע, פערדעק מיך מיט'ן טוך.
 — שטייל וועט איהר זיין !...

- מאמע...
 — ווארפט איהם אין וואסער!...
 די טריט פון די פערד הערען זיך שוין נעהענטער.
 — שײש-שײל.
 די פערד האָבען זיך אָבגעשטעלט.
 שײל איז ארום.
 — שעוועליטסיאָ? ניעט? (עס ריהרט זיך עפעס? ניט?)
 שײל איז, מען האָרכט.
 — נייע סלישנאָ. (מען הערט ניט.)
 עס הערט זיך אַ נאַלאָפּ, מען רייט געשווינד.
 די טריט פון די פערד הערען זיך שוין פון דערווייטען.
 באַלד, זיי פערשטומען אין דער שטילקייט פון דער נאַכט.
 — געלויבט השם יתברך!
 מען שווייגט.
 — וואָס פאַר אַ גוטען גאַט מיר האָבען!
 — הויבט אייך אויף פאַמעליך...
 — האַלט אייך אָן ביי די הענד.
 — קומט, יודען.
 עס הערען זיך טריט פון מענשען.
 — אָט איז די לאַדקע, לעגט אריין די געפעק.
 דאָס וואָסער קלאַפט אויף דעם ברעג.
 — וואו איז אברהמ'על?
 — דאָ, דאָ.
 — שטייגט איין פלינקער.
 — דאָס לעצטע מאָל זעה איך דיך, מיין לעצטער טריט אויף דיין
 ערד!...
 — וועסט שפעטער זאָגען קנות.
 — דעם טאַמען מיט דער מאַמען דאָ אין קבר איבערגעלאָזט, און
 די טראָג זיך די ביינער אנדערשוואו...
 — מאַך דיך נישט צום נאַר.
 — היידא... פלינקער, קיין צייט נישטאָ.
 — פערטיג?
 — שטופט אָב.

— פאמעליך, אין דער שטיל.
עס רודערט זיך, דאָס וואסער קלאַפּט אויף דעם ברעג, עס הערט
זיך חוואַליעם יאָגען, מען שיפט זיך... לאַקך... לאַקך... מען פאַטשט
דאָס וואַסער...
די לבנה שווימט רוהיג פון די וואַלקען ארויס. זי שמייכעלט. עס
פאַלט אַ קאַלטער שטראַהל אויף די וואַלען.

א ח ל ל

פון אונטער דער שטאָדט-חורבה, וואָס שטעהט אויפ'ן באַרג ווי אַ גרויסע מצבה אויף אַ גאַנץ פּאָלק, — איז דער מאָרגען-שטערן אַרויס, רויט-פלאַמענדיג, און האָט זיין גלאַנץ איבער די גרויע וואַלקען, וואָס זיינען איבער'ן הימעל ווי וואַסער-כוואַליעס פּערגליווערט געווען, — אָבגעגלאַנצט. דער יונגער טאָג האָט אויפגעבראָכען. אין געסעל ריר דערט זיך שוין. צווישען די איינצעלנע, פריהע בויערשע פוהרען, וואָס דער נאַכט-טהוי האָט נאָך צערטליך אויף זיי זיין שפור איבערגעלאָזט, דרעהען זיך שוין איינצעלנע יודען און טהירען אין מאַרק זיינען נאָך פּערשלאָסען; פאַר דאָס רוב איינוואָהנער איז נאָך דער טאָג נישט גע' בוירען געוואָרען. פון אַ טהיר אין אַ הויך הויז, מיט פּערלאָשענע אוי-גען — צונעמאכטע לאַדען, לאָזט זיך אַ דיענסט מיט אַ קאָרב אויף דעם אָרעם אַרויס. אויף דעם פּרישען מאָרגעננדיגען געזיכט, וואָס שיינט פון אונטער איהר לייכטען טוך אַרויס, שוועבט נאָך דער הלום, וואָס זי האָט פאַר אַ שעה געזעהען. עס הערט זיך שוין די קירכען-גלאַקען, קלינג, קלינג — און דאָס איז דער ערשטער הויכער קול, וואָס דער יונגער טאָג פּערנעהמט...

און אַ טאָג האָט עס געזאָלט זיין ווי נעכטען, ווי מאָרגען — און פּלוצים איז עפעס וואָס געשעהן.

פון עק מאַרק, פון „וועג“ צו, קומט צו לויפען, קוים וואָס ער כאַפט דעם אַטהעם, יחזקאל דאַרפס-געהער. די ווייסע באַרד צו-פּלאָשעט זיך איהם איבער'ן גאַנצען האַרץ, דער הוט ביז אין האַלבען קאָפּ אַרויפגע-רוקט, דאָס זעקיל אויף די פּלייצעם שלאַנט איהם אין רוקען, מיט'ן שטע-קען מאַכט ער אַרויף און אַראָב, אַזוי ווי ער וואַלט וועלען עפעס דורך דעם שטעקען אויסזאָגען, — און די אויגען אויפגעריסען, ווי ברענענדיגע לאַמטערן, לויפען פאַראַויס פאַר איהם, און זיין געוואַלד הערט זיך מיט האַרץ-שרעקען איבער דער גאַס.

— וואָס איז דאָס ?

קיין וואָרט הערט מען נישט פון זיין מויל, נור אַ ווילד, שרעקליך געשריי רייסט זיך פון האַרץ ארויס מיט אַן אימה. ער ווינקט מיט דעם שטעקען ווייזענדיג, דאָרטען הינטער'ן באַרג !

און ר' יחזקאל דאָרפס-געהער לויפט וויעדער פאַראויס, דאָס פעקיל טאַנצט איהם איבער'ן רוקען, און דאָס געסעל נאָך איהם. די לאָדען האָבען זיך מיט רעש געעפענט; פרענטען אייזען שלאָגען אָב פון דער-ווייטען, טהירען ווערען אויפגעריסען, און האַלכ-נאַקעטע מענשען. באַ-פענדיג אויף זיך ווער אַ פאַלמאָ, ווער אַ פאַטשיילע, לאָזען זיך פון יעדער הויזטהיר ארויס, ארויס אויפ'ן וועג נאָך ר' יחזקאל דאָרפס-געהער. עס זעהט אויס, ווי די איינוואָהנער וואָלטען די שטאָדט פערלאָזט, געלאָזען די הייזער, דעם מאַרק — און דעם יונגען טאָג, וואָס קומט אַז... זיי זיינען באַלד הינטער'ן באַרג געקומען.

וואָס איז עס אזעלכעס ? — האָט עס גאָט פון הימעל אראָבגע-

וואָרפען ?

צו פוסען פון באַרג, פערוואָרפען צווישען די גרעזער, ליגענט ווער, האַרט און שטייף אויסגעצויגען, אַ מענש, און דאָך נישט קיין מענש; שטום און טויט ווי אַ שטיין. צוויי לאַנגע פיס, ניין, לאַנגע שטיוועל, איינער האַרט ביים צווייטען. די הענד בלייב, דאַכט זיך, צוויי לאַנגע, טויטע שטעקענעס, פערוואָרפען האַלכ איינגעוונקען אין גראָז. דאָס זשילעט אויפגעריסען, און פון דעם צוריסענעם העמד זעהט זיך אַ שטום-פעהאַרטעוועט האַרץ ארויס. עס איז דורכגעשפאַלטען, און אַ קאַלטער שטראָם בלוט איז פערגליווערט איבער'ן האַרץ, איבער דער וועסט און איבער דעם גראָז... דער האַלז לאַנג און אויסגעצויגען, פון מיטען זעהט זיך דער גאָרגעל, ווי ער איז אין האַלז פערשטיינערט גע-וואָרען, אָהן אַ ריהר זיך צו געבען. די האָר פון דער קליינער באַרד, ווי דינע דראָטען, וועלכע דאָס ווינדעל בלאָזט ארום און מאַכט זיי ציטערען און בעוועגט זיי, שרעקען עפעס... דאָס פנים בלייב, קאַלט און שווייגענדיג. די ליפען בלייב און פעסט בעהאַלטען איינע אין דער צווייטער. די אויגען קוקען שטום אויף אַלעמען און אויף גאָר נישט, און עס דאַכט זיך, אַז זיי זעהען אַלעס און גאָר נישט... דער שטערען איז אין איין שטיק פערגליווערט בלוט פעהילט, און פון דעם „רויטען קאַפעל“ ווייזט זיך איין שוואַרצע ברעם ארויס, און עס דאַכט זיך, אַז די ברעם זעהט

מעהר פון דעם אויג. אונטער די שווארצע אויגען-לעכער רוהט א טיעד פער, שטילער ערנסט פון א מענש א צדיק, וואָס האָט דאָס זייניגע אָבד געטהאָן און געהט זיך מיט אַ רוהיג האַרץ זיין וועג... אויף די טויטע פּערגרעמפּעלמע ליפּען איז ווי אַ רוהיג צופּרידענקייט אויסגעגאַסען. פון אויבען ציהט זיך דער הימעל ליכטיג, ווי דער טאָג; אונטען — די שטומע ערד. אַ ווינטעל בלאָזט און בעוועגט די גרעזער. די האָר פון באָרד, די פּערבלוטטיגטע האָר פון קאַפּ, ער בלאָזט איבער די קאַלמע, טויטע הענד, איבער'ן קאַלמען, טויטען פנים. נור דאָס פנים איז אָבער צו שווער, אז דאָס ווינטעל זאָל עס בעוועגען, און עס דאַכט זיך, אז דאָס איז קיינמאָל קיין מענש נישט געווען — נישט אויף די פיס געשטאַנען, נישט קיין וואָרט גערעדט. שטום איז עס שטענדיג געווען און טויט איז עס געווען, ווי אַ שטיין אין פעלד. ריהרט מען עס — ריהרט עס זיך, און אז עס ליעגט — ליעגט עס....

און דאָך פּערמאַנט דאָך נאָך די שווארצע ברעם, וואָס קוקט פון אונטער דעם רויטען, פּערגליווערמען קאַפעל, ווי עטוואָס לעבען אין זיך, און זי ווינקט: איך ווייס, ווער דאָס האָט געטהון, איך וועל עס פאַר קיינעם נישט זאָגען...

און די מענשען, די צוועהער, שטעהען אַרום דעם קערפּער שטיל, און קוקען איינער אויפ'ן צווייטען: ווער איז דער? וואָס איז דאָס אַזוינס? און ווער האָט דאָס געטהון? זיי קוקען אויף דעם טויטען, ווי זיי וואָלטען געבעטען צו איהם אין זייערע הערצער, געפרעגט איהם שטילע קשיות: ווער? וואָס? ווען?... און די שווארצע ברעם פון אונדער דעם רויטען קאַפעל, זי זאָגט וואָס און איז דאָך שטום... עס שיינט, אז דער מת בעהאַלט אין זיך עפעס, עפעס זעהר טרוי-עריגעס, ער האָט דעם סוד מיט זיך אין דער ערד גענומען, קיינעם קיין שפור דערפון נישט אויסגעזאָגט.

און די מענשען שטעהען שווייגענדיג, קוקען איינער אויפ'ן צווייטען, קוקען אויפ'ן טויטען, און ווייסען נישט וואָס צו טהון... און די שווארצע ברעם ווינקט, און עס דאַכט זיך, אז פון אונטער דער שויפעל ערד וועט עס ארויסווינקען, אויסזאָגען — און דאָך שווייגען....

די זון איז אונטערגעגאַנגען אויף יענע זייט לאַנקע, אונטער'ן וואַלד

אין געשטאלט פון א רוחיגען רויט-ליכטיג פליסיגען טייך. דער טייך האָט זיך אַוועקגעלעגט ווייט אויף יענער זייט וועלט און איז אריינגע-שוואמען צווישען לייכט ציטערענדיגע גרויע וואַלקען, וואָס האָבען פון דערווייטען אויסגעזעהען, ווי קלאָר וואסער פון אן אונענדליכען ים. און דער רויט-פליסענדיגער טייך האָט זיך נישט אויסגעמישט מיט דעם קלאָרען וואסער — נאָר פאר זיך אין דער שטיל. אין דער טיעפעניש אראָב און דורך די פליסענדיגען וועלען האָט זיך זייער לייכט געפונקעלט. און בעגלדעם האָט דער טייך די קעפ פון די גרויע וועלען-בערג, וואָס זיינען גאַנץ ווייט איבער דער ערד געהאַנגען, און פון דערווייטען האָבען זיי אויסגעזעהען ווי ריעזיגע סקאַלען, וואָס שטעהען אויף יענער זייט ים. דאָרט זיינען די „מדבריות“... און דאָ, אויף דער זייט, ביים ברעג פון גאָלדענעם טייך, זיינען געשטאַנען איינזאַמע, הויכע בוימער מיט די ארויפגעוואקסענע צווייגען און האָבען „תשליך“ אָבעריכט פאר'ן נאָל-דענעם טייך...

שטיל איז געווען ארום דער גאַנצער געגענד. אויף יענער זייט הימעל צו מזרח צו, האָט זיך אָנגעהויבען, ווייט איד פון וואַנען, צו צי-הען זיך א ריעזיגער, שוואַרצער וואַלקען — און האָט זיך לאַנגזאַם, לאַנג-זאַם איבער'ן הימעל געצויגען.

דער טויטער קערפער איז זיך אַלץ ווייטער אונטער דעם באַרג גע-לענען, שטום און גלייכגילטיג. אַרום איהם נור נאָך אייניגע מענשען, וואָס האָבען טרויעריג און שוויגענדיג אויף זייערם גלייכען געקוקט, גע-קוקט און נישט פערשטאַנען....

און טיעפער האָט זיך אַלץ דער גאָלדענער טייך אין דעם גרויען וואַלקען-ים זיך אריינגעלאָזט, און פון דערווייטען האָבען זיך געהערט ווי די טאָפּאַלען שאַקלען זיך איבער'ן טייך... אויפ'ן הימעל איז דער ריע-זיגער וואַלקען געפלאַצט, פון אלע זייטען זיינען מאַסען אונבעקאַנטע וואַלקען אָנגעקומען, איינער איז ארויף אויפ'ן צווייטען, איינער אריין אין אַנדערען און מלחמה געפיהרט. דער הימעל א שלאַכט-פעלד, און די וואַלקען-שטיקער, צובראַכענע הימעלען גליטשען זיך איינס איבער דאָס צווייטע. אָט איז איינער אין צווייטען מיט'ן קאַפ אריין און יע-נעם צושמעטערט אויף שטיקלעך. די שטיקלעך צושווימען זיך און יע-דער, וואָס איז שטאַרקער, שליינגט דעם צווייטען איין. אָט קומט איי-דער א ריעז אָן, דעם קאַפ שטעקט ער ארויס, און לאַנגווייליג, ווי מיט

ישוב הדעת, לָאָזט ער זיך די גאנצע וועלט איינשלינגען. זיי, דאָרט פערשטעהען: עם האַלט שמאַל! און מאַכען פליטה, איילען זיך, און איי-לען זיך, ציהען אָב און דאָך שטעהען זיי אויף איין אָרט, ווי מען וואָלט זיי מיט קיימען איינגעבונדען.... אָט האָט שוין דער ריעז זיין פליעגעל אויסגעשפרייט און זיי איינגעשלונגען; פון יענער זייט הימעל שטעקט א צווייטער ריעז דעם קאָפּ ארויס, נאָך א גרעסערער, און מיט איין שווארצען פליעגעל שלינגט ער יענעם איין — וואָס איז דאָס? צי האָט א שפיז דעם הימעל געשטאַכען? א ברענענדיג קויל איז אריין צווישען די וואַלקען, און באַלד — וואָס איז דאָס? צי איז דער הימעל צושמע-טערט געוואָרען? זיין קול האָט איבער די גאנצע וועלט אָבגעשלאָגען. די ערד קאָרטשעט זיך איין, זי האָט מורא פאַר די ריעזען, וואָס פיהרען צווישען זיך מלחמה, אז זיי זאָלען זי נישט מיט איין הויך איינשלינגען, שווינגט!

אָט קומט עטוואָס מעכטיגעס! דאָס מוז גאָט אַליין זיין. — איי-בער'ן גאנצען הימעל פערשפרייט ער זיך, שווארץ און ריעזענדיג און שלינגט איין דעם גאָלדענעם טייך, מיט דעם בלאָען ים. דער גאָלדען-פיייעריגער גלאַנץ גלענצט זיך נאָך פון אונטער דעם שווארצען ריעזיגען העלד, וואָס ער האָט איהם איינגעשלונגען, נאָר וואָס א מאָל, וואָס א מאָל, ווערט דער שיין שוואכער, שוואכער, ער גיסט זיך אויס אין דעם ריעז און עס דאכט זיך, אז דער שיין איז אן אויג, וואָס פונקעלט אין דעם שטערען פון ריעז, וואָס האָט דעם גאנצען הימעל איינגעשלונגען. נאָר וואָס א מאָל פערלעשט זיך דאס אויג, דער שיין שטאַרבט אָב, אָט נאָך דער לעצטער שפור — באַלד יעהט דער שיין אין גאנצען אויס...

און שווארץ איז דער הימעל, שווארץ—אויס, נישט קיין הימעל, נישט קיין ערד — ניט קיין אָנהויב, נישט קיין ענדע, נאָר שווארץ איז אַלץ.

שווארץ און שטיל.

טיילמאָל פאַלט א ברענענדער שפיז אין די וועלט אריין און שטעקט וועמען, — א מינוט בלישמשעט עס. דער הרוג מוז א ריעז זיין, א שטיק הימעל, ווארום די גסיסה איז געווען אזוי שרייענדיג... באַלד פאַלען איינצעלנע טראָפען פון ערגעץ און שלאָגען אין די

ערד אָב. וואָס אַ מאָל ווערען זיי געדיכטער און שטארקער — און זיי דענדיגער. און אין דעם שוואַרצען רעגען פאלען ברענענדיגע שפּיזען — זייער גלאַנץ בלישמשעט און ריעזען פאלען, וואָרום די גסיסה איז דונערענדיג....

אַ מלחמה אין דער פינסטער.

צי רעגענט נישט פון הימעל מיט בלוט? — — —

אַ ווינד האָט די הרוגים פון הימעל אוועקגעשארט, פערשעהמט און צנועה'דיג האָט דער גילדענער טייך אין ים זיך ווייטער אָבגע-שלאַגען.

דער הימעל ריין, שוואַרץ־העל, אזוי ווי עס וואָלט גאָר נישט אוי-בען געווען. דער אויך איז קלערער און פרישער — אויף דער ערד גיסט זיך דאָס וואַסער.

אונטער דעם באַרג, פערוואָרפען פאר זיך, אויף די נאַסע גרעזער ליענט דער קערפער, טויט און שווייגענדיג, דאָס וואַסער האָט זיין בלוט אויפגעפרישט, און דער שטראָם וואַשט עס אָב מיטנעהמענדיג עס מיט זיך, אין דער וועלט אַריין... עס בעווייזט זיך דאָס האַרץ בלייבער און שווייגענדיגער. דער טויטער, נאַסער קערפער איז גלייכגילטיג און שוויי-גענדיג, דאָס וואַסער וואַשט דאָס רויטע קאַפעל פון איבער דעם שטערען אָב, עס בעווייזט זיך די שוואַרצע ברעם, נאָר זי איז שוין אויך טויט און שווייגענדיג....

אין שלעכמע צייטען

(א פאגראם-בילד)

א פארצייטיג שולעכיל, ביז אין דער העלפט איז עס אין דער ערד אריינגעגראָבען. מיט אַ כיון האָבען עס אונזערע עלטערן אזוי געמאַכט, כדי עס זאָל נישט הויך פון אויסוועניג אויסזעהען.... פון דרויסען זיי נען די פענסטער נאָהענט פון דער ערד, אינוועניג אָבער האַרט ביים באַלקען. פון דרויסען איז עס אַרים, איינגעפאַלען, — מיט פערפוייל־טע ברעטער בעקלאַפט; עס שמעהט נור, הייסט עס, ווייל עס איז אַ שולעכיל.... אינוועניג נאָך מיט געזונדמע ברעטער בעפרישט, אויסגע־מאַלט מיט קוים אָנזעהענדיגע מנורות, צוויי שופרות פון ביידע זייטען בעלעמער. דאָס מורח־ווענטעל איז אויסגעפּוצט מיט רויט גיל־ערנע אותיות, וואָס זיינען אויסגעמעקט פון אַלטקייט — אַ קאָפּ פון אַ הירש דערקענט מען נאָך אין דער הויך איבער די צוויי לייבען, וואָס זיינען אויף דעם אַרון אין אַ קליין פערשטויבט פענסטעריל, אויסגעשטיקט מיט פערשיעדען־פארביגע גלעזערלעך, די הענגלייכטער האָט מען פון דער שול אַרויסגע'גנב'עט און עס הענגען נאָר לאַנגע שוואַרצע שטריק אויף אַ זכר פון באַלקען אַראָב. ביי די צוויי אַלטע מעשענע לייכטער־לעך, וואָס זיינען אויפ'ן בעלעמער, הענגט אַ רונדיגע מצה לזכרון. אין דער גאס מוז נאָך גרויסער טאָג זיין, וואָרום די קליינע פענס־טערלעך אין דער הויך בלישמטשען און די רויטע שטיקלעך שויבען גלענ־צען. דאָס שפינוועבס אַרום לאָזט די שטראַהלען אין שולעכיל נישט אַריין, זיי זאָלען, הלילה, אין גאס נישט אויסזאָגען, וואָס עס טהוט זיך אין שולעכיל אָב....

אין שולעכיל איז האלב טונקעל; קאַלטע אונבעוועגליכע שאַטענס ליענען ביז אויף די העלפט ווענט, נאָר אויבען אין דער הויך, אין די

קליינע פענסטערלעך, וואָס זיינען אין דער ווייבערשער שוהל, דרינגען ליכטיגע שטראַהלען פון אונטער די פאַרהענגלעך אַרײַן, און פון אויבען, פון דער ווייבערשער שוהל, הערט זיך אַ שטילער געדויש, ווי מתים וואָלטען אין דער שטיל אויף די הינער-פּיסלעך אַרומגעגאַנגען...

אין מיטען טאָג, נאָך נישט מנחה צייט און די עדה איז אין שולע-כיל פּערזאַמעלט. וואָס איז דאָס? דער עולם איז היינט אויסגעמישט: בעל-בתיים, חברה-לייט, חסידים און דייטשען, וואָס אַ גאַנץ יאָהר שמע-קען זיי אין שוהל נישט אַרײַן, זיינען היינט אַלע צוזאַמען. בחורים, חדר-יונגלעך, מיידלעך קליינע, ווייבער זיצען אַרום די הינטערשטע שטערט. „ווייבער אין מאַנס-שוהל“? ווייבער האַלטען די פּיצלעך קינדער אין קישלעך פּערבונדען און גיבען זיי וועהמוטהיג די ברוסט אין די מיילכעלעך, און פון די אויגען רינען שטיילע, איינזאַמע טרעהדען, וואָס רופּען קיין מינדסטען קרעכץ ניט אַרויס. און דאָס קינד זייגט אַ טראָפּען מיך און אַ טראָפּען די מאַמעס טהערע... און מען דערקענט אין זייערע קרומע פּערביסענע קנייטשען אַרום די מיר-לעך, אז זיי שטאַרקען זיך, דאָס געווייזן אין זיך צו פּערשטומען, אז מען זאָל זיי, חליה, נישט הערען. דאָרט ביי דער טהיר שמעהען קאַסטענס, גרויסע און קליינע. עס ליגען פּעק בעטגעוואַנד אין ווייסע ליילעכער איינגעבונדען, שטובזאַכען אין טיכער פּערפאַקט. אין פּאַק קניפט זיך אויף, און פון טוף פּאַלען אַרויס צוויי מעשענע ליכטערלעך, אַ פּאַך ספּריס'לעך אָהן טאָוולען, אַ צובראַכען טעלעריל און נאָך עפעס...

אין אַ ווינקעל שוהל, אויף „כסא אליהו“, ליעגט אַ יודענע אויף בעטגעוואַנד אויסגעבעט, איהר בלייך געזיכט קוקט מיט שרעק און אימה פון דער אַרומגעוויקעלטער טוף אַרויס, און אזוי ווי מען וואָלט עס איהר מתיר געווען קרעכצט זי הויך, און פון איהר האַרץ רייסען זיך פּראַנק און פּריי ביטערע ווייהען אַרויס; אַרום איהר טהוען אייניגע ווייבער, יונגע און אַלטע, איינע האַלט איהר דעם קאַפּ אַרום, און דער הויכער איד אין קורצען רעקיל גיט איהר אַ פּלעשעל עפעס צו שמעקען; מאַנספּער-שוניען קוקען דאָרט מיט שרעק אַהין...

דער עולם זיצט היינט ניט כסדר — אויסגעמישט, די מאַנספּער-שוניען טהייל זיצען שטייל, פּערטראַכט, דאָס פּנים אין די הענד פּער-באַרען און מאַכען „חשבון הנפשׁ“. טהייל יונגע קענען נישט איינריר-הען אויף די ערטער: האַלב שמעהען, האַלב זיצען זיי, און איינער קוקט

אויפ'ן צווייטען, דאָך האָבען זיי מורא נישט בלויז צו רעדען, נור אפילו צו ווינקען איינער צום צווייטען. אַלע אויגען קוקען מיט איין ווארטענ־דיג אויסדריק אויפ'ן אלטען רבי'ן, וואָס שטעהט, איינגעוויקעלט אין שלאָפראָק, אין אַ ווינקעלע, נישט אויף זיין שטאָרט, און קוקט פער־טראַכט אין אַ ספר אריין. ער זעהט אויס גאָר ווייט צו זיין פון דאָנען, ער שווייגט קלערענדיג עפעס פון הויכע, הויכע ענינים...

רוהיג און שטיל איז צווישען דעם עולם, אזוי, אז עס הערט זיך אַ שטילער קרעכץ פון אַ שוואַכער פרויען־ברוסט, שלאָגט ער אַב מיט שרעק איבער דער גאַנצער שוהל, און די שטילקייט פון די מאַנספער־שוויגען, דאכט זיך, וואָלט אויסגעזאָגט, אז נישט בלויז זיי זיינען מסכים אויפ'ן קרעכץ, נור ער איז אַ „חזן“ פאר זייערע געפיהלען...

דער זון־פלעק געהט אין דער שטיל וואָס אַ מאָל העכער אויף די ווענט, ביז ער בעהאַלט זיך פון די אויבערשטע פענסטערלעך, און אַ טונ־קעלער געדריכטער שאַטען שוועבט איבער די האַלבע שטוב און פער־שטעלט די לעצטע סמנים פון די וויבער, וואָס זיצען ארום די הינד־טערשטע „שטערט“. ער פערקמאָרעט די איינצעלנע זיצענדע, אזוי, אז עס דאכט זיך, אז איין שוואַרצער בולט'ער פלעק זונדערט זיך אַב פון די אַרומיגע פיער ווענד און באַלקען, און דער פלעק איז אין איינעם צוזאַ־מענגענאַסען, טויט און ניט ריהרעוודיג. דאָך אַבער שטאַרט פון פלעק טיילמאָל אַ הויכער שפיץ ארויס און בעוועגט זיך טרויעריג. איבער די ווענט, און פון מיטען כאַפט זיך טהיילמאָל אַ ביטערער זיפץ ארויס, און עס דאכט זיך, אז דאָס האָט דער גאַנצער פלעק אָבגעזיפצט...

פינסטער איז; קיין ליכטעל צינדט מען נישט אָן, און די פינס־טערקייט שטייגט וואָס אַמאָל העכער, ביז זי מישט זיך אויס מיט דעם שוואַרצען פלעק און מיט די פיער אַרומיגע ווענט, און עס ניסען זיך צו־זאַמען ארום די פיער ווענט מיט'ן אַרון הקודש און בעלעמער, דער באַל־קען מיט די כרובים. און אַלץ ווערט איין פינסטערעם שטיק, איין שו־לעכיל. אַלץ ארום איז פינסטער און שטיל...

גאָר דאָס שווייגען איז אַ וואַרטענדיגעס. מען דערקענט, אז דער פלעק איז פון פערשיעדענע שטיקלעך צוזאַמענגענאַסען און ביי דער קלענסטער בעוועגונג צוריהרען זיך די שטיקער אין קליינע שטיקלעך. אַבגעזונדערטע שאַטענס טאַנצען אויף די ווענט. מעהרסטענטהייל אַבער איז דער שוואַרצער פלעק איין שטיק, וואָס שווייגט און וואַרט...

פלוצים, מען ווייס ניט פון וואנען עס האָט זיך גענומען, און דער פלעק פלאַצט, און יעדער איינציגער הויבט זיך אָן צוצושטופען צום אָרון הקודש. טייל כאַפּען די קינדער אויף די אַקסעל און שטופען דעם צווייטען און לאָזען זיך אויף די טרעפלעך צו צום אָרון הקודש. אין שר-לעכיל שטאַרקט זיך די בעוועגונג, נאָר אין דער שטייל און שווייגענדיג. וויבאלד עס הערט זיך אַ קינדיש ערנסט און פּאַרכטענדיג געוויין, פּרובט מען עס איינצושטיילען. פון דאָרט, פון עק שוהל הערט זיך אַ יודענעם וויינעדיגער קול: משה, משה, וואו איז חיים'ל? חיים'ל וואו איז? דאָס גערודער פּערגרעסערט זיך. מען שטופט זיך, ווייבער הויבען אָן צו שלוכצען הויך, די קינדער, הערענדיג די מוטער'ס געוויין, וויינען אויך.

— שווייגט, געדענקט אין נאָט, מען וועט דאָך אונז הערען!
די ווייבער פּרובען שטייל צו שווייגען, פון זייערע פּערשטיקטע אַלעמען אַרויף אַ פינסטערע מורא.

אַ מינוט איז שטייל. און נאָך אַ מאָל האָט זיך דער באַלקען און די פּאַדלאָגע און אלע פיר ווענט אין איין שוואַרצען פלעק צוזאמענגעגאָך סען. אַרום און אַרום איז שאַ, שטייל, ווי מתים וואָלטען אויף דער ערד צוזאַמען געלעגען. און דער פלעק — איין שוואַרץ ליילעך איבער זיי צוגעדעקט. און די ערנסטע, שטיילע ליכטיגקייט דרענגט מיט אַן אַרימ-קייט ארויס פון „גר תמיד'ל“, וואָס איז אין דער וואַנט איינגעמויערט, און דער שטאַהל פאַלט איבער דעם טויטען שוואַרצען פלעק, און עס דאַכט זיך, אז אַ נשמה-ליכטעל ברענט צו-קאַפּענס אַ גאַנצע עדה יודען... און מען שווייגט...

פלוצים, מען ווייסט ניט פון וואנען און פון וואו, לאָזט זיך פון עולם הערען אַן אַלטע, אין טרעהרען פּערטרונקענע שטימע, און די שטימע שלאַגט איבער די קעפ פון דער עדה, דעם שוואַרצען פלעק, ווי אַ טרויעריגער מתים נגון, וועלכער דריקט ארויס די ווערטער:

אשרי יוש—בי בי—ת—ך.

דער רב דאווענט פאר'ן עמוד מנחה.

און דאָס קול פון עולם האָט זיך אין איינעם צוזאמענגעגאָסען און עס איז געווען נישט קיין וויינעדיג קול, נישט קיין בעטענדיג קול, נאָר אַ שטיילע שטימע, ווי פאר זיך זעלבסט...
אש—רי יוש—בי בי—ת—ך.

און א קינדיש וויינענדיג קול'כעל האָט מיטגעהאַלפּען די עדה דריקענדיג די זעלבע ווערטער ווי אַן אַלמער.

און דער באַלקען און די פּאַדלאָגע און אלע פיער ווענט זיינען איין שטיק, איין שוואַרצער פּלעק און אלע שטימען זיינען איין ערנסט טרוי-עריג קול.

א ודוי פון א גאַנצער עדה...

און פינסטער איז אַרום, און דער שטראַהל פון דעם „נר תמיד'ל“ דרינגט איבער דעם פּלעק.

און דער צוזאַמענגעגאַסענער, שוואַרצער פּלעק בעוועגט זיך אַהין און צוריק, און די קולות, וואָס זיינען א תפילה פון איין האַרץ, לאָזען זיך הערען צו ערשט פאַמעלעך, פאַמעלעך, נאָר וואָס אַ מאָל העכער און העכער.

פּלוצים ווערט שטיל צווישען דעם עולם. דער שוואַרצער פּלעק שטעהט, ווי ער וואַרט אויף עפעס. נאָר אין דרויסען איז שטיל. מען הערט אפילו קיין שאַרף נישט, דאָך קען מען עפעס נישט ווייטער דאָ ווענען. די שטילקייט ווערנט, די שטילקייט שרעקט. מען וואַרט... מען האַרעכט... באַלד פון דערווייטען, פון גאַנץ ווייט הערט זיך א געלייפיג רוישענדיג קול, עס געהט, עס געהט און קומט אָן. וואָס איז דאָס אַזוינס? און דער רעש'דיגער קול געהט וואָס אַ מאָל נעהנטער... מען דערקענט, ווי ער קומט אָן...

מען געהט!

און דער עולם, צוזאַמענגעגאַסען אין איין שטיק, הויבט זיך פּלוצ-לונג אָן צו שאַקלען, בלייבענדיג אויף איין אָרט, און פערשיעדענע שטי-מען, מענליכע, ווייבליכע און קינדערשע גיסען זיך צוזאַמען, עס ווערט איין קול, און דער קול איז שרעקליך טרויעריג:

רבוננו של עולם! רבו—נו של עו—לם.

און פּלוצלונג הערט זיך דעם רבי'נס שוואַכע, אין טרעהרען פּער-טונקטע שטימע מיט אַ מין זיכערקייט און פעסטקייט:

— אב הרחמן! שמ—ע קו—ל—נו ה' אל—ה—נו חום ור—חם ע—לי—נו.

און דער עולם האָט שוין אָן אלעס פּערגעסען, — איין צער אין הונדערטער הערצער צוגיסט זיך אין איין קול:

— אָב הרחמן! שמ—ע קו—ל—נו ה' אל—הי—נו חוס ור—חם
ע—לי—נו.

און דרויסען ביי דעם שולעכיל איז נאָך שטיל, שטייל און שווינגענ-
דיג, נאָר עס הערט זיך ווי אַ קול געהט פון דערווייטענס, איין געוואָלדי-
גער רעש'דיגער קול מיט עזות. מען ווייסט נישט, וואָס דאָס איז
אזוינס? און דאָס קומט... מען הערט, ווי טויזענדער שטיקער אייזען
וואַלטען אויף שטיינער געקלאַפט, עפעס אַן אונגעהויערע קראַפט איז
אין אַ ווילדע חיה אריין, און די חיה קומט אָן. שטייל איז נאָך דער-
ווייל, נאָר אלע פיהלען, אז עפעס וואָס דארף באַלד אויסברעכען...
הורא! הורא! די חיה האָט טריאומפירענד די שטאַלענע רינגען פון איהר
לאַנג געפעסעלטען שטייג אויסגעריסען און קומט, אָט מאַכט זי חרוב די
גאַנצע וועלט...

און דער עולם אין דער שטייל שטעהט צוזאמענגעדריקט איינער צום
צווייטען. קיינער ריהרט זיך נישט פון אַרט. מען שאַקעלט זיך; טא-
טעס כאַפען די קינדער אויף די אַקסלען און פון די ווייבער הערט זיך
אַ ווילדער מורא'דיגער געשריי, אַ געשריי אָהן אַ וואָרט, אָהן אַן אויסדרוק.
און דער קול פון די מתפללים ברעכט זיך ארויס, און צווישען די קולות
הערט זיך דעם רבינ'ס ערנסטע רייסענדיגע שטימע, ווי ער זוכט אין די
ווערטער די איינציגע הילף.

— אָב הרחמן שמ—ע קו—ל—נו ה' אל—הי—נו.
און די עדה איז איין האַרץ און איין קול.

— אָב הרחמן שמ—ע קו—ל—נו ה' אל—הי—נו.
און אין דרויסען שטעהט שוין די ווילדע חיה, מען שפירט איהר
הייסען דאָרשטיגען אַטהעם... אונגעהויערע לאַפעס, דאכט זיך, קלאַפען
אויף די ווענט, אָט, אָט מען זוכט... מען טאַפט...

און אינוועניג איז איין קול און די איינציגע הילף איז —
אב הרחמן! אב הרחמן!

און פון דרויסען שרייט די דאָרשטיגע חיה:

— הורא! הורא!

און די קולות פון דרויסען און די קולות פון אינוועניג האַלטען
מלחמה, ווער וועמען וועט גובר זיין.

אויף אַ מינוט ווערט דער עולם שטייל, מען וואַרט.

קראַך, קראַך, די טהיר איז צושמעטערט.

א צו אה

קייטען, הערט אויף צו קלינגען; מערדער, הערט אויף די מע-
סערס צו שלייפען! זעצט אייך, פערוואונדעטע, אויף דער ערד אנידער,
פערשטיקט אויף א וויילע אייערע וואונדען מיט די צויטלען פון אייערע
אָבגעריסענע קליידער. יתומים, לעהנט אָן אויף אַ וויילע די מיעדע
קעפּ אויף די לייכען פון אייערע אייגענע. לאָזט רוהען אויף אַ מינוט
דאָס צושפּאַלטענע קינד ביי איהר מוטער'ס אָבגעשניטענע בריסטען.
פּעראומרייניגטע שוועסטער, ענטפלעקט אויף אַ רגע די געזיכטער פון
די פּערשטעלטע הענד. דעקט די טויטע מיט די שוואַרצע ליילי-
כער צו, אין דער שטיל הערט מיך אויס, מיט די הערצער הערט מיך
אויס, דאָס וואָס איך וועל אייך דערצעהלען פון הינטער דעם תּליוֹן'ס
מעסער.

נישט טרייסטען בין איך אייך געקומען, נאָר אַ צואה בין איך אייך
געקומען לייענען. אַ צואה פון אונזער זיידען. און וועט איהר אויף דעם
בלוט קוקען, וואָס די ערד האָט אין זיך איינגעזאָפּט — זאָלט איהר ווי-
סען, פאר וואָס עס איז פּערגאָסען געוואָרען. און וועט איהר אויף איי-
ערע מתים קוקען — זאָלט איהר וויסען צוליבע וואָס זיי זיינען גע-
שאַכטען געוואָרען.

פון דער פרעמד איז אונזער זיידע געקומען צו ציהען, אין אַ פינס-
טער, ווילד לאַנד. האַרט, גראָב, און אונבעארבייט איז געווען די ערד
פון דעם לאַנד. גראָב, ווילד און קנעכטיש איז דער מענש געווען, וועל-
כער האָט דאָס לאַנד בעוואוינט. אין פּאַלע פון זיין קלייד האָט אונזער
זיידע אַ וואָרצעל געהאט איינגעבונדען. אַ וואָרצעל פון אַן איילבירט-
בוים, וועלכען ער האָט געפיהרט מיט זיך פון איבער ימים און טייכען,
פון איבער בערג און טהאַלען, פון זיין „היימאָט“ לאַנד. וואו ער האָט
זיך אָבגעשטעלט אין זיין אָהן-צוועקליכען רייזע-גאַנג, האָט ער דעם
וואָרצעל איינגעפלאַנצט.

שווער, אונגעהייער שווער האָט דער וואָרצל פון דעם איילבירט בויס אין די נייע לענדער זיך אָנגענומען. צו קאלט איז די ערד געווען דעם וואָרצל חיונה צו געבען, אין זיינע אָדערען חיות אריינגעבען. נאָר קוים האָבען זיך די צווייגלעך פון דעם איילבירט-וואָרצל פון דער ערד אויסגעבראַכען, האָט דער זידע געוואוסט, אז עס איז שוין מעהר פאר איהם קיין אָרט נישט דאָ, האָט ער פון די וואָרצל פון דעם ניי-פער-פלאַנצמען בויס גענומען און ווייטער אין וואַנדלע-ערוועג געגאנגען. נאָר שווערער פון אלע לענדער איז דעם זיידען אָנגעקומען צו פער-פלאַנצען זיין איילבירט-וואָרצל אין דעם פינסטערען לאַנד, אין וועל-כען ער איז אריינגעקומען. צו האַרט איז די ערד געווען אין איהר צו גראָבען. צו גראָב און ווילד זיינען זיינע איינוואָהנער געווען צו פער-שטעהן דעם ווערט פון אַן איילבירט-בויס.

האָט ער געפרופט זיין לאָפּאטע אין די ערד אריינשטעקען, האָבען זיך ארום איהם די איינוואָהנער פערקליבען, זיין לייב צוריסען, זיינע פינגער אויסגערדעהט:

— מענש, וואָס פערדארבסטו אונז די אויבערפלאַכע פון דער ערד?

האָט זיך דער גערטנער ביינאַכט אין קעלט און רעגען געפערדערט, בעהאַלטענערהייט זיין וואָרצל פערפלאַנצט, בעהאַלטענערהייט פאר נאָט און מענשען.

אָבער צו קאלט איז די ערד געווען אין זיך דעם וואָרצל צו האַל-מען, צו קאלט איז דער קלימאט געווען דעם איידעלען וואָרצל צו ענט-וויקלען, צו פוילען האָט ער אָנגעהויבען — איז דער זידע געקומען, יעדע נאַכט זיינס א קינד געשאַכטען, און מיט דעם בלוט די ערד אָנגע-ווארעמט דעם וואָרצל צו ערהאַלטען ביים לעבען.

האָט דער וואָרצל זיינע צווייגלעך פון דער ערד אָנגעהויבען ארויסשיקען, זיינען זיך צוזאמענגעקומען די היטערס פון דעם לאַנד און האָבען געזאָגט, אז די בלעטער פון בויס זיינען סס פאר די איינוואוינער און האָבען זיי ארויסגעריסען. דאָס אָרט וואו די בלעטער האָבען זיך געוווּזען האָבען זיי מיט שטיינער אויסגעשטיינערט....

אָבער דעם וואָרצל פון דעם איילבירט האָבען זיי ניט געקענט אויסרייסען. צופיעל בלוט האָט דער וואָרצל אין זיך איינגעזאפט,

אז ער זאָל פּוילען, צו טיעף איז ער אין דער ערד אריינגעדראַנגען, אז מען זאָל איהם אויסרייסען קענען.

צווישען די שטיינער האָבען זיך די בלעטער, די צווייגען פון וואָרד צעל געריסען, און געבליהט, און געצויגען זיך צו דער זון.

און צווייג אויף צווייג, און בלאַט אויף בלאַט האָבען די וועכטער פון לאַנד געריסען: סם איז עס; געוואַלד, איהר וועט זיך פער'ס'ען! נאָר בחנם: די ערד האָט זיך אָן דעם וואָרצעל אָנגעשטעקט, דאָ האָט מען דעם וואָרצעל אויסגעריסען, דאָ האָט ער אָנגעהויבען צו בליי- הען; דאָ האָט מען דאָס בליהען פערשטיינערט, דאָרט האָט עס פון צווישען די שטיינער און מויערען זיך געריסען.

וואָרום נאכט אויף נאכט איז דער גערטנער געקומען, קינד נאָך אַ קינד האָט ער אויף דעם וואָרצעל געשאַכטען, און דאָס יונגע בלוט האָט דעם וואָרצעל מחיה געווען, די ערד וואָרעם געמאַכט, אז דער וואָרצעל זאָל זיך אין איהר קענען האַלטען.

בחנם איהר ווינדען, בחנם איהר שטורמען, דעם וואָרצעל, דעם שורש וועט איהר ניט קענען אויסרייסען.

— גערטנער, דו גערטנער, וואָס פלאַנצט דו דאָ, אז דיר לוינט דייע קינדער אויף דעם וואָרצעל צו שעכטען?

— איך פלאַנץ דאָ פאַר אייך אַ פרייהייטס-בוים, וועט איהר פון זיינע פרוכטען געניסען, וועלען אייך די אויגען זעהענדיג ווערען, וועט איהר דעם יאָך פון די אַקסלען וואַרפען, וועלען אייך די פערבונדענע הענד בעפרייט ווערען, וועט איהר פון קנעכט צו מענשען ווערען...

— ניין, דו גערטנער, ניין! אונזער קלימאַט איז צו קאַלט פאַר דעם געוויקס, אונזער ערד צו האַרט פאַר דעם וואָרצעל, אונזער מענש איז צו גראָב פאַר די פרוכט...

פון זיין לייב האָט מען פאַסען געריסען, שטראַמען בלוט האָבען זיך פון זיינע אַדערען געגאַסען, אין די ערד אריינגעפלאַסען, ווייכער איז די ערד געוואָרען, וואָרעמער איז די ערד געוואָרען, און זי האָט זיינע פלאַנצען געוואָרעמט.

און ווי נאָט'ס אַ וואָרט, אזוי האָט זיך דאָס בליהעכטס פון אונטער די שטיינער געריסען, דורך נאכט אויפגעוואַקסען, אין אַ שעהנעם פרייה- מאַרגען פאַר דער וועלט געשטאַנען.

די וועלט האָט זיך געוואונדערט, ווער האָט דאָס אזוי דורך די

פינסטערע נעכט, דורך די לאנגע ווינטער-נעכט, דאָס בליהעכטס געהאַל-
טען, געהאָדעוועט.

נאָך וואונדערט זיך די וועלט. די מענשען אָבער פון דעם לאַנד,
פאַר וועלכע דער גערטנער האָט זיין בוים געפלאַנצט, האָבען די צווייגען
פון בוים אָבעריסען, און מיט זיי דעם לייב פון דעם גערטנער געדראָ-
שען, די האָאר פון קאָפּ האָבען זיי איהם אויסגעריסען, זיינע קינדער
האָבען זיי פאַר זיינע אויגען געשאַכטען, זיינע טעכטער האָבען זיי פאַר
זיינע אויגען פּעראַורייניגט, פון זיין מוטער די בריסטען געשניטען און
פאַר די הינד געוואָרפען.

נעהם דו, גערטנער-וואַנדלער, אַ וואָרצעל פון דיין פלאַנצעכטס
אין פּאָלע און געה אין דיין וואַנדלער-וועג דיין בוים פלאַנצען.

דיין גאָרטען איז שוין פאַרטיג, מיט די שאַרפּסטע מעסער וועט
מען זיינע צווייגען נישט קענען אָבשניידען, מיט די שאַרפּסטע העק
וועט מען זיינע בוימער נישט קענען אונטער-האַקען, אין די וואָרצעלען
פון דעם גאָרטען לעבט דינע קינדער'ס בלוט.

פון די פּרוכט פון גאָרטען וועלען אַנדערע געניסען, דו געה אין
דיין אייביגען וואַנדלער-וועג, זיי מקיים דיין גאָט'ס שליחות, — דיין
פּרייהייטס-בוים פלאַנצען.

דעם וואָרצעל האָסטו אין דיין פּאָלע איינגעבונדען.

אין דער פרעמד

ה' פינקעלשטיין האָט נאָכ'ן פּאָגראַם פּערלאָזט אדעם און איז אַרויסגעפּאָהרען קיין אויסלאַנד. ער האָט געהאַט וואוינען א זוהן אין פּאַריז — יענער איז שוין אין פּאַריז א צייט מיט יאָהרען. חתונה גע' האָט און געוואָרען א גאַנצער דאָרטיגער — האָט ער צו איהם געשריבען א בריעף, אַז ער וויל ארויספּאָהרען קיין אויסלאַנד. דער זוהן האָט פּאַר'ן פּאָטער און פּאַר די גאַנצע משפּחה אָבגעדרונגען א וויללע — אַן אַלט שלאָס אין דער פּראָווינץ סאַוואַיאַ — וואוהין ה' פינקעלשטיין און זיין פּאַמיליע זיינען אוועקגעפּאָהרען צו פּערבלייבען דאָרט, ביז עס וועט רוהיג אין דער היים ווערען.

דאָס שלאָס איז געלגען אין אַן אַלטען פּערלעגטען גאָרטען נעבען א געדיכטען שוואַרצען וואַלד טיעף אין טהאַל, אונטער דעם באַרג מאָן בלאַן, וועלכער האָט תמיד אַרײַנגעקוקט אין דעם קליינעם דאָרף מיט זיין ווייסען בעשנעטען קאַפּ. דאָרט איז זעהר שטיל געווען. דאָס שלאָס פלעגט גאַנצע מאָנאַטען ליגען אין שאַטען. און פון געדיכטען שוואַרצען וואַלד פלעגט א ווינד יאָגען און בויען די הויכע טאַפּאַלען, וואָס זיינען געשטאַנען אַרום דעם שלאָס, און געוואָרפען זייערע צוויי גען אויף דעם דאָך פון הויז, אַז עס האָט דערוועקט אַן א י מ ה.

געקומען מיט ה' פינקעלשטיין איז זיינע א טאָכטער, אַן אַל מ נ ה, מיט איהר'ס א זיעבען־יעהריג יונגעל. דאָס קינד, אַזוי ווי די מוטער, איז געווען זעהר שוואַך, מיט שרעקליך אויפגערייצטע גער־ווען. נאָר בעזונדערס איז די מוטער פון דעם קינד זעהר נערווען קראַנק געווען. יעדע מינדעסטע איבעראַשונג, וועלכע איז געקומען איבער איהר א ו נ ג ע ר י כ ט, פלעגט זי טרייבען אין א קרעמפּען־שוואַכקייט; ביי יעדער בעוועגונג פלעגט זי דערציטערט ווערען, איינר־ריידענדיג זיך, אַז א נישט געזעהענע קראַפט פּערפּאָלגט זי... די קרענק האָט זי בעקומען כּשעת דעם פּאָגראַם. ווען די חוליאַט־

נעם זיינען אין זייער גאס אריין, האָט זי זיך מיט איהר קינד בעהאַל־
טען ביי א בעקאַנטען קריסט. דער קריסט האָט אפילו ארויסגעוויזען
זיין אונצופריעדענהייט, נישט איבער שלעכטסקייט ווי איבער שרעק,
אַז די חוליגאַנעס זאָלען זיך אויף אַן איהם נישט נוקם זיין, געפינענדיג
זיי דאָ, — נאָר דאָך האָט ער נישט געקאָנט, אַלס אן אלטער גוטער
פריינד, מעיז פנים זיין. דאָס קינד האָט אָבער אין רעש אָנגעהויבען
צו ציטערען און וויינען... אין שטוב איז געוואָרען אַ שרעקליכע אויפ־
רעגונג. זיי האָבען געפרובט דאָס קינד איינצונעהמען מיט אַלעס,
אָבער דאָס דערשראָקענע נערוועזע קינד איז אונמעגליך געווען איינצו־
שטילען. דער קריסט האָט זעהר בעדויערט, ער האָט אויף קליינע קינד־
דער, און כמעט ווי געסטראַשעט זי מיט'ן אַרויסוואַרפען. נאָר דאָס
קינד, פּלוצלונג דערהערענדיג די שאַסען פון די זעלנערשע זאָלפּען אין
גאָס, האָט אויפגעהערט צו וויינען און פערשפּיעלט זיך מיט די שאַסען.
כדי דאָס קינד וואָס מעהר צו פערשפּיעלען, האָט די מוטער עס צוגע־
נומען צום פענסטער, איינהאַרבענדיג זיך.

— וואַרט, וואַרט, יוסף'ל, אָט באַלד וועט ווייטער מאַכען פּיה־

פּאָפּ....

— הערסט, מאַמע, אָט, אָט ווי עס מאַכט : ראַס־ראַס : האָט
דאָס קינד זיך געפרעהט, פאַטשענדיג זיך אין די הענדטלעך מיט נאָג
פּול־פּערוויינטע אויגעלעך.

דאָס האָט איבערגעלאָזען אין דער מוטער אזא איינדרוק, אַז יע־
דעס מאַל ווען זי האָט זיך דערמאָהנט אָן דעם, — פּלעגט זי אַנידערפאַ־
לען אויף דער ערד, האַקען זיך דעם קאָפּ אָן וואַנד, רייסען די האָהר פון
קאָפּ, קריצען מיט די צייהן און אויסשרייען מיט אַ נישט־מענשליכער
שטים :

מיט ה' פּינקעלשטיינען איז אויך מיטגעקומען זיין פּאָטער, ר'
נחום — אַן אַכטיג־יעהריגער בלינדער זקן, מיט אַ הויכען שטערן און
אַ לאַנגער ווייסער באַרד. דער זקן, וואָס איז שוין בלינד געווען 20—30
יאָהר, האָט אייגענטליך די אויגען שוין נישט געדארפּט און האָט שוין
נישט געבענקט נאָך זיי. זיין דאווען מיט דעם יום תּהלים פאַר יעדען
טאָג האָט ער געקענט אויסווייניג און אין די צימערען פון זיין זוהן'ס
וואוינונג אין אדעס, ביי וועלכען ער איז געווען זינט ער איז אַן אַלמן
געוואָרען, איז ער געווען אזוי בעקאַנט, ווי יעדער איינציגער פון די הייז־

מענשען. ער האָט תמיד געפונען זיין אָרט און געוואוסט יעדע זאך, וואו זי געפינט זיך — אזוי האָט ער זיך אויסגעלערענט מיט זיינע הענד טאפען, אָנשטאָט די אויגען צו בענוצען.

אין דעם אינטעליגענטען הויז ביי ה' פינקעלשטיינען איז דער אַל-טער געווען זעהר בעליעכט. די קינדער האָבען זיך געלערענט אין אויסלאַנד און ווען זיי פלעגען אַמאָל אויף א יום-טוב אהיים קומען צו די עלטערן און געפינען דעם אַלטען בלינדען זיידען אין א ווינקעל שטוב, פלעגט ער אויף זיי מאכען אַן איינדרוק עפעס ווי אַן אַלט ספר, וואָס מען האַלט עס אין שטוב פון א זכר וועגען, אָדער ווי אַן אַלטער אַנטיק, וואָס האָט דורכגעלעבט געוועזענע צייטען...

פון פאָגראַם אָן, איז דער אַלטער געוואָרען צופיהרט אין גאַנצען און פיהלט זיך זעהר פרעמד און שלעכט. ער האַלט זיך אַליין פאר איר בערדריסיג. „גענוג“, פלעגט ער זיך אַליין זאָגען — און עס האָט זיך איהם געוואָלט שטארבען. נישט, אייגענטליך, דער פאָגראַם אַליין האָט געמאכט אויף איהם אזא איינדרוק. דער פאָגראַם איז ביי איהם גע-ווען א געוועהנליכע זאך: עס איז געקומען אַן „עת צרה“ אויף אידען — און דאָס איז פאר איהם גענוג געווען צו ערקלערען די לאַגע: עס איז נישט דאָס ערשטע מאָל, עס איז נישט דאָס לעצטע מאָל... אין יעדען דור פלעגען קומען צרות אויף יודען; אונזערע עלטערן האָבען אַזעלכע צרות געהאַט, מיר — אַזעלכע. און ווען מען האָט איהם פון שטוב ארויסגענומען און בעהאַלטען איהם אויף א בוידעם, איז עס ביי איהם געווען רעכט; קיין וואונדער נישט, — אזוי ווי ער וואָלט זיך גע-ריכט אויף דעם. האָט ער געהערט שיסען, געוואָלדען — האָט ער וידוי אָבגעזאָגט און איז גרייט געווען... נאָר פון דער צייט אָן, אז מען האָט איהם אויף דעם בוידעם ארויפגעפיהרט, פיהלט ער זיך אַרום זיך פרעמד. אין שטוב ביים זוהן פלעגט ער געהן פינף טריט פון זיין „אַרט“, אַנט-קלאַפען מיט'ן שטעקען — איז געשטאַנען דער טיש. נאָך דריי טריט רעכטס — איז געשטאַנען דער אַלמער, דאָן קלאַפט ער אָן מיט'ן שטע-קען אין טהיר פון סאַלאָן, און דערנאָך איז דאָס פענסטער. ער האָט זיך אַריענטירט און געוואוסט, וואו ער געפינט זיך. נאָר זינט מען האָט איהם אויפ'ן בוידעם אַליין איבערגעלאָזט, איז ער שטעהן געבלי-בען ערגיץ אין א „מיטען“. געקלאַפט מיט'ן שטעקען רעכטס, לינקס, גערופען שטיל א נאָמען — קיינער האָט איהם נישט אָבגעענטפערט, —

נור דרויסען אין דער גאס איז א רעש... א געוואלד... מען שיעסט, וויי-
בער חלש'ן... קינדער וויינען... שכורים שרייען... פון דעמאלט אן
פיהלט זיך דער אלטער, ווי ער וואלט שטעהן געבליבען אין מיטען אין
א גרויסען וויסטען מדבר, ארום איהם ליעגען שטיינער, און ווי ער
ריהרט זיך, פאלט ער איבער עפּיס. מען האָט איהם געפיהרט ערגעץ
ווייט אוועק, אין א פרעמדע מדינה. פערשיעדענע שפראכען האָט ער
געהערט ארום זיך, פערשיעדענע מענשען זיינען געזעסען ארום איהם
— אלץ ווייטע, פרעמדע. איצט איז ער אויף אן אָרט, אין אן אנדער
שטוב. דאָ מוז עפעס זיין געבען הויז. א ווינד יאָגט, א בייזער וויל-
דער ווינד קומט יעדע נאכט אָן צו יאָגען און וויינט אין פענסטער. די
שטוב איז איהם פרעמד. וואו מען זעצט איהם אנדער — דאָרט
בלייבט ער זיצען און ווארט ביז מען וועט איהם פון דאָרט אוועקפיה-
רען. ער האָט זיך מורא צו ריהרען פון אָרט, ער זאָל נישט אָן עפּיס
וואָס זיך אַנקלאַפּען. אזוי זיצט ער גאַנצע טעג, דאווענט אָדער זאָגט
תהלים. גאָט איז אומעטום, ער וועט איהם פון דאָנען אויך הערען....

בייטאָג ווי בייטאָג, נאָר ווען די נאכט פאלט צו, און א ווינד
קומט אָן צו יאָגען פון דעם הויכען באַרג מאָן-בלאָן און טוליעט איין מיט
איין פליעגעל דעם גאַנצען וואָלד און קלאַפּט אויף די ווענד פון דעם
הויז — פלעגט דער אלטער זיצען אין א ווינקעל און ציטערען. אן
אימה פלעגט איהם בעפאלען. ער האָט עפעס פערשטאַנען, אז דאָס
איז נישט א היימישער ווינד. דאָ געבען איהם, הינטער'ן הויז מוז
עפעס אזעלכעס זיין, פון וואנען עס קומט צו יאָגען דער ווינד — נאָר
וואָס דאָס איז אזעלכעס, האָט דער אלטער זיך נישט געקאָנט פאָרשטע-
לען. איהם האָט זיך אויסגעוויזען, אז דאָס מוז זיין עפעס אן אונגאַ-
טירליכעס, אזעלכעס, וואָס מיר, פראָסטע מענשען, זיינען נישט גע-
וואוינט צו דעם, און ער פלעגט מורא קריגען דערפאר...

צו דער משפחה איז געקומען צופאָהרען דעם זוהן'ס פרוי פון
פאָרזי מיט איהר'ס א פינף-יעהריג קינד. זי איז געווען א קריסטין —
א פאָרזיער קלייך-בירגער'ס א טאכטער, מיט אלע מעלות און חסרונות
פון די פאָרזיערינס: אָפּענהערציג, גוט, לייכטזיניג און איבערהויפט
קאָקעט. זי האָט פאר איהר מאן חתונה געהאַט, נישט אַבשטעלענדיג
זיך פיעל, צי ער איז יאָ א יוד אָדער נישט. עס האָט איהר גאַנג וויי-
ציג אויסגעמאַכט: זי האָט איהם ליעב געהאַט. איהרע עלטערן האָט

עם אײך גאנץ ווינציג אויסגעמאכט. ער איז א דאָקטאָר און האָט געלר אַ וואוינונג אויסצומעבלירען זיך — און זי וועט ביי איהם אַ שעהן לעבען האָבען.

דער ה' פינקעלשטיין איז געווען איינער פון די אַלטע משכילים, וועלכער האָט די פינגער געלעקט פון אַ העברעאישען שיר און איז בטל געוואָרען פאר יעדען יונגעל, וואָס טראָגט מעשענע קנעפּ פון אַ שולד־אַנשטאַלט, און ווער רעדט נאָך פון „פראנצויזיש“. איהם האָט עם יא אפילו בשעת מעשה פערדראָסען, ווען דער זוהן האָט איהם געשרי־בען, אז ער נעהמט א קריסטין פאר א פרוי: „אַלמאי וואָלט זי זיך מנייר געווען — האָט ער גע'טענה'ט — אין פאריז מעג מען זיך דאָך מנייר זיין.“ נאָר די טעכטער האָבען געלאַכט פון איהם און בעווייעזען איהם, ווי ער איז ניט טאָלעראַנט. „פאר וואָס זאָל ער זיך ניט שמד'ן? — האָבען זיי צוריק גע'טענה'ט — „יודען זיינען קיינמאָל ניט טאָלעראַנט!“ דער פאָטער האָט זיך אביסעל געשעהמט פאר די קינדער צו ווייזען זיך פאר א רעאקציאָנער, א פאַנאַטיקער. אין הויז האָט מען אויפגעהערט צו רעדען דעריבער.

זי, דעם זוהן'ס פרוי, קומענדיג צופאָהרען צו זיינע עלטערן, האָט געמיינט, אז זי וועט טרעפען דאָ אַ פרעהליך לעבעדיגן רוסיש הויז, וואָס וועט זי ענטציקען מיט דער ברייטקייט און נאָך ווילדקייט פון דער רור סישער נשמה, פון וועלכע זי האָט אזוי פיעל געלעזען און געהערט דער־צעהלען. אידען האָט זיך אַבסאָלוט ניט געקענט. ווי איבערהויפט די אויסלענדער, האָט זי געהאַלטען יעדען יודען פאר א יודישען רוס, אָבער באַלד אין די ערשטע טעג פון איהר אָנקומען, האָט זי געזעהען, אז די „רוסען“ לעבען גאנץ אַנדערש, ווי זי האָט עם זיך פאָרגעשטעלט. אַני שטאַט „פרעהליכע“ האָט זי געטראָפען מענשען מיט זעהר שווערע געמיר־טער, צובראַכענע הערצער, יעדערער געהט זיך זיין איינזאַמען וועג. און איבערהויפט, איבער דעם גאַנצען הויז שוועבט עפעס א מרה־שחורה, וואָס זי האָט דאָס באין אופן נישט געקאָנט פערשמעהן....

אזוי האָט געלעבט דאָס הויז, יעדערער בעזונדער אין זיין וועלט — ווייט פון זייער היימאַט אין אַ פרעמד לאַנד, אין דער שעהנער פראַווינץ סאַוואַיאַ אונטער דעם ווייס־בעשנעטען מאָן־בלאַן.

דער ה' פינקעלשטיין האָט נישט געהאַט אַבגעריסען מיט דער היים אַלע זיינע געשעפטען. ער האָט נור אָבגעווארט די צייט, ביז מען וועט

פון „דאָרט“ דערהערען אַ גוט בשורה, אַז ער זאָל קענען צוריק פאָהר-
רען צו זיינע געשעפטען. דאָ, אין אויסלאַנד, האָט ער זיך געפיהלט
פרעמד און שלעכט. ער האָט נישט געוואוסט, צו וואָס מען געהמט
זיך, וועגען וואָס מען קלערט, און האָט געווארט מיט אונגעדולד, ביז „אין
דער היים“ וועט רוהיג ווערען. אָבער דאָס רוסישע בלאַט, וואָס האָט
זיך געוואלגערט אין דער וועלט פיער טעג ביז עס איז צו זיי אָנגעקומען,
האָט יעדען טאָג אָבגעגעבען פון „דער-היים“ זעהר שלעכטע גריסען.
אַלע טאָג נייע הריגות, אומגליקען. עס איז געווען אין די טעג פון דער
דומע. און לייענענדיג דאָ, אין רוהיגען נאָרטען אין סאַוואַיא, די רע-
דעס פון די דעפוטאטען, איז ה' פינקעלשטיין געוואָרען אזוי בעגייס-
טערט, דאָס ער איז אַרומגעגאַנגען און אויסגעקלערט אַ רעדע, וואָס ער
וואָלט געהאַלטען, ווען ער וואָלט געווען אַ דעפוטאט. און ניט האָבענ-
דיג פאר וועמען די רעדע צו זאָגען, פלעגט ער אליין פאר זיך די רעדע
אָבהאַלטען אָדער זוכען אין פראנצויזישען ווערטער-בוך ווערטער, כדי
די רעדע זיינע צו איבערזעצען און זי אין אַ פראנצויזיש בלאַט אָב-
דרוקען.

עס איז געווען אַ יונגער פריהלינגס-טאָג. די גאַנצע פאַמיליע איז
אויף דער וועראַנדע געזעסען און מיטאָג געגעסען. דער בלינדער זיידע
איז ביים עק טיש געזעסען, נעבען איהם — ביידע אור-אייניקלעך, זועל-
כע האָבען זיך מיט זיינע הענד געשפיעלט און געפרעגט איהם פער-
שיעדענע שאלות. דאָס „פרעמדע“ אור-אייניקעל האָט ער נישט פער-
שטאַנען — האָט מען איהם געדארפט איבערזעצען אויף יודיש, און ער
האָט איהם אָבגעענטפערט. די שנור פון פאַרזי פלעגט קוקען מיט
זעהר גרויס דרך ארץ אויף דעם אַלטען, און האָט עפעס אזוי ווי פאר
איהם מורא געהאַט... דער אַלטער ר' נחום האָט נישט געוואוסט, אז
דאָס „פרעמדע“ אור-אייניקעל איז שוין נישט קיין יוד, נור ער האָט עס
ווי געפיהלט. דאָך האָט ער דאָס קינד נישט ווינציגער לייעב געהאַט
פון יענעם אייניקעל. ער האָט נאָר אויף דאָס קינד גרויס רחמנות גע-
האַט. און אָנטאַפענדיג זיין פול, רונדיג פנים'ל, וואָס האָט מיט אַ
שמייעלע ארויסגעלאַכט צום זיידען, האָט ער געפיהלט, אז עס איז
נישט דאָס דאָר, ציטערענדיג, בלייך געזיכטעל פון יענעם אייניקעל —
עס איז אַן אַנדער קינד...

געגענאיבער זיי האָט געלאַכט אין די גליהענדע זון דער ווייסער מאָן-בלאָן, וואָס האָט געלויכטען פון מיילען ווייט.
 דער בריעה-טרעגער האָט די צייטונג געבראַכט. ה' פינקעלשטיין האָט היינט, ווי יעדעס מאָל, פלינק די צייטונג אויפגעפענט און אָנגעד-
 הויבען צו לעזען הויך אויפ'ן קול. פלוצלונג איז ער שטיל געבליבען, און בלייך אוועקגעלעגט די צייטונג זיך אין טאַש און אָנגעהויבען פון עפעס אנדערש צו רעדען.
 די טאַכטער האָט דערנאָך די גאַנצע צייט די צייטונג אַרומגעזוכט, האָט אָבער זי נישט געפונען. די צייטונג איז ערגיץ פערפאַלען גע-
 וואָרען.

ה' פינקעלשטיין האָט זיך אליין אין גאָרטען אַרונגערעהט. ער האָט געוואָלט עמיצען דערצעהלען, זאָגען וואָס ס'איז געשעהן. אַ פּאָר גראָם, אַ נייער פּאָגראַם אויף יודען — הונדערטער דער'הרג'עטע, פער-
 וואַנדערטע, יודיש פערמעגען צוראַבעוועט.... אַ פּאָגראַם.... ער האָט גע-
 מוזט האָבען וועמען צו דערצעהלען. דער טאַכטער האָט ער מורא גע-
 האָט צו זאָגען דערפון, זי זאָל נישט קראַנק ווערען. ער האָט דערזעהען די שנור אין גאָרטען שמועסענדיג מיט'ן בעל הבית פון הויז. ער האָט זי אוועקגערופען אָן אַ זייט און אָנגעהויבען דערצעהלען איהר, מיט אַ שטילען טאָן : אַן אונגליק, אזוי פיעל מענשען אויסגע'הרג'עט, קינדער, קליינע קינדער צושניטען.

די שנור האָט די אַקסלען אויפגעצויגען, געקוקט אויף איהם פער-
 וואַנדערט און געפּרעגט :

— פאַר וואָס הרג'עט מען ? ווי הייסט, מען הרג'עט ? פאַר וואָס ?
 ער האָט איהר ניט געקענט געבען צו פערשטעהן : מען הרג'עט,
 ווייל מיר זיינען יודען.

די שנור האָט עס נישט פערשטאַנען. זי האָט זעהר בעדויערט,
 עס איז איהר אָבער צום סוף לאַנגווייליג געוואָרען דאָס בעדויערען, איז זי מיטגעפּאָהרען מיט'ן בעל הבית אין וואַלד אַרײַן.

ה' פינקעלשטיין איז געבליבען שטעהן אין גאָרטען. עס האָט איהם געדריקט דאָס שרעקליכע נייעס, און ער האָט עס געמוזט עמיצען דערצעהלען — אַ נאָהנטען, וואָס זאָל עס מיטפיהלען. ער האָט דער-
 זעהן דעם פּאָטער, דעם בלינדען יוד, וועלכען די ביידע אייניקלעך האָ-

בען געפיהרט ביי די הענד אין גארטען אריין : איינער האָט גערעדט צו איהם פראנצויזיש, דער צווייטער — רוסיש.

ה' פינקעלשטיין האָט געקוקט אויף דעם אלטען בלינדען יוד, וואָס די אייניקלעך — איינער א פראנצויזישער גוי, דער צווייטער — א רוסישער יוד — פיהרען איהם ביי די הענד, און עס איז איהם עפעס א געדאַנק קלאָר געוואָרען. דעם אידישען גלות האָט ער געזעהן פאר זיך....

ער איז צוגעאנגען צום פאָטער :

— ווייסט, טאַטע, מען הרג'עט וויערער יודען אין רוסלאַנד. א

נייער פאָגראָם.

דער אלטער האָט די בלינדע אויגען געווענדעט צום הימעל :

— עס איז אַ עת-צרה אויף יודען, אַ גזרה רעה.

אַ מינוט זיינען זיי ביידע שטיל געבליבען. דער אלטער האָט זיך

פלוצלונג אָבערויפן, אָנטאָפּענדיג מיט דער האַנד דאָס „פרעמדע“ אור-אייניקעל :

— זאָג, שלמה, ער איז גע'מל'ט ?

נאָך אַ לאַנגען שווייגען האָט דער זוהן שוואַך אָבעגענטפערט :

— ניין, טאַטע.

דער אלטער האָט ביטער אָבעקערעכצט.

— נו, ער וועט שוין פון דעם נישט וויסען....

א שבת אין א שמעדימיל

.1

דער שבת אריינקום.

די זון האָט זיך שוין געמוקט אין דעם וואַסער'ל וואָס איז אונ'טער דעם שמעדימיל. און האָט בענקענדיג געקוקט אויפ'ן שמעדימיל — דער שבת קומט אָן, זי געהט אַוועק.... יונגען, בעלי עגלות האָבען זיך פלינקער פון וואַסער אַרויסגעאַיילט. די געוועלכער אין מאַרק זיינען אַלע שוין פערמאכט, אָבגעוואַשענע יודען מיט שבת'דיגע קאַפּאַטעס לאָזען זיך איבער'ן מאַרק אין דעם שמאַלען שול-געסי'ל אַרײַן. פאַר ר' עוזר וויינשענקער'ס געוועלכ שטעהט א יוד א שניידער מיט א געלע באָרד, האַלט עפעס אונטער דער אָרײַם, און ער קלאַפט אין טהיר אַרײַן: — „עפענט, ר' עוזר.“ פון אינווייניג הערט זיך א קול: — „עס איז שוין שפעט“, די פערבייגעהענדיגע יודען שאַקלען מיט'ן קאַפּ אויף דעם געלען שניידער, טהייל ברומען איילענדיג זיך: — נישט גע-קענט פריהער קויפען! און דער שניידער פערשעהמט זיך, קלאַפט שטאַרקער אין טהיר: — נו, עפענט שוין!

צווישען די פערמאכטע געוועלכער ווייזט זיך אַרויס אין עק מאַרק די אָפענע אַפטייט; פון דער צווייטער זייט די אָפענע שענק, פון וואַגען עס הערט זיך א האַרמאָניע שפיעלען, און די אָפענע געוועלכער ווערען עפעס ווי פערשעהמט פאַר די צוגעמאַכטע יודישע קרעמלעך, העלדען זיינען זיי אין זייער דערוואַכענדיג לעבען.

אין מאַרק בלאָזט א לייכט ווינטעל און דערהויבט דעם שטויב. אין דער לופט פליהט דורך א גרינער, אויסגעטרעטענער בלאַט פון שאַלאַטע, א שטיקעל פליס פאַפיער, פון אַן איינגעוויקעלט פלעשעל וויין; אייניגע ציענען שטעהען און עסען געשמאַק דאָס איבערגעבליר-בענע גרינס פון די „שטעלען“. ביי דער ברונען אין מיטען מאַרק

שטעהען א פאָר גוים און גויעס נעהמען וואַסער. אין זייער דערוואַכענ- דיג אויסזעהען מאַכען זיי נעביד דעם איינדרוק פון „קנעכט“. עפּים אזוי ווי מען וואָלט פּלוצים פון זייערע געזיכטער די מאַסקעס אַראָבגעריי- סען : גוים, נישט געשטאַנען אויפ'ן באַרג סיני !....

פון די שוואַרצע הילצערנע, „כורעים-בוקענדיגע“ הייזלעך שיינען אַרויס די אָנגעצונדענע ליכט און קוקען מיט עפּעס אַ פּרעהליכדיגע הייליגקייט אין מאַרק אַרײַן, די חושכ'דיגע הייזלעך מיט די ליכ- טיגע שבת'דיגע פענסטער זעהען אויס ווי אַרעמע מחותנים וואָס קומען אויף אַ חתונה אין צוריסענע בגדים... אין דער שוהל'גאַס.

פון איין זייט שטעהט די הויכע אַריסטאָקראַטישע שוהל, פון די ברייטע פענסטער פינקלען די ברענענדיגע הענגלייכטער אַרויס, דעם חזן'ס לכה'דודי אונטערגעהאַלטען פון זעקס משוררים הילכט אין גע- סיל, געגענאיבער דער שוהל שטעהט דאָס בעל-הביתישע בית המדרש, פון די פערשטויבטע פענסטער שיינען זיך די ליכטלעך אַרויס און דעם שוחט'ס „לכה'דודי“ פון בית המדרש פערשעמט זיך פאַר'ן חזן'ס קול. אין טהיר פון בית המדרש שטיפען ווייסע חברה'ניקעס אַרום, אורחים שפאַרען זיך צו דער טהיר, אז מען זאָל זיי אויף שבת נעהמען. אין דעם צווייטען האַלבען הויז פון בית המדרש וואָהנט דער רב. די פרומע רבי'צין שטעקט איהר שבת'דיג, צנועה'דיג געזיכט אַרויס — אין די ווייסע שבת'דיגע הויב — זאָנט עפּים די גאַס אָן : גוט שבת.

אין די חסידים-שטיבלעך האָט מען שוין מקבל שבת געווען, נאָך מען וואַרט מיט מעריב ביז עס וועט גוט שפּעט ווערען, דערווייל שפאַ- צירט דער יונגער עולם אין די אטלעסענע קאַפּאַטקעלעך, אין די זיידענע גאַרטעלעך אין די גאַס ; די דינע פּאות'לעך ציטערען אויף די באַקען ; אַ רעדעל יונגע בחורים'לעך, יונגינקע חסידים'לעך, „פרואווי-בחורים“, געהען צוערשט און רוקען זיך אַליץ נעהנטער צו, און רייבען זיך צו דער צווייטער רעדעל „חתן-בחורים“, וואָס געהען הינטער זיי שוין פאַמעליכער, געלאַסענער און קוקען מיט גדלות אויף די „פרואווי-בחורים“, און די חתן- לייטלעך, וואָס געהען נאָך פאַמעליכער, נאָך געלאַסענער הינטער זיי, די יונגע לייטלעך טראָגען שוין שטריימלעך און דערווייטערען זיך פון

די „חתן-בחורים“ און קוקען עפּים אויף זיי פון דער הויך, מיט רהמנות:
נאָך נישט קיין גאַנצע יודען.

אויפ'ן צווייטען זייט געסיל געהען צוערשט עטליכע יונגע מייד-
לעך מיט רויטע אָבגעוואשענע פנים'ר, שווארצע שבת'דיגע צעפ און
ווייסע פאַרטוכלעך, זיי געהען געלאָסען, און קוקען זיך אלץ אום הינד
טער זיך צו דעם רעדעל „כלה-מיידלעך“, וועלכע ווילען זיך אלץ צוריי-
בען צו דעם רעדעל ווייבלעך, וואָס געהען הינטער זיי נאָך פּאָואַלער,
נאָך געלאָסענער. די לעצטע טראָגען טיעפע שייטלען, מיט נייע שלאָפ-
ראָקען; זיי האַלטען די קעפּ פּערריסען אין דער הויך און קוקען מיט
גדלות אויף די כלה-מיידלעך וואָס געהען פאַראַויס פאַר זיי און שטעלען
זיך אלע מאָל אָב ווי וואַרטענדיג אויף עפּים...

און אַ טונקעלער שאַטען היַלט שוין דאָס שטעדטעל איין און ער
לאָזט זיך אוועק ווייט, און אידען געהען פון שוהל, פון בית המדרש
אחיים, נאָך טהייל שלעפט זיך אן אורח מיט, און זיי געהען זיך אַהיים,
רוהיג, שבת'דיג.

2.

פּרייטאָג צו נאַכט.

די נאַכט שוועבט לייכט איבער דעם שטעדטיל, די געוועלכער זיי-
נען פּערמאַכט, און פון די אָפענע פּענסטער גיסט זיך דאָס שבת'דיגע
ליכטיגקייט אויף דער גאַס אַרויס. פון אויבען, פון הימעל פינקלען די
נוטהערציגע שטערען אַראָב און זעהען אויס ווי ליכט וואָס זיינען אויך
לכבוד שבת אין הימעל אָנגעצונדען געוואָרען. אַ לייכט ווינטעלע
בלאָזט און אַ הענגעדיגע שילד קלאַפט זיך אָן דער וואַנד. טהיילמאָל
פּערבלאָנדזשעט זיך אין געסיל אַ שטילער זמירות-נגון פון אַ בעל-
הבית. און פון די פיער אָפענע פּענסטער, וואָס איז אין מיטען מאַרק,
פון וואנען עס גיסט זיך אַ גרויס ליכטיגקייט אַרויס, קנאַקט אַ גוואַל-
דיגער „מנוחה ושמחה“, און קלינגט אָב מיט רעש אין דער גאַס. מען
דערקענט באַלד אין זיין עזות'קייט, אַז דער נגון קומט פון אַ ננדישען
טיש אַראָב.

און שטילער ווערט אין געסיל, די אָנגעצונדענע ליכטלעך אין די
פּענסטער פּערלעשען זיך, טהיילמאָל שפּאַציערט זיך אַ יוד אין אַ וויי-

סען שלאָף-ראָק מיט במנוחה'דיגע טריט, און ברומט זיך, מחמת פער-געניגען א שטיל טרויעריג נגונדיג, גאָר נישט, גלאַט אזוי...
 אין דעם קצבישען געסיל זיצען יודען, האַלב-נאַקעט, פאר דער טהיר און שמועסען צווישען זיך; פאר טהייל הייזער אין פאר דער טהיר אויסגעבעט מיט בעטגעוואַנד און א שטעדטלישער בעל הבית האָט זיך עולם הזה אין גלות און שלאָפט זיך פאר דער טהיר... ערגעץ אונ-טער א לאָדען שטעהט עפּים איינער שוואַרץ אָנגעטהון, און יעדעס מאָל, ווען עס הערט זיך טריט געהן, פליהט דער שוואַרצער שאָטען אין הויז אַרײַן, און אין דער נאכט ווייזט זיך א ווייס פארטיכעל... און נאַקעטע הענד האַלמען ביים לאָדען אָן, גאָר נישט, גלאַט דעם לאָדען צו-מאַכען...

אין אַן אונטער-געסעל דרעהען זיך פינף יודען ארויף און אַראָב, געהען איבער דער גאס און זייערע טריט קלאַפען אין דער שטילקייט פון דער נאכט, שומרים זיינען דאָס, וואָס היטען מען זאָל חלילה דאָס שטעדטיל נישט אונטערצינדען — וואָרום א קול איז ארויסגעגאַנגען, אַז די אַרעמע פויערען ווילען דאָס שטעדטיל אונטערצינדען כדי זיי זאָ-לען ארכיט האַבען.

באַלד הערט זיך אַ דריי פון אַ גרענער, אַ הונד בילט, אַ פייף פון אַ פייפיל ענטפערט דעם גרענער, און עס ווערט ווייטער שטיל.

פלוצים הערט זיך אַ געשריי, דערנאָך אַ געלויף.

יודען דערשרעקען זיך, מען לויפט פון די הייזלעך ארויס, האַלב נאַקעטע ווייבער, האַלב נאַקעטע קינדער און מען קוקט גלייך אין הי-מעל אַרײַן: פון וועלכער זייט איז ער רויט.

— פאר וואָס קלינגט מען נישט?

— ווייס איך?

— וואו? מען זעהט דאָך גאָר נישט.

— אודאי ערגעץ אין אַ דאָרף.

פון דערווייטענס הערט זיך אַ קול.

— מען האָט זיי געכאַפט.

אַ יונג קומט אין דער גאס אָן צו לויפען, און שרייט אין דער גאס:

— געכאַפט!

און דורך דער גאס פיהרט מען אַ יונגעל מיט אַ מיידעל דורך, אַלע לויפען, יעדער בעל הבית הויבט זיך אויף פון דער טהיר און געהט

נעהנטער צו און קוקט זיי אין די אויגען אריין.
 — ווער זיינען די העלדען?
 — דו ווייסט נישט? דעם שוהט'ס טאָכטער מיט'ן טאָמעשאָווער
 בחור! — שרייט אַ יונג.
 — אַ בייזע נאַכט אויף זייערע קעפּ... טפו, דערשראָקען זיך, הערט
 זיך אַ ווייבערשער קול אין קצבישען געסעל.

3.

דער שוהלגאַנג.

פאַר טהיר און טהויערען שטעהען נאָך נישט אָבגעוואַשענע יודע־
 נעם, נאָך נישט אויסגעקעמטע מיידלעך איינגעוויקעלט אין פאַטשיילעס
 און ווייסע ספּאָדניצעס, און קוקען.
 פון דעם שוהלגעסיל קאָזען זיך יודען אַהיים, טהייל טראָגען
 פערלייגט דעם טלית איבער'ן האַלז, ווי אַ האַלדזטיכעל; טהייל אונטער
 די קאַפּאַטעס טראָגען גאָר פריי און פראַנק דעם טלית אויף די אַטלעסע־
 נע קאַפּאַטע, אזוי ווי ביים דאווענען. גוים שטעהען אין גאַס און לאַ־
 כען, נו, זאָלען זיי לאַכען, וועמען אַרט דאָס?
 דערנאָך ציהט זיך אַ שורה ווייבער, יעדע געהט אנדערש אָנגעטהון
 פון דער צווייטער, שטיקלעך אַרבייט פון דעם שטערטילשען ווייבער־
 שניידער, פערשיעדענע מיני קאַפּעלושען און גלאַט אזוי בענדלעך און
 טשיפקעס. איינע פאַראַויס, רייזעלע די גבאי'טע, אין אַ שטערען־באַנד
 מיט פעריל בעפּוצט אויפ'ן קאַפּ. נאָר דער עיקר איז דאָס געהען. פאַר־
 אויס געהט, ווי טראָגענדיג אַ פּאַהן אַ יונגעלע. ער האַלט אין דער
 האַנד די מאַמעס סדור מיט נאָך עפּים אַ ספּר'ל איינגעוויקעלט אין אַ
 נאָדזטיכעל, דערנאָך געהט זי אליין און קוקט אויף די אַנדערע ווייבער,
 זי דרעהט אַוועק דעם קאַפּ און קוקט פאַר זיך, נאָר נישט, גלאַט: איך
 האָב דיך אין דער ערד...
 באַלד ציהט זיך נאָך אַ שורה ווייבער. פאַראַויס לויפט אַ מיי־
 דעל צי אַ ווייבעל אין אַ ווינטערדיגע נייע רעטאַנדע — אין דער גרוי־
 סער היטץ, אויפ'ן קאַפּ טראָגט זי אַ דיק שייטעל מיט אַ גרויסען קאַ־
 פעליוש, וועלכע האַלטען מלחמה מיט די אָבגעשאַרענע האָר וואָס וויי־
 זען זיך אויפ'ן שטערען, דאָס שייטעל מיט'ן קאַפעליוש רוקען זיך אי־

בער'ן קאָפּ אַראָב, ווילען זי מאַכען פאַר אַ ווייבעל, די האָר אָבגעשאַרענע ווייזען זיך אַלץ אַרויס און ווילען זי צוריק פאַר אַ מיידעל מאַכען. נאָך איהר לויפען נאָך עטליכע ווייבער, טהייל אַלטע קענען ניט נאָכלוי-פען, קריכען זיי פון הינטען, און די אַרים-געוויקעלטע מיידלעך פאַר דער טהיר ווייזען מיט'ן פינגער און שרייען הויך, איינראָמענדיג איינע דער צווייטער אין אויער אַרײַן: דאָס איז די כלה! די כלה!

*

*

נאָכ'ן עסען.

די הימלען זיינען איבער דעם שטעדטיל איבערגעצויגען ווי אַ ווייסער לײלעך, אָהנע זיך צו בעוועגען. עס דאַכט זיך ווי די הימלען דורכרײזענדיג נאכטען פון ווייט, ערגײז אין דער וועלט אַרײַן, האָבען זיך אָבגעשטעלט, דאָ, אין שטעדטיל שבת צו האַלטען.... און די גלי-הענדע שטראַהלען פאַלען אויף דעם לענגליכען געסיל אַראָב, וואָס ציהט זיך ווייט אַוועק. אויף ערגײז אַ טרעפיל פון אַ געוועלב ליגט אַ הונד אויסגעצויגען, די אויגען פערמאַכט און ער עפענט יעדעס מאָל דאָס מויל אויף און כאַפט אַ פליג.... פאַר די טהירען זיצען ווייבער, האַלטען גראָבע ספרים אין די הענד און לײענען. ערגײז אין אַ פענסטער, פון וואַנען עס ווייזען זיך ווייסע פאַרהאַנגען און בלומען-טעפּ, קוקט אַ מיידעל אַרויס און האַלט אַ בוך אין האַנד. אויף אַ באַנק פאַר אַ הויז זיצען שניידער-יונגען אָנגעטהון אין אויפגעשטעלטע קעלנער מיט קורצע רעק און מאָדישע היטלעך און קנאַקען קערליך. טהיילמאָל שפאַצירט זיך דורך אַ בעל הבית, דאָס טיכעל אויפ'ן האַלז פערלעגט און בעקומט די הייזלעך; ער גיט אַ מאָל אַ שאַקעל מיט'ן קאָפּ אין אַ פענסטער אַרײַן: גוט שבת! פון וואַנען עס ווייזט זיך אַ ווייסער שלאָף-מיטץ צוריק שאַקלענדיג: — גוט שבת!

אין דער גאַס איז שטיל. בעל-הבתים שלאָפען, בעל-בית'טעם לײענען. באַלד ווייזט זיך אַ יוד, נור דער איז שוין מיט און טראָגט דאָס טיכעל אַרום די האַנד אַרומגעבונדען, און גיט זיך אַלע מאָל אַ רייב מיט'ן האַנד פאַר דער וואַנסע — דער פערלשער.... אַ גויע געהט דורך, טראָגענדיג צוויי עמערס וואסער, און פלוצלונג ווייזען זיך פער-שלאָפענע יודען, האַלב נאַקעט, דאָרשטיגע ווייבער, און שלעפען מיט זיך מיט קינדער וואָס טראָגען: קריגלעך, גלעזער, און יעדער שעפט

וואסער פון די עמער. די גויע שעלט, שרייט, רייסט אוועק די עמער,
ווער קוקט אָבער אויף איהר? ...

און ווייטער זוערט שטיל אין גאס.

דאָרטען אין עק מאַרק שפּאַצירט זיך אַ מיידעלע אַליוו. זי געהט
באַוואַלע, אודאי האָט זי זיך היינטיגען שבת מיט אַ קליידעלע בע-
ניעט! און קען זיך נישט איינהאַלטען...

4.

שבת'דיגע פּערגעניגענס.

אַ שבת'דיג קרעמעל מיט שבת'דיגע קונים.

דער מאַרשעליק האָט זיך זיין שבת'דיג קרעמיל. ער מאַכט זיך
עפּים אזאַ מין לימאָנאַדע, נאָך זיין אופּן נאָך. קאָכט צוזאַמען פּאָמע-
ראַנצען מיט צימרינג, שניידט אַרײַן אַ פּאָר ציטרין, און זאָדע, און דאָס
האָט עפּים אַ מין משונה'דיגע קאָליער. און אז מען נעהמט אַראָב די
דראָט, וואָס איז אויפ'ן קאָרעק פּון פּלעשיל, גיט עס אַ זעטץ ווי פּון אַ
האַרמאַט און דער קאָרעק פּליהט גלייך אין שויב אַרײַן, און פּון דעם
פּלעשיל געהט אַ רויך אַרויס, באַלד אַ געוואַלדיגער שוים, וואָס צוהיצט
זיך און שפּריצט אויפ'ן באַלקען — און דאָס וואַסער האָט עפּים אַ מין
טעם, נישט זויער, נישט זיס, נאָר עס דרעהט עפּים אינווייניג, בורזשעט
אויף די נעכטיגע פּיש מיט דעם היינטיגען טשאַלענט.

דאָס ווייב זיינס האָט צו פּערקויפּען אויף שבת פּערשיעדענע
קנאַקערליך, גלאַטע און קאַנטיגע, שוואַרצע און ווייסע, אַרץ-ישראַל'-
דיגע און היגע, און אז איהר געהט דורך פּאַר'ן מאַרשעליק'ס שטוב, קען
מען דערטרונקען ווערען אין דעם ים שאַלעכטס וואָס ליגט פאַר דער
טהיר.

טאַמער וויל אַ איד עפּעס הנאה האָבען שבת פּון אַ שעהנע מעשה,
מיט'ן בן-מלך און דער בת-מלכה, און די זעקס גזלנים, אָדער גלאַט
אַזוי שמר'ס אַ העכסט אינטערעסאַנטען ראָמאַן, קומט מען אַרײַן צום
מאַרשעליק. — אין אַ שוואַרץ שאַפּקעלע, וואָס הענגט אויף דער וואַנד,
ליגען אלע וואַנדער-שעהנע מעשיות, וואָס אַ יודיש האַרץ קען נאָר
גלוסטען.

און דאָס קרעמיל האָט פרנסה נאָר פון שבת. דאָ פערקויפט מען חלילה נישט פאר קיין געלד, חלילה. אויף דער וואַנד הענגט אַ מין לאַנגער טאָוועל מיט אותיות אויפגעשריבען. אונטער יעדען נאָמען ציהט זיך אַוועק אַ שורה לעכלעך. נעהמט איינער אַ פלעשיל וואַסער — שטעקט מען אין אַ לעכעל אַ שטיקעל פאפיער. נעהמט ווער אַ האַנד קנאַקערליך שטעקט מען אַריין צוויי שטרוי, נעהמט ער עפּים אַ בוך צום לעזען, שטעקט מען אין לעכעל נאָר איין שטרוי אַריין. טהייל, ווייטער, האַנדלען מיט עפּעס אזוי מיני סוויטלעך, וואָס זיי קויפּען די סוויטלעך פאַראַויס. און ווייטער די, וואָס האָבען ניט קיין קאַנטע, למשל, ישיבה בחורים ווילען טרינקען וואַסער, לאָזען זיי איבער די גאַרטלען אַ משכון, אָדער אַ מיידעל וויל אַ ראָמאַן נעהמען צום לעזען — לעגט זי אַ טהייל־לעפעלע אַיין, אַ טאַשען־טיכעל, אָדער אַ פאַרטוך.

*

אין גאָרטען ביי חנה ביילע'ן.

ווען דער עולם איז פערטהון מיט'ן שלאָף — און ביים מאַרשעליק לימאָנאַדע טרינקען, קלויבען זיך צוזאַמען יונגע חברה ביי חנה ביילע'ן אין גאָרטען און כאַפּען אַ טענצי'ל.

צווישען פיער בוימער שטעלען זיך אויס פיער דאַמען און פיער העררען, נעבעך פּערהאַרעוועטע דיענסטמיידלעך, מיט שניידער יונג גען. דער מנהג איז ביים טאַנצען נישט צו רעדען פּראָסט יודיש אזוי ווי מען רעדט תמיד, נאָר מען פּערדייטשט דאָס יודיש רעדען.

איינער פון זיי זיצט אויף דעם גראַז און באַמבעלט עפּים אונטער דער נאָז אַ מין ליעדעלע, און דער עולם דרעהט זיך אַהין און אהער. איינער פון זיי — מיט אַן אונטערנעהאַקט אויג און מיט אַ טיעף אָבגעד שוירענע פּאה, און אַ פּערשפּיליוועטען געקראַכמאַליעטען קאָלנער — לערענט דעם עולם.

— פּרייליין דאָבשע, געבען זי מיר די האַנד, אָט אזוי, ראַנדע, ראַנדע.

— אין אַ זייט — קאַמאַנדעוועט אַ צווייטער.

דער דין ר' ליביש ווערט עס געוואָהר, ער כאַפּט דעם בית־המדרש־שמש און לאָזט זיך אין גאָרטען אַריין.

— הולטייעס, עוכרים, די שטאַרט ברענגט איהר אונטער.

און דער עולם כאַפּט די פּים אויף די פּלייצעס און מאַכט פּליטה.

.5

שבת אויפ'ן בארג.

און דער שבת איז אויפ'ן בארג. דאָס שטעדטלי שלאָפט זיך גע-
 שמאָק, אונטער די מאַמעס פארטוך — די מנוחה פון שבת. און חדר-
 יונגלעך האָבען זיך אויפ'ן באַרג פערקליבען, אויף דעם שפיטץ באַרג
 שטעהען יונגען און קוקען דורך די פויסטען אויפ'ן שטעדטלי, מרגלים
 הייסען דאָס, „שפירען אויס“ דאָס „אַרט“ מיט שפאָקטיפען, באַרג-
 אַראָב, גליטשען זיך יודישע קינדער איינס נאָכ'ן אַנדערען, איינס נאָכ'ן
 אַנדערען, און צורייבען די שבת'דיגע קאָפּאַטקעלעך, מיט די שבת'דיגע
 שטיוועל. ווייבער געהען שפאָציערען אויפ'ן וועג, פאר'ן באַרג, און
 שטעלען זיך אָב, שרייען אויפ'ן באַרג ארויף: נחום, די שבת'דיגע קאָ-
 פּאַטע, היים, געהסט אַראָב, דו געהסט? חברה הערען ניט און
 גליטשען זיך ווייטער איינס נאָכ'ן אַנדערען באַרג-אַראָב. באַלד שרייט
 אַ יונגעל: דער רבי געהט, דער רבי! און חברה מאַכען פליטה, ווייט
 אוועק....

און דאָרט ווייט אונטער'ן באַרג ציהט זיך דער וועג אוועק. אָט
 ווייזט זיך דאָס וואַסעריל וואָס עס טהיילט דאָס שטעדטלי דורך, דאָרט
 איז די וואַסער מיהל, דאָס דאָד קלאַפט אין וואַסער, און עס פאַטשט
 פון דערווייטען, און דאָרט נאָך דער וואַסער מיהל געהען בית המדרש
 בחורים ווייט אויפ'ן וועג שפאָצירען...

.6

דער טהייל שבת וואָס קעהרט צו גאָט.

דער עולם דערהויבט זיך פון שלאָף, אין די גאַסען הויבט אָן צו
 רעש'ן, פון די אָפּענע פענסטער לאָזט זיך דער קול תורה הערען. אָט
 הערט זיך אַ קוויטשענדיג קול פון אַ יונגעל פּערהערענדיג זיך ביים טאָ-
 טען. אַ יוד זאָגט ערגיץ פרק הויך, אויפ'ן קול. פון ערגיץ וואו הערט
 זיך ווי אַ צווייטער יוד לערנט חומש. באַלד קומט פון ערגיץ אַ טרויערי-
 גער גמראַ-נגון צו שווימען. אין דער גאַס מאַרשירט אַ שערענגע קינדער
 צו פאַרלעך; פאַראויס דער בעהעלפּער, ווי אַ פאַסטוך פאר דער סטאַדע,

הינטער זיי דער רבי; זיי געהען באַלד אין הויז אַרײַן, אַ אינגעל הויבט אָן אורדאי חומש צו לערנען.

אין דער שוהלגאַס איז היימלעך, ווייבער אָנגעהוּן שבת'דיג זײ צען פאר דער טהיר און שמועסען צווישען זיך. אין עק שוהלגאַס, וואו עס הויבט זיך אָן די שוסטערגאַס, האַלטען יודישע יונגלעך מלחמה מיט שקצים, שיסען מיט שטיינער, אַ געלויב ווערט, יודען לוי פּען, ווייסען אַליין נישט וואו: אַ גוי יאָגט! ...

דאָס בית־המדרש איז פול, דער בעריהמטער לאָמזער משולח זאָגט היינט פאר'ן עולם, און זיין קול הערט זיך פון די אָפענע פענסטער, מיט אַ וויינעדיגען „ר ב ר ת י!“ און דער עולם שמעהט צוזאמענגעקוועטשט און שוויצט, עלטערע ווייבער אויף די פענסטער בייגען די אויערען אין בית־המדרש אַרײַן, ווילען אויף אַ וואָרט הערען.

די בעל־בתיים פון דער אַריסטאָקראַטישער שוהל לאָזען זיך בע־גינגען מיט אַ בלוזע קאַלטע מנחה...

אין דער גאַס זעהט מען נור ווייבער.

אין דער זעלבער שוהלגאַס, ערגיץ אין אַ הויף, אויף קרומע טרע־פען, אין אַ קליין שטיבעלע, ד' על ד', האָבען זיך אַ פּאַר יונגע לייטלעך צוזאמענגעקליבען. די ווענד אין דעם קליינעם שטיבעל זיינען בעהאַנט־גען מיט בילדער און צייכענישען; אַ גרויסער „מגן־דוד“ אין מיטען „ציון“ אויסגעקלעבט מיט רוים פּאַפּיער, פון איין זייט מגן דוד הער צי ל' ס' בילד צוזאמענגעשטעלט פון קליינע פינטעליך, וואָס דאָס, זאָגט מען, זיינען אותיות; אויף דער צווייטער זייט הענגט אַ ראַם, דרינען אַ שטיק פּאַפּיער, מיט פּערשיעדענע פּאַרבען אויסגע־מאַלט, דאָס זאָל זיין אַ יוד, וואָס אַקערט די ערד, און די הויכע טענענ־בויםער גיבען צו פּערשמעהן, אז עס איז ארץ ישראל, אונטען איז מיט גרויסע גילדערנע בוכשטאַבען אויסגעמאַלט: „מאתי געציל בן־ציון.“ אויף דעם טיש, וואו ס'זיצען די יונגע לייטלעך (צו מעהרסטען טראָגען זיי בריִען), ליגען אויף פּאַראַדע אויסגעשפּרייט אייניגע אַלטע געלע נומערען, „די וועלט“, אַ יונגער־מאַנטשיק מיט אַן אַרומגעשוירען בער־דיל און בלאָע בריִלען, — אין די לאַצען פון פּאַלטאָ טראָגט ער עפעס אַ מין שפּילקע אַריינגעשטעקט, אין וועלכער עס איז קינצליך אַ מגן־

דוד אויסגעקריצט — שטעלט זיך אויבען-אָן, געהמט א נומער „וועלט“
 אין האַנד אַרײַן און הויבט אָן צו לעזען :
 — ר ב ו ת י ! הויבט ער אָן, ווי דער מגיד א דרשה.

.7

דער שפּאַציער.

עס האָט שוין אָנגעהויבען צו טונקלען, די זון ציהט זיך פּאַוואָלע
 מיט רוהיגע שבת'דיגע טריט אַרונטער אונטער'ן שטעדטלי. יודען
 געהען אַהיים פון שוהל שלוש-סעודות עסען. זעליג פוהרמאַן לאָזט
 זיך מיט זיין „ווייסען אַדלער“ שפּאַציערען צום ברונען. דער ווייסער
 טראָגט אויפ'ן האַלז דעם עמער, און געהט זיך מיט פּוילע טריט,
 מנוחה'דיג, אַזוי ווי ער וואָלט געוואוסט, אז מען טאָר אום שבת קיין
 „פּסיעה גסה“ ניט מאכען. אין דעם געסיל' הויבט זיך שוין אָן ווייזען
 פּאַרלעך, מיידלעך קוועטשען זיך איינע אין דער צווייטער און געהען
 צוזאַמענגעדריקט שפּאַציערען. באַלד ציהט זיך דורך א שורה ווייבער
 אין טיעפע שייטלעך, בעלעגט מיט אַלערליי מיני ציערונג : קייטלעך,
 אויער-רינגעלעך, און יעדע האַלט ביי דער האַנד משה'לעך, שלמה'לעך
 אָנגעטהון אין כּנפות'לעך און אין היטלעך, די יונגעלעך האַלטען זיך
 אָן ביי דער מאַמעס הענד, און די ווייבער מיט זייערע קינדערלעך אָהן
 עין הרע, פּערשטעלען דעם וועג, באַלד לאָזט זיך אַדורך א גרופּע מאַנס-
 פּערשויןען, אַלע גלייך אָנגעטהאָן, נאָר טהייל האָבען געלע בערדלעך,
 טהייל שוואַרצע, טהייל רויטע (די ערוואַקסענע קינדער געהען מיט די
 טאַטעס מיט), און דער עולם שמועסט הויך אין דער גאַס פון פּער-
 שיעדענע שטאָרט-זאַכען.

אויף די בענק פאר די הייזער זיצען אַלטע ווייבער און קוקען
 שטום אויף דעם יונגוואַרג ; בעטראַכטען דעם דור, וואָס זיי לאָזען נאָך
 זיך איבער, טהיילמאָל מאַכט איינע די צווייטע א בעמערקונג און רוימט
 איהר עפעס אין אויער איין, נאָר מעהרסטענטהייל איז דער אַלטער
 עולם שטיל און בעטראַכט די שפּאַציערענדע.

8.

מוצאי שבת.

עם טונקעלט שוין, די זון האָט זיך לאַנג שוין אַראָבגעלאָזט אונ-
טער די שפיטץ דעכער, אונטער די „ארענדע“, און דאָס שטעדטיל איז
אין אַ טונקעלען שאַטען איינגעהילט געוואָרען, עפעס ווי איינצושלאָפֿען,
ווייבער געהען איילענדיג פֿון שפּאציער אהיים און אַ קליין מיידעלע
שטעהט פֿאר אַ הויז און וויינט הויך: „מאַמע!“

אַלע בעלי-בתים זיינען אין בית המדרש פֿערזאמעלט, און אין בית
המדרש אין שטאַק פינסטער, איינער שמועסט מיט'ן צווייטען, נישט
צו זעהען זיין געזיכט. פֿון דעם פינסטערען עולם לאָזט זיך פֿלוצלונג
הערען אַ וואַכענדיגער „והוא רחום“, דער שמש שטעהט אויף די טרעפֿ-
לעך פֿון דעם בית המדרש און קוקט אין הימעל אַריין, זוכט אַ שטערן,
אז ער זאָל קענען אַ ליכט אָנצינדען.

ביים רב זיינען די פענסטער אָפֿען, און פֿון דאָרט דרינגט אַ טרוי-
עריגער „שיר המעלות“—נגון אַרויס, יודען בעגלייטען דעם שבת מיט
געזאַנג...

אין די גאַס איז שטיל — דאָרט אין עק איז שוין פינסטער, און
פֿון אַ אָפֿען פענסטער פֿערבלאָנדזשעט זיך אַ שטילער טרויעריגער „גאַט
פֿון אברהם“.

פֿון דערווייטענס הערט מען:

— שרה'לע, מען מעג שוין אָנצינדען.

אין אַ שוואַרץ פענסטער בעווייזט זיך אַ ברענענדיג ליכט.

און דער עולם לאָזט זיך פֿון בית-המדרש אַהיים, טהיילמאָל הערט
זיך צווישען עולם אַ טרויעריגער „גוט וואָך“, דער איבריגער עולם
איילט זיך שטיל, טרויעריג אהיים.

אויבען אין הימעל בעווייזען זיך וואָס אַ מאָל מעהר די שטערען,
עס איז נאכט.

באַלד ערגיז וואו עפענט זיך, פֿלוצלונג, אַ געוועלכ, און אַ גרויער
פּאַס ליכטיגקייט פּאַלט פֿון געוועלכ אין דער פינסטערער גאַס אַריין.
באַלד בעווייזט זיך אַ צווייטעס, אַ דריטעס געוועלכ און די פינס-
טערע גאַס ווערט ליכטיגער.

פֿון דערווייטענס דעהערט זיך אַ קול:

— טאַטע, זעליג שפּאַנט שוין דעם וואָגען איין...

קאנסטימוציע

עס איז נאָך געווען נאכט, נאָר דאָך האָט שוין אַ גרויער מאָרגען־פֿלעק פֿון אַ חשון טאָג ברוגז'דיג און פרעמד זיין גרויקייט אויסגעגאָסען אין אַן עק הימעל וואָס האָט זיך געוויזען ווייט אין עק גאס, צווישען צוויי הויכע ציילען הייזער.

די הויכע גאס הייזער, אזוי ווי מען וואָלט פֿלוצלונג פֿון זיי די שוואַרצע נאכט־דעקע אַראַבגענומען, זיינען וויטער געשטאַנען ווי פֿריהער, פֿערשלאָפֿען און שטום... אין גאס איז קיינעם ניט געווען צו זעהן, נאָר פֿון ערגעץ ווייט האָט זיך געהערט אַ רעדער־קלאַפֿען פֿון אַ לוי־הוואָגען, וואָס איז ערשט דורך די נאכט אין דער גאס דורכגע־פֿאַהרען.

און די רעדער האָבען אין די שטיינער אָבגעהאַקט ווי אַ שווערער קויהלען־וואָגען. דעם לוי־הוואָגען איינער אליין, מיט אַ מת אין זיך, און מיט איין לעבעדיגען מענש — דעם שמייסער — אויף זיך, האָט געשלעפט איין לעבעדיגער פֿערד, וואָס ראַכט זיך אַז קיינער האָט עס אָנגעטריבען, נאָר איינס אליין האָט עס געבלאָנדזשעט גאס אויס, גאס איין.

אויפֿ'ן טראַטואַר, געגענאיבער אַ נאַקעמען בוימען־סקווער, איז געלעגען אַ טוידטער קערפֿער פֿון אַ גע'הרג'עמען יונגען מענש, האַלב פֿערנעצט אין דעם בלוט וואָס איז פֿון זיין אויפֿגעשפּאַלטענעם קאָפּ גערונען, האָט ער יעצט, אין דער נאכט, זעהר שוואַרץ אויסגעקוקט... די טוידטע שמאַטע וואָס האָט זיך אויפֿ'ן טראַטואַר אַרומגעוואַל־גערט האָט אזוי עפעס פֿערשטומט די גאס, אַז דער זעלנער מיט די ביכס, וואָס איז ניט ווייט פֿון איהר געשטאַנען איינגעוויקעלט אין זיין פייכטען מאַנטעל, האָט אויך דעם איינדרוק געמאַכט ווי אַ טוידטע שמאַטע איינגעוויקעלט אין אַ זעלנערשען מאַנטעל, וואָס מען האָט

אניערדערגעשטעלט נעבען אַ וואַנד, און ווי עפעס אַ שפיעלעריי, האָבען
איהם קינדער אַ ביקס אין אַרעם אַריינגעשטעקט...

אויף זיי ביידע, אויף דעם טוידטען קערפער און אויף דעם זעלנער,
האָבען די נאָקעטע צווייגען פון די נאָקעטע בוימער אין דעם גאָרטען-
סקווער געשאַקעלט אַהין, געשאַקעלט אַהער, געזאָגט... געזאָגט... און
געזאָגט, און איין גאָט ווייס וואָס זיי האָבען געוואָלט...

און ביי דעם אַלעם איז אין גאס אַזוי שטיל געווען, ווי איינס
וואָלט מיט דעם צווייטען פרעמד געווען... ווי איינס וואָלט דאָס צווייטע
ניט דערקענט...

אַזוי פרעמד און אונבעקאַנט האָט זיך איבער דעם אַלעם געצויגען
אַ גרויע פלאַכטע פון אַ פערנעבעלטען חשון טאָג...

ווייט אין עק גאס האָט זיך אַ שוואַרץ פלעקעל געוויזען, וואָס
איז וואָס אַמאָל געהנטער אָנגעקומען! אין דער שטילער גאס, ווי פון אַ
פרעמדער וועלט, איז אַ אינגעל, אַ גאַזעטען-טרעגער, מיט באַרפּוסע
פּיס און אַן אויפגעדעקטען קאַפּ אָנגעקומען צו לויפּען. אין אַרעם האָט
ער געהאַלטען אַ פאַק מיט „עקסטראַס“ אין אַ ווייס שטיק פאַפּיר אין
האַנד, און אַ קול פון אַ יונגע ברוסט האָט די שטילע לופט פון די שטילע
נאַכט דערציטערט:

„קאָנסטיטוציע!“

ער האָט געגעבען אַ בליק אויף דעם טוידטען קערפער, וואָס האָט
זיך אויפ'ן טראַטואַר אַרומגעוואַלגערט, און פלינק געמאַכט פּיס... פון
הינטער איהם האָט זיך געהערט זיין קול:

„קאָנסטיטוציע!“

קײן אַמעריקאַ

אויף די שיף צווישען אלע צווישענדעקער האָב איך זי בעמערקט. עס איז געווען אַ ליטווישע גוײַע מיט צוויי קינדער. דאָר און טרוקען איז איהר געזיכט געווען, און האַרט איז איהר הויט געווען. און גרויס און לאַנג זיינען איהרע הענד געווען. דאָר אזוי ווי די ערד וואָס האָט זי ארויסגעגעבען, — די אַרימע ליטווישע ערד, וועלכע ציהט זיך מיילען אוועק, און קיין וואַסער און קיין באַרג בעזוצט איהר רוקען ניט. טונקעל און אַרעם איז איהר געזיכט. נור איהרע שוואַרצע, טיעפע אויגען זיינען פייכט און וואַרפען אַ טרויעריגען שימער אויף איהר געל פאַרמעט-געזיכט.

פון די ערשטע מינוט אָן, וואָס זי האָט זיך מיט איהרע קינדער אויף איהר אַרט אין די צווישענדעק אוועקגעלעגט, אזוי איז זי געבליבען ליעגען, ניט צו בעוועגען זיך פון אַרט, ווי אַ הוהן, וועלכע האָט זיך אויף איהרע הינדעלעך ארויפגעזעצט, און וואַרימט זיי מיט איהרע פעדערען, אזוי האָט זי אונטער איהר קאפּטען איהרע צוויי קינדער אַרונטער-גענומען, און בעהאַלטען זיי. מיט קיינעם האָט זי קיין וואַרט געטוישט, האָט נור פון צייט צו צייט אַ חושד'יגען בליק אויף די אַרומיגע געוואָר-פען און באַלד האָט זי זיך ווייטער געגעבען אַ לאַז אַריין אין איהרע געדאַנקען און האָט געשוויגען... און איהר בליק איז ערגעץ-וואו געווען געריכטעט, וואס ניט די שיף, ניט דער ים, איז זיין ציעל געווען.

עס האָט זיך דיר געדאַכט, אזוי ווי זי האָט איהר בליק איינגע-טאַפיעט אין דעם סטאוּ וואָס ניסט זיך הינטער איהר אַרעמע כאַטקעלע, דאָרט אין דער ליטע, און קען זיך ניט אַברייסען פון איהם. די „שקצים'לעך“, איינס אַכט יאָהר, דאָס צווייטע פיער יאָהר, האָבען אויך פון הינטער זייער מוטער'ס קאפּטען זייערע בליקען ערגעץ-וואו געריכטעט. אזוי איז זי אַבגעזעסען גאַנצע טעג אָהנע אַ וואַרט צו רעדען, אַדער זיך צו בעוועגען פון איהר אַרט.

איך פלעג טהיילמאָל אין אבענד אַרײַנגעהן אין צווישענדיקע. איך האָב מיך יעדעס מאָל אָבגעשטעלט קוקען אויף די גויע מיט די צוויי קינדער, וועלכע ליעגען אין די טונקעלע נאַכט אין דעם רוישענדען רעש פון די אַרומיגע פויערים און קוקען מיט שרעק דורך דעם פענסטער אין דעם שוואַרצען ים אַרײַן. וויפיעל מאָל איך האָב ניט געפרוואווט רעדען מיט איהר, האָט זי מיר ניט אָבגעענטפערט, נור געוואָרפען אַ חושד'יגען בליק אויף מיר, און צוגעשאַרט די „שקצים'לעך“ צו זיך, מוראד האָבענדיג אַז איך זאָל זיי ניט אַוועקנעהמען פון איהר, און איך האָב שטענדיג דאָס געפיהל געהאַט ווי דאָס שיה, אויף וועלכען מיר פּאָהרען, מיט זיינע שוואַרצע קוימענס איז עפעס אַ ריעזיגע ים-היה, וועלכע קומט אָנגעלאָפּען און גל'ט אַוועק מוטערס פון זייערע קינדער, קינדער פון זייערע מוטערס און פיהרט זיי אַוועק ערגעץ ווייט, ווייט, אין פרעמדע לענדער, צו פרעמדע ברעגען.

אויף די שיה האָט געהערשט מאָזלען. דער דאָקטאָר איז יעדען אין דער פריה אַרומגעגאַנגען און האָט אונטערגעזוכט די אויגען און די אויערען פון די קינדער. די מוטערס פלעגען מיט שרעק קוקען יעדען אין דער פריה אויף די קינדער, און ווען דער דאָקטאָר איז צוגעקומען צו זיי, האָבען זיי רחמנות'דיג מיט ציטערנדע הענד און שלאָגענדע הערצער בעהאַלטען די קינדער ביי זיך, און נור געוויזען די קעפלעך פון די קינדער, און בלייבן געקוקט אין דאָקטאָר'ס אויגען אַרײַן.

דער דאָקטאָר האָט אויך בעקוקט יעדען טאָג די גויע'ס אינגלעך. די גויע'ס האָט ניט געוואוסט צו וואָס און ווען, נור יעדעס מאָל ווען דער דאָקטאָר פלעגט זיך דערנעהנטערן צו איהר, פלעגט זי נעהמען איהרע קינדער אונטער איהר קאַפּטאַן, און אַרויפלעגען זיך אויף זיי, און מיט שרעק און מורא געקוקט אויפ'ן דאָקטאָר, ווי אויף אַ מלאך המות, און אויסגעשטרעקט איהרע הענד, ווי זי וואָלט זיך געוואָלט פון איהם רעטען, און נור מיט געוואָלט פלעגט עס געלינגען די קינדער פון אונטער איהר בויך אַרויסצוקריגען, און בעקוקען זיי.

אין איין טאָג האָט דער דאָקטאָר געהייסען זיינע בעגלייטער צו נעהמען דעם קליינעם אינגעל אין קינדער-האַספיטאַל, אין די אבטהייט לונג פון מאָזלען און קיינעם ניט צולאָזען צו איהם. דער קליינער אינגעל איז קראַנק געוואָרען. אַז מען האָט געפרוואווט אַוועקטראָגען דעם אינגעל, האָט די גויע צום ערשטען מאָל געגעבען אַזאַ שריי אויס

„יעזום“, אז די גאנצע צווישענדעק איז דערציטערט געוואָרען, און מיט אויסגעשטרעקטע הענד ווי אַ וואָלפּין האָט זי זיך געגעבען אַ לאָז אַרײַן צווישען די מאַטראָזען, מיט איין שטויס האָט זי דעם מאַטראָז געוואָר-פען צו דער ערד, און האָט צוריק אַרויסגעקריגען איהר קינד, אַ וואַלע אַרויף זיך אויף איהם, פּערדעקט איהם מיט איהר קערפּער, און אויב-געשטרעקט איהרע אויגען מיט איהרע געגעל אַרײַנצושען זיך אין דעם שונאָס פּלייז אַרײַן אום איהר קינד צו ראַטעווען.

נאָך אַ שעה שווערער אנשטרענגונג איז אַכט מאַטראָזען מיט צורראַפּעטע הענד, צוביסענע פינגער און צובלוטיגטע פּנים'ער געלונגען דאָס קינד פון אונטער איהר אַרויסצוקריגען און אין האָספּיטאַל צו ברענגען. די גוי'ע האָט זיך אָבער געגעבען אַ וואָרף אַרונטער הינטער די טהיר פון האָספּיטאַל און איז אָבגעלעגען אַ גאַנצע נאַכט. ווי אַ הונד האָט זי געוואַרעט אויף די טהיר און ביי די ערשטע געלעגנהייט, ווען דער פּעלדשער האָט געעפענט די טהיר, האָט זי זיך געגעבען אַ לאָז אַרײַן, און מיט איין שפרונג איז זי שוין געלעגען אין קינד'ס בעטעל און האָט אַרומגענומען איהר קינד און צוגעטוליעט צו זיך.

ווען דער דאָקטאָר איז אַרײַנגעקומען האָט ער שוין דערזעהן ווי דאָס קראַנקע קינד נאָרעט איין זיין רויט צוהיצט פּנים'ל אין די בריסטען פון זיין מוטער. ווי אַ קאַלב אַזוי גראָבט ער איין דאָס פּנים'ל אין די מוטער'ס לייב, און די מוטער הויכט דאָרויף, צו קיהלען זיין היץ און אָטהעמט איין אין איהר מויל דעם קינד'ס וואַרימען אָטהעם, און בעקושט עס, און בעלעקט עס, ווי אַ קוה בעלעקט איהר יונג קעלבעל, אַזוי בעדעקט זי מיט איהר געלב פּנים דעם קינד'ס פּלאַמענדע קעפעל און פּנים'על.

עס איז שוין געווען פּערפאַלען, מען האָט געמוזט די גוי'ע לאָזען ביים קינד. הינטער דער טהיר איז אָבער געלעגען דאָס עלטערע אינגעל און האָט מיט זיין קעפעל געשלאָגען אויף די טהיר פון האָספּיטאַל, און האָט מיט אַ וויינענדע שטימע געשריען: „מאַמוכאַ, מאַמוכאַ!“ עס האָט ניט געוואָלט נעהמען צו זיך ניט קיין עסען, ניט קיין צוקערוואַרג. די מוטער פּלעגט אַרויסשפּרינגען פון בעט, צולויפען צו די טהיר, רייסען די טהיר, האַקען, אָבער די טהיר איז געווען גוט פּערשלאָסען. האָט זי צו איהם דורף די טהיר אַרויסגעשריען אַ פּאַאַר „לאַסקאווע“ ווערטער, און האָט זיך צוריקגעלעגט צום קינד אין בעט אַרײַן. כל זמן זי האָט

געהערט דעם קינד'ס געוויין פון יענער זייט טהיר איז זי רוהיג געווען, נור צום סוף האָט מען מורא געהאַט, אַז די מוטער זאָל זיך ניט אַרויס־קריגען פון האָספּיטאַל און אַרײַנגעהמען דאָס צווייטע קינד און אָנ־שטעקען עס מיט מאָזלען, האָט מען דעם אינגעל מיט געוואַלט אוועק־גענומען פון הינטער דער טהיר, און אָבגעפּיהרט איהם אין אַ צווייטע אַבטהײלונג.

די גו'ע האָט געהערט פון אינוועניג דעם קינד'ס געשרײ. מיט אײן שפרונג איז זי געווען בײ דער טהיר און געקלאַפט מיט איהר קאָפּ אָן וואַנד, שרײענדיג מיט אַ האַרצרייסענדען קול: „גאָספּאָד פּאָמילױ“, „גאָספּאָד פּאָמילױ“! זי האָט מיט די הענד געקראַצט אויף די טהיר, געביסען, געוואָרפען זיך, און געשלאָגען מיט דעם קאָפּ, אבער עס האָט גאָר ניט געהאַלפען; די טהיר איז געווען צו שטאַרק.

בײ די ערשטע געלעגנהײט ווען עס איז נור ווער אַרײן אין האָספּיטאַל, האָט זי זיך געגעבען אַ חאַפּ אַרויס און איז אַרײן אין די צווישענדעק און האָט אָנגעהויבען זוכען צווישען די בעטען און די קינדער איהר אינגעל, רופענדיג איהם ביים נאָמען: „אַנטאָניו, אַנטאָניו!“

עס איז געוואָרען אַ געוואַלד, די גו'ע שטעקט אָן די קינדער מיט מאָזלען, די מוטערס האָבען געכאַפט די קינדער און זײנען אַנטלאָפּען פון איהר, בעהאַלטענדיג זיך אין די ווינקעלעך, אויף די בעטען. די פּאָטערס האָבען זי אוועקגעיאָגט פון זייערע קינדער, און זי איז ווי אַ משוגענע אַרומגעלאָפּען אין אַלע ווינקעלעך, אויף אַלע דעקען און בעטען און געזוכט איהר עלטערן „שקצ'ל“ — בעטענדיג זיך בײ די מוטערס. מען האָט מורא געהאַט פאַר איהר, דער דאָקטאָר האָט געשריען: „בעהאַלט די קינדער!“ אַנדערע האָבען געשריען: „דער טויט, דער טויט, זי וועט אײך די קינדער טויטען!“

מען האָט זי געפרוּאוּט צוריקצונעהמען אין האָספּיטאַל אַרײן. עס האָט אָבער ניט געהאַלפען. וויפּיעל די מאַטראָזען האָבען זיך ניט אָנגעשטרענגט, זי האָט מלחמה געהאַלטען מיט איהרע נעגעל און מויל, און דער געשרײ אין צווישענדעק איז געוואָרען וואָס אַמאָל העכער און האַרצרייסענדער.

דאָן איז דער דאָקטאָר אַרײן אין האָספּיטאַל און האָט אַרויס־גענומען דאָס קראַנקע קינד אויף זײנע הענד, האָט עס אַרײנגעבראַכט

אין צווישענדעק און האָט עם געוויזען פון דערווייטען דער גוי'ע. די גוי'ע, דערזעהענדיג דאָס קינד, האָט זיך געגעבען אַ וואָרף אויפ'ן דאָקטאָר. דער דאָקטאָר האָט עם אָבער גענומען און גאנץ פאַמעלעך דערמיט אַרויס פון צווישענדעק, ווייזענדיג עם אַלץ די גוי'ע.

דאָס קינד האָט די הענדטלעך אויסגעשטרעקט נאָך דער מוטער, און די מוטער איז ווי אַ קוה נאָכגעגאַנגען נאָך דעם קינד, אַלץ אומ-קוקענדיג זיך, זוכענדיג מיט די אויגען און שרייענדיג: „אַנטאָניו, אַנטאָניו!“

ער האָט זי, נאָכלויפענדיג נאָך איהר קראַנקעם קינד, אַרייַנ-געצויגען אין האָספיטאַל אַריין, און האָט זי געהאַלטען פערשפּאַרט דורך די גאַנצע צייט פון אונזער רייזע.

בריעף פון דער רייזע

„אין אמעריקא איז דיין טאטע“ — הייבט זיך אָן אַ אירדיש פּאָלקס־לידער, און ניט בלויז דער טאטע. אמעריקא — עס איז דאָך אונז אַ צווייטער בית־הקברות געוואָרען. עס האָט דאָך ביי אונז די אינגסטע, געזונדסטע קינדער צוגענומען, עס האָט דאָך פון אונז אונזערע זיהן און טעכטער, ברידער און שוועסטער צוגענומען. זייער פּאָטאָגראַפיען הענגען דאָך ביי אונז אויף דער וואַנד, עס קוקען די מוטערס אויף די פּאָטאָגראַפיען פון די קינדער, פּאַפּיערלעך שווינגען. און דאָרט אויף יענער זייט ים אוקינס, הענגען די פּאָטאָגראַפיעס פון אונז ביי זיי אויף דער וואַנד און שווינגען אויך. וועלכעס הייז האָט ניט איינעם אין אמעריקא? ווער האָט ניט קיין פעטער, קיין ברודער, קיין מוהמע, קיין שוועסטער אין אמעריקא? עס ליעגט דער ים צווישען אונז — נור אפילו די ברויזענדע וועלען פון ים אוקינס קענען דאָך אונזערע ברידער ניט אויס אונזערע ברידער מאַכען.

אויף די ימים שווימען שיפען, — קניעט אַנידער, נעהמט אַראָב דעם הוט פאַר די שיפען. אין זייערע צווישענדעקען רייזט אַן אייביג פּאָלק פון איין ברעג צום צווייטען — דאָס פיהרט דער ים אַ גרויסען, גרויסען גייסט, אַן אייביגקייט איבער, פון איין ברעג צום צווייטען. ניט קיין מענשען רייזען דאָ אין די צווישענדעקען אויף די שיפען — אַ פּאָלק, אַ פּאָלק, ווי עס וואָלט זיין היימאַט־הס־ערד, די בערג און די טהאַלען, די וועלדער און די פעלדער פון זיין לאַנד מיט זיך אויף די שיפען מיטנעפיהרט קיין אמעריקא.

דאָ דער טאטע, דאָרט דאָריבען — די קינדער; דאָ דאָס ווייב, דאָרט דאָריבען — דער מאַן.

אַ קלייניגקייט ליעגט נור צווישען זיי — לענדער און דער ים אוקינס.

און יעדעס מאָל, ווען איך דענק פון אמעריקא, זעה איך פאַר מיר

די מוהמע רחל-לאה פון אונזער שטעדטעל.
 די מוהמע רחל-לאה האָט דאָריבען אין אמעריקא דעם מאַן געהאַט,
 אַכטצעהן יאהר איז ער שוין דאָריבען געווען. אויף יעדען יום טוב
 האָט ער דאָלאָרס געשיקט מיט אַ פּאָסטאָגראַפֿיע, אין גאָלדענע קייטען
 איז ער געווען געמאָהלט, און האָט געשריעבען, אז די מוהמע רחל-לאה
 זאָל איהם אויף איהר בילד שיקען.

נור די מוהמע רחל-לאה איז וואָס אַמאָל עלטער געוואָרען: איהרע
 באַקען איינגעפאלענער, איהרע אויגען טיעפער אין די אויגען-לעכער
 אַרײַן — איז זי צום פּאָסטאָגראַפֿיסט געגאַנגען און געלאָזט זיך אַבמאָהר
 לען אין אַ קאַפּעלוש.

— זאָל ער זעהען אז מען קען זיך אויף דאָ פּוצען אין קאַפּעלושען,
 אפּשר וועט ער זעהען און אָנהויבען צו בענקען...

נור דער קאַפּעלוש איז שוין געווען אַביסעל צו יונג פאַר איהר.
 פלעגט זי זיצען אין די שעהנע זומערדיגע פּרייטאני-צירנאַכטסען
 פאַר דער טהיר פון איהר הייזעל, די לבנה האָט אין הימעל שפּאַציערט,
 דער בעז האָט אין דעם סטעלמאַר'ס גאָרטען געבליהט, און פאַר דער
 טהיר, דאָרט אין ווינקעל, איז דער קצב ליב מיט זיין יונג ווייבעל
 אויסגעבעט פאַר דער טהיר געזעסען, און האָבען געקיערט אין דער
 שטיי...

דאָס קיכערן האָט שטענדיג מיין מוהמען אויפגערגט, האָט זי
 אָבגעקערעכצט, און אין שטוב אַרײַן. פאַר איהר בעט איז „איהרער“
 געהאַנגען אין גאָלדענע קייטען געמאָהלט.
 נור קיכערן האָט ער ניט געקענט, פּאַפּיער קאַן דאָך ניט קיכערן...

און דער צוג געהט ווייטער, און פאַר מיין פענסטער פליהען
 פאַרביי פעלדער און טייכען.

און דאָס זיינען דאָך די פעלדער, אויף וועלכע מיינע ברידער
 האָבען זיך ערצויגען. איהר, וועלכע קענט דעם חלום פון מיין יוגענד,
 איהר, פאַר וועלכע איך האָב אַלעס פּערטרויט — איהר האָט קינדער
 ערצויגען, זיי זיינען דערוואַקסען געוואָרען, האָבען אייך פּערלאָזט. די
 אַלטע זיינען נאָך אין שטעדטעל געבליבען, לעבען פון דעם, וואָס די
 קינדער שיקען געלד פון אמעריקא, און וואַרטען אויפ'ן טויט, אז זיי
 זאָלען אין אייך בעגראָבען ווערען, מיט אייך אויסגעמישט ווערען.

די יונגע, וועלכע איהר האָט ערצויגען, האָבען זיך אויף אייך ניט געקענט דערהאַלטען, און זיינען אין דער וועלט געגאַנגען. אַלע שיפען האָבען זיי איבער אַלע ימים צו די ברעגען געפיהרט און יעצט פֿאַהר איך דאָך צו זיי, איך זעה אייך — וואָס זאָל איך זיי זאָגען פֿון אייך? איך וויל מיך אין אייך איינקוקען, און דאָרטען זיי דעם טאָן פֿון אייער טרויעריג געמיטה איבערגעבען. איך וועל אַ פּויסט ערד אין מיין פֿאַלע איינבינדען און זיי מיטברענגען — זייט געגריסט היימאַטליכע פעלדער, איהר זיינט מיר אַזוי פרעמד און דאָך אַזוי נאָהענט... און געגענאיבער מיר זיצען קינדער, קינדער וואָס פֿאַהרען נאָך אַמעריקא.

דאָס עלטסטע — דאָס מיידעל איז אַלט אַ יאהר זעכצעהן. זי איז די מוטער פֿון איהרע צוויי אינגערע שוועסטער און אַכטייעהריגען ברודער. אַ קינד נאָך איז די מוטער. אין אַן אנדער פֿאַלק, אין אַן אנדער לאַנד, וואָלט עס אפשר יעצט אויף דעם אייז געגאַנגען זיך גליטשען — זי פיהרט די איהריגע איבער די ימים אַריבער. דער פֿאַטער איז אין אַמעריקא, נעהמט ער זיי אַראָב, ער האָט געשריעבען, געשיקט אַ שיפסקאַרטע. די מוטער איז קראַנק, קראַנקע אויגען, מען וועט זי ניט „אַראָבלאָזען“, האָט זי געמוזט בלייבען אין דער היים, האָט די מוטער פֿערלאָזט די קינדער אויף איהר, אויף איהר זעכצעהן־יעהריגע טאָכטער.

און זי האָט זיך אויף איהר פֿערלאָזען. אַ קינד איז עס נאָך, מיט טהוי נאָך בעהויבט זיינען איהרע בלייכע מיידעל־באַקען — און אונד בעריהרט, ווייס, איז דער מיידעל־האַלז, וואָס קוקט פֿון דעם טוף אַרויס. נור זעה די אויגען! אין די יונגע שוואַרצע אויגען פֿון דער אידישער מיידעל ליענט אויסגעגאַסען דער טרויער, ניט בלויז פֿון איהר אונגליקליך יתום־דיג לעבען — עס ליענט אויסגעגאַסען דער טרויער פֿון איהר פֿאַלק, דער צייכען פֿון איהר נאַציע. דאָכט זיך דורות לאַנג האָבען געמוזט גלות ליידען און פיהלען אין זיך די לייד פֿון גלות, און דער שטילער צניעות־דיגער טרויער זאָל אין די אויגען פֿון זיינע קינדער ליענען...

און אַ מוטער איז זי שוין אַ רייפע. אַליין נאָך אודאי קיינמאָל מיט מוטער־צערטליכקייט ניט זאָט געווען, געבענקט נאָך מוטער־צערטליכקייט, ווייזט זי עס אַרויס צו איהרע שוועסטערלעך און

ברודער'ס. ציטערנדיג צומהיילט זי דאָס ברויט צווישען די קינדער, היט איהר ברודער'ס זאָל זיך ניט פון פענסטער אַרויסבויען. וויקעלט זיין דין, דאָר קערפער'ס אין טוך איין, אום עם זאָל זיך ניט פערקיהלען. און טיעף אין זיך איז בעהאַלטען איהר ליעבע צו די איהריגע.

זי איז אַ קינד פון איהר פאָלק. ביי אונז מוזען די קינדער רייף זיין. זי פיהלט די פליכט אויף זיך. און האָס צווייטע שוועסטערל, דאָס דרייצעהן-דיעהריגע, ווייס שוין גאַנץ גוט, אז זי מוז זיין אַ דערוואַקסענע; נור דאָס קליינע אינגעל מיט דעם דאַרען, דאַרען קערפערל און די גרויסע שוואַרצע אויגען, וואָס דאַכט זיך קומליטשען זיך צווישען די ביינער פון זיין פנים'ס, איז ניט רוהיג, וויל דוקא שטעהען ביים פענסטער, און זיינע גרויסע אויגען קוקען ערנסט אויף די פעלדער. לאָז איהם, מיידעלע, קוקען, אפשר וויל ער מיט זיך אין זיין לעבען מיטנעהמען דעם בליק פון די פעלדער, אויף וועלכע ער איז געבוירען געוואָרען, ערצויגען געוואָרען, און וועט שוין קיינמאָל, קיינמאָל ניט וויעדער זעהען.

נור אידען זיינען בני רחמים. באַלד ווערען די הערצער דער-וואַרעמט איבער די קינדערלעך. די ווייבער ציהען פון זייערע קוישעלעך פרוכטען אַרויס, עסענוואַרג, שאַקאַלאַד און טראַגען די קינדער אונטער, רעדען מיט זיי, טרייסטען זיי, און לערנען דאָס מיידעלע, ווי אַ מוטער צו זיין צו די קינדער. די אידען גיבען עצות — ווי זיי זאָלען זיך האַלטען, זאָלען מיט קיינעם ניט רעדען אויפ'ן וועג, זאָלען זיך קיינעם ניט פערטרויען. נאָר דאָס מיידעלע וויל נור איין זאָך וויסען — צי וועט מען זיי צום פאטער אין אַמעריקא אַריינלאָזען.

עס געהט צו אַ יונגערמאַן אין אַ קאַפּעליש'ס, בעטראַכט די קינדער, בעטראַכט זיי גוט פון קאַפּ ביז די פיס, קוקט זיי אין די אויגען אַרײַן, פרעגט זיי אויס פערשיעדענע זאַכען, טאַפט זיי די הענטלעך, און ווי אַ גרויסער מבין, וואָס קען זיך אויף דעם אַרטיקעל גוט, זאָגט ער מיט זיכערהייט:

— גוט, מען וועט אַריינלאָזען!

דאָס קינד — די מוטער, האָט לייכט אָבגעקרקעצט. מאַמע רחל, האָסט געדאַרפט קומען און צוועהן, ווי מען בעטראַכט דייןע קינדער, ווי מען וועגט זיי אויף דער וואַג, ווי מען מעסט זיי מיט דער מאָס — אויב זיי זיינען גוטע סחורה.

ער לאַכט

איך האָב איהם בעגעגענט אין גאָס, פון דערווייטענס האָב איך איהם שוין ערקענט, ער מיך אויך, מיר שטעהען אזוי איין מינוט און קוקען איינער אויפ'ן צווייטען, איך אויף איהם, ער אויף מיר: „איז עס יא דערזעלבער, איז עס ניט דערזעלבער“, און מיט אַמאָל געהען מיר צו איינער צום צווייטען מיט אויסגעשטרעקטע הענד:

— איך זאָל דיר אזוי לעבען! — מאַכט ער צו מיר — שלום! הע?

— איך זאָל דיר אזוי לעבען! — מאַך איך צו איהם — יאַנקעל

לעקעך-בעקער! הע?

— האָסט דיר דאָך גאָר ניט געענדערט! — מאַכען מיר ביידע

צוזאַמען, און ער מיך און איך איהם בעקוקען זיך פון קאָפּ ביז צו די פיס.

און איך ערקען איהם טאַקע, יאַנקעל, דערזעלבער יאַנקעל פון

אונזער שטערטעל, וואָס איז געשטאַנען אויפ'ן מאַרק און האָט לעקעך-

בעקלעך פערקויפט, און וואָס יעדען נאַכ'ן אָנבײַסען אַז איך בין געגאַנג-

גען אין חדר-אַרײַן האָב איך בײַ איהם געקויפט פאַר'ן „צווייער“ וואָס

די מאַמע האָט מיר געגעבען „לעקעך-פאַפּיער“. אָט געדענק איך דאָך

נאָך איהם — ווי עס ווערט אַ געשרײַ אין געסעל, מען לויפט פון די

הײזער, פון טהױער און טהױרען מיט שרעק. ווייבער און טיכער אײַנג-

געהילט כאַפּען די קלײנע קינדערלעך פון די וויגען, אידען אין די

אונטערהױזען פון די בעטען און אַלע פרעגען מיט שרעק, און קוקען

אין הימעל אַרײַן: וואו ברענט? און באַלד געהט ווער דורך און שטילט

אײַן דאָס געסעל: „שרײַט ניט, לױפט ניט, דאָס שלאָנגט שױן יאַנקעל

וויעדער אױס דאָס ווייב; דאָס שרײַט שױן וויעדער די יאַנקעלאָווע

אױפ'ן קול“. און אַ אידענע, אויף אַ שױעל פון אַ טהױר, שפּײַט אױס

דריי מאָל און רײבט זיך די הענד אָן וואַנד: געלױבט צו גאָט דערפאַר,

אַבנעקומען מיט שרעק, — אַטהעמט די אידענע אָב — און וואָס האָט

מיר גע'הלומ'ט די נאַכט און אַלע נעכט פון אַ גאַנץ יאהר זאָל אױס-

געהן אויף זײערע קעפּ און אויף זײערע הענד און פיס. האָסטו געהערט

אַ שרײַען? !

וואָרום אַ מיאוס'ע נאַטור האָט ער געהאַט, דער יאַנקעל לעקעך-
 בעקער פון דער היים אויס. ער האָט זיך טאָג און נאַכט אַרומגעשלאָנגען
 מיט'ן ווייב. מען זאָגט טאַקע, ער האָט אַ ווייב אַ מרשעת, „רע הינדעלע“
 האָט מען איהר אין געסעל אַ נאָמען געגעבען. געוועזען איז „דאָס“,
 געדענק איד, אַ קליינס, אַ דאַרס, מיט אַ מאָגער פנים'ל און מיט
 שפיציגע אויגען און מיט אַ שפיציג נעזעל און אַ שפיציג געמבעלע, און
 אז עס האָט גערעדט האָט עס צוגעקוויטשעט מיט אַ דיין שפיציג קול'כעל
 און האָט געוואָרפען מיט די הענד, און די אויגעלעך זיינען תמיד געשמאַ-
 נען אויף איין אָרט — האָבען זיך קיינמאָל ניט בעוואויגען, און דאַרע
 בלאַסע ליפעלעך האָט דאָס געהאַט, און קיינמאָל האָט מען דאָרויף
 קיין שמייכעלע ניט דערזעהן, און, אז מיר אינגלעך זיינען געגאַנגען אין
 קעלער אַריין לעקעך קויפען, האָט מען שטענדיג גאָט געבעטען, אז מען
 זאָל יאַנקלען טרעפען — און ניט די הינדעלע. וואָרום יאַנקעל איז
 געווען אַ גוטער איד מיט אַ שמייכעלע; מיט אַ פאַפיערען היטעלע
 אויפ'ן קאַפ און מיט מעהל בעשמירט דאָס פנים, האָט ער אויסגעזעהן
 ווי אַ „פורים-שפיעלער“ און האָט שטענדיג געגעבען אַ שטיקעל לעקעך
 צו „פאַר'ן וועג“ און האָט דערביי געשאַלטען דעם רבי, און האָט
 געמאַכט אזוי:

— געה ניט אין חדר אַריין, שלום, וואָס טויג דיר דאָס חדר. האָב'ן
 אין דר'ערד דיין רבי'ן, דעם „פראַנצאָל“.

און האָט מען אָבער געטראַפען „רע הינדעלען“, פֿלעגט זי אין דער
 שטיב, מיט שטילע טריט ווי אַ קאַץ, אַרויסגעהן פון הינטער דעם פּאַר-
 הענגעל און האָט געקוקט אויף דיר מיט איהר געלע שפיציגע אויגען,
 וועלכע האָבען זיך דיר ניט אַ ריהר געגעבען, אז אַ קעלט איז דורך אין
 אַלע ביינער:

— וואָס ווילסט דו?

— פאַר אַ צווייער לעקעך-פאַפיער.

— ניטאָ.

און דו האָסט שוין ניט וואָס צו מאַכען און געהסט אַרויס פון
 קעלער און שרייסט אַראָב:

„רע הינדעלע מיט די קאַצען-אויגען“.

און מיט דער מרשעת האָט יאַנקעל אָבגעלעכט 35 יאהר, און
 קינדער נאָך געהאַט, און יעדען מאָנטאג און דאָנערשטאג איז ער צום

רב געגאנגען זיך גט'ן, זיינען די טעכטער אָנגעקומען אין בית-המדרש אריין מיט אַ געוויין און אַ געשריין:

— געוואָלד, דער טאטע וויל זיך גט'ן מיט דער מאמע!

זיינען די זיהן געקומען צו לויפען:

— טאטע, אהיים געה!

און דער רב האָט צוגערעדט צו שלום.

און יאנקעל האָט געשריען:

— אוי, רבי, אַ מרשעת! אוי אַ מרשעת!

און דאָס פאָר פאָלק איז וויעדער אהיים געגאנגען לעבען.

אַמאָל, אין אַ שעהנעם פריהמאָרגען כאַפען מיר זיך אויף, און מיר ווערען געוואָהר, אז הינדעלע איז איבערגעבליעבען אַן עגונה. יאנקעל האָט צוגענומען ביינאכט אַ פאָאר העמדער און איז אַוועק קיין אַמעריקא.

פון דענסטמאָל האָב איך איהם ניט געזעהן.

יעצט אויף דער פינפטער סטריט בעגעגען איך איהם וויעדער, דער זעלבער יאנקעל מיט דעם שמייעלע אויפ'ן פנים, נור די באָרד האָט ער געשוירען און קנייטשען, קנייטשען אַרום די אויגען, — פון אלט-קייט, זאָג איך, — פון דער „מרשעת“, זאָגט ער. נור דאָס בעקערנע פאפיער-היטעל האָט ער ניט אויפ'ן קאָפּ און דאָס פנים איז ניט מיט מעהל איינגעשמירט. ער פערשטעלט זיך שוין ניט מעהר.

— און ווי געהט? — פרעג איך.

— געהען געהט עס שוין איינמאָל גוט, נור די „מרשעת“.

— ווי הייבט?

— דער יונג האָט איהר געשיקט אַ שיפסקארט און האָט זי מיר

אַהער געבראַכט, דאָ אַהער.

— און וואָס טהוסט דו?

— גאָר ניט, איך לאָך, — ניט ער אַ שמייעלע, און גיט אַ מאַך אַ

גרימאסע ווי ער וואָלט אַ פראַש אַראַכגעשלאָנגען.

— ווי הייבט?

— גאָרניט. איך וואוין דאָך דאָ מיט איהר. זאָלסט דו זעהן

אַ לעבען!

— וואָס, איהר שלאָגט זיך וויעדער אַרום?

— ווער שלאָגען, וואָס שלאָגען, דאָ איז דאָך עפעס „לעדע פאָרם“

— מיר וואוינען דאָך עפעס אין קאָלומבוס לאַנד, אז אויסגעריסען האָט ער געדאַרפט ווערען דער קאָלומבוס אין גאַנצען מיט זיין „לעדע פאַרס“. דאָ שלאָגט מען ניט, ברודער, דאָ לאַכט מען.
— ווי הייסט ?

— איך האָב איהר אַמאָל געגעבען אַ זענען אין קאַפּ אַרײַן, שטעל דיר פאַר, האָבען זיי דאָך מיך גענומען און איינגעזעצט.
— „דאָ שלאָגט מען ניט“ — מאַכט צו מיר ודער שופּט — „נו, זאָג איך, געהט איהר וואוינען, שופּט לעבען, מיט דער מרשעת און ווייזט מיר אַ קונץ און שלאָגט זי ניט.“ ווייסט, זיי האָבען מיך אָב געהאַלטען פיער וואָכען, קוים מיט צרות, דער יונג האָט מיך אַרויס גענומען. נו, אז מען טאָר ניט שלאָגען — שלאָג איך ניט. זאָלסטו זעהן אַ לעבען, זאָלסטו זעהען ווי איך קום דורך מיינע פאַר טעג. איך בין דאָך שוין באַלד משוגע, איך וועל יונגערהייט אין דר'ער אַרײַן זעהן צוליב איהר.

— וואָס, זי דריקט דיר אָב די גאַל ?

— אָבער נאָך ווי ! קומסט דיר אַהיים פון דער אַרבייט, דאָס עסען איז ניט אָבגעקאַכט. „פאַר וואָס האָסטו ניט אָבגעקאַכט דאָס עסען?“ „יענקעל בענקערט, ענטפערט זי מיר, האָסט געדאַרפט אַ מיתה משונה איינגעהמען בעפאַר איך האָב דיך דערקענט.“ „פאַרוואָס האָסטו ניט אָבגעקאַכט דאָס עסען?“ „יענקעלע בענקערט, וואָס האָסטו געוואָלט פון מיינע יונגע יאָהר ? פאַרוואָס האָסטו מיך אויב גליקליך געמאַכט?“ ענטפערט זי מיר. „פאַרוואָס האָסטו ניט אָב געקאַכט דאָס עסען?“ „יענקעלע בענקערט, האָסט געדאַרפט די פּיס צוברעכען בעפאַר איך האָב דיך בעגעגענט.“ — דו הערסט אַן ענטפער ? איך בין הונגעריג, קום אַהיים פון דער אַרבייט, און זי האָט פרעמענ-זיעס צו מיר פון פאַר פינף און דרייסיג יאָהר !

— און וואָס טהוסט דו ?

— איך לאָך, ברודער, די גאַל ווערט דיר צוזעצט און איך לאָך. איך וואָלט איהר אָנגענומען דאָס דינע העלזעל און וואָלט עס איהר אזוי אַרונטערגעדעהט ; איך, איך לאָך, איך שמייכעל, די גאַל צונעהט דיר, אז די „כאָלערע“ נעהמט דיך, — און איך לאָך. האָסט עפעס אַנאַנדער עצה ? אַדרבה, זאָג.

קינדער

איך בין אמאל מיט מיין פריינד נאָמבערג, דעם אידישען שריפט־שמעלער, אין אַ קליין דייטשע שטעדטעל געווען. קיינע בעקאנטע האָבען מיר דאָרט ניט געהאט, און קיינער האָט אונז ניט געקענט. פּערלאָזט און עלענד געשטימט האָבען מיר דאָרט אין דער קליינער שטעדטעל, אויף אַ פּרעמדער ערד, אונטער אַ פּרעמדען הימעל, צווישען פּרעמדע מענשען זיך ארומגעדריעהט, און מיר האָבען געבענקט אַהיים. אמאל, אין אַ שעהנעם פּריהמאָרנען, קום איך צו מיין פּריינד, איך געפין איהם פאר דער טהיר, שטראַהלענדיג פאר נחת, אין דער האַנד „אַ שטרויסכען פּיילכען“, און זינגט אַ דייטשעס קינדער־ליעד.

— גוטען טאָג, מיין הערר! — בעגריסט ער מיך, נייגענדיג זיך

פאַר מיר מיט רעספעקט.

— וואָס איז מיט דיר די שמחה?

— דאָס קינד פון מיין שכן, די זיעבען־יאַהריגע, בלאַנד־האַריגע לואיזע, האָט מיך היינט בעגעגענט אויף דער שוועל פון מיין טהיר, האָט מיר „אַ שטרויסכען פּיילכען“ איבערגעגעבען און האָט מיר „גוטען טאָג“ געזאָגט.

דאָס איז דער איינציגער מענש וואָס גריסט מיך, אין דער פּרעמדער שטאָרט, מאַכט ניט קיין אונטערשיעד אויב איך בין אַ הינער אָדער אַ פּרעמדער, און היינט, דעם ערשטען פּריהלינגס־טאָג, האָט זי מיר דאס „שטרויסכען פּיילכען“ איבערגעגעבען, און האָט מיך דאָס קינדער־ליעד אויסגעלערנט.

און דער יונג איז פּרעהליך געווען אַ נאַנצען טאָג, און וועמען מיר האָבען אויף דעם וועג בעגעגענט, האָט ער בעגריסט:

— גוטען טאָג, מיין הערר!

דאָס זעלבע איז אויך מיט מיר.

קיין זאך מאכט מיך ניט אזוי היימיש און אָנגעבונדען צו אַן אָרט, ווי דער שעהנער זונען־מאָג און דאָס קינדער־שפּיעל אויף דער גאַס. אָפּטמאָל דרעה איך זיך אַרום איבער די גאַסען פון ניו יאָרק און האָב דאָס געפּיהל אזוי ווי איך בין אַ פרעמדע פּלאַנצונג, וואָס איז איבערגעטראָגען געוואָרען אין אַ פרעמדען קלימאַט. און אַ טיעפע בענקעניש נעהמט מיך אָן צוריק אהיים, צו דער אַלטער פּערוויסטער רוסלאַנד, נאָך וואַרשאָ, נאָך וואַרשאָ, צו מיינע אַלטע פּריינד, צו מיינע אַלטע בעקאַנטע. און איך פרעג מיך אַליין; צו וואָס און ווען? וואָס טהו איך דאָ? איך געה אַראָב צום ברעג פון ים אין באַטערי פּארק און קוק ווייט, ווייט אין ים אַריין, און זעה די ווייסע כּמאַרעס, וואָס ליעגען אין דעם שטח, און פּערהילען פון מיר דאָס אָפּענע האַרץ פון ים, און טראַכט מיר: „ווען וועט מיך די שיה, וואָס האָט מיך אַהער געבראַכט צו דעם ברעג, אוועקפּיהרען פון דעם ברעג“ — נור קוים שיינט די זון איבער דעם ניו יאָרקער הימעל, און דער פּרייהלינגס־דופּט, וועלכער שטיקט זיך דאָ צווישען די הימעל־קראַצערס, פּאַכערט איבער מיין פנים, אָדער ווען איך זעה די קינדער, די פּרייע אַמעריקאנער קינדער, אין די גאַסען זיך שפּיעלען, און זייער יונגעס לאַכען קלינגט אָב צווישען דעם ליאַרם פון די עלעווייטערס — ווער איך היימיש און אָנגעבונדען צום אָרט, און ס'ווילט זיך מיר נעהמען דעם שמעקען אין האַנד אַריין — און געהן, און געהן ווייט איבער'ן לאַנד. אָדער ווען איך בין אויף איסט בראָדוויי, אין די צוועלפטע שטונדע מיטאָגס, און איך זעה די כּוואַליעס קינדער לאָזען זיך אַרויס פון די סקולס, וואָס זיינען ביי דעם אויסגעטריקענטען סקווער אין די אידישע איסט בראָדוויי, און איך הער זייער קינדערש לאַכען, וואָס קלינגט אָב ווי דאָס גיסען זיך פון קלאָרעס וואַסער אין שטיינער־קוואַלען, — נעהמט מיך אָן אַן אינערליכע פּרייד, און איך האָב דאָס געפּיהל ווי דער פּרייה־לינג לייכט אויף אין מיין הימאַטהס־לאַנד, און איך בין גליקליך, און לאָז מיך אַריין צווישען די קינדער, וואָס פילען אָן מיט זייער יוגענד און פּרייד דעם אַרימען אידישען סקווער, און בעהעלען זיין טונקעלען טרוקענעם באָדען, זיין שמוציגע ווינטער־ערד, בעלעכען די אויסגעטריי־קענטע פּאַאר בוימעלעך, וואָס שמעהען דאָרט, און אַרום און אַרום קלינגט אָב די יוגענד פון פּרייהלינג, די פּרייד פון פּרייהלינג, און איך בין צווישען זיי... אַ, קינדער, בעגיסט מיך אויף מיט אייער פּרייד,

איך וויל מיך באַדען אין אייער קינדיש לאַכען, איך ווער אינגער, איך ווער אינגער.

און איך בענש דאָן אַמעריקא. אַמעריקא, וואָס איז געוואָרען די היימלאַטא פון די קינדער, ניט פון די עלטערן. זעה — זייערע עלטערן דרעהען זיך אַרום אין דעם זעלבען סקווער, אויף יענער זייט אייזערנעם פלוים, וואו די קינדער שפּיעלען זיך, און טראַגען זייערע הענד אויף דעם מאַרק צו פּערקויפּען, — אבער די קינדער לעבען דאָ אויס זייער קינדישעם לעבען מיט די גאַנצע פּרייהייט פון זייער יונגענד. און, אז איך זעה זיי, דערמאָהן איך מיך אָן זייערע קליינע ברידערלעך און שוועסטערלעך דאָרט אין דער היים — אין די קליינע פּוילישע און רוסישע שטעטלעך, וועלכע שטיקען זיך אין דער שלעכטער לופט פון די קליינע ענגע חדרים/לעך, און די שמוציגע רבי'ס שטעהען פאַר זיי מיט די קאַנטשיקעס אין די הענד, און פון קליינערהייט אָן רויבט מען פון זיי אוועק דאָס ביסעלע פּרייהייט, לופט, ליכט, וואָס די גוטע ליבע זון שענקט אונזער ערד-קוגעל, צו ערפרעהען יעדעם בעשעפעניש און יעדעם וואַקסענדע וואָס איז אויף איהר.

אַמאָל בין איך אויף עסעקס סטריט געגאַנגען. איך זעה דריי קליינע בני יעקב/לעך, אונזערע אידישע אויסגעדראַטע פנים/לעך מיט די כשר'ע אידישע אויגען שטעהען ביי אַ פּאַליסמאַן און נעהמען איהם אָן ביים שטעקען, וואָס ער האַלט אין די הענד, און שטיפּען מיט איהם אַרום. איך האָב מיך דערמאָהנט אָן אונזערע קינדער אין דער היים, וועלכע מען סטראַשעט מיט דעם קאַזאַק און מיט דער נאַגייקע — און דער פּאַליסמאַן פון עסעקס סטריט איז דאָך איינער פון די אַמעריקאַ-נער קאַזאַקען. און, זעה, אידישע בני-יעקב/לעך שפּיעלען זיך גאָר מיט דעם קאַזאַק'ס נאַגייקע!

איך ווייס ניט, וואָס עס וועט אויס זיי ווערען — ווען זיי וועלען גרויס ווערען; וויפּיעל קרעפטען גוטע און שלעכטע ליגענען פּערבאַרגען צווישען די קליינע מענשעלעך, וועלכע מאַכען פּרעהליך און היימיש די טונקלע שוואַרצע גאַסען פון דעם אייזערנעם קאַסטען — ניו יאָרק, וואו די לייטערס פון די עלעווייטערס פּערשטעלען פון אייערע אויגען דעם הימעל און זיין ליכט. דאָס זיינען דאָך די איינציגע שוואַלבען אין דער נאַס, וועלכע קלאַפּען מיט זייערע פליעגלען, און זאָגען אייך אָן מיט זייער לאַכען און פּרייד, אז אויסער אייער ביזנעס, אויסער

דעם שאפ, וועלכע איהר גיט אוועק די גאנצע טעג פון אייער לעבען — איז דאָ נאָך עפעס אנדערעס: פריהלינג, זון און קינדהייט. ניין, ניין, עס איז מיר ניט קיין אונטערשיעד, וואָס וועט אויס אייך ווערען. היינט זייט איהר קינדער, היינט זייט איהר שעהן און יונג.

איך בין אמאָל אין פעטערסבורג אויף אַ קינדער־פּאַרשטעלונג געווען, וואָס מען האָט געגעבען אַ זונטאָג נאכמיטאָג פאַר אַ שולע, וועלכע ציהט אויף טשינאָווינקעס. מיין חבר, אַ רוסישער שריפט־שטעלער, וועלכער איז געזעסען נעבען מיר (מיר האָבען זיך צופעליג געפונען אויף דער פּאַרשטעלונג) האָט מיר געוויזען אויף דעם קינדער־געפּאַקטען אַלעקסאַנדראָווסקי טהעאַטער און זאָגט: „אַט דאָס זיינען די צוקינפטיגע כלוט־זויגער פון גאַנץ רוסלאַנד. מען וועט דאָס דערנאָך איבער אַלע פּראָווינצען צושיקען, און דאָס וועט דאָרט פון דעם אָרימען פּויער און אידען זיין מאַרץ אויסטרינקען.“ איך האָב ניט געהערט זיינע ווערטער, אין מיינע אויערען האָט אָבגעקלונגען זייער לאַכען און הענדרקלאַטשען, וואָס האָט זיך געגאַסען פון אַלע פּלעצער און גאַלערעען ווי ריינעס קוואַל־וואַסער. מען האָט געשפּיעלט אָסט־ראָווסקי'ס אַ זאָך, ווי אַ רייכער רוסישער קופּעץ שדכנ'ט זיך צו אַ בעל־בתי'שע מיידעל, וועלכע האָט אַ געליעבטען. דער פּאַטער צווינגט זי, אַז זי זאָל חתונה האָבען מיט דעם אַלטען רייכען קופּעץ און פּערלאָך־זען איהר יונגען, אָבער אָרעמען געליעבטען. גאָט! ווי האָט די נאַאיווי־טעט געווירקט אויף די קינדער. זייערע הערצער זיינען געווען ווי די זונן אונבעפלעקט. די מיידלעך האָבען אין דער שטיל טרעהרען פּערנאָך־סען, און די אינגלעך האָבען די ליפען געביסען. איינער האָט זיך ניט געקענט איינהאַלטען פון די גאַלערעע און האָט אַראָבגעשריען: „טי סטאַרי דוראַק!“ (דו אַלטער נאַר!). אַז איך בין צווישען די אַקטען אין דאָוידאָוו'ס גאַרדעראַב געווען, האָט ער געהאַט אַ קאַמפּף מיט דעם רעזשיסאָר. ער האָט ניט געוואָלט אַרויסגעהן שפּיעלען די ראָלע ווייטער פאַר די קינדער. „די קינדער האָבען מיך פּיינד“ — האָט ער געזאָגט. און צום סוף אַקט טאַקע, אַז די טראַגעדיע האָט דערנרייכט צום שטאַרק־סטען, אַז די קינדער האָבען פּשוט פון די גאַלערעע אַראָבגעשריען, האָט דער אַלטער דאָוידאָוו זיך ניט געקענט איינהאַלטען. ער האָט אַראָבגעריסען פון זיך די מאַסקע און געוויזען זיין אַלט גוט געזיכט,

און האָט אויסגערופֿען, „יאַ וועד וואַש סטאַרי דאָווידאָוו“ (איך בין דאָך אייער אַלטער דאָווידאָוו), און די קינדער האָבען זיך אזוי דער־פּרעהט, זייער שמחה איז מיט טרעהרען אויסגעבראַכען, דאָס די מעשה איז נישט וואָהר.

שפּעטער האָב איך געזעהן די קינדער אין דעם סקווער פון די „פּושקיןסקאַיאַ אוליצאַ“, וואו פּושקין'ס דענקמאַל שטעהט. די קינדער האָבען זיך אַרומגעשטיפּט אין גאַרטען, און געלערענט זיך זיינע געד־דיכטע אויף אויסענוועניג, וואָס מען האָט זיי אין דער שוהל אויפגעגעד־בען. איין אינגעל האָט זיך אַרויפגעכאַפּט אויף פּושקין'ס אַקסלען רייטענדיג און האָט זיך פון זיין ביכעל געלערענט פּושקין'ס „פּטיצאַ“, און אז ער האָט ניט געדענקט ווי עס געהט ווייטער, האָט ער פּושקין'ען אין די נאָז געשנעלט.

— פּושקין, סקאַזשי דאַליע! (פּושקין, זאָג ווייטער).

דאָס זעלבע האָב איך אויך געזעהן, ווען איך בין געווען אין אַמסטערדאַם. אין אַ קינדער־גאַרטען שטעהט רעמבראַנדט'ס דענקמאַל. די קינדער קומען צוריק, אויף זייערע שירצלעך איז אויסגעמאַלט רעמבראַנדט'ס בילדער, „די נאַכט־וועכטער“, און שפּיעלען זיך מיט איהם.

אז דער דיכטער שטאַרבט ווערט ער נאָך אַמאַל געבוירען אין יעדען קינד'ס פּאַנטאַזיע, אין יעדען קינד'ס לעבען.

דאָס זעלבע האָב איך אויך געזעהן דאָ אין ניו יאָרק, ביים לעצטען וואַשינגטאָן־פּעסט אויף יענער זייט וויליאַמסבורג בריק. וואַשינגטאָן'ס דענקמאַל איז געווען בעפּלאַגט מיט'ן אַמעריקאַנישען פּאַהן. קינדער זיינען געשטאַנען אַרום דעם דענקמאַל, און זיינען געקראַכען אויף די לייטער, וואָס מען האָט אַוועקגעשטעלט ביים דענקמאַל דעקאַראַציאָנען אַנצוהענגען. איינער פון די קינדער האָט זיך גאָר אַרויפגעכאַפּט, כאַפּט זיך אָן ביים עק פון וואַשינגטאָן'ס פּערד און רייט מיט.

ווי וואָלט איך געוואָלט זעהן אויף די איסט סייד, אין דעם סוואַרד פּאַרק אַ דענקמאַל פון אַ אידישען דיכטער, וועמעס געדיכטע די אידישע קינדער זאָלען אין סקול לערנען, און דערנאָך קומען אַרומרייטען אויף זיינע פּלייצעס און זיינע געדיכטע לערנען אויף אויסענוועניג.

אַבער ביי אונז? ביי אונז דאָרט אין דער היים —

וואַרט! איך דערמאַן מיך אַ בילד. עס איז געווען אין די רעוואָך־

לוציאָנס־טעג. די מאַסען האָבען אין די גאָסען מאַניפעסטירט מיט רויטע פּאַהנען. האָבען זיי די קינדער נאָכגעמאַכט. אין אַן ענגע, שמוציגע אידישע גאָס האָבען זיך צוואַמענגענומען אַ סך קינדער. די בעקלעך דאַר, בלייך, קיין איין טראָפען בלוט ניט, אויסגעדאַרט פון די פייכטע קעלערס, מיט די דיניקע קראַנקע ביינדעלעך, פּערראָפּיעטע אויגעלעך, וואָס דאָס האָט קיינמאָל קיין זונען־ליכט פון זיין וויעגעלע נישט געזעהן, אין צוריסענע הויזעלעך מיט די תּחתונים אַרויס, האָט זיך דאָס צואַ־מענגענומען, איינס איז געזאַנגען פּאַראַוים און האָט געהאַלטען אַ רויט שטיקעל שמאַטקעלע אין די הענד, און מיט אַ פּערכריפעט קול פון שקאַרלאַנטין־קראַנקהייט, האָט דאָס געשריען:

— רעוואָלוציע, רעוואָלוציע, מיר מאַכען די רעוואָלוציע.

איך בין דאָן צוגעגאַנגען צו די קינדער, און האָב זיי אָנגענומען:
 — קומט מאַניפעסטירען, אָבער ניט מיט דעם רויטען שמאַטקעלע, וואָס איהר האַלט אין האַנד, נור מיט אייערע דאַרע ביינדלעך, — אייערע מוטערס האָבען אייך ניט געגעבען זייערע מילך צום טרינקען, וואָס איז געווען אין זייערע בריסטען פון גאָט פאַר אייך בעשערט, האָבען פּער־קויפט אייער קינדישע נאַהרונג צו פּרעמדע קינדער, קומט — מאַניפעס־טירען, מיט אייערע פּערראָפּיעטע אויגעלעך, וואָס מען האָט פון אייך די זונען־שטראַהלען גערויבט, וואָס איז פון גאָט פאַר אַלע בעשעפעני־שען בעשערט — קומט מאַניפעסטירען, מיט אייך —
 אַ, עס איז געווען אַ מאַניפעסטאַציע, וואָס האָט געמאַכט דער־ציטערען.

א צופיהרמע הויז

שרה־לאה האָט אין איינעם מיט איהרע קינדער, ערוואַקסענע מיידלעך, די הימאַטאָ פּערל־אַזט און קיין אַמעריקאָ אַראָבגעקומען. אין דער היים איז זי טאַקע געווען אַ שעהנע בעל־הבית'טע, אַמאָל געהאַט אַן אייגענע מויער, נור בעל־הבית'טע אַהין, בעל־הבית'טע אַהער, דאָך אַז עס איז געקומען צו אַ שדוך טהאָן האָט מען נדן געוואָלט. און די בחורים'לעך זיינען אויך אונטערגעוואַקסען, אין חדר ביים מלמד האָט זי זיי ניט געקענט מעהר האַלטען. ניט געווען פון וואַנען. דאָס גוי'אישקע קרעמעל, וואָס דעם גלח'ס מוטער האָט זיך אין געסעל אויפגעמאַכט געגענאיבער איהר'ס, האָט איהר אַלע קוננים צוגענומען. דעם גלח'ס מוטער — זיינען אַלע פויערים אַהין געגאַנגען. איהרע עלטערע צוויי אינגלעך זיינען אוועק פריהער נאָך לאָדז — פון דאָרט האָבען זיי די מאמע'ן אַ בריוועל געשריבען: „ליעבע מאמע, בלייב געזונד, מיר פאָהרען אַריבער קיין אַמעריקאָ צום „פעטער בענד־דער“. דער „פעטער בענדער“ — איהר געשטאָרבנעם מאַן'ס אַ ברודער — איז שוין געהאַט אוועק אַ צייט מיט יאָהרען. האָט טיילמאָל אַ בריוועל געשריבען, טיילמאָל אויף אַ יום־טוב אַ פאָר דאָלאָר געשיקט — האָבען די קינדער שטענדיג גערעדט פון „פעטער בענדער“ אין אַמעריקאָ. אַבי וואָס, האָט מען די מאמע'ן געסטראַשעט: „איך וועל אוועק צום פעטער אין אַמעריקאָ“ — ביז זיי האָבען טאַקע גענומען און געפאָהרען.

צוערשט האָט זי זיי בעוויינט, ווי מען בעוויינט אַ טוידטען — ביז צום ערשטען בריוועל. אויף פּסח האָבען זיי די ערשטע פאָר רובעל אַהיים געשיקט, און געשריבען, אַז פאַר רחל'ה'ן און דבורה'לען — זייערע שוועסטער — איז דאָ אַ לעבען, אַז פאַר מיידלעך איז דאָ אַ בעסער אָרט ווי פאַר בחורים, אַז מיידלעך פּערדיענען דאָ פּיעל מעהר — און אַ שדוך קען זיך אויך פלינקער מאַכען דאָ ווי אין דער היים.

נדן איז ניט אָנגענומען. די אידענע האָט זיך עס געלייגט אויפ'ן שכל, און וואָס טאָקע וועט זיין דער סוף? בלייבען זיצען אלטע מוידען ביז אין גראָהען צאָפ אַרײַן?

אָבער פּאָהרען, ווי אזוי? — טאָקע די קינדער שרייבען, זיי האָבען אַרויסגעשיקט צוויי שיפּס־קארטען (האָבען גענומען אויף אויסצאָהלען) מיט אַ פּאָאר טאָלער אויף הוצאות, — אָבער וועט זי לאָזען צוויי ערוואַקסענע מיידלעך פּאָהרען אליין אין דער וועלט אַרײַן, אין אַ פרעמדען מקום? שכנים טענה'ן: אַ וועלט מיט מענשען פּאָהרען, זיי וועלען ניט פּערפּאלען ווערען, — אָבער וואָס איז זי היים'קע שנייד־דער'ס ווייב, וואָס וועט לאָזען אליין ערוואַקסענע מיידלעך אין דער וועלט אַרײַן? איהר מאַן איז דאָך געווען יואל זשאַבלינער. „זי וועט זיך איינשטעלען דאָס לעבען“ און וועט מיטפּאָהרען, קינדער וועט זי ניט אליין לאָזען, און דאָרט, אין אַמעריקא, — ערוואַקסענע מיידלעך אָהן אַ טאַטען און אָהן אַ מאַמען, שעהנע לייט קען דערפון ווערען?

אַן אויסגעגעבענעם זוהן מיט אַן אויסגעגעבענע טאָכטער האָט זי שוין אין שטערטעל געהאַט, די אייניקלעך ליעב געהאַט אַ געוואָלד, — אָבער פּערפּאלען, זי וועט די קינדער ניט לאָזען אליין פּאָהרען, און עס האָט גאָר ניט געהאַלפּען. די אינגלעך פון אַמעריקא האָבען געמוזט צושיקען נאָך אַ טיקעט פאַר די מאַמע'ן. זי האָט דאָס געוועלבעל איבער־געגעבען דעם אויסגעגעבענעם זוהן, איז געגאַנגען מיט די טעכטער אויפ'ן בית־עולם געזעגענען זיך מיט יואל'ן.

אַראָבגעקומען קיין אַמעריקא, האָט מען זיך געדונגען אַ דירה, און די קינדער האָבען געוואוינט ביי די מאַמע. די מיידלעך האָבען באַלד אָנגעהויבען צו פּערדיענען, און „העטס“ זיך געקויפט. די מאַמע האָט געפיהרט דאָס בעל־הבתי'ש'קייט אויפ'ן אלטען שטייגער, ווי אין דער היים. פרייטאג־צורנאַכטס האָט ברוך'ל, דער עלטערער זוהן, קרויש געמאַכט, און כאַטש אַמעריקא איז אַ פרייע לאַנד און דאָ האָבען עלטערען איבער קינדער גאָר ניט צו זאָגען, דאָך האָט שרה־לאַה ניט גערוהט. מיט די אינגלעך זיינען אינגלעך, גאָר די מיידלעך האָט זי געהיט ווי דאָס אויג אין קאַפּ. אַ האַלבע שעה שפּעטער אַהיים געקומען פון שאַפּ — די אידענע האָט ניט גערוהט, אויסגעפרעגט, וואו און ווען ביזנו געווען? און אַז אַ וינגער באַי איז אין שטוב אַרײַנגעקומען, — האָט זי זיך אוועקגעזעצט אין אַ ווינקעל און האָט איהם גוט בעטראַכט,

און ניט געוואָלט איין מינוט אָבטרעטען פון ווינקעל און צו אַלעס זיך איינגעהאַרעכט וואָס ער רעדט מיט די טעכטער. איין מינוט זיי ניט אַליין געלאָזט.

מילא, זי האָט זיך שוין צו אַלעס צוגעוועהנט. שבת אין דער פּריה הויבט זי זיך אויף און וועקט די קינדער אויף. זי הויבט זיך אויף און געהמט דעם סדור און געהט אין שוהל אַריין דאוונען. די קינדער אָבער געהמען דעם אָנבײסען און — אין שאַפּ אַריין אַרבייטען. פיעל מאָל האָט זי זיך געזאָגט: „וואָלט איך מיר דאָס געקענט אין דער היים פּאַרשטעלען, אַז שרה-לֵאה, ר' יואל'ס ווייב, וועט זעהן ווי איהרע קינדער געהען שבת אַרבייטען!“ נור צו צרות געוועהנט מען זיך צו, — האָט זי אין שוהל, ביים סדור, איהר ביטער האַרץ אויסגעגאַסען, און פאַר די קינדער געבעטען, און מן הסתם רוהט יואל אין קבר אויך ניט. נור פאַר איינס האָט זי מורא געהאַט, מורא געהאַט ווי פאַר דעם טויט, ווי פאַר אַ מגפה, — דאָס איז דאָס, וואָס מאַכט זיך אין די גרויסע שטעט מיט מיידלעך. ערוואַקסענע מיידלעך, אַ גאַנצען טאַג ניט אונטער די מאַמע'ס אויג, און אַמעריקאַ איז אַ פּרייע לאַנד... האָט זי נאָכגע-שפּיערט, און נאָכגעשפּיערט. און אַז עס איז געקומען אַ זונטאָג און די מיידלעך זיינען אין גאַס אַרויס שפּאַצירען — האָט זי זיך ניט געפּוילט און נאָכגעגאַנגען, נאָכגעגאַנגען פון דער ווייטענס. און עס האָט זיך אַמאָל שוין געטראָפּען, זי האָט אַ באַי אויסגעפּאַטשט אין מיטען דער גאַס, ווען ער איז געגאַנגען מיט די טעכטער, און די מיידלעך אַהיים געשלעפּט. אַ געלעכטער איז אין גאַס געוואָרען. אַן אַלט-מאָדישע אידענע, זי איז אַ „גרינע“, אַמעריקאַ איז אַ פּרייע לאַנד... דאָ גיבען די קינדער די מאַמעס צו עסען... בריינגען די „ווייזשעס“ אַהיים. נור „ווייזשעס“ אַהין, „ווייזשעס“ אַהער, — און מיט קיין באַיעס וועט זי זיי ניט לאָזען געהן. אַן אַלט-מאָדישע אידענע.

נור לאַנג דאָס האַרץ האָט זי זיך ניט געהאַט וואָס אָבצוועסען. מיט די עלטערע האָט זיך באַלד געמאַכט אַ הימישער שרוד, אַ לאַנדסמאַן, נאָר אַ גליק. ער — אַ פּערדיענער, זי — אַ פּערדיענערקע. נאָך דער חתונה — האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזען, אַז עס איז ניט געווען אַזוי אַיי-אַיי. קוים האָט זי אָנגעהויבען צו שוואַנגערען, און האָט ניט געקענט געהן אַרבייטען — האָט געפּעהלט אַ האַלבע פּרנסה, און נאָכ'ן ערשטען קינד האָבען, — איז פון איהר נאָר אַ תל געוואָרען. ניט געקענט פון

שטוב ארויסגעהן. נור געלויבט צו גאָט דערפאר. אבי פטור געוואָרען. און מיט די אינגערע האָט זיך אויך באלד עפעס געמאַכט. א גאָליציאַנער, א גאַנץ פיינער מענש, פון זעהר אַן אָרענטליכען טאַטע'ן א פרומען איד. געלויבט איז גאָט, האָט שוין ביידע טעכטער ארויסגע'פטר'ט פון שטוב, און מיט די יונגען איז פערזאָרגט.

נור, אז זי האָט די מוידען ארויסגע'פטר'ט פון שטוב, איז די פרנסה אין שטוב קלענער געוואָרען. די ביידע יונגען האָבען אויס'געהאַלטען די שטוב. פופצעהן טאָלער א מאַנאַט רענט און „געז“, איז אביסעל שווערליך געווען, האָט דער עלטערער באַי געוואָלט זיינס א פריינד זאָל אַריינמופען אַלס „באָרדער“, האָט דער אינגערער ניט געוואָלט, און די טעכטער האָבען אויך ניט געלאָזט, די מאמע זאָל נאָך אַרבייטען אויף פרעמדע... געזאָגט האָבען זיי — נור געלד געבען האָבען זיי ניט געגעבען. די אינגערע נאָך די חתונה האָט נאָך אַמאָל אונטערגעשטעקט די מאמען א טאָלער און צוויי, אבער נאָכ'ן ערשטען קינד — האָט זי ניט געקענט. די מאמע האָט נאָך געדאַרפט אַבשפּאַרען און דער עלטערער טאָכטער, וועלכע האָט שוין געשוואַנגערט מיט'ן צווייטען קינד — אונטערשטעקען. נור דאָס איז נאָך גאָר ניט געווען. דער עלטערער יונג, ברוך'ל, וויל חתונה האָבען (שוין צייט געווען, אַן אַכט און צוואַנציגער), און ער האָט טאַקע חתונה געהאַט, און אַרויס'געפוט פון שטוב. איז די גאַנצע שטוב געפאלען אויף יצחק'ן, דעם אינגערען.

טאַקע מען האָט געמופט אין קלענערע רומס, נור צוועלף טאָלער מוז מען צאָהלען און „געז“ אויך, און א מאמען אויפצוהאַלטען אויך, — האָבען די קינדער זיך צוזאַמענגענומען אַמאָל, און גע'טענה'ט: „א מאמע קען אויסהאַלטען צעהן קינדער, און צעהן קינדער קענען ניט אויסהאַלטען איין מאמען“ — האָבען אַבגעמאַכט, יעדער זאָל עפעס געבען. ברוך'ל האָט געגעבען א דאָלאַר א וואָך, ביידע טעכטער אויך א דאָלאַר, און „הויז“ זאָל בלייבען „הויז“.

איין טאָכטער האָט געוואוינט דאָן-טאָן, די צווייטע אפּ-טאָן, דער זוהן גאָר אין די בראַנקס. נור זונטאג נאַכמיטאג זיינען זיך אלע מיט די מענער און די קינדער צוזאַמענגעקומען אין „הויז“, פערבראַכט מיט דער מאמען א פאָאר שטונדען. די באַבע האָט זיך געפרעהס מיט די אייניקלעך, נור זי האָט זיי ניט פערשטאַנען, זיי האָבען גערעדט

צו איהר ענגליש; די באַבע האָט גערעדט צו זיי — זיי האָבען די באַבע יא פּערשטאַנען.

די קינדער האָבען גערעדט וועגען זייערע זאַכען — „סאָסיעטיס“ און „יוניאָנס“, און די מאמע האָט געשטעלט עפעס אויפ'ן טיש, און האָט זיך דערמאָנט אָן דער היים, און אַ קרעכץ געגעבען „יואל“, און געגעבען אַ גלעט אַ קינד איבער'ן קעפּעל, און דאָס שטיבעל איז גאָר בעלעבט געוואָרען. די קינדערלעך האָבען אָנגעפּאָנגען צו וויינען, שלעפּריג געווען, אין דער מאמע'ס שטיבעל איז אַ גאַנצע רייע קינדער-וועגעלעך געשטאַנען, האָט מען די קינדער שלאָפּען געלעגט, און דער עלטערער זוהן האָט נאָך ביער געשיקט, און אַ צוויי לאַנדסלייט זיינען אויך אַריינגעקומען, האָט מען זיך דערמאָהנט פּון דער היים, פּון קליינעם שטעדטעל, און דערצעהלט מעשיות, און אָנגערופּען פּערגאַנגענע נעמען פּון אַ „מאיר מלמד“, „שלמה וואַסערטעגער“ — און די אַלטע אידענע האָט פּון צייט צו צייט געקערעכט „יואל“.

אזוי האָט דאָס שטיבעל געלעבט פּון זונטאָג צו זונטאָג.

איז אָבער געקומען, און דער אינגערער זוהן יצחק האָט אויך געוואָלט חתונה האָבען. און ניט קיין וואונדער, שוין אויך אונטער-געוואַקסען, און מיט אַ מיידעל גענאַנגען אַ פּאָאר יאָהר. באַלד אַריינגעהמען די מאמע צו זיך, קען ער ניט. אזא טראַגעדיע, און קיין פּער-דיענער איז ער אויך ניט קיין גרויסער, און „סלעק“ מאַכט זיך אויך — און גלאַט אזוי — ווי האַלט מען אַ מאמען באַלד נאָך דער חתונה — אַ יונג ווייבעל. און דער עלטערער זאָגט אויך דאָס זעלבע: „ענג אין די רומס“, און פּון די טעכטער איז דאָך אָבגערעדט, שלעפט מען זיך אָב פּון טאָג צו טאָג, פּון וואָך צו וואָך, און יעדען זונטאָג רעדט מען דעריבער. און די מאמע פיהלט זיך שוואַך. מילא דער ווינטער, ווי דער ווינטער, אָבער די זומערס אין ניו יאָרק האָבען פּון איהר אַ תּל געמאַכט. און דער אינגערער זוהן קען ניט אויפהאַלטען דאָס „הויז“ אַליין, און חתונה האָבען וויל ער.

און פּון דער היים שרייבט מען, אַז דעם עלטערן ברודער געהט עס ניט שלעכט, און גלאַט אַן אַלטע אידענע וועט זיך אין דער היים בעסער פיהלען, איהרע היימישע מענשען, און דער מאַן, איהר „יואל“ שיענט דאָרט... און וואָס דאַרף מען אין דער היים? אַ קליין

שטערטעל, — דער היגער טאָלער אין דאָרט צוויי רובעל — און ניר
יאָרק איז דאָך ניו יאָרק.

עצה'ט מען זיך אהין, עצה'ט מען זיך אהער, מען לעגט זיך
צוזאַמען, מען נעהמט דער מאמע'ן א שיפסקארטע און מען שיקט זי
אויס, די קינדער וועלען איהר שיקען יעדער נור א האלבען טאָלער א
וואָך, וועט זי האָבען איהר הוצאה בריוה. און וואָס איז א האלבער
טאָלער? און א „הויז“ אויפהאלטען אין ניו יאָרק איז דאָך ניט קיין
קלייניגקייט.

* * *

אין א שעהנעם דיענסטאג נאָך א פורים־טאָג האָבען זיך די קינדער
מיט די אייניקלעך צוזאַמענגעקליבען ביים האַפען פון די האַמבורג
אַמעריקאן ליניע בעגלייטען די מאמע אויף די שיף. די מאמע,
אַנגעטהאָן אין דעם שוואַרצען שלייפעל אויפ'ן קאַפּ, וואָס זי האָט זיך
נאָך פון דער היים געהאַט מיטגעבראַכט, איז געשטאַנען ביים אָנלעהן
פון די שיף און האָט געקוקט אויף די קינדער און אייניקלעך, וועלכע
זיינען געשטאַנען אין אַפענעם פענסטער פון די האָלל אויף דעם אַמערי-
קאַנישען ברעג. עס זיינען געווען איהרע קינדער, וועלכע זי האָט
מיטגעבראַכט פון דער היים און האָט זיי דאָ איבערגעלאָזט, און די
אייניקלעך איהרע האָבען אַריבערגערעדט צו איהר, אין אַ פרעמדע
שפראַך, וועלכע זי האָט ניט פערשטאַנען, און האָבען געפאַכערט צו
איהר מיט די אַמעריקאַנער פענדלעך, וועלכע זיי האָבען געהאַלטען אין
די הענט. און די אידענע האָט געקוקט אויף איהר גאַנצעם לעבען,
וועלכעם זי לאָזט דאָ איבער אויף דעם ברעג, און די שיף האָט זיך
פאַמעלעך, מיט אַ שטילע ערנסטקייט דערווייטערט וואָס אַמאָל מעהר
פון דעם פענסטער, פון וועלכען עס האָט נאָך געפאַכערט דאָס אַמערי-
קאַנער פענדעל פון איהרס אָן אייניקעל, זי צו ברענגען צוריק פון וואַנען
זי איז אַהערגעקומען, דאָ איבערצולאָזען איהר נאָכקומענשאַפט.

די אלמנה

ווען עס האָט אָנגעהויבען נרויען אין קעלער אַרײַן, דורך דעם
אוינגעזונקענעם פענסטערל, האָט רחל לאַה'ס „צרה“ אָנגעהויבען צו
קרעכצען: רחל לאַה! רחל לאַה!

רחל לאַה, וועלכע איז געלעגען אין אַנדער'ן ווינקעל מיט דער טוך
צוגעדעקט, האָט נאָך פון שלאָף אַרױס אָבגעענטפערט: „באַלד, באַלד“,
האָט זיך אויך דאָן באַלד אויפגעהויבען, עפעס געגראַבעלט ביים ווינקעל
קיך און איז מיט'ן טעפעל צוגעגאַנגען צום „חולה'ס“ בעט און עס
איהם דערלאַנגט.

באַלד דערויף האָט זיך וואָס אַמאָל מעהר געגרויט דאָס פענס-
טער'ל, און רחל לאַה האָט זיך גענומען אָנטהון. אין דעם קעלער האָט
זיך געהערט אַ מורמלען „מודה אני“.

— אַודאי באַלד אַלע פוהרען אויסכאַפען, די טויבעכניצע, די נאַנ-
צע וועלט איז איהר צו וועניג, אַלע פוהרען בעלייגען, און אַלע פויר-
ערים אָבוואַרטען! — האָט רחל לאַה ווערטער געוואָרפען אין מיטען
„מודה-אני“.

דער חולה אין בעט האָט עפעס דאָרט געשטאַמעלט אונפערשמענד-
ליכע ווערטער.

שוין פערטיג געווען מיט'ן אָנטהון, האָט זי האַלץ צוהאַקט און
באַלד דערויף האָט אַ פייער'ל אין קיך געקנאַקט.

— צרה מיינע — האָט רחל לאַה גערעדט צו איהר מאַן אין בעט,
וועלכער איז געווען אַ חולה שוין פופצעהן יאָהר, און האָט איהם דער-
לאַנגט דאָס הייסע טעפעל און צוגעוואָרפען איהם דעם טלית און
תפילין אין בעט אַרײַן — איך מוז מיך איילען, — וועה איז מיר, נחה
מוז שוין אַודאי ביי די פוהרען זײַן.

דאָס האָט זי געמיינט איהר קאָנקורענטקע, נחה טויביניצע, וועלכע

איילט זיך שטענדיג פריהער פאר איהר צו די פוהרען פון די פויערים און קויפט איהר אויס אלע היהנער, פוטער און אייער.

זי האָט שוין געכאפט דאָס טוץ אויף זיך מיט די קערב, בערייט אַרויסצולויפֿען — אָבער זי האָט געוואָרפֿען אַ בליק אויפֿ'ן אַלמען, וועל־כער האָט זי אָנגעקוקט מיט זיינע אויגען, ווי ער וואָלט איהר מיט די בליקען געוואָלט זאָגען דאָס, וואָס זיינע שטאַמעלדיגע ווערטער האָבען איהר נישט געקענט געבען צו פֿערשמעהן. האָט זי אויף איהם רחמנות געקראָגען — האָט זי די קערב אוועקגעשטעלט און איז צו צום אַלמען און אַרויסגענומען דעם טלית און איהם אַרומגעוויקעלט, אַרויסגענומען די תפילין און איהם די רצועה אַרומגעוויקעלט אויף די אַנמעכטיגע האַנד, וועלכע איז יעדען מאָל צוריקגעפֿאַלען, און אַנדערנעלעגט דעם סדור פֿאַר איהם. זי האָט נאָך געוואָלט וואַרטען ביז ער וועט אָב־מורמלען דאָס ערשטע בלעטעל פֿון דאוונען, איהם איבערמישען דאָס צווייטע, אז ער זאָל זיך נישט דאַרפֿען איינבויען און מיט די צייהן עס טהאָן, — נאָר זי האָט זיך באַלד דערמאַנט אין נחמה, וועלכע מוז שוין אודאי יעצט ביי די פוהרען זיין, און זי האָט געזעהן ווי נחה האַלט אין אַרויסלעגען אייער פֿון אַ פֿויערטעם קאָרב אין איהר קאָרב אַרײַן, האָט זי אלעס שטעהן געלאָזט, צוגערוקט נור דאָס וואַרימע טעפֿעל מיט די זעמעל נעהנטער צום „חולה“ צו — און צוגעוואָרפֿען איהם אַ וואָרט: „איך וועל באַלד אַהיים קומען“, איז זי אַרויס אין גאַס.

אַזוי האָט שרה לאַה אָבגעלעכט מיט איהר „צרה“ פופּצעדן יאָהר. שוין פופּצעהן יאָהר ווי זי איז נישט געלעגען אויף אַ בעט און זיך די ביינער אויסגענלייכט, נור געלעגען אויפֿ'ן פֿאַדלֿאָגע, צוגעדעקט ווינטער און זומער מיט איהרע טיכער. יוען זי האָט חתונה געהאַט, האָבען איהר מענשען מקנא געווען. זי האָט גענומען העניך דעם לעהרער, וועלכער האָט געלערענט מיט מיידלֿאך עברי אין אַרענטליכע הייזער. זי איז נור געווען אַ פֿראַסטע דיענסט דאָן. און טאַקע נאָך דער חתונה איז איהר גאַנץ גוט געגאַנגען, — האָבען זיך גוט געלעכט — כאַטש קיין קינדער האָבען זיי נישט געהאַט. נור וואָס קומט אַרויס, — באַלד איז געשעהען דאָס אונגליק... דער מאַן האָט אַמאָל, אין אַ שעהנעם העלען זומער־טאָג דעם שלאַג געקראָגען און נישט געקענט בעוועגען נישט מיט קיין האַנד און נישט מיט קיין פּוס.

זי האָט געמיינט, אז עס וועט אדורכגעהן א פאָאר וואָכען, א פאָאר חדשים א פאָאר יאָהר, — ער ריהרט זיך אָבער נישט, אזוי ווי ער האָט זיך צום ערשטען מאָל אריינגעלעגט אין בעט, אזוי ליגט ער פופצעהן יאָהר. היינט געדנקט זי שוין נישט דערפון. זי איז שוין געוואָרען צוגעוואוינט דערמיט — אזוי ווי עס וואָלט געווען שוין פון אייביג אָן — און זי האָט דאָן גענומען די פרנסה אויף זיך.

און א לעבען האָט זי געהאַט א שווערס. געלאָפּען מיט די קערב אייער, פוטער, היהנער, וואָס זי האָט איינגעקויפט ביי די פויערים, איבער די גביר'ישע הייזער — און אז זי איז אהיים געקומען, האָט זי קיין היים נישט געהאַט. דאָס „בעט“ האָט ער פערנומען. אָרט אויף א צווייטע בעט איז אין קעלער נישט געווען, און זי האָט בעדארפט זיין אן אייביגער משרת ביים חוּלָה, אַלעס איהם צום מויל דערלאַנגען, אייר ניגע מאָל ביינאַכט אויפשטעהן, איהם אויפדעקען און צודעקען און איהם זאכען צו דערלאַנגען. — אין מיטען טאָג, ווי זי האָט די קערב אַרומגעטראָגען, פלעגט זי זיך דערמאָנען אָן איהר „צרה“, איז זי אהיים געלאָפּען א טעפעל צושטעלען. דעם בעסטען ביסען פלעגט זי פאר איהם אָבשפּאַרען. און דער „חולָה“ איז געלעגען — און עסען האָט ער דוקא געוואָלט. ער איז נישט קראַנק געווען, — גור נישט געקענט ריהרען נישט מיט די הענד און נישט מיט די פיס, און רחל־לאה האָט אַלץ צו איהם גע'טענה'עט :

— א מענש זאָל ליגען איבערזאמען! פרוביר דיך אויפצוהויבען — פרוביר דיך, אז דו וועסט פרובירען, וועסטו קענען — א מענש זאָל נישט געהן, נור ליגען.

און העניך לעהרער האָט פרובירט, מיט'ן גאנצען האַרצען האָט ער געוואָלט אויפשטעהן, נעחמען א שטעקען און ארויס אין די גאס, נור די הענד — ווי שטיינער, די פיס — ווי שטיינער, און ער האָט געהאַט דאָס געפיהל, ווי די אברים זיינע געהען שוין נישט צו איהם: מען האָט זיי אָבגעשניטען פון איהם און זיי ליגען ביי איהם און געהערען צו אן אַנדערען.

נור איין איינציגעס מאָל, — ער געדענקט נישט ווי אזוי עס איז געווען — האָט ער זיך מיט א מאָל געגעבען א הויב אויף, גענומען דעם שטעקען און אָנגעהויבען צו שפּרייזען, און ער האָט געמאַכט צוויי, דריי

שפרייז איבער'ן שטוב און עס איז געגאנגען, געפרובירט ווייטער און עס איז געגאנגען. א גרויס ליכט האָט ער מיט אַמאָל דערזעהען — און ווייטער געפרואווט, און פּלוצלונג בלייבט ער שטעהן. דער קער- פּער ווערט שווער, ער וואַרפט זיך אין גאַנצען אויף זיין שטעקען — און ער פאַלט אום.

אז רחל לאה איז אויף דער נאכט אַהיים געקומען, האָט זי איהם געטראָפּען אויף דער ערד, וואו ער איז געלעגען אויף אַלע פּיער — צו גערוקט צום בעט. זי האָט איהם געפרעגט, וואָס עס איז געשעהען, ער האָט נישט געוואָלט זאָגען. — דאָס איז געווען זיין געהיימיניס, — און היינט נאָך, אז ער ליגט אין בעט, קלעהרט ער נור פון דעם, וואָס ער האָט זיך אַמאָל אויפּגעהויבען און איז „געגאַנגען“ — און ער רעדט צו זיך אַליין :

— פאַר-וואָס האָב איך געקענט ? — פאַר-וואָס האָב איך געקענט ? פאַר-וואָס ?

אז רחל לאה הערט איהם טהיילמאָל אזוי אַליין רעדען צו זיך, פּערשטעהט זי נישט וואָס ער מיינט, זאָגט זי צו איהם :
— וואָס רעדסט דו דאָס צו דיר ?
דער חולה ענטפּערט איהר נישט. ער בעהאַלט דאָס פאַר זיך, דאָס איז זיין סוד....

און קיינער האָט זיך אויף רחל לאה'ן נישט אַרומגעקוקט. אין גאס, און אין די בכבוד'ע הייזער, וואו זי האָט די קערב אַרומגעטראָגען, האָט מען זי פאַר דעם, וואָס זי האָט אַ קראַנקען מאַן, נישט מעהר גע- שעצט ווי אנדערע. זי האָט איהר צרה — יעדער האָט זיין צרה. און אז רחל לאה האָט טהיילמאָל גענומען רעדען וועגען איהר מאַן, אז זי האָט, למשלה, אין אַ גביריש הויז גע'טענה'ט :

— בעל-הבית'טע, נעהמט פון מיר די אייער, — איך האָב דאָך אַ קראַנקען מאַן, וואָס איך דאַרף צו דערנעהרען, אוי, מיין צרה אין דער- היים !

האָט איהר איהר קאָנקורענטקע אזוי אָבגעענטפּערט :
— גיב נאָר אַ קוק, וואָס זי גיט אָן מיט איהר קראַנקען מאַן !
יעדער האָט אַ קראַנקען מאַן, — אַלעס קומט איהר, אַ קראַנקען מאַן !
און רחל לאה אַליין האָט טאַקע איינגעזעהען, אז די קאָנקורענטקע

האָט רעכט. וואָס איז זיך דאָ צו בעריהמען מיט א קראַנקען מאַן!
יעדער האָט זיין „אונגליק“ — און האָט פאר ליעב גענומען איהר גורל
— ווי א גאנץ נאַטירליכע זאַך, און האָט נישט מעהר גערעדט דערפון.

מיט אַמאָל האָט זיך ביינאַכט אין דעם געסעל, וואו רחל לאה
וואָהנט, געהערט אַ גרויס געשריי, שכנים זיינען זיך צונויפגעלאָפּען מיט
אַ געוואָלד: „וואָס איז?“ — רחל לאה'ס שטימע פּערהילכט דאָס
געסעל:

געוואָלד, איהר „צרה“ שטאַרבט!

און איהר „צרה“ איז טאַקע געשטאַרבּען.

ארויסגענומען איהר „חולצה“ און בעהאַלטען אין דער דר'ער, האָט
אייגענטליך רחל לאה אויפגעלעבט. דער קעלער איז געוואָרען גאַנץ
אַנדערש. אַז רחל לאה האָט פריה-מאַרגענס אויסגעקעהרט דעם קע-
לער און צוגערוימט, איז נישט געזען ווער עס זאָל אָנשפּיען און איינ-
ריכטען. ער איז געווען צוגערוימט אַ גאַנצען טאָג. — אַז רחל לאה
האָט טאַקע די ערשטע נאַכט איבערגענעכטיגט אין דעם חולצה'ס בעט,
האָט זי זיך אויפגעהויבען צו-מאַרגענס מיט גלייכערע ביינער, און אַז
זי האָט פאַרנאַכט זיך אהיים געבראַכט אַ האַלב פונט פלייש, און זיך
צוגעשטעלט אַ יאַכעל, האָט זי טאַקע דאָס בעסטע שטיקעל פלייש
אויפגעגעסען.

רחל לאה איז געוואָרען עפעס אַ חשוב'ער מענש אין גאס, אין
נגיד'ישע הייזער. ווייבער האַבען אויף איהר געקוקט און געשאַקעלט
טרויעריג מיט'ן קאַפּ אויף איהר: נעבאָד, אַן אונגליקליכע „אַלמנה“.
און זי אליין האָט זיך אויף אָנגעהויבען אַנדערש צו בעטראַכטען,
רחמנות געקראַגען אויף זיך, און פלעגט זיך טהיילמאָל, אין אַ שעה
נעם העלען טאָג, פאר די ווייבער ביי די פּויערישע פּוהרען אַוועקשטע-
לען און אָנהויבען צו וויינען: „איך בין דאָך נעבעך אַן אונגליקליכע
אַלמנה!“ און, אַז נחה וויל איהר די אייער פון די פּויערטע אויסקויר-
פען, אָדער ביי די גביר'טע אין שטוב, אַז נחה ברענגט אַריין אַ הוהן,
רופט זיך רחל לאה אַז:

— בעל-הבית'טישע, — איך בין בין דאָך נעבעך אַן אונגליקליכע

אַלמנה! קויפט עס ביי מיר!

אויף דעם האָט נחה שוין קיין אנטוואָרט נישט צו געבען און מוז אָבטרעטען דאָס אָרט פאר רחל לאה'ן.

און רחל לאה האָט אָהן דעם חולה געהאַט אַ גוטען עלטער. די באַקען האָבען איהר אָנגעהויבען רויטליכער צו ווערען, און די ביינער זיינען איהר אויסגעגליכען געוואָרען, און אז עס איז געקומען אַ שבת, אַ יום־טוב, האָט מען רחל לאה'ן געזעהען אין אַ נייער הויב אין שוהל געהן.

איז נאָך פופצעהן יאָהר, אז עס איז געקומען י"ז בשבט, האָט זיך אין רחל לאה'ס געסעל געהערט אַ גרויסער יאָמער, ווי עס וואָלט, חלילה, אַן אונגליק געשעהען.

און, אז מען האָט זיך ארומגעקוקט און געפרעגט : „וואָס איז געדִשעהען?“

האָט מען געזעהען רחל לאה'ן זיצען פאר די שוועל פון איהר טהיר, מיט אַ געוואָלד און אַ געשריי :

— איך האָב דאָך היינט יאָהר־צייט נאָך מיין „חולה“ !

ב ג ט

— אין דיין פנים דערקען איך עפעס ניט גוטעס, — האָט די אידענע אויסגערופען, ווען איהר מאַן, יודעל, איז אריינגעקומען אין טהיר, נאָך אין שאַפען-פעלץ, איינגעהילט און אין שאל אַרומגע-וויקעלט.

יודעל האָט גאָר נישט אָבגעענטפערט, האָט זיך אוועקגעזעצט אין פעלץ און אין פוטער-היטעל, אין די טיעפע קאלאָשען אויף דעם ערש-טען, בעסטען שטוהל וואָס ער האָט געטראָפּען; געזעסען, געשווינגען, געקוקט ערגעץ-וואו מיט די אויגען, ווי דאָס וואָלט ניט זיין היים געווען, נור ווי אַן אָפענע אכסניא, וואו מען וואַרט אויף אַ פוהר.

— וואָס שרעקסטו מיר אָב דאָס האַרץ — פאַר וואָס זאָנסטו ניט? — האָט דאָס ווייב מיט איין אַטהעם אויסגערופען. — די באַקען איהרע זיינען רויט געוואָרען, און די ווייסע האַרלעך אויף די צוויי ווערצעלעך, וואָס זי האָט געהאַט ביים ווינקעל פון די אויבערשטע לײַפּ האַבען זיך אויפגעשטעלט.

דער מאַן האָט נאָך אַלץ געשווינגען.

— איך שרעק דאָך מיך טאַקע — האָט דאָס ווייב מיט האַרץ-קלאַפּען געזאָגט, — וואָס זאָל עס הייסען — חלילה — דאָך נישט „דאָס“! האָט די אידענע ניט מיט אַ מענשען-קול אויסגערופען.
דער מאַן האָט טרויעריג מיט'ן קאַפּ געשאַקעלט, קוקענדיג אויף אַן אַנדער ווינקעל.

— אזוי מאַמע! — האָט די אידענע אויסגעשריען און זיך אויך אוועקגעזעצט אויפ'ן ערשטען בעסטען שטוהל.

אזוי זיינען זיי ביידע זיצען געבליבען אַ פאַר מינוט ניט ריידענדיג איינער צום צווייטען אַ וואַרט, און ניט קוקענדיג איינער אויף'ן צווייטען.

נאָך דעם ערשטען אויגענבליק איז די אידענע אַרויס אין אַ שטראָם טרעהרען:

— א ברַאָךּ איז נאָך מיר! — וואָס האָב איך דערלעבט! — און מיט א פנים פול מיט טרעהרען, און כליפענדיג אויפ'ן קול האָט די אידענע די נאָז זיך געווישט און געזאָגט צום מאַן:

— האָסט אודאי ניט געזאָגט, יודעל, — אוי, האָסט אודאי ניט געזאָגט. —

— געזאָגט, גערעדט, גע'טענה'ט — מאַכט דער איד מעהר מיט די הענד ווי מיט'ן מויל, א בפירוש'ער דין — האָט דער רבי געזאָגט, — אז מען וואוינט מיט אן אשה צעהן יאָהר אָהן קינדער, מוז מען זיך נט'ן, — אפשר וועט זי אויך געהאַלפּען ווערען, — אפשר איז עס ניט געווען קיין גלייכער זיווג.

— געהאַלפּען ווערען — האָט די אידענע געכליפעט, — א ברַאָךּ נאָך מיניע יאָהר! ווי קען איך געהאַלפּען ווערען? ווער קען מיר העלפּען? א פּערוויסטע גרושה — ווער וועט מיר העלפּען? אַבנגעלעכט מיט א מאַן צעהן יאָהרען — אוי, טהו אויס, יודעל, דעם פעלץ, וועסט דיך נאָך, חלילה, פּערקיהלען — זאָגט זי מיט דעם זעלבען כליפענדיגן טאָן, בעמערקענדיג ווי איהר מאַן זיצט אין פעלץ.

יודעל האָט זיך אויסגעטהאָן דעם פעלץ אָהן ווערטער, — ער איז געבליבען שטעהן א חסיד'ישער יונגער מאַן, מיט א שוואַרץ-רונדיג בערדעל, — כמעט נאָך א בחור נאָכ'ן אויסזעהן — און האָט זיך אַוועק-געזעצט אויף זיין פריהערדיג אָרט, שטיץ, ווי א פּרעמדער.

פון איהר געוויין איז די שכנה אריינגעקומען, האָט נאָך געהאַלטען א טעפעל אין האַנד, און מיט א נייגערדיגע מינע האָט זי געוואָרפּען א בליק אויף יודעל'ן און געפרעגט די וויינענדיגע אידענע:

— וואָס האָט ער געזאָגט, דער רבי?

— גט'ן, אוי געהע-קרוין, גט'ן, וועה איז נאָך מיר, גט'ן, — האָט

די אידענע געכליפעט.

— אוי, מאַמע קרוין! — האָט די שכנ'טע די באַקען געקניפּען, — אזא אונגליק! אזא אונגליק! — אָבער אין א מינוט ארום דערמאָנט זי זיך, — זעהט, איהר זאָלט מיר לעבען, וואָס לאָזט איהר זיצען אייערען, ער איז דאָך פון וועג אַנגעקומען, ער האָט דאָך אודאי היינט נאָך נישט אין מויל געהאַט.

— איך ווייס דען וואָס עס טהוט זיך מיט מיר? נא, ווערט דאָס

יאַכעל פּערברענט — איז די אידענע צוגעלאָפּען צום קיך.

מיט טרעהרען אין די אויגען, און מיט דעם זעלבען כליפענדיגען קול האָט זי צום טיש געגרייט, געהויסען יודעל'ן ער זאָל זיך וואַשען. יודעל האָט עס געטהאָן, שטיל, שווייגענדיג, ווי אַ פּרעמדער און האָט זיך ביים טיש אוועקגעזעצט.

די שכן'טע האָט נאָך עפעס געזאָגט, געקרעכצט און איז אַרויס פון שטוב.

אַז דער יונגער מאַן איז געזעסען ביים טיש, האָט זיך דאָס ווייבעל אוועקגעזעצט געגען איהם, און האָט אָנגעהויבען צו ריידען מיט דעם זעלבען כליפענדיגען קול :

— וואָס וועט זיין פון געשעפט ? ווער וועט דאָס האַלטען ? און מיט די „שטעדט“ אין די שוהל, — וועה איז נאָך מיר ! ווער וועט דאָס אַלעס, די כלים, דאָס ווירטהשאַפט — האָט די אידענע געוויינט, ווייז זענדיג אַרום אויף דער בעל־הבתי'שקייט, וואָס איז אין שטוב.

— מילא, עס וועט דאָך זיין אַ דין תורה, ווי דער רב וועט פסק'ענען אזוי וועט זיין, — האָט דער יונגער מאַן אָבגעענטפערט מיט דעם זעלבען שטילען טאָן.

— און, מיט דיר, יודעל, און מיט דיר ? — שאַקעלט די אידענע מיט'ן קאָפּ און אַ נייער שטראָם טרעהרען גיסען זיך איהר אויס פון די אויגען. באַלד דערמאָנט זיך אָן עפעס די אידענע, אַז ער איז אַ מאַנס־פּערשוין — פּאַר'ן גט... און האַלט זיך צוריק.

דער יונגער מאַן האָט הויך געבענשט.

נאָכ'ן בענשען האָט ער גענומען די גמרא און אָנגעהויבען צו לערנען. איהם איז געווען שלעכט צו קוקען אויפ'ן ווייבעל, ווי זי ליידעט, — ריידען מיט איהר האָט ער ניט געהאַט וואָס. צייט נאָך דער חתונה האָט ער מיט איהר וועניג וואָס גערעדט. וואָס איז דאָ צו ריידען מיט אַן אשה ? געלעבט ווי אַ אירישער חסיד'ישער יונגער מאַן דאַרף לעבען מיט אַן אשה, אין צניעות, אין ריינקייט — מן הסתם איז עס געווען אַ גאָט־זאָך, זיי האָבען קיין קינדער ניט געהאַט. אייגענטליך האָט ער נאָר ניט אזוי זעהר געוואָלט האָבען קיין קינדער. קינדער — יא, ווי הייסט ? מען איז דאָך אַ איד, אַ איד מוז האָבען קינדער, — אָבער די קינדער האָבען איהם ניט געפּעהלט, דאָס ווייבעל איז געווען אַ כשר איריש ווייבעל, דעם דין געהאַלטען און לייעב געהאַט דעם מאַן, ווי דער אירישער דין איז. איז ער געפּאָהרען איין מאָל צום רבי'ן, אַ צווייטען

מאָל, געבעטען אויף קינדער — האָט מען איהם געהייסען ווארטען, און אז עס זיינען פול געוואָרען די צעהן יאָהר, האָט דער רבי זיך גט'ן געהייסען, נאָכ'ן אידישען דין. אז דער רבי האָט געהייסען, און דער דין איז אזוי — וואָס איז דאָ אַ סך צו קלערען? מיר זיינען דאָך אידען — און מילא! און זי — האָט ווייבעל, פערשטעהט דאָך אויך גאַנץ גוט, אז עס איז ניט אנדערש צו מאַכען, וואו ראייה, זי איז דאָך מקבל באהבה, אַ אידיש ווייבעל... נור אַ גרויס רחמנות איז איהם געווען אויף איהר, אויף זיך — האָט ער געלערענט מיט אַ הויך קול, געזונגען די גמרא, אום אַ ביסעל זיך צו פערגעסען, און גלאַט אזוי, מיט אַ אשה אין שטוב. — — —

זי האָט זיך איינגעהערט צו זיין גמרא-נגון און דאָס האַרץ האָט איהר נאָך מעהר געקלעמט. דעם גמרא-נגון האָט זי געהערט צייט ער איז ביי איהר פאָטער צו גאָסט געווען, און יעצט וועט ער איהר זיין אַ פּרעמדער, אַ ווייטער. דער גמרא-נגון איז שוין ניט איהרער, ניט איהר מאַן'ס. און זי איז אַרויס מיט אַ נייעם געוויין.

— פאַר וואָס האָב איך דאָס דערלעבט, טאַטע אין הימעל! וועניג בושה האָב איך געהאַט וואָס איך בין אַן עקרה, וואָס דו האָסט מיר קיין קינדער נישט געגעבען — דאַרפסטו מיר דעם מאַן צונעהמען? מיט וואָס האָב איך זיך אזוי פּערזינדיגט ביי דיר?

דעם יונגען מאַן האָט געשניטען אין האַרץ איהרע ווערטער. ער האָט אויף איהר גרויס רחמנות געקראָגען. צעהן יאָהר אָבגעלעבט מיט אַן אשה, אַ אמת אידיש ווייבעל געווען, אַ צדקת — האָט איהם אָבגע-היט ווי אַן אויג אין קאַפּ — האָט ער אַרויפגעלעגט דאָס טיכעל אויף דער גמרא און האָט זיך אָנגעהויבען צו דרעהען איבער דער שטוב, און גערעדט צום ווייב:

— וויין נישט, שרה'לע, וויין נישט, מסתמא איז עס דאָך אַ גאָט-זאָך. מיר זיינען דאָך אַלע אין זיין האַנד, וואָס זאָלען מיר טהאָן? און אפשר איז עס גאָר צום גוטען, אפשר בין איך ניט דיין זיווג, און גאָט וועט דיר נאָך העלפען, און דו וועסט דיין זיווג געפינען, און וועסט נאָך האָבען כשר'ע קינדער, אידישע קינדער, ווי דו האָסט עס פּערדיענט.

ער האָט ניט בעמערקט ווי ער האָט זיך דערנעהנטערט צו איהר,

און האָט די האַנד אויסגעשטרעקט און האָט זי געגלעט איבער די האָאר, איבער די באַסען, איבער די אַקסעל, ניט קוקענדיג אויף איהר.

— דו ביזט דאָך אַ כשר אידיש ווייבעל — זאָגט ער ווייטער — איך ווייס דאָך, אז דו ביזט אַ צנועה און גאָט וועט דיר העלפּען — און אוראי וועט ער דיר העלפּען — און טרעהרען קאָפּען איהם פון זיינע אויגען אויף איהרע האָאר.

זי איז געשטאַנען נעבען איהם. זי האָט זיך געלאָזט טרייסטען, האָט שטיל אָבגעהעשעט — דאָס ערשטע מאָל צייט זייער חתונה, רעדט ער צו איהר אזוי ליעב און טרייסט זי, און איהר איז גוט געווען, האָט זי שטיל געוויינט:

— אוי, יודעל, יודעל, מיין יודעל, מיין איינציגער, איינציגער יודעל!

און ער האָט זי געגלעט איבער'ן פנים, איבער די האָאר, איבער די פלייצעס אָהן ווערטער, אָהן ווערטער...

נאָר באַלד האָט ער זיך דערמאָנט, אז עס איז אַן אשה, און נאָך פאַר אַ גט, איז ער פּלוצלונג אַוועק, געזעצט זיך צו דער גמרא און געלערענט מיט אַ הויכען זינגענדיגען ניגון.
„אמר אביו!“

און זי איז שטיל געזעסען אין אַ ווינקעל, איינגעהאַרט זיך צו זיין גמרא־נגון און שטיל געוויינט.

אין אייניגע טעג אַרום האָט זיי שלמה בעל־עגלה'ס וועגעלע גע-
פיהרט צו דעם נאָהענטסטען שטעדטעל, וואָס איז ביים טייף סוכאָטנע (דורך דעם מעג מען זיך דאָרט גט'ן), צום רב, צום גט. זי איז געזעסען אין איין ווינקעל און האָט געוויינט. און ער איז געזעסען אין אַ צווייטען ווינקעל און האָט געוויינט. און ווייבער זיינען אַרום דעם פוהרעל געשטאַנען און האָבען זיך די הענד געבראַכען, און האָבען געקוקט איינע אויף די אנדערע, ווייזענדיג מיט די פינגער אויף שרה'לען, אויף דעם אונגליק וואָס האָט איהר געטראָפּען, און שלמה בעל־עגלה מאַכט צו די ווייבער אַרום פוהרעל:

— זעהט, זעהט אז איהר זאָלט זיך ניט מיטכאַפּען מיט מיר אויף מיין וועגעל אין שטעדטעל אַריין צום גט.

אָנגעקומען אין דעם שטעדטעל, צום רב, — דער רב האָט נאָר ניט

געפרופט שלום מאכען צווישען מאן און ווייב — עס איז א גט מצוה. —
 ביים גט איז געווען אזא געוויין ווי ביי א מת, און אלע ווייבער הינטער
 דער שוהל האָבען מיטגעוויינט.

נאָכ'ן גט. מען דארף אהיים פאָהרען. טאָר מען דאָך שוין ניט
 זיצען אין איין פוהר, — איז ער אהיים געפאָהרען מיט שלמה בעל-
 עגלה, און זי האָט געוואָרט אויף א צווייטע פוהר, און אז יודעל איז
 געזעסען אויפ'ן וואָגען, האָט זי איהם נאָכגעשריען :
 — פערבינד דיר דעם האַלז, יודעל, זאָלסט זיך חלילה ניט פער-
 קיהלען.

— וועה איז מיר, א פרעמדען מאַנספערשוין ! — זאָגען די ווייבער
 וואָס שטעהען דערביי, — עס איז דאָך שוין נאָכ'ן גט !
 — איך ווייס דען וואָס איך טהו ? — קלאָגט די גע'נט'ע — א
 פרעמדען מאַנספערשוין !

א שאַן-פיגור

חנה'לע איז געווען אין איהר שטערטעל פעררעכענט פאר א שעהן מיידעל, און ניט בחינם. אַלס קינד נאָך, ווען זי האָט זיך אין דעם געסעל אַרומגעוואַלגערט מיט אַנדערע קינדער אין דעם שמוציגען קליידעל, אין דעם צוריסענעם שירצעל, האָבען איהרע צוויי שעהנע שוואַרצע אויגען לַעך אַרויסגעשיינט פון איהר שמוציגען פנים'ל, האָט איהר מיילעכעל, וועלכעס האָט געמאַכט די ערעלסטע ליניע הינטער איהר נעזעל, זי אויסגעצייכענט פון די קינדער און ניט איינמאָל, ווען די מאַמע האָט חנה'לען פרייטאָג נאָכמיטאָג מיט געוואַלד הינטער די שיעל גענומען און איהר קעפעל אויסגעצוואַגען און איהר אַ ריין שירצעל אָנגעטראָגן, האָט די מוטער געקרעכצט: „וואָלט איך פאַר איהר אַ שעהן קליידעל געהאַט, אַ שעהן קליידעל געהאַט!“

און אַ שבן'טע, וועלכע איז געשטאַנען דערביי און האָט חנה'לען מיט'ן אָבגעצוואַגען קעפעלע געזעהן, האָט צוגעלעגט:

— אַן אַרעמאָן האָט קיין מזל ניט, ווען דאָס וואָלט געווען ביי אַ ניד אין די הענד, אַ מלכות'דיג קינד וואָלט עס דאָך געווען.

נור דאָס איז גאָר נישט געגען דעם, וואָס פון חנה'לען איז געוואָרן רען ווען זי איז אויסגעוואַקסען. אַז זי האָט אַ שבת נאָכמיטאָג געגעבען אַ געה אַרויס אין געסעל שפּאַצירען, האָבען איהר אַ האַלבע געסעל נאָכגעקוקט. די מוטער האָט איהר תמיד אין טאַש אַ שטיקעל ברויט מיט זאַלץ אַריינגעלעגט, אַז מען זאָל איהר חלילה קיין עין־הרע ניט געבען. און די בחורים, די בחורים אין שרה'לעס גאַרטען האָבען גאָר פאַר איהר די מַפְלָה געקראָגען.

נור חנה'לע האָט נעבעך ניט געהאַט וואָס אַרענטליכעס אַנצוטהאָן. דער פּאָטער, אַ שוסטער, האָט געהאַרעוועט אויף אַ שטיקעל ברויט, זיך פון מויל אָבגעשפּאַרט, אַבי חנה'לען אויף אַ יוסטוב אַ קליידעל צו מאַכען. נור ניט תמיד האָט ער זיך געקענט פערשאַפּען דאָס פּערענגיגען זעהן חנה'לען אין אַ פּסח אין אַ נייע קליידעל, אָבער אַ פּאַאַר שיכלעך האָט תמיד געמוזט זיין. אַ גאַנצע נאַכט אויף געווען, די ערב

יוב־טוב נאכט, אבי פאר חנה'לען די שיכלעך פארטיג צו מאכען — און אז חנה'לע האָט צו מאָרגענס געגעבען א געה ארויס אין געסעל אין די נייע פאנטאָפּעלעך — נו, נו, — איז דאָס געווען א געקוק. נור דאָס קליידעל, דאָס קליידעל.

און ניט איינמאָל איז חנה'לע געשטאַנען פאר דעם שוויפּענסטער פון דעם גרויסען געשעפט ביי זיך אין שטעדטעל און געזעהן ווי מען פּוצט אויס די גרויסע פּאַרצעלייענע שוויפּיגור, וואָס שטעהט אין שוויפּענסטער פאר א יוב־טוב ; אין דעם שעהנסטען און אין דעם בעסטען, מיט די טהייערסטע שטאַפּען פּוצט מען די פיגור אויס. און אויף יעדע צייט פון יאָהר האָט זי נייע קאַסטיומען. קוים ווערט נאָך פּריהיטאָהר, די פיגור טראָגט שוין א פּריהילינגהוט, — קוים ווערט נור ווינטער — די פיגור טראָגט שוין דעם שעהנסטען ווינטער־הוט, אין פּוטערנע קראָג־גענדלעך געפּוצט, — נור איהר געל פּאַרצעלייענע געזיכט קוקט ארויס פון דעם פּוטער, פון דעם זיידענס און עס איז אזוי מיאוס, אזוי מיאוס... האָט זיך חנה'לע געטראַכט, ווען מען וואָלט איהר אזוי אויסגעפּוצט, און איהר דין איידעל העלזעל וואָלט אַרומגענומען דער טהייערער פּוטער קראַגען — ווען זי וואָלט געטראָגען דעם ווינטער־הוט, און וואָלט דערמיט אין געסעל שפּאַצירט, וואָלט זי געווען א שעהן מיידעל, — אַך, ווען מען וואָלט זי, חנה'לען, מיט איהר שעהן פנים'ל אויסגעפּוצט אין די אַלע שעהנע קליידער, וואָס די פיגור אין שוויפּענסטער... נור מענשען האָבען לייעבער א פּאַרצעלייענע פיגור געפּוצט...

שוין דריי יאָהר ווי חנה'לע געפינט זיך אין „לאַנד“. חנה'לע איז אויסגעוואַקסען א זעלטענע שעהנהייט, נור קיין פּאַסענדעם האָט זיך אַלץ ניט געמאַכט. „יא א שעהן מיידעל, ניט קיין שעהן מיידעל, — און נדן האָט יעדער געוואָלט“.

מענשען האָבען געטענה'ט : — ווי האַלט מען דאָס אזא ברייאַט אין אַזא קליין שטעדטעל בעהאַלמען, דאָס דאַרף די ליכטיגע וועלט צו זעהן, טאַטע־מאַמע קען נאָך דעריבער בעגליקט ווערען, — חנה'לע האָט געוואָלט פּאַהרען נאָך לאָדז אין „פּאַבריק“ אַריין. טאַטע־מאַמע האָבען מורא געהאַט, און דאָ האָט זיך געמאַכט, אז דער פעטער יענקעל האָט געשריבען א בריעף פון אַמעריקאַ, — און קיין פּרנסה איז אויך ניט געווען, און אפשר ווער ווייסט קען זיך טאַקע טרעפּען א גליק מיט'ן

קינד, — א גראַפ, א רייכער סוחר, — און „טאַטע-מאַמע נאָך גליקליך מאַכען“ — וועניג לעזט מען פון אַזעלכע זאַכען!

אַראַבגעקומען קיין ניו יאָרק, האָט זיך חנה'לע געוואונדערט וואָס מען קוקט איהר דאָ ניט אזוי נאָך, ווי אין דער היים. אן אַנדער מדינה, דאָ לויפט מען, יעדער איז פערנומען, און עס איז ניטאָ קיין צייט אויף אַזעלכע נאַרישקייטען.

געקומען פון שאַפּ דאָס ערשטע מאָל, איז חנה'לע טרויעריג געוואָרען. די מוטער האָט זי אויסגעפרעגט די סיבה, נור דער מוטער האָט זי ניט געזאָגט פאַר וואָס זי איז טרויעריג.

דאָ האָט זי געזעהן, אז זי איז ניט אַליין. אין שאַפּ האָט זי גע-טראַפּען אַ סך שעהנע מיידלעך, ווי זי, — און אפשר נאָך שעהנערע — און אַלע זיצען און אַרבייטען, און קיינער קוקט זיך ניט אַרום.

אז עס איז דורכגעגאַנגען אַ קליינע צייט, און מיט חנה'לען האָט זיך נאָר נישט „געמאַכט“, מאַכט די מוטער אַמאָל אזוי צום פּאָטער אַ געוויסען אויף דער נאַכט, ווען חנה'לע איז אין דער היים ניט געווען:

— עפעס נאָר ניט קיין מדינה, דאָס אַמעריקאַ! קיינער קוקט זיך אויף קיינעם ניט אַרום.

— מיינסט, אז דאָ ביזטו אַליין? דאָ איז ניט „סאָבאַטע“, אין „סאָבאַטע“ האָבען מיר געקענט זיין מורנות מיט חנה'לען. דאָ זיינען דאָ אַ סך שעהנע מיידלעך. דו ביזט דאָ ניט אַליין.

די מוטער אָבער, וועלכע איז שטאַלץ געווען אויף איהר חנה'לען, האָט דאָך אינערליך געגלויבט, אז חנה'לע איז ניט איינע פון די הונדערט אַנדערע שעהנע מיידלעך, וואָס אַרבייטען אין שאַפּ; עס איז דאָך איהר „חנה'לע“ — און איהר חנה'לע וועט מען דאָך בעמערקען פון טויזענט דער, פון צעהן טויזענדער. נור דאָ דאַרף מען זיך אויספּוּצען, שעהן זיין געקליידעט. דורך דעם האָט זי געזעהן אַבצושפּאַרען, אבי ניט קיין סך אַראַבצונעהמען פון חנה'לעס וויידזשעס, אז דאָס קינד זאָל זיך האָבען שעהן אויסצוקליידען.

און חנה'לע האָט אויך אזוי געדענקט. אז זי האָט געזעהן פאַר-נאַכט די מיידלעך אויף גרענד סטריט מיט זייערע אַריינגעשטימטע האָאַר, אין ברייטע קאַפּעלושען, אין די מאַנטעלעך, האָט זי געטראַכט, — אז זי וועט זיך אזוי אויסקליידען, וועט מען זי שוין בעמערקען, וועט מען שוין...

און זי האָט זיך אויפגעכאַפּט אין דער פּרייה, און איז געלאָפּען יעדען טאָג אין שאַפּ, ניט קיין איין טאָג פּערפּעהלט, און געאַרבייט, און געאַרבייט, אַ גאַנצען, גאַנצען ווינטער. אויפ'ן פּרייהלינג, אין „ספּרינג“ — ניט אַנדערש אַ זיידען-קלייד, אַ זיידען-קלייד פאַר פּופּציג דאָלאַר, אַזאַ, ווי זי האָט געזעהן אין אַ שאָרווינדאָו אויף גרענר סטריט, מיט אַ ברייטע קאַרענקע פּון הינטען, און אַ גרויסען הוט, דעם מיט די „פּלאָוערס“ — וואָס איז אויף די שאָרפיגור'ס קאַפּ, און אַ פּאַאַר געלע פּאַנטאַפּעלעך, און זי וועט אין דעם, אין ספּרינג נאָך קוני איילאַנד אַרויספּאַהרען — מען וועט שוין וויסען ווער חנה'לע איז.

און זי האָט געאַרבייט דעם ווינטער פאַר וויפּיעל עס איז, אָבגעד-שפּאַרט פּון מויל און געלעגט אַ סענט צו אַ סענט, און אַלץ זיך גע-טרייסט: אין ספּרינג — אין ספּרינג.

אַז עס איז געקומען דער ספּרינג און חנה'לע האָט שוין געהאַט זיך די אַלע זאַכען איינגעשאַפּט, האָט זי זיך אַמאָל אויף דער נאַכט דאָס קלייד אָנגעמאַסטען מיט'ן הוט, אין שפּיגעל זיך געשטעלט, זעהן ווי זי זעהט אויס.

— זעה, וואָס פאַר אַ שפּיגעל דו האָסט! שמענדיג ווייזט עס געל, איך וועל דעם שפּיגעל פּון שטוב אַרויסוואַרפען! — האָט זיך חנה'לע געבייזערט.

די מוטער האָט בעהויבט דעם שפּיגעלע און געווישט עס מיט'ן

שירץ.

נור בחנם איז געווען חנה'לע'ס בייזערען זיך אויפ'ן שפּיגעלע, בחנם דער מוטער'ס ווישען. נישט דאָס שפּיגעלע איז שולדיג געווען, וואָס האָט חנה'לען געוויזען אין איהר זיידען קלייד מיט דעם נייעם הוט אַ געל פּנים, ווי די פיגור אין שאָרווינדאָו ביי זיך אין שטעדטעל. — נישט דאָס שפּיגעל איז שולדיג געווען, וואָס די ליפּען, דער שעהנער שטריק הינטער איהר נעזעל פּון איהר קינדיש געזיכט, זיינען גראָב געוואָרען און געשפּאַלמען, און די באַקען געל, אויסגענאָגט, און די אויגען איינגעפּאַלען און אויסגעלאָשען — דאָס פּנים איז טאַקע מיט אַן אַמת'ן געל, און חנה'לע האָט אויסגעזעהן אין שפּיגעלע, ווי די שאָר פיגור אין שאָרפּענסטער, אין די שעהנע קליידער אויסגעציערט, מיט דעם געלען פּנים.

ניט דאָס שפּיגעלע איז שולדיג געווען...

די געבורט פון שטן

אז גאָט האָט שוין געהאַט אַלעס בעשאַפּען, איז נאָך דער ווילען ניט געווען בעשאַפּען. און גאָט איז געזעסען אויף דעם אָקס פון דעם בעשאַפּונגס־שטח, אין וועלכען עס האָבען געוואַנדעלט די זונען, שטערען, קאָמעטען, אויסגעלאָשענע און ברענענדע, און ער האָט געזעהן ווי זיי מאַכען זייערע אומקרייז־רייזען אַרום זיך מיט אַן אונגע־הייערע אייליגקייט, כדי ניט אויסצוגיסען די ימים, וואָס זיינען אויף זיי, און וואַרפען זייערע ליכטער, אָדער בעשאַטענען מיט זייערע טונ־קעלע טהיילען אַנדערע זונען, ליכטער, קאָמעטען. און אַלץ לויפט און איילט אַרום זיך, דורך חדשים, יאָהרען, צעהנדליגע און הונדערטער יאָהרען, און איינס ריהרט ניט אָן אַן צווייטען, און עס קומט צו צו דער מינוט, צו דער צייט, צום יאָהר און חודש, צום פונקט לויט וועלכען ער האָט בעשטימט, לויט זיין שעפּונגס־רעכענונג. איז ער שטאַלץ געוואָרען אויף זיין ווערק, און האָט זיך אוועקגעזעצט אויף זיין טהראָן, וועלכער האָט געהאַנגען איבער דעם שאַפּונגס־שטח, און האָט אָנגענו־מען די לויב פון די מלאכים, וועלכע זיינען געקומען איהם פרייזען פאַר זיין ווערק.

און מיט האַרפען־שפיעלען און מיט געזאַנג זיינען אָנגעקומען הונדערטע, טויזענדער מחנות מלאכים, ברענענדע און אויסגעלאָשענע, טהייל אין שוואַרצען פייער, טהייל אין ווייסען פייער, טהייל האָבען געהאַט פליגלען און שווערדען, טהייל האָבען געהאַט ליילען און האַרפען אין די הענד, — און זיינען געפאַלען פאַר איהם, און געבוקט זיך פאַר איהם, און געזונגען זיין לויב.

און גאָט האָט וויעדער געוואַרפען אַ בליק אויף זיין שאַפּונגס־שטח, און האָט דערזעהן אין דער אונגעהייערער ים־פינסטערנים פון דעם שטח די בעוועגליכע ברענענדע ליכטער, וועלכע דרעהען זיך אַרום אַנדערע ליכטער מיט אַן אונגעהייערע אייליגקייט, און קומען צום פונקט,

וועלכען ער האָט בעשטימט, — איז איהם זייער פינקטליכקייט אַ ביסעל איבערדריסיג געוואָרען, — וואָרום ער, גאָט, דער בעשעפער האָט גע-
וואוסט דאָס, וואָס זיי, זיינע בעשאַפונגען, האָבען ניט געהענט וויסען,
— אז עס איז דאָ „וויילען“. דאָס געפיהל „וויילען“ האָבען אָבער די לבנות
מיט די שטערען, זונען און קאָמעטען ניט געקענט האָבען, ווי אויף ניט
זיינע מלאכים, — ווייל זיי זיינען געווען בעשאַפונגען, געמאכט, געזעצט
און בעשטימט פון אַן אנדערען, און האָבען נור געקענט אויספיהרען
דאָס, וואָס איז זיי געווען בעשטימט אויסצופיהרען.

זיינען איהם געקומען די מלאכים פרייזען און לויבען, האָט ער
מיט זיין געטליך אויג געקוקט אויף זיי, און האָט געזעהן ווי יעדער פון
זיי לויבט, זינגט און פרייזט, ווייל ער איז צו דעם בעשטימט, אָבער
קיין ווילען איז נישטאָ אין זייער טהון, — און זיי טהוען נור דאָס, וואָס
זיי מוזען; איז איהם לאַנגווייליג געוואָרען הערענדיג זייער געזאַנג, און
ער האָט זיך פון זיי אָבגעקעהרט.

דאן האָט זיך גאָט אַרומגערעהט אין זיינע הימלען, האָט פון
אונטען געזעהן דאָס טאַנצען פון די ליכטער, וועלכע האָבען אַהער-
געדראַנגען צו איהם פון דעם אונטערליכען שטח, און האָט מיט פער-
אכטונג אַוועקגענומען זיינע אויגען דערפון. דאָס איז ניט קיין שאַפען,
האָט ער צו זיך אליין גערעדט, וואָרום קיין ווילען איז נישטאָ. און גאָט
האָט געזוכט דעם ווילען.

איז גאָט בעטריבט געווען די גאַנצע צייט פון יענע טעג.

איז אַמאָל געקומען צו לויפען דער מלאך „גבריאֵל“ (שטענדיג דער
מלאך „גבריאֵל“) און האָט אויסגעשטרעקט זיינע הענדר צום הימעל, און
האָט אויסגערופען: אונזער שעפער, אַ זאך איז געשעהן אין דייןע
הימלען! איינער פון דייןע מלאכים, די קעניגין לילית, האָט דיין לויב
ניט געוואָלט זינגען, און ווען מיר זיינען אין מחנות צו דיין טהראָן
געדראַנגען, האָט זי זיך אָבגעקעהרט פון אונז. מיר ווייסען ניט וואָס
דאָס בעדייט.

אַ גרויסע פרייד האָט דעם בעשעפער אַרומגענומען. ער האָט
דערפיהלט דאָס, וואָס ער האָט נאָך קיינמאָל ניט געפיהלט צייט ער
איז גאָט, דעם ווילען פון אַ צווייטען, און האָט אויסגערופען מיט
פרייד:

— וואו איז די קעניגין? איך וויל זי זעהן.

— מיר האָבען זי פערשיקט נאָך די גרענעצען פון דיין שאַפונגס-
שטח, ווייל ניי און ווילד איז געווען פאר אונז די בענעהמונג פון דער
קעניגין.

אין טונקעלער נאכט האָט גאָט זיך אין זיין שוואַרצען וואַלקען-
מאַנטעל געהילט און איז אַליין, אָהן בעגלייטונג, געגאַנגען איבער די
הימלען, איבער דעם בעשאַפונגס-שטח, און איז ארויסגעקומען אויף
יענער זייט פון זיין וועלט-קרייז. און אויף דעם ראַנד פון אונענדליכע
שוואַרצע נאַכטימים און נאַכט-הוּם'ען, איז געזעסען אַ פרוי, און האָט
זיך איהרע צעפ געפלאַכטען.

— ביזטו עס, ליִילית, וועלכע האָט מיך נישט לויבען געוואָלט ?

— איך בין עס. — האָט זי אין די נאַכט אַריינגעזאָגט, ניט צור-

קעהרענדיג איהר געזיכט צו גאָט.

— ווייסטו ניט, אז איך בין גאָט, וואָס האָט בעשאַפען די הימלען,

און האָט בעשאַפען דעם שטח אין וועלכען עס קרייזען די מיליאָנען

זונען, קאָמעטען און וועלטען ?

— איז וואָס ? — פרענט די פרוי אין די נאַכט אַריין — צו

דיין צייט-פערטרייב האָסטו זיי בעשאַפען, אז זיי זאָלען נור טהאָן דאָס

וואָס דו האָסט זיי בעפוילען, אָבער קוק זיך צו צו זייער טהון, — זיי

ווייסען ניט, אז זיי בעוועגען זיך, ווייל קיין ווילען איז נישטאָ אין

זייער טהון. און אזוי וועלען זיי זיך דרעהען יאָהר איין, יאָהר אויס,

מיליאָנען, מיליאָנען דורות, און לאַנגווייליג וועט דיר ווערען פאַר

זייער אייביגעס קרייזען, — ווייל זיי ווייסען ניט, אז זיי טהוען דאָס

וואָס זיי טהוען.

— און ווער ביזט דו ?

— איך בין דער גאָט פון מיר אַליין. איך האָב מיך אַליין בעשאַ-

פען, און האָב מיר געגעבען דאָס וואָס דו האָסט מיר ניט געגעבען, —

וואָס דו האָסט מיר ניט געקענט געבען.

— וואָס אזעלכעס האָסטו זיך געגעבען ?

— איך האָב מיר געגעבען „ווילען“. דו האָסט מיך פון אַ שטיקעל

ליכט דורך דיין מלאכים-פאַרם אויסגעגאַסען, און איך בין אַרויסגעקור-

מען איינער פון די מיליאָנען מלאכים וועלכע ווערען אויסגעגאַסען פון

דער פאַרם, און קענען ניט מעהר, ווי נור געהן אין דעם וועג וועלכען

דו האָסט זיי אָנגעוויזען, און טהאָן דאָס וואָס דו האָסט זיי געהייסען.

זיי זינגען דיר לויב — דו האָסט זיי קיין ווידערשפענסטיגונג ניט געלערענט; וואָס איז דיר אַ לויב פון מלאכים־קנעפלעך, וועלכע דו האָסט ניט אנדערש נור לויבען געלערענט, וואָס איז דיר אַ בעשאַפונג פון טויזענדער וועלטען? זיי דרעהען זיך און קריגען דאָס ליכט איינס פון דאָס צווייטע, ווייל זיי קענען ניט אנדערש — דו האָסט זיי ניט אנדערש געלערענט, אָבער איך האָב מיר „עפעס“ געשאַפען, דאָס וואָס דו האָסט מיר ניט געגעבען, איך האָב מיך אַליין געמליך געמאַכט — דאָס איז מיין ווילען — דיר נישט צו לויבען.

— גיב מיר דיין „ווילען“ — זאָגט גאָט.

— נעהם דיר איהם, אויב דו קענסט.

האָט גאָט געפרופט איהם צו נעהמען, האָט אויסגעשטרעקט זיין האַנד — און די קעניגין, דער מלאך, האָט צו ברענען אָנגעהויבען. — דו נעהמסט נור צוריק דאָס פייער, וועלכעס דו האָסט מיר געגעבען, דאָס פייער וועלכעס דו האָסט געגאָסען אין מיין פאַרם אַרין, אָבער מיין „ווילען“ קענסטו דיר ניט נעהמען! — האָט זי אויסגערופען ברענענדיג.

האָט זי גאָט בעהויכט, איז זי צוריק געשטאַנען פאַר איהם. און

גאָט האָט צו איהר געזאָגט:

— איך וויל דיין „ווילען“, מיך רייצט דיין „ווילען“.

פון יענעם טאָג אָן האָט גאָט מעהר ניט געקענט צוהערען דעם געזאַנג פון די מלאכים, האָט מעהר ניט אויך זיין וועלט געקענט אַנקור קען, — וואָרים, וואָס זיינען דען די אַלע געטליכע בעשאַפונגען און געזאַנגען פון מלאכים געגען איין ווילען?

און ער האָט זיך פון די מלאכים אוועקגע'נב'עט, און יעדע נאַכט איז ער צו לילית געקומען און ער האָט געקוקט אויף איהר — און עס האָט איהם זעהר גערייצט איהר ווילען, נור ער האָט איהר גאָר נישט געקענט טהון.

זאָגט גאָט אזוי אַמאָל צו איהר: — קום! לאָמיר בעשאַפען אַ מענש אויף די וועלטען וועלכע דרעהען זיך אין מיין שמת. איך וועל איהם געבען מיין געטליכעס, און דו גיב איהם דאָס געפיהל פון ווילען, וואָרים פער'מיאוס'ט זיינען מיר שוין געוואָרען די לויב־ליעדער פון די מלאכים, וואָס קענען ניט אנדערש נור לויב־ליעדער מיר זינגען. איך וויל הערען דאָס געזאַנג פון מענשען, וועלכע וועלען האָבען די

ברירה מיך צו ריהמען אָדער שענדען. איך וויל זייער „ווילען“ האָבען.
האָט אונזער מוטער, די קעניגין לילית, געענטפערט אזוי :
— איך וויל מיט דיר גערן אַ מענשען בעשאַפען וואָס זאָל ווילען
האָבען, אָבער אז דער מענש וועט אַליין זיין און עס וועט קיינער ניט
זיין וואָס זאָל איהם בעשיצען, וועסטו איהם לייבט קענען גובר זיין,
וועסט איהם מיט דינע דונערען דערשלאָגען, מיט דינע בליצען דער-
ציטערען, וועסט אויף איהם די ימים פון די ברעגען ארויסשיקען, און
מיט אַ ציטער פון דינע וואַלקען וועסטו זיין האַרץ דערשרעקען און דו
וועסט איהם בעזיעגען, און וועסט איהם אונטערטהעניג מאַכען אונטער
דיין מאַכט — ניט אזוי, גאָט. ווילסטו אַ מענשען בעשאַפען, וויל איך
אַ זוהן פון „ווילען“ האָבען, וואָס זאָל מיר העלפען דאָס מענשליכע צו
שיצען, וואָרים איך בין אַ פרויענצימער, און איך בין צושוואַך דעם
מענשען'ס ווילען אָבצוהיטען, און דו ביזט אַ גאָט, און שטארק איז דיין
מאַכט, און דו האָסט מיך שוין באַלד מיט דיין שטענדיגען קומען צו
מיר אונטערטהעניג געמאַכט, און וואָס וועט דאָן זיין, אז דו וועסט דעם
„ווילען“ אונטערברענגען, אז ער וועט פון דעם וועלט־קרייז אין גאַנצען
פערשווינדען ?

— דו האָסט רעכט, — זאָגט גאָט — איך וויל מיט דיר אַ פרוכט
פון ווילען האָבען, אז ער זאָל דאָס מענשליכע אין מענשען אָבהיטען.
וויליגסט דו איין ?

— אז דו וועסט איהם פאַר אַ גאָט מאַכען ; אז דו וועסט איהם די
הערשאַפט פון דער וועלט איבערגעבען. — טהייל און טהייל זאָל זיין
קראַפט זיין מיט דיר, די וועלט און מענש צו רעגירען, וועל איך מיט
דיר און פון דיר אַ זוהן האָבען.

— טהייל און טהייל, — ענטפערט גאָט — און איך וועל איהם
איבער דער וועלט פאַר אַ הערשער מאַכען, איבער יעדענס האַרץ און
יעדענס געפיהל. און ער זאָל זיי איינריידען צו וויעדערשפענסטיגען
מיד, און צו לעסטערן מיד. פון די בעצויבערונג פון זיין וואָרט־קראַפט
וויל איך זייער ווילען, פון אונטער זיינע הענד וויל איך דעם מענשען'ס
האַרץ האָבען. געגען זיך און געגען זיין הערשאַפט זאָל צו מיר דער מענש
קומען. — איך וויל „ווילען“ ברעכען. און וועל איהם, דיין זוהן, שיקען
צו פערניכטען און צו צושטערען, די פערדאַרבונג אין מענשען אונטער-

ברענגען, און פון אונטער זיינע חורבות וועל איך דעם מענשען'ס הארצען האָבען.

— און וואוהין ער וועט ניט קומען, — זאָגט לילית, — דאָרט וועט קיין צושטערונג אפילו ניט זיין, עס וועט קיין פינסטערניס ניט זיין, ווייל עס איז קיין ליכט דאָרט דאָ. קיין לעבען וועט ניט זיין אין זייער לעבען, קיין גלוסטונג ניט אין זייער טהון. טויט וועלען זיי זיין אין זייער לעבען. ווי שאַטענס וועלען זיי זייערע מעג דורכגעהן אָהן נוצען פאר זיך און פאר אנדערע. זייערע תפילות, זייערע לויבגעזאנגען וועלען צו דיין אויער ניט דרינגען, וועלען דיין געמיטה ניט ריהרען, ווייל עס איז קיין גלוסטונג ניטאָ אין זייער געזאנג. זייער לויב איז ווי אויסגעדערעשטע זאנגען, וועלכע דער ווינד דערהויבט מיט דעם שטויב פון דער ערד. אָבער וואוהין ער וועט יא קומען, דאָרט וועט דער „וויילען“ הערשען. פערצוקען וועלען די מענשען זייערע לעבענס־טעג אין שטראָ-מענדיגער לוסט. וועלען טרינקען און פער'שכור'ען זיך אין זייער לעבענ־דיגעס לעבען; וועלען אויס די געזעהלמע מינוטען, וואָס דו האָסט זיי מיט אַ קאָרגער האַנד אַהין געוואָרפען, אייביגקייטען זיך מאַכען; עס וועט זיי ניט אַרען דער ראַנד פון פינסטערען אונטערגאַנג, וואָס דו וועסט זיי שטענדיג ווייזען פאר זייערע אויגען, כדי זייער וויילען צו צוברעכען. מיין וזהו, דער קעניג פון וויילען, וועט דעם קלאַנג פון זייער צייט־זייגער מיט רוישענדיגען מוזיק־שאַל פערקלינגען; וועט דעם ראַנד פון אונטערגאַנג מיט בליהענדע רויזען פערזעען, אז זיי זאָלען זיין שוואַרצע טונקעל־הייט ניט זעהן, און שכור'דיג פון גליק און „וויילען“ וועט ער זיי אויפ'ן וועג צו דיין אונטערגאַנגס־ראַנד פיהרען.

און גאָט איז געווען מיט איהר די דאָזיגע נאַכט, און האָט פון איהר אַ זעהן געהאַט, און האָט זיין נאָמען גערופען: שטן, דער קעניג פון „וויילען“.

און פון דענסטמאָל אָן איז אַ בעשטענדיגע מלחמה צווישען גאָט און דעם קעניג פון וויילען — ווער עס זאָל דאָס מענשען־הארץ בעזיעגען. ווי אַ געטרייער געפאַנצערטער פרינץ שטעהט דער קעניג פון „וויילען“, דער שטן, און וואַכט איבער דעם מענשען'ס האַרץ — איבער דעם „וויילען“.

די פאלעסטינא ריווע

1.

אויף די שיף.

ווי א שטיל געבעט, אזוי שווימט אריין אונזער שיף אין דעם ברייטען, אנהיימליכען „שווארצען ים“. ווי א שווארצע שרעקענדע מאסע ציהט די נאכט פון די בעוואַלקענטע וואסער-טויערען און נעהמט אריין אין איהרע שווארצע פליגלען הימעל, ים און שיף. עס בענקט זיך.

אין א הייליג לאַנד שווימט אָב אונזער שיף. און נישט קיין מלחמה-פּאַהן, און נישט קיין פריעדען-פּאַהן פלאטערט פון אונזער שיף אראָב.

אונזער שיף פיהרט אריין אין דעם ברייטען שווארצען שטח פון נאכט און ים די פּאַהן פון בענקען.

און דאָך געפינען זיך צוויי מענשען אויף דעם שיף, דער „יוד“ און דער „רוס“. פון די ווייטע סטעפען, פון די סיבירישע שנייען, שלעפט דער „געוויסען-ביסען“ דעם אלטען מוזשיק צום הייליגען קבר צו דערצעהלען זיין „לעבענס-זינד, וואָס ער האָט קיין מענשען-אויער נישט געקאָנט פערטרויען, פאר די שטויב פון דעם, וואָס האָט אלעס געקאָנט פערגעבען. אין די לאַדען פון א הייזעל ביים ברעג וואָלגע האָט נאָט אריינגעקלאַפט אין דער נאכט פון זיין געבוירען ווערען, און די אַלטע גויע זאמעלט שוין א גראַשען צו א גראַשען פון איי צו איי, פון טראַפען מילך צו טראַפען מילך, צו געהן פון גובערניע צו גר-בערניע, צו פּאַהרען איבער ימים ווייט, צו קלאַפען דעם שטערען אויף דער שוועל פון יוסף ארימאָטהיא'ס פעלזען, וואו ער האָט פרייטאג צו ליכט צינדען דעם געפייניגטען קערפער פון מענשליכען גאָט, אין ווייסע ליילעכער געהילט. בעגראַבען.

פון דער אָרימער ליטאָ אין דער אַלטער יוד אָנגעקומען. אָט זיצט ער דאָ אויף דעם צווישען־דעק מיט זיין קליין אייניקעל. דער לעצטער זעהונגס־בליק, וואָס ער האָט געוואָרפֿען צו די איבערגעלאָזטע אויפ'ן ברעג קינדער, צום לעצטען מאָל פאר זיין טויט, הענגט נאָך אויף זיינע לעפלען. ער פּאָהרט אַהין אַ קבר זיך אויסקלייבען אויפ'ן הרהזותים ביי'ם לעבען, און אין בית־המדרש ווארטען, מיט דוד'ס תהלים אויף די ליפען, אויף דעם בעשטימטען טאָג. אַ קליין יונגעל פיהרט ער מיט זיך — אַן אייניקעל. ער פיהרט מיט מיט'ן טויט דאָס לעבען. מיט'ן לעצטען טאָג פון אַלטען — דעם ערשטען טאָג פון נייעם יאָהר. „א נשמה — אַבגעשטאָרבען — זאָגט ער, א נשמה — אויפלעבען.“ און עס זיצט דאָס יונגעל מיט דעם אַלטען מאַן אויף דעם צווישען־דעק און קוקט מיט די קליינע אויגען דורך דעם קליינעם פענסטערל אין ים אַרײַן. אַ קליינער ים קוקט אין אַ גרויסען ים אַרײַן.... אַ הוואַליע קומט אָן, אַ הוואַליע געהט אַוועק, און די וועלען שווינגען אַלץ. אַלץ, וואָס ער האָט געהאַט, האָט ער שוין אין ים דורכ'ן פענסטערל אַרײַנגעוואָרפֿען: דעם אַלטען'ס כשר מעסער און גאַפּעל... און דער ים שווינגט אַלץ, און איהם ציהט אַלץ אַהין טיעף אַרײַן... וואו דער „גאַפּעל־מעסער“ איז פּערוזנקען.

און דאָך געפינען זיך צוויי מענשען אויף דעם שוף, דער „יוד“ און דער „רום“.

פון איין לאַנד קומען זיי צו ציהען, אויף איין שוף געפּאָהרען, צו איין ברעג געציעלט, צו צוויי געטער געוואַנדעלט — איינער פון די צוויי פּערגינט ניט זיין חבר'ס גאָט אין הימעל. דער אַנדערער פּערגינט איהם נישט זיין לעבען אויף דער ערד. און יעדער בעזונד־דער אין זיין ווינקעל שוף, אויף די ליפען דיזעלביגע פּסאַלמען, וואָס פון איין האַרפע זיינען זיי געוואָרען געשפּיעלט, און זיי זאָגען דאָס אייגענע קאַפיטעל תהלים אויף צוויי שפּראַכען צו צוויי געטער... און מיט'ן פּסאַלם אויף זייערע ליפען שווימט די שוף טאָג אויס, נאַכט איין, זונען אויפגאַנג, זונען אונטערגאַנג, ביז עס גילדעט זיך אין בליץ און שטראַהל דער קאַנסטאַנטינאָפּאָלער „גאַלדענער האָרן“. און ווי אַ יונגער חתן פּאַלט די זון איבער איהר כלה־לייב. און פאַלט דער שטראַהל און ברעכט און בעלויכט ים און שוף, און קאַהן און זעגעל, און מענש, און ברעט.

מיט דעם טאָג איז אונזער שיה אריינגעשוואומען אין די דארדאָ נעלען, נאָך בעהויבט מיט דעם נאכט־טוי, ווי שבת־מאמע־טראָפּען, און ער לויבט זיך אין די יונג־זומער שטראַהלען, וואָס קומען גע־ שפּראַצט פון ים און זון, און ער וויגט ים און ברעג, וואַסער און לאַנד. ס'שטעהט הויז און מויער, מיט טוי־טראָפּען בעהויבט, איבער נאכט איז עס, ווי דאָס בוימעל און גרעזיל, פון טויט שפּראַצענדיג געוואָרען, און ס'טריקענט זיך אויף דער ליבער זון. און קירשען־בוימיל און מירטען־בוימיל, אין טוי אויסגעבאָדען, צום טריקענען אויף די זון געשטעלט, קוקט אויף דעם פרעמד פערביישווימענדען שיה, ווי חדר־ יונגלעך, וואָס ווערען — נאָך דער שלאַף אין די אויגען, די טראָפּען אין די פּאָט־לעך — מיט בייגעל און סדור פון בעהעלפער געפיהרט. און ס'בעגלייט אונז מיט אַ בליק און פיהרט אונז פון הייזיל צו הייזיל, פון בוימיל צו בוימיל, און עס רוקען זיך די הייזלעך איינס צום אַנדערען, איב'ר'ן אַנדערען, אויפ'ן אַנדערען, ביו עס פערשטעלט בוימיל און וועלדיל, גרעזעל און בלעטיל. און עס פאַלט די זון, ווי אַ יונגער חתן, איבער שטיין און מויער, קופּעל און דאָך. און עס ברעכען זיך די שטראַהלען און פּאלען פון דאָך צו דאָך און טראָגען זיך פון בלעך צו בלעך. עס ברענען די קופּעלען, עס בלישטשען די שטראַהלען פון גאַלדען־בלעך צו זילבער־בלעך, און עס גלאַנצט הימעל־ שטראַהל צו קופּעל־שטראַהל, און עס שטראַהלט גלאַז־שטראַהל צו שאַרבען־שטראַהל, און עס לויבט שויבען־שטראַהל צו שויבען־שטראַהל, און עס קושען זיך די מעטשעט־שפיצען אין שטראַהל און ליכט. און עס גיסען זיך צונויף די ליכטער, און עס ווערט איין שרייענדער שטראַהל־ לען־שטרייטענדער זונען־מאָרגען איבער דעם גאַלד־האַרן פון קאַנסטאַנ־ מינאַפּאָל.

און ווי אַ שטיל געבעט שווימט שיה און מענש פון דעם שמאַלען באַספּאָר אין די ברייטע ליכטיגע וואַסערען פון דעם מיטעל־לענדישען מעער.

דאָ איז שוין נישט קיין ים, דאָ איז הימעל, וואַלקען און טוי־ שטראַהל דורכגעוועבט אין איין שטילען ליכטיגען קוש. ביבליש שטיל ליגט דער הימעל איבער'ן ים, און עס ציהען זיך די ליכטיגע וואַלקען איבער'ן הימעל, ציהען זיך לאַנג איבער'ן הימעל, פון הימעל אין וואַסער אריין, און ווי אַ ליכטיג יונגעלש־לייב שוועבט דער וואַל־

קען איבער'ן וואסער, און שיינט קוים, קוים, ציטריג-מיידעלש, ווי די קאלטע צימערנדע ברוסטען פון דער כלה, צו וועקען דעם שטילען וואל, דעם שטילען טראָפּ. און עס וועקען זיך די וועלען און הויבען זיך ליכט און שווימענדיג, און קושען זיך צום וואָלקען אויף — און עס גלאַנצט און בלישמשעט טראָפּ און וואסער, צו פערל פּערוואַנדעלט און צו ברייאַנט פון וואסער אין'ם ליכט געשליפען. און עס שלאָפט איין שטיל הימעל און ים און חלומ'ט פון ליכט און גלאַנץ און פּער-פּיהרט אין חלום און שלאָף א שיה אויף זיין וועלען-גלאַנץ. און עס פּערשלייערט זיך הימעל און ים אין ליכטיגע, דורכזיכטיגע נעבעל-שלייער. דער הימעל וועבט זיי צום ים, דער ים — צום הימעל, און זיי פּערוויקלען לופט און ליכט, און שטיל, פּער'חלומ'ט פּיהרען די וועל-לען דעם שיה פון וואַל צו וואַל, פון שליער צו שליער, ביז עס פּאַלט, ווי א התונה-דעגען, נאכט-ליכט און שטערן-ליכט איבער ים און שיה און ס'קריכט ארויס פון זיין געהוימען בעהעלטעניש דאָס שאָטען-שיה און שווימט ווי א חלום נאָך דעם שיה איבער די וועלען, און די וועלען פּערשווימען און פּערפּיהרען אין די טונקעלע נאכט זיין זעגעל-בוים. און עס פּאַלט א שרעק איבער שיה און ים, איבער דעם אונהוימליכען שאָטען, וואָס שווימט נאָך טריט ביי טריט אונזער שיה — ווי א שווארצע חיה פון דעם טיעפען ים, פון דער טיעפער נאכט געצויגען. און אזוי בלאַנדרושעט אונזער שיה אויף דעם מיטעל-לענדישען ים פון איין גריכישען אינזעל צו דעם צווייטען, וואָס שטעקען, בערע-גענט פון נאכט-ליכט און שטערען-ליכט, פּערפּאַלען און בעהאַלטען אין דער טיעפעניש פון מיטעל-לענדישען מער. און ס'האַבען זיך אויפ-געוועקט די געמער פון זייער שלאָף, אין די טעמפעל, און האָבען פּער-פּיהרט זייערע נביאים מיט זייערע נביאה'טעס אין די טיעפע אינזלען אריין. — און זיי האָבען זיך פּערשמעלט פון מענשען'ס אויג אין נאכט און ים. און פּערשמעקען און טריקענען זייערע נאקעטע לייבער אין וויירד-געשמאַק, וואָס רויכערט זיך אויף די קליינע ווייסע מזבחות. און עס טאַנצען ארום די געמער מיט די פּראָפעטען, און עס בענקען די געמער נאָך די מענשען, און עס בענקען די מענשען נאָך די געמער און קאַנען איינער דעם צווייטען נישט געפינען. זיי זינגען אויס זייער בענקען אין שטילע מעלאָדיען — און עס ציטערען די געזאַנגען און שווימען איבער'ן ים און עס פּערפּיהרען די וועלען די געזאַנגען אי-

בער'ן מיטלע-לענדישען מעער, און טראָגען זייער וועה צו אלע איהרע ברעגען און פערפיהרען שיף און מענש מיט זייער בענקשאפט. און עס יאָגען זיך אלע ווינטען איבער'ן ים און הערען זייער געזאנג, און ס'צופליהען זיך די שטערען און בעשטראַהלען מיט בענקשאפט די נאַכט און די וועלט.

ווי אַ שטיל געבעט שווימט אונזער שיף פארביי די גריכישע אינזלען און מיידט אויס ווייהרוך און בענקען-געזאנג, און ווי אַ שוואַרצער פליענעל פון אַ שוואַרצען פויגעל באהנט ער זיך צווישען די לייכטע, פון בענקען דורכגעזאפטע און פון געזאנגריכע וועלען, זיין וועג פיהרט צו אַ ווייטען ברעג אין אַ ווייטען לאַנר די בענקענדרע נאָך נאָט, צו זוכען נאָט, צו געפינען נאָט. און דאָך געפינען זיך צוויי מענשען אויף דעם שיף, דער „יוד“ און דער „רום“.

2.

ל ב ג ו ז.

דער ים ארום און ארום איז געלעגען אויסגעצויגען אין זיין דונקלען געהיימניספּאָלען שלאָף, געלאַנערט ווי אַ שוואַרצע שרעק-ליכע חיה, וואָס איז געקומען צו לויפען און האָט זיך אַראָבגעלאָזט אי-בער דער ווייטער אונענדליכקייט, אַרײַננעהמענדיג הינטער איהר ברוסט דעם גאַנצען לאַנגען ברייטען שטח און פערשטעלט איהם מיט איהרע שוואַרצע וואַסערדיגע קאָלטענעס, וואָס זי האָט אויף זיך. און עס האָט זיך געדאַכט, אז יעדע מינוט כאַפט זיך דאָס טהיער אויף פון זיין געלענער און טרייסעלט אַלץ פון זיך אַראָב. נור דערווייל איז דאָס טהיער — דער ים געלעגען אין פעסטען שלאָף, נאָר פון צייט צו צייט האָט זיך געוואַרפען אַ וואַסערדיג ליכט פון איבער זיינע שימער-דיגע קאָלטענעס, אָדער אַ טיעפער שטערן אין הימעל האָט טיעף שפיעזדיג אין זיין דונקלען אויבער-דעק זיין דונקלען ליכט גע-ציעלט.... און עס האָט זיך דערהערט פון דער-ווייטענס דאָס שווערע ערנסטע ניסען פון כוואַליע אין כוואַליע, ווי דאָס שווערע אַטהעמען פון אַ חיה, און האָט געשראַקען פון דער-ווייטענס מיט זיין גרויזאמער געהיימניסקייט.

נור רהיג און זיכער, ווי געשטיצט אויף גאָט'ס חסד, האָט אונזער שיה געשפּאַנט זיין וועג צווישען טיעף בעשטערענטען הימעל און דונקלען וואַסער, ווי אַ שטילער געהיימיניספּאַלער שליח, וואָס וואַנט דעלט פון עק וועלט צו עק וועלט אַ פּערבאָרגען שליחות אויסצופיהרן דען; ער האָט אויסגעשטרעקט פאר זיך זיין ווייטען האַלז, געזוכט זיך אַ וועג אין דער אונזיכערער אונעדליכקייט. וועניג מענשען זיי נען געשלאָפּען די נאכט אויף דעם שיה. עס איז געווען די לעצטע נאכט ווי אונזער שיה איז ארויסגעפּאַהרען פון די גריכישע ברעגען צו וואַרפען זיין אנקער אין דעם סירישען פּאָרט. דאָ און דאָרט האָבען זיך איינצעלנע געשטאַלטען אַרומגעדּרעהט, אָדער בעהאַלטען פּער-טיעפּט אין בענקען — געוואַרט אויף דער מאָרגען־זון, וואָס וועט ארויסגייען פון הינטער דעם לבנון...

און אַ גרויס בענקעניש האָט אַרומגענומען די, וואָס זיינען געווען אויף דעם שיה, צו זעהן די ברעגען פון הייליגען לאַנד. זעה, אין ווייני-קעל שיה זיצען די אַלטע יודען, וואָס פּאַהרען נאָך אַרץ־ישׂראל מיט'ן הוהיב־באַרג געגען־איבער הרהיבית אויסצומישען זיך. און ביים שיין פון קליינע ליכטלעך זאָגען זיי תהלים, און די אַלטע ווייבער שטעהען אַ ביסעל אָבגערוקט פון זיי, — זינדיגע יודענעס, נעביך, קאָנען אין דעם כאָר קיין אנטהייל גיט נעהמען — און רייבען זיך די הענד אין די נאַסע לאַסטען פון שיה, וואָס זיינען בעהויבט מיט ים־פייכטקייט, און זאָגען וואָס זיי קענען, איינע אַ תחינה, די צווייטע דערמאָנט זיך אַ פּאָר פּסוקים פון דאוונען, די דריטע זאָנט גלאַט ברכות אין דער וועלט אַרײַן... און איינע, גאָר אַ קליינע און אַן אַלטימשיקע און אַ פּראָסטע, האָט גאָר נישט צו זאָגען, קלאַפּט זי מיט די אַלטע אָהן־צויהנדיגע יאַסלעס „די הייליגע אבות“, „די הייליגע אמהות“, און די „מאַמע רבקה“ און די „מאַמע רחל“, און קוקט מיט גרויס ערנסט און כבוד אויף די אידען וואָס זאָגען תהלים. אין צווייטען ווינקעל האָט דער אַלטער פּאַפּ אַרומגענומען ארום זיך אַלע גוים און אַלע גויעס, וואָס פּאַהרען צום הייליגען קבר, און זיי זינגען אין כאָר הייליגע קירכען־ליעדער און די שטימען פון די קירכען־ליעדער קומען אַהער צובלאָזען מיט'ן ווינד און מישען זיך אויס אין איינעם מיט די יודענס תהלים־זאָגען. און די תּפּלות מישען זיך אויס און שווימען אין איינעם איבער'ן דונקלען אויבערפּלעך פון ים.... אויף דער דעק שטעהען יונגע בחורים מיט מייד-

לעך, געקומען צו פאָהרען פון פלאָנאָס, א שטעדטעל אין פוילען. מיט
הערצער פול האָפנונג, מיט ליעבע פול די בריסטען — פאָהרען זיי נאָך
ארץ-ישראל, די ערד אין די קאָלאָניעס צו בעארבייטען און זינגען שוין
לשון-קודש'ע ליעדער. צו זיי האָבען זיך בעהאַפּטען די מיידלעך,
וואָס האָבען זיך אויפ'ן שיף געפונען, און בעגלייטען זיי מיט זייערע
ווייכע יודיש-מיידעלשע שטימען... אויף דער אויבערדעק דרעהט זיך
דער „געלעהרטער“ ארום (פאָהרט נאָך ארץ-ישראל שוין נישט צום
ערשטען מאָל), קוקט אויף אונז אלע, ווי אויף ליעבע קינדערלעך:
„פרעהען זיך די קינדערלעך מיט ארץ ישראל“, קומט אָבער אויך צום
סוף אהער, שטעלט זיך אין אַ ווינקעל (מען זאָל איהם נישט בעמער-
קען) און הערט זיך אויף צו די ליעדער איין... פון דער-ווייטענס
שיינט זיך ארויס דאָס ליכט פון „געצעלט“, וואָס דער פּאַשאַ פון
דמשק האָט אויפגעשטעלט אויף דער אויבערדעק פון שיף פאר זיין
האַרעם, וואָס ער פיהרט מיט זיך... דער קאַפיטאַן וואכט אויף זיין
פּאַסטען און לענקט דאָס שיף, און דער הויכער שוואַרצער מאַסט-בוים
ווארפט זיין ריעזען-שאַטען איבער דעם דונקעלען ים... און איך און
אלע פיהלען מיר זיך ווי פּערוואַנגעלטע קינדער, וואָס זיינען געווען ער-
געציוואו געפאַנגען אין דער פרעמד... און קומען צוריק אהיים נאָך אַ
צייט מיט יאָהרען צו דער מאמען אין שטוב אריין... און איך קען נאָך
מיון מאַמע נישט...

אזוי האָבען מיר אלע געוואַרט, יעדער שטאַם און גלויבען אין אַן
אַנדער ווינקעל, אויף די זון וואָס וועט צום ערשטען מאָל בעלויכטען די
ברענען פון אונזער היימאַטס-לאַנד...

פון דער ווייטענס האָט מען שוין בעמערקט, ווי דער טאָג בלייבט
זיך אין דעם נאַכטיג פון הינטער אַ דונקעלען ריען, וואָס ווארפט
שרעקענדיג און מעכטיג זיין שאַטען אין דעם ים אריין — און וואָס
אַמאָל מעהר דער טאָג האָט זיך געבלייבט, איז דער ריעז-באַרג בולט'ער
געוואָרען און אויסגעשניטען זיך פון שטח ארויס מיט זיינע שאַרפע
ברענען — שוין בעלייכט דער טאָג גראָהע שנייבערגער, וואָס הענגען
אין דער לופטען... שוין באַרט זיך דער טאָג אין שניי און ווארפט אַ
זונען-גלאַנץ איבער שניי-הויף. און איך ווייס נישט פון וועמענס
ברוסט עס האָט זיך פריהער ארויסגעכאַפט: „דער ל'ב נון.“
און אלע, ווי גרויס, ווי קליין, ווי יוד, ווי גוי האָבען זיך געגעבען

א וואָרף צו די ראַנדען פון שיף — טהייל האָבען די הענד אין דער הויך געהויבען... טהייל די קעפּ אין שטילקייט געבויגען — דאָרט שטעהען די גוים און קרייצגען זיך — און אַלע שוויגען: דער באַרג לבנון.

די זון באַרט זיך אין זיינע שנייען, איידער זי געהט ארויס איי-בער דער וועלט צו שיינען... באַרט זיך און הייליגט זיך אין איהם, און שניי פלאַקערט אין דער זון. און שניי-ליכט און הימעל-ליכט קורשען זיך אין איין העלע פלאַם צוזאמען, און זיי בעגיסען דעם גאנצען שטח מיט ליכט אַרום... ווי שטיקער געפאַלענע וואַלקענס זעהט דער גאַנצער באַרג אויס, — זיין קאָפּ שטייגט אין הימעל אַרײַן, און עס יאָגען די וואַלקענס איינער נאָכ'ן אַנדערען איבער'ן הימעל ברייט אַרום און זיי קומען אָן צום באַרג-שפיץ און גליטשען זיך איבער איהם אַראָב, און ליענען אויף איהם ווי געבראַכענע שטיקער הימעל, און די זון צולאָזט מיט איהרע שטראַהלען וואַלקען און שניי צונויף און זיי גייט סען זיך אין איינעם ווי אַ פלאַמענדיגער העלער שניי-טייך, שניי-וועל אין זון-וועל און פאלען פון דערהויך און צוברעכען זיך אויף טויווענדרער שטראָמען און מיט זון-לאַכען און מיט שטראַהלען-געשריי לאָזט זיך דער זון-טאַנץ שטראָמענדיג איבער'ן באַרג אין ברייטען ליכטיגען ים אַרײַן. און פריי און ליכטיג ליעגט דער ים אויסגעצויגען צו דעם לויכ-טענדיגען באַרג'ס פיס. אוועק איז די שוואַרצע נאַכט-חיה, וואָס האָט געהאַרט איבער'ן ים די גאַנצע נאַכט, און בעפרייט איז געוואָרען וועל-לען-גלאַנץ פון איהר שווערער וואסערדיגער קאַלטענעס-ברוסט און איי-בער דער ברייט און לענג פון מיין היימאט'ס ים לאַכט פרייע זון און לופט....

און מיר שטעהען אויף דער אויבער-דעק פון שיף און קוקען צו דיר, באַרג לבנון....

זיי געגריסט, זון איבער מיין היימאט!

זיי געגריסט און זיי געבענשט היימאט!

ווי שטאַלץ בין איך אויף דיר, איך דיין פערוואַגעלט אונרוהיג קינד, איבער דיר, באַרג לבנון.... איך בין געקומען צו דיר מיין יחוס זוכען... איך בין געקומען צו דיר מיין שטאַם געפינען — פון וואַנען קום איך? ווער בין איך?

דו, ווינקעל פון מיין היימאט, אויף דיר האָבען מיניע עלטערן שפאַצירט אין זייער חתן-כלה-צייט... דו ביזט דאָס ווינקעל געווען

פון מיינע עלטערן-פאָר. דו האָסט געהערט די ליעבעס-ליעדער פון מיין מאַמע-כלה, געזונגען ווען גליקליך איבער די ברכה פון פרוכט-באַרקייט, וואָס אונטער איהר ברוסט, איז זי געווען. קום, באַרג, און זאָג עדות איבער מיר. אין דיינע שפּאַלטען ליעגען דאָך נאָך די שבועות פון מיין עלטערן-פאָר פון זייער חתונה-צייט. דו האָסט דאָך דאָס פּרידען-געשריי פון זייער שעפּפונגס-גליק געהערט. און פאָרוואָס שווייגסטו ?

פּעראיינזאמט קום איך צו דיר, — פּערוואַגעלט פון אַ פּרעמדען הימאַטס-לאַנד, וואָס איז מיר צו מאמע געוואָרען און וואָס איך האָב מיין קאָפּ הינטער איהר ברוסט בעהאַלטען און איהר אַלעס פּערטרויט... פון מיין פּרעמדען הימאַטס-לאַנד קום איך צו דיר, נאָך עדות צו דיר....

און וואָס שווייגסט דו, באַרג ? וועמען זוכט דיין שטאַלצער בליק ? דו דערקענסט מיך נישט, באַרג ? איך בין דאָך אַן אָבן שטאַם פון דיין חתן-כלה-פאָר, וואָס האָבען אונטער דיינע צעדערען גערוהט... זייער עדות ביסט דו, זעה, איך בוק דעם קאָפּ פאר דיר, איך וואש מיין לייב, אז ער זאָל מעגען דיין שטויב בעריהרען. פּער-צעהל, באַרג... זאָג עדות איבער מיר, באַרג, עדות זאָג.

הינטער מיר שטעהט אַן אַלטע יודענע, איינע פון די אַלטימטשקע, וואָס האָט ביינאַכט דעם שיף מיט תהלים-זאָגען בעגלייט. לכבוד ארץ-ישראל האָט זי זיך אָנגעהאַן די נייע שבת'דיגע קאָפּטע, מיט די ווייסע שפיצען און קלאַר-סאַמעט-בענדער, שטעהט זי הינטער מיר, די בריִלען אויף די אויערען מיט אַ גראָבען קרבן-מנחה-סדור אין האַנד.

— איהר זאָלט מיר לעבען, דאָס איז ער, דער באַרג פון חומש ?
 — דאָס איז ער, באַבעשי, דער באַרג פון חומש ארויס, לבנון....
 — אוי, פון חומש ארויס, אוי, באַרג לבנון, זאָלסט דיר לויפען מיהען פאר'ן כסא-הכבוד פאר דיין דיענסט מעגען יענטע בת לאה, און פאר איהרע קינדערלעך, וואָס זי האָט איבערגעלאָזט אין דער-היים, און פאר כל-ישראל, אמן סלה...

באַרג לבנון, לויף דיר מיהען פאר'ן כסא-הכבוד. דו ביסט אַ גרויסער, גרויסער חשוב...

און די אַלטע יודען, אויסגעפּוצט אין די שבת'דיגע קאַפּאַטעס לכבוד דעם באַרג לבנון, האָבען אָנגעהאַן טלית און תפילין און אין

מאָרגען-ליכט און אין ארץ-ישראל-לופט האָבען זיי זיך אנדערגע-
שטעלט דאוונען געגען-איבער דעם באַרג לבנון.

— תחת ההר הטוב הזה... אונטער דעם דאָזיגען גוטען באַרג...
קנייטשט א יוד און ווייזט מיט'ן פינגער אויפ'ן באַרג לבנון, וואָס
שטעהט געגענאיבער איהם...

דער יונגער יוד, די בחורים פון פּלאַנסק, אייניגע יונגע-לייט
ציוניסטען, בעלי-מלאכות, די מאכען זיך די פעקליך גרייט, לאַנדען
אין ביירוט, די גרעסטע האַנדעלס-שטאָרט פון סיריען, פון דאָרט
אריבערצופאָהרען אין די קאָלאָניעס וואָס זיינען אין גליל.

— און איהר וועט נישט פריהער ירושלים זעהן, די כותל-מערבי,
די מאַמע רחל'ס קבר? — וואונדערען זיך די אלטע יודען...

— מיר וואַנדלען נישט נאָך ארץ-ישראל שטאָרבן, אז מיר זאָלען
קיין ירושלים אויף קבר-אבות קריבען... מיר קומען נאָך ארץ-ישראל
לעבען, אין די קאָלאָניעס ארבייטען, — קלינגט די שטאַלצע אַנט-
וואָרט.

— אַוואַ, — וואונדערען זיך די אלטע. א ניי ארץ-ישראל.
עס קומען אָן די קליינע עמפּפּאָנג-שיפלעך צו אונזער שיף. דער
פאָרט איז געעפּענט.

— און אז איהר וועט זיין אין ירושלים, גריסט מיר דאָרט דעם
„בצלאל“, נישט די אלטע מצבה די כותל מערבי, — ווארפט נאָך א
יונגער בחור צו א פאָר ווערטער, האַלטענדיג זיין טשעמאָדאָן אויף די
פלייצעס.

— וועמען אזעלכעס?

— דעם בצלאל... דער „בית עקד“ און די גני ילדים... זיי, זיי, —
הערט זיך פון דער-ווייטענס.

— וועמען דאָס אזעלכעס? וועמען דאָס אזעלכעס? — פּרעגט
דער אלטער.

— לאָז געמאך, עס זיינען פון די ציוניסטען — זאָגט א צוויי-
טער יוד.

אין א ווינקעל ביים קעסעל האָט דער פּאָפּ די גוים צוזאמענגענו-
מען, זיי האָבען אויף דעם באַרג לבנון בעגעגענט, זיי האָבען
זיך אויף לכבוד דעם לבנון זונטאג'דיג אָנגעהאָן. אויסגעשמירט די
שטייוועל, רויטע רובאַשקעס איבערגעביטען און די צוקנייטשטע יום-

טוב'דיגע מארנארקעס, וואָס זיי האָבען געהאַט אין די פעקלעך, אַנט-
געטהאָן. דער קירכען-פּאָטער ווייזט אויפ'ן באַרג... און די גוים אין
אונטערטעניגקייט בויגען די קעפּ פּאַר'ן לַכּוּוּן און קרייצגינגן זיך.
אַזוי האָט אונזער שיף בעגריסט דעם געבענקטען ברעג פון ארץ-
ישראל.

3.

אויפ'ן וועג קיין ירושלים.

אַן אַראַבער האָט מיך אָנגעכאַפּט ביים קאַלנער און פון שיף
אַראַבגעוואָרפען. איך האָב מיך געפונען אין אַ קליין שיפעל, וואָס
האַט זיך געהויבען און גענידערט אויף די רוישענדע געכמאַרעמע ווע-
לען. דער ים פון ארץ-ישראל-ברעג איז דער רוישענדסטער, שטורמ-
דיגסטער פּאַרט פון גאַנצען מיטעל-לענדישען ים. שוין ביינאַכט,
ווען אונזער שיף איז אַרײַנגעפּאַהרען אין ארץ-ישראל-ים, פאַרביי
דעם כּרמל, וואָס איז אין נאַכט-וואַלקען פּערהילכט געווען — האָט זיך
דאָס שיף געהויבען אויף די הויכע וועלען און גענידערט אין די טיעפע
גראַבען, וואָס אין ים. דער שטילער, אין זיין וועג זיך געהענדער
מיטעל-לענדישער ים, איז גאַר-נישט געווען צו דערקענען. ברויזענדיג
דיג איז ער געוואָרען און שטורמדיג, די אינדען האָבען זיך אין איהם
צוקאַכט אַזוי, אז די יודענע, וואָס איז דאָרט געבען מיר אויף דעם
אויבערדעק געזעסען, האָט זיך אָנגערופען: „עס איז נישט קיין וואונד-
דער, מיין קינד, וואָס דער ים שטורמט אַזוי, דאָ רינגען דאָך אַרײַן אַלע
טרעהרען און תּפּלוּת פון יודישע קינדער.“

און דאָס שיפעל האָט זיך געוואָרפען, דאָ איז עס אַראַב אין אַ
טיעפען טהאַל, נור בעגראַבען צו ווערען הינטער אַ באַרג וואַסער, דאָ
האַט עס זיך געהויבען אויפ'ן הויכען וואַסער-באַרג-שפיץ. נאָך מיר
האַבען גאַרנישט געפּיהלט, געזעהן, אונזערע אויגען זיינען געווען אַנט-
געשטעלט צום ברעג. פאַר אונז האָבען זיך די ווייסע ליימענע דע-
כער פון יפו געבאָדען אין דער זון, פאַר אונז האָט זיך דער ווייס-גע-
קאַלכטער וועג פון ארץ-ישראל אויסגעצויגען ווייט, ווייט אין דער
טיעפער זון אַרײַן....

און איין וואַל וואַרפט אונזער שיפעל צום צווייטען, און אונזער

שיפעל פאלט אריין צווישען די הויכע ריעזיגע שטיינער, וואָס שטייגען דאָרט ארויס פון ים, ביים פאָרט פון יפו. די יודענע, וואָס זיצט נעבען מיר אין שיפעל, זאָגט: „זעהט, זעהט, דאָס זיינען נאָך די שטיינער, וואָס שלמה המלך האָט נאָך אריינגעשטעלט אין ים. ער האָט זיך דאָ“, זאָגט זי, „גלעזערנעם פּאַלאַץ געבויט פאר פּרעה'ס טאָכטער, זיין ווייב, וואָס ער האָט איהר אַלץ נאָכגעגעבען, וואָס זי האָט נור געוואָלט“... פון וואָנען זי ווייסט דאָס, די יודענע — ווייס איך נישט, זי איז דאָך נאָך קיינמאָל נישט געווען אין ארץ-ישראל, נור זי ווייסט שוין דאָס, זאָגט זי, פון גאַנץ גאַנץ לאַנגע צייטען. און איך גלויב איהר.

מיין פריינד האָט געוואָלט, אז איך זאָל איבער'ן טאָג אין יפו בלייבען. מיר האָט זיך שטאַרק געוואָלט נאָך דעמוועלבען טאָג זעהן ירושלים, און נישט קוקענדיג אויף מיין פריינד'ס איינריידען מיר, בין איך מיט'ן ערשטען „צוג“, (ווי ווילד דאָס קלינגט!), וואָס געהט אָב פון יפו נאָך ירושלים, אויף יענער זייט יהודה-בערג אָבגערייזט. ווייסט און לעער ציהען זיך די פעלדער פון אונזער הימאָסט-לאַנד. דו זעהסט נישט קיין הייזעל, קיין בוימעל, נור ווייס געד קאַלכט, אזוי ווי גאָט האָט זיי בעשאַפען פון ששת ימי בראשית אָן, ווי קיין מענשענס האַנד וואָלט זיי נישט געווען אָנגעריהרט, וואָר טענדיג נור אויף דעם, וואָס וועט קומען צו זיי פון ערניץ-וואו גאַנץ ווייט, קומען צו זיי אַהיים. און טהיילמאָל רוכט זיך, אז די פעלדער זיינען איינגעשלאָפען, פּערוואַנדעלט געוואָרען דורך אַ געהיים געד שפרעך אין אַ האַרטען שטיין, און וואַרטען אויף אַ משיח, וואָס וועט קומען און זיי בעפרייען און וועקען פון דעם געהיימיספּאָלען שלאַף... נר דאָ און דאָרט שטייגט אַרויס אַן איינזאַמע פּאַלמע, איינזאַם און אַליין מיט איהרע טונקעלע צווייגען שטייגט זי אין הימעל אַריין, אַ יורש פון אַ יחוס'דיגער פּאַמיליע, אַ זכר פון אַמאָליגע צייטען, און זי דערצעהלט, די איינזאַמע און אַריסטאָקראַטישע פּאַלמע, פון וואָנען זי קומט אַרויס, אַז עס זיינען אַמאָל דאָ פעטע, געגרינטע פעלדער געווען, אַז עס זיינען דאָ אַמאָל טונקעלע, געהיימיספּאָלע וועלדער געווען. און הינטער איהר שאָטען האָט דער וואַנדערער גערוהט, און פון דעם

קוואל וואסער, וואָס נעבען איהר, געטרונקען, אונטער איהרע ציוויגען איז דאָס חתן-פּאַר געזעסען און לייעבע זיך געשוואָרען... און דאָ און דאָרט ווייזט זיך אַ בערנעל, געטאַקט אין זיין הויך, און שמעהט אַליין. אפשר האָבען אויף זיין הויך פּאַקעלען געברענט, אין לַבְנֵה-נֶאֱכַט, אָנגעזאַנט די ווייטע איינוואוינער, אַז דער חורש איז אָנגע-קומען... אפשר האָבען זיך אויף זיין הויך מינע אור-עלטערן, אַז זיי זיינען קינדער געווען, געשפיעלט... און איצט שמעהט דאָס פערוויסט און פערלאָזט אַרום.

— ווי דאָס וויינט, ווי וויסט דאָס איז נעביך, דער חורבן, דער חורבן — קרעכצט די יודענע.

— עס איז אמאָל פעט געווען, — זאָנט דער יוד, וואָס זיצט דאָרט, אַזוי ווי פאר זיך, נישט קוקענדיג אויף דער יודענע, — עס איז אמאָל פעט געווען; ווען די קינדער פון ישראל האָבען דאָ געוואוינט, האָבען זיך טייכען פון מילך און האָניג גענאָסען מיילען ווייט, און ארץ-ישראל איז ברייט געווען פיער הונדערט מיילען אויף פיער הונדערט מיילען, נור אַז מען האָט די קינדער פון ישראל פערטריבען, איז ארץ-ישראל איינגעשרומפּען געוואָרען.

— אַזוי ווי אַ מאַמע נעביך, אַז די קינדערלעך זיינען דאָ, איז אין אַלע ווינקעלעך פּרעהליך; אַז די קינדערלעך זיינען ניטאָ, איז אין שטוב פּוסט און וויסט, — גיט די יודענע צו פּערשטעהן אויף איהר לשון.

נור באַלד געהט דער קאָנדוקטאָר פּאַרביי און מאַכט אויפּמערק-זאָם, אַז דאָרט, גאַנץ ווייט, וואו די בוימער ווייזען זיך, דאָרט איז די יודישע קאַלאָניע „ראשון-לציון“, — דער ערשטער נאָמען, וואָס האָט מיין האַרץ מיט שרעקען-פּרייד ערציטערט. מיר האָבען געקוקט דורכ'ן פענסטער — — — גאַנץ ווייט, גאַנץ ווייט, צווישען דער ברייטער ים-וויסטע, האָבען אייניגע בוימער געשניטען אין הימעל.

און דו האָסט געהאַט דעם געפיהל, אַז דאָס זיינען די איינציגע בוימער, די איינציגע ערשטע בוימער אין דער ים-וויסטע, און אָט די בוימער האָבען אונזערע איינגעפלאַנצט; אונזערע זיינען געקומען פון דער ווייט, פון דער פּרעמד, און האָבען אין זייער וויסטער היים די ערשטע בוימער געפלאַנצט.

“און עס האָט זיך געוואָלט געהן צום יודישען פּאַלט, און יעדען

יודען, וואו ער איז דאָרט פּערוואָרפּען, אין אלע עקען פון דער וועלט, אין גאָס איהם אָבשטעלען, פון האַנדעל-וואַנדעל, פון רעש און טומעל איהם אַ מינוט אָבשטעלען און זאָגען: דו, דיין היימאָט איז פּערוויס-טעט געוואָרען, געה אַהיים, און אַרבייט אין דיין היים, דייע פיער אַיילען, און דערנאָך געה צוריק צו דיין אַרבייט....

באַלד איז אונזער צוג שטעהן געבליבען אויף אַ סטאַנציע. עס איז געווען די ערשטע יודישע סטאַנציע „רמלה“.

אויף דער סטאַנציע האָט מען בעגעגענט די שול-קינדער, מיט זייערע לעהרערס פון דער אַידישער קאַלאָניע „רחובות“.

דער ערשטער אַרזי-ישראל-גרוס.
די קינדער זיינען געווען פּרעהליף און האָבען פון דער סטאַנציע צוגערופּען: „שלום“, „שלום!“ און אַיינער האָט צום צווייטען גע-זאָגט: קומה ונעלה עמכם ירושלימה....

מיין יודענע קוקט אַרויס פון פּענסטער, דערזעהט די קינדער, פּרעגט זי:

— יודישע קינדער?

— יודישע קינדער פון די קאַלאָניעס.

— זיי רעדען דאָך עפּעס נישט קיין יודיש — וואַנדערט זיך די יודענע.

— זיי רעדען לשון-קודש, — ענטפּער אַיך דער יודענע.
לשון-קודש, אוי, אוי, לשון-קודש, קינדערלעך, קינדערלעך, געזונד און לעבען אויף אַיך, זיי רעדען דאָך לשון-קודש. שמואל, שמואל, רופּט זי צום מאַן, דו הערסט, זיי רעדען לשון-קודש, מיר זאָל זיין פּאר אַיך, קינדערלעך, זאָגט זי פּאר זיך, ע, ע, יונגעל, קריך נישט אויפ'ן דאָך, קריך נישט, רופּט זי צו אַ יונגעל, וואָס האָט זיך אַרויפגעכאַפּט אויף אַ וואַגען, אַוועק, יונגעל, מען קאָן דיך נאָך, חלילה, איבערפּאַהר-רען. אין דעם קומט אָן צולויפּען אַ צווייטער יונגעל, מיט אַן אָבגע-ברענט פּנימ'ל, מיט לאַנגע שוואַרצע לאַקען, מיט שוואַרצע גלאַנצענ-דיגע אויגען, מיט דינע יונגע גליעדער, נור אויסצוקושען אלע זיינע ביינדלעך. פון דעם צווייטענס וועגזאַק געכאַפּט אַ שטיק פּוטער-ברויט, מיט אַ פּול אַנגעשטאַפּט מויל, רופּט ער צו:

— למורה... למורה....

— וואָס, אויך אַ יודיש קינד? — פּרעגט די יודענע.

— יא, אויך א יודיש קינד.
 — ער געהט דאך אהן א הוט, ער עסט דאך אהן המוציא ? —
 וואונדערט זיך די יודענע.
 — ער רעדט לשון-קודש.
 — וואָס טויג מיר זייער לשון-קודש, אז זיי זיינען קיין יודען
 נישט, — קרעכצט די יודענע. א יודיש אינגעל אהן א היטעל, אהן
 המוציא — און דאָ אויף דער הייליגער ערד, — קרעכצט די יודענע.
 נור באַלד ריהרט זיך אונזער צוג אין וועג אריין...
 — שלום לירושלים, שלום לירושלים! — רופען אונז נאָך די
 קינדער.

— שלום לרחוק ולקרוב! — זאָגט דער יוד, וואָס זיצט דאָרט,
 דעם פסוק ווייטער....

נור באַלד פאָהרט אונזער צוג אריין אין דעם שענהנסטען טהאָל
 פון ארץ ישראל. טיעף, הינטער די הרי יהודה האָט זיך אויסגעשפרייט
 דער טהאָל און האָט אויסגעבעט זיין גאַנצע ברייט מיט די פיינסטע
 גרעזער, מיט די שענהנסטע אוילבירטען-בויםלעך. דאָ ווערט שוין דאָס
 אויג דערקוויקט, זעהענדיג ווי א טייף זאנגען-פעלד שלענגעלט זיך
 אריין טיעף אין טהאָל. דאָרט שטעהט א יונגער איילבירטען-וואַלד,
 שטעהט אין מיטען פעלד און ס'זעהט אויס, ווי אַ חברה יונגע בחורים
 מיט מיידלעך האָבען זיך אין פעלד פערזאַמעלט, האָבען זיך ביי די
 הענד אָנגענומען און טאַנצען זייער בייגעל-טאַנץ...

אַן אַראַביש דאָרף שטעהט אליין אין פעלד. שטיל איז אין דעם
 אַראַבישען דאָרף. די ווייסע געקאַלכטע דעכער גליהען אין דער זון,
 דער הויף איז אויסגעשטאַרבען פון מענשען, די קינדער זיינען געגאַנגן
 גען די שעפסען פאַשען אין פעלד. די ווייבער זיצען אין די געצעל-
 טען און ווארטען אויף די מענער, און די זקנים אין די ווייסע העמדער,
 האָבען זיך אין טויער פון דאָרף פערקליבען, אויסגעזעצט זיך אויפ'ן
 פעלד, אין דעם שאָטען פון אַן איילבירטען-בוים, ביי אַ קליינעם טייך,
 וואָס רינט דאָרט צווישען די שטיינער, זעהן, ווי די ווייבער דרעשען
 מיט די אָקסען דעם קאָרן פאַר זיי, און זיי רעדען גאַנץ לאַנגזאַם מיט
 אַ שטילעך ווירדע וועגן די ענינים פון דער עדה... אַן אַלטער לייענט
 פאַר פסוקים פון קאָראַן, און די אַלטע לייט זיצען שטיל און שאַקלען
 מיט די קעפּ... די קינדער פאַשען די שעפסען אין פעלד, עס איז

געקומען די מיטאג-שעה, און מען דארף די שעפסען אַנטרינקען, האָבען זיך די פּאַסטוכער אַרום דעם ברונעם פּערקליבען, וואָס איז דאָרט אין מיטען פּעלד, און וואַרטען, ביז אלע פּאַסטוכער וועלען זיך צונויפקומען און אַרָבִיקִיקלען דעם שטיין, וואָס איז איבער'ן מויל פון ברונען, און די שעפסען אַנטרינקען, און צוריק דעם שטיין אַרויפקליצען. קומט אָן יעקב פון באַר-שבע צוגעהן נאָך חרן, צו לבן האַרמי, און טרעפט די פּאַסטוכער אַרום ברונעם. פּרעגט ער זיי:

— ברידער, פון וואַנען זייט איהר ?

— פון חרן זיינען מיר.

— קענט איהר נישט דאָרט לבן, נחור'ס זוהן ?

— מיר קענען איהם.

— געהט עס איהם גוט ?

— עס געהט איהם גוט ; אָט קומט אָן רחל, זיין טאָכטער, מיט די

שעפסען...

— און זעה, דאָרט געהט רחל מיט'ן קרוג, אויפ'ן קאָפּ, פיהרט איהר סטאָדע צום ברונעם אַנטרינקען, וואָרום זי איז אַ שעפּערין, און יעקב קייקעלט דעם שטיין פון ברונעם אַראָב...

דער צוג פּאָהרט אַרויס פון דעם שעהנעם, פּעלזענדיגען טהאַל און פּאָהרט אַריין צווישען די שטיינערדיגע טויערען פון די פּעלזען-בערג, פון די שטאַלצע הריייהודה.

דער צוג האָט אויסגעבאַהנט אַ וועג אין שמאַלען גראָבען, וועל-כער ציהט זיך דורכ'ן האַרץ פון באַרג. פון פּענסטער זעהט מען נאָר-נישט, נור ריעזיגע שטיינער, וואָס שטעהען, ווי אַן אונגעהויערע פּעס-טונג פאַר ירושלים. און עס דוכט זיך, אז דאָ איז אַמאָל אַ ים געווען, און דער ים איז אין באַרג פּערשטיינערט געוואָרען. נור דאָ און דאָרט ברעכט זיך אויס אַ ברייטער גראָבען און מען זעהט, ווי עס הויבען זיך די בערג איינער איבער'ן צווייטענ'ס קאָפּ און שטייגען שטאַלץ אין הימעל אַריין. טהיילמאָל ברעכט זיך אַריין אין באַרג אַ טיעפע פינסט-טערע לאָך, וואָס נאַכט און שרעק קוקט אַרויס פון איהר. אין איינער פון די לעכער (דערצעהלט מען) זאָל שמשון געטראָפּען האָבען דעם לייב, ווען ער איז צו די פּלשתיים קיין תּמנות געגאַנגען, און ער האָט איהם אין צווייען צוריסען. — דאָרט, אין די הרי יהודה, געפינט זיך אויף די שטאָרט „ביתר“, אין וועלכען בר-כוכבא האָט מלחמה געהאַל-

טען מיט די רוימער. איך ווייס נישט, אויב ווירקליך אין די הרי יהודה האָט שמשון דעם לייב בענגענט, נאָר ווער עס האָט געזעהן די הרי יהודה מיט זייער גרויזאמער שטילקייט, מיט זייערע שטיינערדיגע שפיצען, מיט זייער טיעף-שרעקענדיגער קאלטקייט, גלויבט, אז נאָר דאָס איז די היים, אין וועלכער עס האָבען זיך אויפגעהאלטען אזעלכע גבורים ווי שמשון און בר-כוכבא. גבורה און לייבען-געברום רוחט אויף די שפיצען פון די בערג...

אין ביתר איז אונזער וואַנאָן בעלעבט געוואָרען. קריסטליכע שול-קינדער מיט זייערע לעהרער — פראַנצויזישע מיסיאָנערען פון אַ ירושלים'ער מיסיאָנערען-שול פּאָהרען צוריק קיין ירושלים פון זייער אויספלוג. די קינדער זיינען זעהר פרעהליך געווען, אויפגערוימט און האָבען געשטיפט מיט זייערע לעהרער, וועלכע האָבען זיי פעטערליך איינגענומען, אַרומגעקליבען זיי אַרום זיך און זיי מעשיות דערצעהלט. מיר איז זעהר טרויעריג געוואָרען.

איך האָב געזעהען די ירושלים-פּעלדער אַרום מיר, און פרעמדע קינדער שפּיעלען זיך אויף זיי; איך האָב נישט פיינט געקראָגען זיי-ערע, נומע, שטילע לעהרער, נור איך האָב מיך דערמאָנט אָן אונזערע, אונזערע אַרימע יודישע קינדער, ווי זיי זיינען איצט ערניצוואו פּער-שפּרייט און צוויייהט איבער דער גאַנצער ערד, אין איינגע חדרים, אין געשטיקטער לופט, און דעם רבינ'ס קאַנטשיק פּאַכט פאַר זיי. — קינדער, — וואָס האָט מען צו זיי? — פאַרוואָס זיינען זיי פּערטריבען פון די פּעלדער, פון די גערטנער? די עלטערן האָבען געזינדיגט, ליידען די קינדער זייער זינד. גאָט'ס קללה ליענט אויף זיי אויסגעגאָסען. אָבער די אַרימע יודישע קינדער, פאַרוואָס ליידען זיי? פאַרוואָס נעהמט איהר זיי נישט אַהער און לאָזט זיי נישט זעהן די פרעכטיגע נאַטור און די ירושלים-פּעלדער, און די ירושלים-גערטנער...

מיט די בערג אין איינעם האָט די טונקעל־הייט אָנגעהויבען אַריינצוקוקען אין אונזערע פענסטער אַריין. עס איז געקומען די צייט פון מנחה דאוונען. די יודען האָבען אָבער געוואָלט וואַרטען מיט מנחה אויף ירושלים, — אז מיט'ן ערשטען טריט אין ירושלים זאָלען זיי מנחה דאוונען; נור זיי האָבען מורא געהאַט, אז זיי זאָלען נישט פּערשפּעטיגען מיט מנחה, און האָבען מיט שרעק געקוקט אויפ'ן הי-מעל... אָבער עס ווייזט זיך נישט, חלילה, נאָך קיין איין שטערן, דער

הימעל פון ירושלים לאָזט זיך נישט אזוי גיך מיט דעם נאכט-מאנטעל איינהילען.... דאָרט ווייט פלאַקערט די זון אין מערב-זייט, און אפשר איז שוין דאָרט די גאלנאַפּע... מיין האַרץ האָט מיט שרעק און פרייד אָנגעהויבען צו קלאַפּען. שטיל, שטיל איז געוואָרען צווישען עולם. אלע האָבען געווארט אויף דער מינוט, וואָס זיי וועלען ירושלים דער-זעהן. די שולדיקנדער האָבען זיך ווי די היהנער אַרום זייער לעהרער אַרומגעקליבען, די ווייבער האָבען זיך די הויבען אָנגעטהאָן, די יודען — די שבת'דיגע קאפּאָטעס. און אלע האָט די דונקעל־הייט אַרומגע-נומען, און אלע האָבען מיט שרעק און שטילקייט געווארט אויף עפּים זעהר, זעהר הייליגעס און גרויסעס.

און דער צוג איז שטעהן געבליבען, און דער קאָנדוקטאָר האָט גאַנץ געוועהנליך אויסגערופּען: „ירושלים!“

— יתגדל ויתקדש שמייה רבא! האָב איך הינטער מיר געהערט.

איך האָב אַ וואַנאָן געכאַפּט: „צו דער כּוּתל מערבי.“

איך האָב נאָך געוואָלט טרעפּען מעריב דאוונען ביי דער כּוּתל מערבי. איך האָב גאַרנישט געזעהן, מיין האַרץ האָט געקלאַפּט אין מיר, ירושלים האָט זיך געהילט אין אַ שוואַרצען, שוואַרצען וואַלקען, מיט איינמאַל איז די נאכט אַראָבגעפאַלען און געלעגען איבער ירושלים. ירושלים איז שרעקליך, שרעקליך שטיל געווען, די מענשען האָבען זיך אין די הייזער בעהאַלטען, פון די פענסטער האָבען דאָ און דאָרט איינ-ליכט אַרויסגעשוינט, אָנגעזאָגט, אז דער פּועל איז פון פּעלד אַהיים געקומען און זיצט ביי זיין מאָהלצייט.... עס איז שוין געווען מעריב-צייט. דער טונקעלער, טרויעריגער „והוא רחום יכפר עון“ פון אונזער בית-המדרש'ל אין אַ טרויעריגער הערבסט-נאכט איז געהאנגען איר בער גאַנץ ירושלים.

ביי דער כּוּתל מערבי איז שוין געווען נאָך מעריב.

פאַר מיר איז געשטאַנען אַ הויכע, הויכע וואַנד, וועלכע איז ווי אַ שוואַרצע זייל אויפגעגאַנגען אין הימעל אַרײַן. קיינער איז שוין ניט געווען ביי איהר, נור דאָ און דאָרט האָבען נאָך אין די שפאַלטען פון די שטיינער געצאַנקט חלב'נע ליכטלעך, וואָס די יודען האָבען איבערגע-לאָזט פון מעריב דאוונען, און די פּלעמלעך האָבען זיך גערויכערט, בעלויכטען די פעטע, אין איינע געמונקטע שטיינער, און האָבען אויס-געזעהן, ווי נישטיגענדיגטע תּפּלות, וואָס מען האָט זיי איבערגע-

לאָזט אין די שטיינער... אין אַ ווינקעל איינער אליין פאר זיך איז גע-
שטאַנען אַן איינזאַמער, איינזאַמער שוואַרצער שאַטען, פּערוואָרפּען
מיט ביידע הענד איבער דער וואַנד, זי צו זיין האַרץ צודריקענדיג,
זיין פנים האָט ער צווישען אַ שפּאַלט פון צוויי שטיינער בעהאַלטען
און אַ שוואַכע שטים האָט געברומט אַ שטיל געבעט:
— רבּונו של עולם, פּערהייליג דיין נאָמען איבער די גאַנצע,
גאַנצע וועלט...

און אַ משוגע'נע מאַמע איז דאָרט געבען וואַנד געזעסען, אין
ווייסען געהילט, און האָט מיט איהרע אויגען ערגי'וואו ווייט, ווייט
אין דער וועלט אַריינגעקוקט...
איך בין צו דער ערד געפּאַלען און די שטיינער געקושט...

4.

י ר ו ש ל י ם .

איך האָב מיך אויפגעכאַפט אין אַ שעהנעם ערב־שבועות־פּריי-
טאָג, אין ירושלים. די זון האָט בעגאַסען מיין שטיבעל מיט ליכט
און האָט נישט איבערגעלאָזט קיין איין ווינקעל שאַטען. איך האָב
געוואַרט, ביז איך וועל הערען די שופרות בלאָזען, אָנזאָגענדיג, אז די
עולי רגל מיט די בכורים קומען אָן פון בית־לחם (וואו עס איז געווען
דער לעצטער „מעמד“) קיין ירושלים. די לויס, די כהנים און די
חשובי־ירושלים זיינען דאָך שוין דעם צוג אנטקעגען געגאַנגען, אין
שטאָרט אַריין זיי צו ברענגען, און די בעלי־מלאכות פון ירושלים
שטעהען דאָך שוין גרייט פאר זייערע הייזלעך, אַריינצובעטען די אָנ-
געקומענע: „ברידער פון דעם און דעם אָרט, שלום עליכם“. און אָט
פינקלען זיך דאָך שוין אין דער זון די בעגאַלדעטע הערנער פון דעם
אָקס וואָס געהט פאַראויס פאר דעם צוג, און נאָך איהם גילדען זיך אין
דער זון די גאַלדענע און זילבערנע קערב אויף די קעפּ פון די חשובי־
ירושלים, אין וועלכע זיי ברענגען זייערע בכורים, און נאָך זיי אזא
עולם פּערטונקען אין דעם וואַלקען־שטויב, וואָס געהט דאָרט אויף דעם
וועג קיין בית־לחם, — מוז איך מיך דאָך אויפכאַפען, אויך ארויסגעהן,
— ערשט איך דערהער דורך די צווייטע טהיר אַ גערודער, — איך הער
מיך איין. עפּים דערין אַ מעשה מיט וואַסער: „די „בארות“ זיינען

פערשלאָסען, „די „בארות“ זיינען לעדיג, „עס איז נישטאָ קיין וואַסער“. מיין איך ווייטער, אז „ירושלים במצור“ — ירושלים איז בער-לאַגערט, דער שונאָ לאַגערט ארום די מויער, טיטוס הרשע מיט די רוי-מער שטעלען הינטער די מויער אַרונטער די „אייזערנע הערנער“. אויף די מויער שטעהען די גבורייהודה און האַלטען מלחמה, ווי די קלייבען, ווי די לעמפערטען. און גרויסע פלאַמען פיער זעהען זיך דורכ'ן פענסטער — די שטאָרט ברענט. דאָס האַבען די „ראשי-בריוני“ אונטערגעצונדען די שפייכלערס מיט האַלץ און עסענוואַרג פון כלבישבויע'ס שפייכלער, וואָס האַבען געקאָנט געניגען אויף איין און צוואַנציג יאָהר. די שטאָרט איז אין אַ גרויסען הונגער. מאַמעס עמען די אַרעמס פון זייערע קליינע, איידעלע קינדער. און די בנות-נריבים, די געאיידעלטע ירושלים'ס טעכטער, וואַרפען זייער גאָלד און זילבער אין די גאַסען, און קלייבען אונטער דעם קויט פון די פּערד. און אזוי איידעל זיינען זייערע פיסלעך, אז קוים ריהרען זיי זיך אָן אין „אז אויסגעזויגענע פייג“ — מוזען זיי פאַר איידעלקייט שטאַרבען. און דאָרט פיהרט מען די לוייה פון אַ גרויסען תנא אַרויס אויסער די מויער, און איך ווייס, אז ער איז ניט געשטאַרבען, נור ער וויל זיך אַרויסכאַפען פון דעם מויער, מיט'ן שונאָ שלום מאַכען, און מחילה בעמען, מן הסתם וועל איך זיך דאָך אויפכאַפען, צולויפּען צום טויער און דעם תנא נישט אַרויסלאָזען (וואָרום איך געהער דאָך אויך עפּים צו די „ראשי-בריוני“), — ערשט עס קומט אַרין מיין פריינד, ביי וועלכען איך האַלט זיך אויף, און דערצעהלט מיר, אז דער רייכער בור-כאַרער, ביי וועלכען מיר וואָוינען, האָט מורא, אז דאָס וואַסער זאָל זיך נישט אויסלאָזען אין דער „בארה“, איידער עס וועלען קומען די „ימיהגשם“ — האָט ער די „בארה“ פערשלאָסען און לאָזט קיין וואַ-סער נישט געהמען, נור איין קווערטעל אויף יעדען נפש, — מיר זיי-נען דאָך אין ירושלים, — ירושלים האָט שטענדיג געהאַט צו טהאָן מיט וואַסער, — אפּשר וועט זיך געפינען אַ שר, וואָס האָט „בארות“ מיט וואַסער, לאָז ער זיי עפענען, לאָז מען זיך וועמען מיט איהם: אז איידער די זון געהט אונטער, ווערען איהם די „בארות“ וויעדער פול (א תנא וועט צו גאָט בעמען — וועלען זיך באַלד וואַלקענס בעווייזען). נור דערווייל קוק איך דורכ'ן פענסטער — בוכאַרער יודען אין זייערע זיידענע הויזען, מיט ווייסע פוטערנע הימלען אויף די קעפּ,

אין זייערע זיידענע פערשיעדען-קאלירטע מאנטלען טראָגען פון „שרי-הכבשים“ שעפסען-פלייש און רינד-פלייש, אויף שבת אַהיים.

מיין פריינד דערצעהלט מיר, וועגען דער בוכארער גאַס, אין וועלכער מיר וואָוינען. אַ בוכארער יוד איז אראָבגעקומען קיין ירושלים פאר פינף און צוואַנציג יאָהר צוריק און האָט אָבגעקויפט דעם בעסטען פלאַץ ארום דעם מויער און האָט אויסגעבויט אַ „בוכאָר-רער גאַס“ — דאָס איז איצט דער געזינדסטער טהייל שטאָרט אין ירושלים. ער פערדינגט די הייזער נור יודען, קיין גוים לאָזט ער נישט אַרײַן.

דאָס ערשטע מאָל „קראָמע חריסטיאָן“.

— געלויבט דיר גאָט, וואָס איך האָב כאָטש דערלעכט צו אַ שטיקעלע, אַ שטיקעלע נקמה, פאר די געלע פלעקען אין פערשיעדענע „תחומים“, אין וועלכע זיי האָבען אויג אריינגעלאָזט.

און געטריי האלט ער זיין וואָרט — פאר קיין טויזענד פראַנט וועט ער קיין גוי קיין וואָוינונג נישט פערדינגען, זיי מוזען וואָוינען אין דעם טהייל שטאָרט וואָס איז אין דער מויער, אין שמוץ און איינג-שאפט — אַ גוי'איש גהעמאָ.

געקומען אין די גאַס אַרײַן — האָבען מיר געפונען אַ פּרעהליכען יודישען ערב-שבת, ווען דער גראָשען איז בנמצא און „ברוך המקום בזול“. ערשט נעכטען געקראָגען אויסגעצאָהלט דעם חלוקה-גראָשען, — איז דאָס ווייב צום „שוק“ געגאנגען, וואָס איז דאָרט נעבען דער בוכארער גאַס, אין חלוקה-טהייל-שטאָרט, און איינגעקויפט דאָס, וואָס דאָס האַרץ האָט געגלוסט.

קאָטשקעס האָבען געשריען, פּערדערען זיינען געפלוּיגען, און יונג-לעד מיט געגרייזעלטע פּאות'לעך האָבען אויף אייזלעך אַרומגעריטען, פון די פענסטער הערט מען דעם „קול התורה“ אויסגעהן — וואָרום שותפות האָבען געמאַכט יששכר און זבולן, — זבולן ווארט ביי די ברע-גען פון די ימים — און יששכר זיצט אַ גאַנצען טאָג און לערנט. — דורכגעקומען דעם „שוק“ זיינען מיר אָנגעקומען צום שער „ציון“ — פון איין זייט געהט אָב דער וועג נאָך „בית לחם“, און דאָ איז אַרום די מויער פון ירושלים. מיר זיינען דורך דעם טויער און געקור מען אין די ברייטע גאַס. ביי דוד'ס טורם האָט אונז אַן אַראַבער גע-

טרָאָפּען און געבעטען, אז מיר זאָלען זיך ביי איהם די שידך לאָזען פּוצען.

די חלפנים ביי זייערע טישלעך זיינען אין דער גאס געזעסען און די מוכרים זיינען פאר זייערע קליינע חניות געזעסען און האָבען אויסגערופען זייערע סחורות:

„ווער וויל א זילבערנעם פאסעק זיין יונג ווייבעל א מתנה קויר פֿען“ — רופט אן אראבער אויס. און שמאָל זיינען די געסלעך פון ירושלים, און מיט פלאַכטעם בעשאַטענט פאר דער זון — אין דער מויער זיצען די טרויער-ווייבער און בעטען נדבות.

און אין ירושלים זיינען אלע ווייבלעך מיט אַבגענאַלמע קעפּ האָר, אין סאַמע בענדער (קיין שייטעל וועסטו דאָ אין אויג נישט זעהן), אלע יודען אין אַטלעסענע קאַפּאַטעס, אין שידך און זאָקען, מיט פּאות, אין א שטריימעל, יעדער יוד — א רב, יעדע יודענע — א רבי'צין.

און דער גוי שטערט ניט, מיר זיינען דאָך אין ארץ-ישראל, א תחום-שבת — די מאמע רחל'ס קבר, א ביסעל ווייטער — ליענען די אבות, אברהם, יצחק, יעקב, קריכסט ארויף אויף די מויער — זעהסט דו דעם ירדן. — א שאָד נור וואָס דער בית-המקדש איז צושטערט.

קריך איך איבער דער מויער און רינגעל ארום ירושלים. צו אונז זערע פיס, הינטער דער מויער, ליעגט דער טהאָל גייהנום, וואו די קרע-ציגע האָבען זיך אויפגעהאַלטען — אויסער דער מחנה — פאר אונז, — דער באַרג ציון, וואָס דוד האָט אַוועקגענומען פון מלך שלם, ציון — וואָס שטעהט אין סדור און מען זאָגט אין שמונה-עשרה; דו זעהסט איהם מיט דייענע אויגען, און טאַפּסט איהם מיט דייענע הענדר. זעה, אויף דעם סאַמע שפיץ מויערט מען אויף א הויכע דייטשע קירך. זעה, ווי דער דייטשער, בירגערליכער „קרויץ“ שטעכט די לופט פון ירושלים אזוי דייטשעריש און אזוי קירכיש, — ווי א בערלינער דייטשע קירך.

פאר אונז — דער באַרג הזתים, — אודאי געווען דאָ אויבען דער שעהנסטער שפּאַציער פון ירושלים, די פעסטע גערטנער האָבען גע-מוזט אויף דעם באַרג זיך בעהאַלטען און די בנות-ציון (זייערע לייבער אין טהייערען אייל בעשמירט), און די בני-ציון, אין טהייערע זיידענע קליידער — האָבען זיך דאָ אויבען געמוזט צווישען די בויער בעהאַל-טען, אַראָבגעקוקט אויף די נאַכט, אויף די שטאַרט ירושלים, ווי זי

ליכט זיך אין איהרע אייל-לאַמפען און בעהאַלט זיך אין איהרע סע-
דער און איהרע פעלדער, און זייערע ליערער האָבען געקלונגען צווישען
גרינס און אייל-ליכט. זעה, היינט זיינען נאָך איבערגעבליבען אייניגע
פון די דעמאָלדיגע בוימעלעך, פון דעמאָלדיגע צייטען — שטעהען זיי,
האַלב פערברענט אין דער זון. עס ווייזט זיך דער באַרג אין זונען-
שטויב, און די בלעטלעך פון די צווייגעלעך שמאַכטען אין דער הייז.
דער גאַנצער מזרח פון דעם באַרג — געגען-איבער דעם הר-היבית —
איז בעלענט מיט ווייסע, ווייסע שטיינער, אין יעדען שטיקעל ערד
דאָרט איז א רב בעגראָבען, א טהיערער יוד, אַן אַלטער יודישער
סוחר, אָדער א בעהאַלטענער רבי, אַ ל"ו'ניק — זיי האָבען זיך, די
אויסגעדארטע, שמאַרבענדע קערפערס מיט די גרויסע יודישע נשמות
געשלעפט פון אַלע עקען וועלט איבער די ימים, איבער די יבשות, אום
צו ליעגען דאָ אויף דעם הר-הזתים, מיט זייערע פנים'ער צום הר-היבית,
צום בית-המקדש צוגענויגט, אַז משיח וועט קומען זאָלען זיי זיך נישט
דארפן קייקלען אונטער דער ערד פון חוץ-לאַרץ נאָך ארץ-ישראל, נור
גלייך געגען-איבער דעם בית-המקדש תחית-המתים אויפשטעהן.

הינטען צו די פיס פון באַרג אין די „מערות“ פון די נביאים,

אויסגעהאַקטע אין דער וואַנד פון באַרג, ליעגען די נביאים „עזרא“ און

„נחמיה“ — און דער „יד-אבישלום“ שטעהט דאָרט — און אַלע וואַר-

טען זיי, גרייט אויפצושטעהן צו תחית-המתים, אַז ס'זאָל זיך נור דער

שופר של משיח דערהערען. און איבער זיי, אויף דעם סאַמע שפיץ

באַרג הזתים, פון וואַנען מען זעהט די גאַנצע ארץ-ישראל-ערד, ווי זי

שפרייט זיך אויס מיט איהרע בערג און טהאַלען ביז צום ברעג פון

ירדן און ווי צום שיין פון דער זון פינקלען די וועלען פון ירדן —

איז דער העכסטער שפיץ פון ירושלים, און אויבען, על הר ירושלים —

אַ רוסישער פראַוואַסלאַוונער צלם! א סאַמע עכטער רוסישער;

פראַוואַסלאַוונער, א מאַסקוויטישער!

פון די פערציג מאָל פערציג!

און מיר קומען איבער די מויער און רינגלען ארום ירושלים.

מיין פריינד איז א סקולפּטאָר, אַ יונגער יודישער גייסט, אַ קאָפּ

פול מיט חלומות, — דרעהט ער זיך אַרום איבער די חורבות פון

ירושלים און חלומ'ט ירושלים צו פערוואַנדלען אין — „אַ זיעגעסד-

אַלעע“.

אָבער ניט ווי די, וואָס איז אין בערלין, וואו דער דייטשער סטראַזשניק וואַשט די העלדען אָב צו יעדען פּאַראַד. ניין. קודם כל וויל ער משה'ן אַוועקשטעלען אַ מאָזעלעאום אויף הור-ההר, וואוהין גאָט האָט אַרויפגעפיהרט משה'ן צו ווייזען דאָס לאַנד אין וועלכען ער ברענגט זיין פּאָלק אַרײַן. אַליין קומט משה אַהין ניט אַרײַן... וויל ער איהם דאָרט אַוועקשטעלען מיט'ן פנים צו ירושלים, און ביינאַכט זאָל דאָרטען אַ גרויס ליכט לייכטען און פון ירושלים זאָל מען עס זעהן. אויף ציון'ס באַרג בענגיגענט ער זיך מיט דוד'ס סטאַטוע פון דעם פּלאָרענטי-נער מיקעל אַנזשעלאָ. פאַר דעם וויל ער ישעיה'ן אויפ'ן בית-המקדש-הויף אַ סטאַטוע אַוועקשטעלען ווי ער טרייבט די קרבנות מיט די פּאַלשע כהנים פון גאָט'ס הויז אַרויס, און נאָך אַ סך, און נאָך אַ סך האָט ער דאָרט אַוועקצושטעלען: די מכבים, די נבורי ישראל, און היינט די אָבות, און די נביאים, און די תנאים, און די ראשונים און די אחרונים — און וואו איז הלל, בר-כוכבא, די נשיאי בבלי, און דער רמב"ם, און בעל שום טוב, און נאָך, און נאָך.

אידען וואָלטען דאָס געהאַט דענקמעלער צו שטעלען!

ער ווייסט נור ניט אויב אידען וואָלטען בעשטאַנען. וואָס וואָלטען זיי מאַכען מיט דעם „לאַ תעשה לך פסל“. מילא ביי קאַליגור-לעס בילד — אַז מען האָט עס געוואָלט אין בית המקדש אַרײַנשטעלען — איז ניט געווען קיין אַנדער עצה, האָט גאָט געמוזט אַ נס מאַכען — איז קאַליגולע געשטאַרבען. דאַכט זיך דאָ — וואָלט מען גאָר ניט געדאַרפט צו קיין נס צוצוקומען...

נור דערווייל שטעלט מען אין ירושלים דענקמעלער — איין קירך, נאָך די צווייטע, איין צלם נאָכ'ן צווייטען, און איין פּאָלק וויל איבער-יאַגען דאָס צווייטע, און איין קירך וויל איבעריאַגען די צווייטע מיט דער הויך פון איהר צלם. וועמעס צלם עס איז העכער — דער רעגירט איבער ירושלים.

פאַרצייטענס, דאָס הייסט פאַר אַ יאָהר דרייסיג צוריק — האָט מען די אַלע אידישע היסטאָרישע ערטער, ווי דעם הר ציון, הר הזתים, קברי מלכים און פיעל, פיעל אַנדערע געקענט אָבקיפּען פאַר בחצי חנם, — נור דער ערשטער חובב ציון, וואָס איז געפאָהרען קיין ארץ ישראל לאַנד קויפּען — האָט ניט געוואָלט קוקען אויף די אַלמע „מצבות“ — „ער איז אַראָבגעקומען לעבען, ניט שטאַרבען“ — איז געווען זיין

דעוויז, און איז געגאנגען אין פלשתיס-לאנד און האָט אָבגעקויפט אַ שטיק פלשתיס-ערד און אַ אירישע קאָלאָניע געגרינדעט. פּאָבעדאָנאָס-צעוו און ווילהעלם דער צווייטער זיינען גרעסערע „ציוניסטען“ געווען פאַר דעם חובב ציון: איינער האָט געקויפט דעם הר הזתים, דער צווייטער — דעם הר ציון.

נאָך גוט, וואָס מאָנטעפיאָרע האָט מיט פיעל יאָהרען צוריק די כותל מערבי און די מאַמע רחל'ס קבר אָבגעקויפט און די אידען געשענקט. אַז ניט ווער ווייסט צי וואָלט מען היינט צו דער מאַמע רחל'ס קבר געקענט צוקומען. צי וואָלט ניט אויף איהר קבר, וואו עס שטעהט היינט דאָס קליינע, צנועה'דיגע אירישע שולכעל מיט די לעמפעלעך — צי וואָלט ניט היינט אַ קירך געשטאַנען, און אַ צלם די לופט געשטאַכען, צי וואָלטען ניט היינט אויף דעם אָרט פון דעם כותל מערבי, וועלכער זאָפט אין זיך אזוי פיעל אירישע טרערען איין, און איז דאָס צוזאַמענקונפט פון אידען פון דער גאַנצער וועלט, — צי וואָלטען ניט היינט טערקישע סאָלאַטען געשטאַנען און קיין אידען ניט אַריינגעלאָזט, אזוי ווי זיי שטעהען ביי דער טהיר פון דער הייל פון אונזער געעהרטען מיטבירגער און ברודער יוסף פון דער שטאדט עזימתא, גואָס ער האָט אַוועקגעשאַנקען אין איהר צו בעגראָבען דעם געקרייצגיטען ישו, וואו מען האָט איהם אַריינגעלעגט אין אַ נייעם ליילעך, פרייטאג פאַרנאַכט, וואָרום עס איז קיין צייט ניט געווען, מען האָט מורא געהאַט, מען זאָל ניט מחלל שבת זיין.

איך האָב מיך דערמאַהנט, אַז איך האָב אַ בעזוך אָבצושטאַמען — דעם קבר פון ישו הנוצרי, וועגען וועלכען מען רעדט אזוי פיעל אין אונזערע מקומות. איך בין צום קבר צוגעגאַנגען. אַן אַלטער אייזער-נער טויער פערשליסט די הייל, וואָס הייסט איצט „די בעגרעכונגס-קירך“, און דעם אַריינגאַנג היטען טערקישע זעלנער, וואָרום הייליג און טייער איז דאָס אָרט פאַר אַלע קריסטען — קיין חילוק ניט צו וועלכער קירך ער געהערט אָן, און כדי עס זאָל צווישען זיי קיין מחלוקת ניט אַרויסקומען, — ווי עס איז שוין אָפטמאָל דער פאַל געווען — האָט מען דעם פּלאַץ איבערגעגעבען צו היטען אַברול-האַמיד'ס זעלנער, אַז זיי זאָלען צווישען זיי שלום מאַכען.

מיר שטעהען אויפ'ן הויף און בעטראַכטען דעם אייזערנעם טויער; צו אונז קומט אַן אַ רוסישע רחמנות-שוועסטער, דערקענט אין אונז

איהרע לאַנדסלייט, און פּרעגט אונז פּאַרזיכטיג, צי מיר זיינען אירען.
אויף אונזער תשובה: יא! האָט זיך די שוועסטער אַביסעל
געוואַנדערט; זאָגט זי צו אונז מיט גרויס לעיבשאַפט, קריסטליך-
ערבאַרמענדיג זיך אויף אונז:

— וואָלט איך אייך געראַטהען, אז איהר זאָלט ניט אַרײַנגעהן.

— פאַרוואָס?

— ניט קיין קריסטען שלאָגען די זעלנער.

— מיין פּריינד רופט זיך אָן:

— מיר האָבען שוין אזוי פיעל קלעפּ בעקומען צוליעב אונזער

געעהרטען מיטבירגער ישו, וועלען מיר נאָך אַ פּאָר בעקומען.

— כּדי קריסטוס'ער גרוב צו זעהן, איז כּדאי אַ פּאָר קלעפּ צו

קריגען. — לעג איך צו.

די שוועסטער האָט זיך פּערשעמט און איז ווייטער געגאַנגען.

מיינע לעיבע, זאָגט אייך וואָס איהר ווילט, נור ווי אזוי געמער

צו דיענען בעדאַרפט איהר זיך ביי אונז לערנען.

און מיר קענען זיך דאָך מיט איהם שוין אַ ביסעל לענגער ווי

איהר, אויב ניט מעהר, על כל פּנים, מיט 12 הונדערט יאָהר פּריהער פּאַר

אייך!

און ווייל אונזער געהערטער מיטבירגער האָט אזא פּאַרזיכטיגע

שמירה פּאַר זיין טהיר, האָבען מיר דאָס מאָל דעם וויזיט אָבגעלעגט,

און מיר זיינען ווייטער געגאַנגען...

— מיין פּריינד, איך וויל מיין לייב אין בוימאיייל וואַשען, מיין

יום טוב קלייד אַנטהאַן און צום בית המקדש אַרויפּגעהן, מיין קרבן צו

ברענגען.

רוך שמאַלע, שמאַלע, וויסטע, פּערלאַזמע געסלעך, מיט האַלב-

איינגעפאַלענע און מיט מיסט פּערשטויבטע הייזער (מיין פּריינד זאָגט,

אז דאָ זיינען אַמאָל די חנויות געווען — נאָך אין בית המקדש'ס

צייטען, וואו מען האָט פּערקויפט טויבען און אייל, און ווייסע זעמעל-

מעל — צו די קרבנות), פיהרט דער וועג צום הר הבית אַרויף. און

ברייט און גרויס איז דער פּלאַץ, וואָס רינגעלט אַרום דעם הר הבית.

ניט הויף איז דער באַרג פּונ'ם בית המקדש אַרט, נור ברייט און קעניג-

ליך, מען דערקענט עס כּאַלד — דאָס איז דער פּלאַץ פּון הערשאַפט,

ווער עס שטעהט דאָ, דער ״עגערט״... און מיט ווייסען מאַרטאָר איז

בעדעקט דער פלאץ, וואָס איז אמאָל געווען דער בית המקדש הויף, און ווייסע מאַרמאָרנע טרעפּלעך, וועלכע לייכטען אויף דער זון, פיהרען צום מאָשיי אַרויף. און אויף דעם אָרט, וואו ישעיה הנביא האָט אמאָל נביאות געזאָגט; וואו אירען פון גליל און יהודה זיינען אין אַן ערב יום טוב ווי עולי רגל פּערזאָמעלט געווען; אויף דעם אָרט, וואו די אידשע מחנות האָבען געברומט, ווי די וועלען פון ים; וואו די אירישע גבורים האָבען זייער בלוט פּערגאַסען, כהנים זיינען אין פּייער גע-שפרונגען, און מוטהיג און שטאַלץ און גרויס און העלדיש האָט געקעמפּט דער אירישער גבור פאַר זיין פרייהייט-פאַטערלאַנד און בית המקדש, — אויף דעם פלאַץ, אויף די ווייסע אין זון זיך באַרענדיגע טרעפּלעך, ליעגען אויסגעצויגען די מוסולמאַנישע נזירים אין זייערע ווייסע כאַלאַטען און פּוילען זיך, און וואַרימען זיך אין דער זון. דאָ און דאָרט שאַקלען זיך אייניגע איבער'ן קאָראַן, שטעקען אָבער אויס די האַנד נאָך אַ באַקשיש, בעטלען פון אַ פאַרבייגעהענדיגען אייראָפּעער און זיינען גרייט איהם אַרומצופיהרען און צו וויזען זייער טעמפּעל.

און דאָס אָרט איז דאָך דער בית המקדש הויף, וואו יעדער מאָמענט לעבען אין דעם הויף האָט בעשטימט דעם גורל פון אייראָפּאַ אויף טויזענדער יאָהרען. דאָס ווינקעל, פון וועלכען עס איז אַרויס-געגאַנגען די קולטור, וועלכע האָט מנצח געווען אַטעהען און רוים, — דאָס ווינקעל איז אַוועקגעגעבען געוואָרען ווילדע נזירים, אַז זיי זאָלען זיך אין דער זון וואַרימען...

און זעה, זיי זיינען דאָך פריינדליכער פאַר יענע; זיי פיהרען מיך אַרײַן אין זייער מאָשיי אַרײַן, וועלכער שטעהט אויף דעם אָרט פון אונזער בית המקדש, און וויזען מיר אַלע הייליגקייטען (טאַקע פאַר אַ באַקשיש און אין דער בעגלייטונג פון אַ טערקישען אָפיציער). און וואָס האָב איך דאָרט ניט געזעהן! דעם שטיין, אויף וועלכען דער בית המקדש איז געווען געבויט (אפשר איז עס פון די שטיינער, וואָס יעקב אבינו האָט זיך צורקאַפּענס אונטערגעלעגט אין בית-אֵל); דעם סכך, אין וועלכען דער באַראַן האָט זיך פּערדרעהט, בעת אברהם אבינו האָט יצחק'ן געבראַכט פאַר אַ קרבן, און אַ זייל פון בית המקדש (אָן עהנליכען זייל האָב איך געזעהן אין דער פּעטרוס-קירך אין רוים). און דערנאָך האָט מען אונז אַראַבגעפיהרט אין די קעלערס אַרײַן, וואו עס

געפינען זיך די דריי־טויזענד זיילען, אויף וועלכען דער גאנצער בית־המקדש־פלאץ איז געשטיצט.

עס איז שוין שפעט געוואָרען, הונגעריג זיינען מיר אויך געווען — האָבען מיר זיך אַהיים געאַיילט. צוריקוועגס האָבען מיר אויף אונזער וועג בעגעגענט אַ אידישע חתונה פון פּוילישע אידען, בעגלייט מיט פּוילישע און מענער־געזאַנג (קיין אַנדערע כל־זמר ווערען ניט בענוצט, זכר לַחורבן). צוויי קינדערלעך, יונגע קינדערלעך, זיינען געווען חתן־כלה, האָט מען זיי איבער די ירושלים־ער גאַסען געפיהרט צו דער חופּה, וואָס האָט געזאָלט זיין אויף דעם דאָך פּונ'ם חסידים־שטיבעל, וואו די מחותנים דאַוונען.

דער עולם איז געווען רייכליך, און ברייטליך, גאָרניט גלות־אַרטיג. די מאַנספּערשוינען, וואָס זיינען ס'רוב געווען פּוילישע, רייכע חסידים, האָבען געטראָגען אויף זייערע אַטלעסענע קאַפּטעס מיט פּוטער־בענעהטע פּוילישע קאַנטאַשען ביז צו די פּיס אַראָב, די אַרבעל איבער די הענד אַריבערגעוואָרפען, און די סויבעלנע שטריימלעך אויף די קעפּ, — אַזוי זיינען זיי געגאַנגען ווי די פּוילישע „וואַיעוואָרצעס“ אין די גוטע צייטען. וואָרום הויך און שטרענג זיינען זיי געווען, פון גוטען יחוס זעהט זיך אויס. די ווייבער האָבען געטראָגען זיידענע ווייסע קליידער און זיידענע געהעפטע שפיצענטיכער; זיי זיינען נאָך זייערע מענער נאָכגעגאַנגען, מיט פּרייד און צניעות האָבען זיך זייערע אידישע גע'יחוס'טע פּנימ'לעך געוויזען פון זייערע ווייסע שבת־הויבען. געציערט איז די אידישע טאַכטער, אַזוי ווי עס פּאַסט איהר לויט איהר שטאַם און געבורט. מיט שנירלעך פּעריל אויפ'ן האַלז, אין גרויסע ברייאַנטענע אויערינגלעך אין די אויערן — געהען זיי נאָך, די טעכטער פון שבת, הויך און קעניגליך ווי זייערע מענשער, און בעגלייטען די אידישע טאַכטער, זייער שוועסטער, די כלּה — צו דער חופּה. ניט מיט געשרייען און אויפגעריסענהייט, ניט מיט הויכער פּרייד און טעניץ ווערט זי געפיהרט צו דער חופּה אין ירושלים. אין שטילען, בעהאַל־טענעם, ליבען טרויער, אין דעם שטילען טרויער פון שבת צו שלוש סעודות, אין ליבען טרויער, ווי עס ווערט געזונגען דער „לכה דודי“ פון שבת, הויך און קעניגליך ווי זייערע מענער, און בעגלייטען די צו דער חופּה אין ירושלים — אין יענעם טרויער, וואָס דערמאָהנט דער פּרינצעסין, אז איהר פּרינץ איז אין געפאַנגענשאַפט...

אהיים קומענדיג האָבען מיר שוין געפונען אַן איינלאַדונג פון אונזער בוכאַרער בעל הבית אויף שבת צו זיך — דערוויסענדיג, אז מיין פריינד האָט אַן אורח, וויל ער ניט דורכלאָזען די געלעגענהייט פון אברהם אבינו'ס מצוה הכנסת אורחים און בעט אונז (לכבוד מיר מיין פריינד אויך) צו זיך אויף שבת. און לכבוד דעם אורח האָט ער אויפֿגעעפֿענט די באַרה און איז געוואָרען אַ ורתן אין וואַסער : נעהם וואַסער, וויפֿעל דו ווילסט !

— שבת — הייסט צו שיר־השירים, וואָרום פון פרייטאג נאָכ־מיטאג, צו שיר־השירים, הויבט זיך אָן ביי זיי דער שבת — זאָגט צו מיר מיין פריינד, — אַלזאָ :

— שמיר דיין לייב אין בוימאָייל אויס, טהו דיין יום טוב קלייד אָן און קום צו שיר־השירים.

איך האָב מיין לייב אין בוימאָייל ניט געשמירט, נור מייע קליידער געביטען — וואָרום גרויס איז די היץ געווען — און בין מיט מיין פריינד צום בוכאַרער בעל הבית אויף „שיר־השירים“ געגאַנגען.

5.

שבת אין ירושלים. (די כותל מערבי).

אין דער טהיר האָט אונז שוין געהאַט אַבגעוואַרט דער בעל־הבית. דער בוכאַרער האָט אונז אין שטוב אַריינגעבראַכט, פאַרגעשטעלט אונז פאַר זיינע בני־בית, וועלכע זיינען בעשטאַנען פון צוויי ווייבער, איינע אַן עלטערע און אַ מיאוסע און איינע אַ אינגערע און אַ שעהנע, מיט זייערע קינדער. די ווייבער ווי די קינדער האָבען איהם די האַנד געקושט און געווענדעט זיך צו איהם : „מרא אבי“, „מרא בעלי“. אונז מיט אַראָבגעבוויגטע קעפֿ בעגריסט.

דער בעל־הבית האָט אונז צוערשט אין זיין הויז־מוזעאום אַריינגעפיהרט, דאָס איז געווען אַ בעזונדער חדר אין שטוב, אין וועלכען עס האָבען זיך געפונען פיעל אַלמע חפצים, זילבער־ציג און קופער־ציג, פערשיעדענע הענגלייכטער, מנורות, בשמים־ביקסען, אתרוגים־טעלער, אויך דאַרונטער אייניגע כתבי־יד, איבערהויפט מגלות און זעהר פיעל בוכאַרישע קליידער, טיכער, אויבערהעמדער, אונטער וועלכע עס

האָבען זיך טאַקע געפונען אַ פּאָר עקזעמפּלאַרען פּון זעלמענער שענה-
הייט און טהויערקייט אין שטאַף און אין מוסטער. בעזונדערס אין
דאָס הויז־מוזעאום פּול געווען מיט „מגלות“, און פּערשיעדענע
„הפּצים“, וועלכע דער בוכאַרער האָט צוגערעכענט, אַז זיי קומען אַרויס
פּון אַסתר און מרדכי'ס צייט. איבערהויפּט האָט ער אַלעס, וואָס האָט
זיך געפונען ביי איהם אין מוזעאום, צוגערעכענט, אַז עס איז פּון דער
מגלה־צייט. ער האָט אַ בעזונדער קולט געהאַט פאַר מרדכי'ן און
אַסתר'ן, און שטאַלצירט דערמיט, וואָס זיי קומען אַרויס מיט איהם פּון
איין מדינה, פּון פּרס און מדי, און יעדעס מאָל דערמאָנט דעם „מלך
פּרס ירום הודו“. איך האָב געמיינט אַז ער מיינט אַחשורוש'ן, ערשט
איך בין געוואָהר געוואָרען, אַז ער מיינט דעם פּערסישען שאַך.

אויף אַ זילבערנער טאַץ האָט איינער פּון זיינע זיהן געטראָגן
אַריינגעבראַכט, און דער פּאָטער האָט אונז פּלאַץ אַנגעבאַטען אויף דעם
פּערסישען דיוואַן, וועלכער איז געווען אין מיטען שטוב אויסגעשפּרייט.
לאַנג צו זיצען האָט מען דאָך קיין צייט ניט געהאַט. עס איז
אַנגעקומען די צייט פּון „שיר השירים“, דער בעל־הבית האָט אונז אין
צווייטען צימער אַריינגעבעטען, וואו מען האָט שוין געטראָפּען די
בני־בית: די קינדער, מיט די 2 ווייבער אָן דער שפיץ, זיינען געזעסען
אויף דעם דיוואַן אויף דר'ערד, די מיידלעך האָבען געהאַלטען קליינע
בעמבעלעך אין די הענד, אויס פאַרמעט געמאַכט, און פאַר די אינגלעך
זיינען סדורים געווען אויסגעשפּרייט. אויבענאָן איז געווען אַן אָרט
(סדורים „שיר השירים“ אויפגעמישט) פאַר דעם בעל הבית, און צו
זיינע צוויי זיטען פאַר די צוויי געסט. מיר האָבען זיך צו זיין רעכטס
און לינקס געזעצט. אַ אינגעל האָט אָנגעהויבען דאָס שענהסטע אידישע
ליעד צו זינגען: „שחורה אני ונאווה בנות ירושלים“.

און די מיידלעך האָבען אָנגעהויבען אין די בעמבעלעך צום טאַקט
מיטצוקלאַפּען.
לאַנג, לאַנג האָט געדויערט דאָס שענהסטע אידישע ליעד.
אויף אַ זילבערנער טאַץ האָט מען אונז וויעדער קאַלטעס געטראָגן
דערלאַנגט, עס האָט אָנגעהויבען צו טונקלען. מיר האָבען זיך די פּיס
געוואַשען, די הענד געוואַשען און זיינען צום בית המקדש — ניין, צו
דעם קבר פּון בית המקדש — צום כּותל מערבי אַרויפגעגאַנגען מקבל
שבת זיין.

די נאכט איז אונז אויפ'ן וועג אָנגעפאלען, און ביי דער כותל מערבי האָט מען שוין געפונען אידען פון פערשיעדענע לענדער און געגענדען, אידען אין פערשיעדענע פאסאָנען, אשכנזים, ספרדים, תימן'ער, בוכארער, אַרום דער וואַנד. אין די שפּאַרעס פון וואַנד, צווישען די שטיינער האָבען גרויסע ליכט געברענט. און דער פלאַם איז ניט געווען יענער, וואָס מיר האָבען געטראָפּען ביים מעריב דאווענען מיט'ן פּראָסטען „והוא רהום יכפר עון“, ניין, דער שבת מלכתא חן איז אין דעם שבת־ליכט געווען. עס האָט בעגאַסען מיט ליכט די גרויע וואַנד, און זי האָט גאָר היינט אַנאַנדערען חן געקראָגען, — שטאַלץ איז זי געוואָרען אין אונזערע אויגען, און האָט דערמאַנט אָן די גבורים, איהרע זיהן, וואָס האָבען אויף איהר אַזעלכע העלדענטהאַטען געוויזען. ווער ווייסט, אפשר זיינען די גרויסע, גרויסע שטיינער פון וואַנד, די לעבעדיגע עדות, ניט בלויז אויף די טהאַטען פון די, וועלכע האָבען אויף איהר געגען די רוימער מלחמה געהאַלטען, נור אויך אויף די אַלע דורות אידען וואָס זיינען ווייט, ווייט געווען פּערוואָרפּען פון איהר, קיינמאָל זי ניט געזעהן אין די אויגען, נור גע'חלום'ט וועגען איהר, און געזעהן זי אין טרוים, אין זייערע הייליגסטע מינוטען.

ניין, לעבער היינע: האָסטו געגליכען דעם אידען אין וואַכענטאָג צום הונד, און אין שבת־טאָג צום פרינץ, מוזט דו ווייטער גלייכען, צווישען דעם שבת־טאָג אין גלות און דעם שבת־טאָג אין ירושלים. כאָטש פרייטאג־צו־נאַכטס, צו קבלת שבת, דאַכט זיך פיהלט זיך יעדער איד, צו יעדער צייט, אין יעדען לאַנד, אַ זעכציגסטעל פון דעם געוועזענעם בית המקדש־איד, דאָך אין ירושלים, צו קבלת שבת ביים כותל מערבי, פיהלסטו, ווי די שטריק פון פינסטערען גלות האָבען זיך דיר אויפגעלעזט, צובראָכען זיינען געוואָרען אַלע גהעטאַס, אַלע גלותים. אפילו די וואַנד, די מערב־וואַנד, וואָס שטעהט אויך ווי אַ צייכען פון גלות, איז דיר צובראָכען געוואָרען און אידען זיינען ווייטער אַרײַן, זיינען אויף יענער זייט וואַנד, אידען שטעהען פאַר'ן בית המקדש, ירושלים איז אונזער, און ארץ ישראל איז אונזער, און דו ביזט דער פרייער איד אין אידישען לאַנד. און ווילסטו פיהלען וואָס אידען האָבען געפיהלט ביי עולה לרגל זיין אין בית המקדש הויף, ביי אַ שמחת בית השואבה אין בית המקדש הויף — ווען דער כהן גדול איז אין קדשי קדשים אַריינגעגאַנגען אום יום כפור, מוזטו דריי זאָכען האָבען :

מוזטו אין ירושלים זיין, מוזטו שטעהן צו קבלת שבת פאר דעם כותל מערבי, און דער עיקר — מוזטו אַ אידישע נשמה האָבען.

און וועסטו מיך פרעגען: וואָס איז אזוינס? וואָס האָסטו דאָס אזעלכעס געזעהען? וואָס האָסטו אזעלכעס געפיהלט? וועל איך דיר ענטפערען: איך ווייס אלײן ניט. געזעהען האָב איך, מיט אנדערע צוגלייך, אידען זיינען געשטאַנען, דער שוואַרצער אַטלעס פון די פּויליש-שע אידישע קאַפּאַטעס האָט געפּינקעלט, די פּנים'ער זיינען בלייב געווען, די ווייסע לײלעכער, אין וועלכע די תּימנ'ער אידען זיינען געווען איינגעהילט האָבען געגענאיבער דעם ליכט געוואָרפּען אַ ווייסען שײן, וואָס האָט דײַך דערמאַנט די אידען אין די קיטלען צו „כל נרדי, אים יום כּפור, און הינטער זיי זיינען געשטאַנען די ווייבער, און די דימאַנטענע שבת-אויעררינגלעך האָבען פון זייערע הויבען אַרויסגעפּינד-קעלט געגענאיבער דעם שימערנדען ליכט, און דאָס בריליאַנטען-ליכט האָט געוואָרפּען אַ שבת מלכתא חן איבער זייערע פּנים'ער, און מענער ווי קינדער, ווייבער ווי מיידלעך האָבען אַלע מיטגעזונגען דעם „לכה דודי, און כּאָמט עס איז געווען דער שבת חזון, און דער ניגון פון דעם „לכה דודי“ איז געווען דער בעקאַנטער איכה ניגון, אָבער דאָך איז ער ניט טרויעריג געווען. ניין, טיעף פּרעהליך איז ער געווען, ניט פון די בעהאַלטענע טרויעריגע פּרעהליכקייט פון שבת צו שלוש סעודות ביים רבי'נס טיש, ווען דער רבי זאָגט תּורה אין דער דונקעלהייט, — ניין, מלכות'דיגעס האָט עס עפּעס אין זיך געהאַט, מלכות'דיגעס און די שטילע טרויעריגקייט וואָס איז אין מלכות'דיגעס. עס איז ניט געווען די פּרעהליכקייט וואָס עס קומט פון טרויעריגקייט, — ניין, דער מקור איז געווען די שמחה, די טרויעריגקייט איז געקומען פון דער שמחה. איבריגענס, איך וועל עס דיר ניט אַרויסזאָגען מיט ווערטער, — ניין. זיי אלײן, און ביזטו אַ איד, וועסטו עס פּיהלען. עס איז דאָ עפּעס אזעלכעס, אזעלכעס וואָס ליעגט צווישען די קאַפּאַטעס, צווישען דעם עולם, עס שוועבט אַרום איבער די קעפּ, עס איז אין דיר, אין אַלעס אַרום, וואָס דו קענסט עס ניט אָנרופּען מיט קיין נאָמען — נור אַ יסוד איז עס, וואָס דו ווייסט עס, און איז עס ווער זוכה ווייסט ער עס אויך, און מיר ביידע פּערשטעהען זיך מיט'ן וואונק...

און די ברכה וואָס די אידען האָבען געמאַכט איבער'ן שבת פּאַר דעם כותל מערבי האָט זיך פּערשפּרייט איבער גאַנץ ירושלים.

ירושלים, וועלכעס האָט זיך געהילט אין דעם טונקעלען שליער פון נאַכט, האָט געלויבטען אין די שבת אייל־לעמפלעך, וועלכע האָבען פון אלע פענסטער אַרויסגעשיינט, און איבער די ירושלים־נאַכט, דער ירושלים־הימעל, דער שבת־הימעל מיט זיינע גרויסע שמערן, איינער אין איינעם, זיינען זיי טיעף אַרײַנגעזעצט אין הימעל, און עס דאַכט זיך דיר, אז זיי הענגען דיר זעהר נאָהנט איבער דיין קאָפּ, זיי דיבען זיך איינער אָן צווייטען, — דאָ, זיינען די שמערען פיעל גרעסער און שאַרפער, ווי ביי אונז, דאָ הענגען זיי איבער ירושלים, און דיר דאַכט זיך, אַז יעדער שמערן איז אַ נשמה, און אלע הייליגע און גרויסע נשמות האָבען זיך אויף שבת צונויפגעקליבען איבער ירושלים, צו הערען דעם קבלת שבת, די שבת־ברכה, וואָס איז געזאָגט געוואָרען ביי דער כותל מערבי און געהייליגט צו ווערען דורך דעם.

פון אלע וועגען, פון אלע שמעגען קומען אידען צוגעהן אין שבת־דיגען אָנגעטהאָן און איינער זאָגט צום צווייטען „שבתא טבא“, פון אלע פענסטער דרינגען אַרויס די שבת־אייל־לעמפלעך, הערט זיך דער „שלום עליכם“, און זומער־לעב איז עס, און די זון געהט אונטער הינטער דעם הר הזתים — און טרעפסטו אין אַ ווינקעל פאַר אַ הויז־טהיר זיצט אַ אַראַבער און טהוט זיך זיין מלאכה אין שבת, פיהלסטו טאַקע, אַז דו ביזט עפעס מעהר פון איהם, אַז ער האָט ניט זוכה געווען צום שבת, טאַקע עפעס אַ שפּחה'ס אַ זוהן...

מיט דעם „אשת חיל“ האָבען אונז די ווייבער אין דערהיים בעגריסט. די שטוב איז געווען צוגערוימט, דאָס בעט אויפגעבעט, דער טיש אָנגעגרייט, און דער שבת איז אין אלע ווינקעלעך געווען. אָבער ניט אונזער שבת פון די קליינע פּוילישע שטעדטלעך, וואו דער בעל־הבית זיצט אויבענאָן, דאָס ווייב און די קינדער אַרום: די בנים אין נייע קאַפּאָטעס, און די טעכטער מיט אָבגעצוואָגענע קעפלעך, די פאַרע פון דער יויך געהט איבער'ן טיש, און דער פאָטער מיט די בנים קנאַקען אַ מנוחה ושמחה, אַז דיר דוכט זיך, אַז דו ביזט אין נְיֶעֶדֶן התחתון פערבלאָנדזשעט געוואָרען; — דאָ, ביים בוכאַרער טיש איז דער שבת אַ פרעמדער, ווי אויס אַן אַנדער סדר'ל, די ווייבער מיט די קינדער זיצען אויף דער ערד, דער פאָטער נור אַליין, אויף אַ העכער בענקעל, און זיי קוקען איהם מיט מורא און כבוד אין פנים אַרײַן, און אויפ'ן טיש ניט מען אויף אייז מאַכל נאָכ'ן צווייטען: עפעס „רוימעס“ און

געפעפערטעס, און וויעדער עפעס רויטעס און געפעפערטעס, און די אימה איז גרויס פאר'ן „מרא בעלי“, פאר'ן „מרא אבי“, און דו פיהלסט זיך הינטער די פאטריארכאלישע אימה דורכ'ן גאנצען טיש. קוים דערלעבט אבצועסען, בענקענדיג נאך די נאכט, וואָס איז אין דרויסען, — און שפעטליך האָט שוין געמוזט זיין, מען האָט שוין געהערט די שאַקאַלען וויינען אויף די קברים הינטער דער שטאדט — בין איך אין גאָס אַרויס. אויף דער שוועל פון דער טהיר האָב איך געטראָפּען אַ אידענע זיצען. אָן דעם טשעפיק האָב איך זי דערקענט, אַז זי איז אַ פּוילישע אידענע. איך ווענד מיך צו איהר:

— גוט שבת, באַבעשי.
 — גוט יאָהר. פון אונזערע מקומות?
 — ווי איהר זעהט!
 — און וואָס הערט מען? — ווייטער שלעכט! הע!
 — אזוי ווי איהר ווייסט.
 — און דו זיצט דיר דאָ, אין דער היים קינדער איבערגעלאָזט.
 — וואָס, איז אייך שלעכט אין ירושלים?
 — שלעכט? ניין. וואָס קען זיין שלעכט? האָסטו אַ בעטריבט האַרץ, געהסטו אויף די הייליגע קברים, צום כּותל מערבי, — דער מאַמע רחל'ס קבר איז גאַהענט, מיט אַזי ווייסט דאָך, — אבער די קינדער אין דערהיים, דאָס האַרץ געהט אויס.
 שווייג, אידענע, שווייג, שבת איז היינט, — און שבת טאָר מען ניט טרויעריג זיין, און נאָך דערצו אין ירושלים.

.6

ביי דער מוטער רחל'ס קבר.

שבת-אויף-דער-נאכט, ווען די שמערן האָבען אין הימעל געפינ-
 קעלט און דאָס אייל-ליכטעל אין פענסטער, האָט מען די איינזען
 געזאָמטעלט און מיר זיינען פון ירושלים אַרויסגעריטען, אויף דעם וועג
 קיין בית לחם, אום מיט די ערשטע שטראַהלען פון מאָרגען צו דער
 מאַמע רחל'ס קבר אָנצוקומען.

צום ערשטען מאָל רייט איך אויף דעם וועג, דאָך זיינען מיר די
 פעלדער און טהאַלען אַרום ניט פרעמד; ניט פרעמד די איילבערט-

בויםלעך, ניט פרעמד דער הימעל איבער מיין קאפ, ניט פרעמד דער וועג, וואָס לויפט פאר מיר.

דאָס איז דאָך דער וועג קיין בית לחם, אויף וועלכען יעקב, אונזער פאָטער יעקב, האָט אונזער מאַמע רחל בעגראָבען, „ברדך“ — אויפ'ן וועג, „בעור כּברת ארץ“ — אז עס איז נאָך געווען אַ תּחום שבת, „לכּוּא אפרתה“, — מיינט מען בית לחם. און זעהסטו ניט דאָרט דעם וואָלקענשטויב, וואָס געהט אויף פאר אונז? שווייג, שווייג, דאָס טרייבט נבּוזראדן די אידען ארויס פון ירושלים, איבער'ן וועג קיין בית לחם, און טרייבט זיי פאר דער מאַמע רחל'ס קבר פארביי; און זעהסטו ניט די אידענע אין די שבת-קליידער, מיט דער גרויסער שבת-הויב אויפ'ן קאָפּ? — דאָס איז דאָך די מאַמע רחל, וואָס איז פון איהר קבר אויפגעשטאַנען, און קוקט נאָך די ארויסגעטריבענע אידען, און הייבט די הענד אויף צום רבּונו של עולם.

און זי איז אַ גרויסע חשובה ביים רבּונו של עולם. און קיינער איז ניט אזוי גערעכט געגען רבּונו של עולם, ווי אונזער מוטער רחל. און געדענקסטו ניט דעם גרויסען זכּוה, וואָס זי האָט געהאַט מיט'ן רבּונו של עולם אין דער נאכט פון חורבן בית המקדש, ווען נאָט האָט ירמיה'ן געשיקט די אבות אויפּוועקען? ... זעהסט דאָרט דעם שוואַרצען פלעק, צווישען די איילבערט-בויםער — דאָס איז דאָך ירמיה הנביא, וואָס געהט אויפ'ן וועג קיין בית לחם... און די אָבות האָבען נאָך ניט געהאַלפּען... אין דעם איז אָנגעקומען רחל, אונזער מוטער רחל, און געשטעלט זיך פאר נאָט, און האָט געזאָגט: „רבּונו של עולם, דו ווייסט, דאָס ריין קנעכט יעקב האָט מיך זעהר ליעב געהאַט און האָט ביי מיין פאָטער פאר מיר געדיענט זיעבען יאָהר, און אז די זיעבען יאָהר זיינען אויסגעגאַנגען און עס איז געקומען די צייט פון דער חתונה, האָב איך געהערט, דאָס מיין פאָטער וויל מיך צו איהם ניט געבען, נור מיין שוועסטער לאַה, האָב איך דאָס מיין מאַן יעקב געזאָגט און האָב מיט איהם אַ סימן געמאַכט, כדי מיין פאָטער זאָל ניט קענען פערבייטען, דערנאָך האָב איך חרטה געהאַט און האָב מיך דערבאָרימט איבער מיין שוועסטער לאַה, זי זאָל ניט פערשעמט ווערען, און האָב זי אויסגעלערנט די סמנים, וואָס יעקב האָט מיר איבערגענטפערט, כדי יעקב זאָל ניט וויסען, דאָס זי איז לאַה. און איך האָב פאר איהר גערעדט, כדי יעקב זאָל ניט דערקענען איהר קול, און איך האָב זיך אָן איהר ניט מקנא

געווען... און היינט זעה, רבוננו של עולם, איך בין א מענש פון בלוט און פלייש, פון ערד און אש און האָב ניט מקנא געווען מיין שוועסטער, און דו ביזט א דערבארעמדיגער גאָט, וואָרום האָסטו זיך מקנא געווען אָן ישראל, וואָס האָט געדויענט עבודה זרה'ס? וואָס האָט דיר געשאַדט דאָס בילד, וואָס האָט קיין ממשות ניט געהאַט, וואָס דו האָסט דורך דעם פערטריבען מיינע קינדער, און די פיינד האָבען מיט זיי געטהאָן דאָס וואָס זיי האָבען געוואָלט—

איוב, האַמלעט, פּויסט, — וואָס איז אייער געשריי געגען די פּראָסטע ווערטער פון אַ פּערוואַונדעטע אידישע מוטער?
און די פעלדער דאָרט הילען זיך אין די נעבלען און ווערען מיר פּערשוואַונדען ביים הימעל־ראַנד, און דער הימעל הענגט איבער מיין קאָפּ — שטערן און שטערן — און דאָס איילבירט־בוימעל שטעהט אַליין אין מיטען פעלד און דאווענט ביחירות.

איהר, אין טהוי פּערטוקטע פעלדער, אין די טונקעלע נעכט, דערצעהלט מיר! בוימעל, דו בוימעל, וואָס דו שטעהסט אַליין אין פעלד, איך וויל מיך הינטער דיר זעצען, און זאָלען דייער רוישענדרע בלעטער מיר דערצעהלען פון די צייטען, פון די זאַכען, וואָס האָבען זיך אַמאָל דאָ אויף דעם וועג אָבגעטהאָן... אַמאָל, ווען ארץ ישראל איז אַ לאַנד געווען, ווען אידען זיינען אַ פּאָלק געווען.

און דער אַראַבער, דער אייזעל־טרייבער, יאָגט מיין אייזעל־אונטער, און זינגט אַ ליעד דערצו.

שווייג, אַראַבישער קנעכט, שווייג, און לאָז דיין בענקענדרע מאַנאָ־טאָנער נגון מיין חלום־געזאַנג ניט שטערען... און זעהסטו ניט דאָרט דעם שוואַרצען פּלעק, צווישען די איילבער־ט־בוימעלעך זיך בעהאַלטען — אַ מענש איז דאָס, קוק זיין געזיכט אָן, ווען ער ערהויכט עס געגען די שטערן. זעה, ווי בלייך זיין שטערן קרוינט זיך איבער זיין פנים, זיכער־ווייס איז זיין באַרד, און לייכט געגען דעם שטערן־ליכט, און זיין גאַנץ מלכות־דיג פנים לייכט אין שטערן־ליכט, — און ווייסטו ניט, ווער דאָס איז? זעה, וואָס האָט ער אין זיין רייזע־זעקעל? אַ קריגעל אייל האָט ער דאָרט בעהאַלטען, אַ גאָלדענע שפּיעז, אַ שופּר האָט ער דאָרט בעהאַלטען.

— וואוהין געהסטו, אַלטער, מיט דיין קריגעל אייל, מיט דיין גאָלדענער שפּיעז, מיט דיין שופּר?

— איך געה א קעניג קרוינען, א קעניג קרוינען איבער ישראל.
 — ווער איז דיין קעניג, אלטער, וואָס דו געהסט איבער ישראל
 קרוינען, אין דער טונקעלער נאכט, בעהאלטען און אליין?

— ניט העכער איז ער מיט זיין הויך פון דעם גאנצען פאָלק, —
 א אינגעל איז עס, א קליין אינגעל פון דעם הויז ישׁ'ס, שוואַרץ געקרוי-
 זעלט זיינען זיינע האָאר, שוואַרץ בלישמשען זיינע אויגען, און ער
 פאָשעט די שאָף. און דאָרט אין פעלד שטעהט גבעת-שאול, און א
 פאָלק מיט א קעניג רוהט אויף איהם, אנטלאָפּען פון א מלחמה, האַלב
 טויט און פון גאָט'ס גייסט פערלאָזט.

גאָט'ס שכינה האָט דער נביא אַראָכגענומען פון באָרג, און טראָגט
 עס אין דער פאָלע פון זיין קלייד קיין בית לחם, — לאָזען עס רוהען
 אויף א קעפּיל פון א אינגעל, וואָס האָט שוואַרצע אויגען און שוואַרצע
 האָאר, און פאָשעט שאָף.

הע, בית לחם, בלאָז אין שופרות, זעץ זיך אין דעם שטאָדט-טויער
 אויס, א נביא קומט אין דינע טויערן, פון דינע אינגלעך א קעניג צו
 זאלבען איבער דעם הויזגעזינד ישראל!

הע, שווייג, שווייג דו אַראַבישער קנעכט, מיט דיין לאַנגווייליגען,
 מאַגאַמטאַנעם נגון, און מיש מיר ניט מיינע געדאַנקען אויס, מיר זיינען
 דאָך אויפ'ן וועג קיין בית לחם! יעדעס שטיינדעל וועט דיר עדות
 זאָגען, ווער איך בין, און פון וואַנען איך קום אַרויס.

א קעניג'ס א קינד ציהט פון זיין געפאַנגענשאַפט צו זיין מוטער'ס
 קבר, די פעלדער פון בית לחם וועלען עס דיר עדות זאָגען, יעדעס
 בויםעל, יעדעס קוועלעכיל. זעה, די אינגלעך פון בית לחם זיינען דיר
 צו קעניגען געוואָרען, די אינגלעך פון בית לחם זיינען דיר צו געטער
 געוואָרען.

נור מיר זיינען שוין ביים קבר רחל; נור א תחום שבת פון
 בית לחם.

קליין און צנועה'דיג איז דאָס שולכעל, וואָס מאַנטמעפיאַרע האָט
 אויפגעשטעלט אויף אונזער מוטער'ס קבר; מיט א רונדיגען קופעל
 פון אויבען שטעהט עס אין שפיץ פון א בית הקברות. די אייזערנע
 טהיר עפענט זיך און מיר קומען אין שולכעל אַרײַן. זעה, יעדעס קינד
 האָט זיינס א פרוכת'ל געבראכט, יעדע עדה, יעדע קהלה, יעדע חברה
 אין ארץ ישראל און אין גלות-לענדער האָבען דער מאַמע'ן א פרוכת'ל

געשאַנקען... זיינען די ווענד פון דעם קליינעם שולכעל בעהאנגען מיט אַטלעסענע, סאַמעטענע פרוכט'ער און פון די ווענד לעזט מען אַראָב : „ואני, און איך האָב ניט אַזוי געטהאָן—“.

און ליכטיג איז אין דער מאַמע'ס שולעכיל, יעדע אידענע אין ארץ ישראל, פאַר ליכט-בענשען, שענקט אַ ליכטעל אין איהר שולעכיל אַריין. הענגען די אייל-לעמפלעך און ברענען זיך טאָג און נאַכט, אין מיטען די פרוכט'ער, און ליכטיג שטראַהלט אַרויס דער קבר.

הויך און רונדיג איז דער שטיין, וואָס אונזער פּאָטער יעקב האָט אויפגעשטעלט אויף רחל'ס קבר, און זעהט אויס ווי אַן אויסגעהאַקטע מיטה; און זעה די נשמות, וואָס שוועבען אַרום דעם שטיין. יעדעס קינד, וואָס איז דאָ געווען, האָט זיין נאָמען אויסגעקריצט אויפ'ן שטיין, האָט זיין קוויטעל אין די שפּאַרעס און די לעכער אַריינגעשטעקט, און בעהאנגען איז דער שטיין מיט די נשמות-נעמען, און שטיץ און קיהל איז דאָרט אין שולעכיל געווען, מען האָט געהערט דעם צאַנקען פון די אייל-לעמפלעך און דאָס אַטהעמען פון די נשמות.

און יעדע נאַכט, פונקט צוועלף אַ זייגער, שטעהט די מאַמע רחל אויף פון איהר קבר, אין איהרע תּכּריכּים, אין איהר שבת'דיגער הויב, און געהט אַרויס אויפ'ן וועג פון בית לחם און זעהט די צרות, וואָס נבורדן טהוט אָן די אידען, ווי ער טרייבט זיי אין גלות אַריין, און זי הייבט אויף די הענד צום הימעל. —

— גוטען אָווענד, מיין קינד, פון וואָנען קומסטו אַהער ?

איך קוק מיך אום, און פאַר מיר שטעהט אַ אידענע — אַ מלכּה'ס, אַ קעניגניס אַ שטערן שיינט אַרויס פון דער טיעפער שפיצען-הויב, אין די פאַלדען פון איהר שוואַרץ-זיידענעם קלייד ליענט דאָס געהוימניס פון דער נאַכט, און איהרע הענד זיינען אויפגעהויבען מיך צו בענשען. שרעקט איך ניט, עס איז ניט געווען די מאַמע רחל, — עס איז געווען די לאָוויטש'ער רבי'צין, וואָס זיצט דאָרט אין דער מאַמע רחל'ס שולעכיל און איז דאָרט די שמש'טע, צינדט די אייל-לעמפלעך אָן יעדען פריהמאָרגען און יעדען פאַרנאַכט, הענגט איהר די פרוכט'לעך אויס יעדען פריהמאָרגען און יעדען פאַרנאַכט.

זי געהט אַ סדור און גיט מיר אין האַנד אַריין.

— נא, זאָג תּהלים.

איך שטעה און קוק זי אָן. — און אפשר איז עס יא די מאַמע רחל.

